

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GEHEIMERAADINDE ANDRÆS
POLITISKE DAGBØGER

GEHEIMERAADINDE ANDRÆS POLITISKE DAGBØGER

UDGIVNE

MED BIDRAG TIL BELYSNING
AF DE I DAGBØGERNE NÆVNTE PERSONER
OG BEGIVENHEDER

AF

POUL ANDRÆ.

TREDIE BIND

FRA MAI 1857 TIL NOVBR. 1863.

KJØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1920

TRYKT I 500 EXEMPLARER

KJØBENHAVN - GRÆBES BOGTRYKKERI.

FORORD.

Med det foreliggende 3die Bind af Fru Andræs politiske Dagbøger er min Udgivelse af disse afsluttet. Unægtelig omfatte de endnu adskillige Aar udover 1863, men kun med faa og i Reglen saare kortfattede Optegnelser — som af Fru Andræ selv bemærket: »Poul og Victor skrive begge i denne Krigstid Memoirer, og da de gjøre det saa mange Gange bedre end jeg [Sønnerne kunne ikke vedkjende sig denne Ros], negligerer jeg noget« . . . »i det sidste Aar ikke seet i denne Bog«, lyder som Vidnesbyrd en Notits i Decbr. 1865. Næppe rimeligt, at Aar og Helbred vil tillade mig at udgive disse for mit Vedkommende omfattende »Memoirer«, alias »Torsdagsbøger«, men skulde det blive Tilfældet, vil selvfølgelig ikke blive undladt at knytte Fru Andræs Optegnelser til dem.

Ogsaa ved Udgivelsen af nærværende 3die Bind ere Dagbøgerne gjengivne efter Originalen paa samme nøiagtige Maade som anført i »Forord« til 1ste Bind.

Endnu at bemærke, at mindre gunstigt Helbred i Forening med Ønsket om, at Bogen kunde udkomme til bebudet Tidspunkt »i Løbet af dette Efteraar« og ikke

VI

blive af for stort Omfang, har medført, at fra S. 82 ere alle »Tillæg«, hvortil der henvises i Fodnoter, udeladte. Af samme Grund er ogsaa det Meget og Forskjelligartede, som i en »Efterskrift« kunde ønskes medtaget til nærmere Belysning af den S. 250 ff. omtalte »Episode med Universitetet«, indtil videre udeladt.

Ligesom tidligere ere alle i nærværende Bind, være sig helt eller delvis, benyttede Breve og Aktstykker — med Undtagelse af Breve til mig — afgivne til Rigsarkivet.

Oktober 1920.

P. A.

INDHOLD.

	Side
FØRSTE AFSNIT: FRA ANDRÆS ENTLEDIGELSE SOM KONSEILSPRÆSIDENT D. 13DE MAI 1857 TIL HANS AFGANG SOM FINANTSMINISTER D. 10DE JULI 1858. .	3
ANDET AFSNIT: FRA ANDRÆS AFGANG SOM FINANTS- MINISTER D. 10DE JULI 1858 TIL GRUNDLOVEN FOR KONGERIGET DANMARKS OG HERTUGDØMMET SLES- VIGS FÆLLESANLIGGENDER AF 18DE NOVEMBER 1863	73

TILLÆG	143
------------------	-----

Af Tillægene fremhæves:

Metropolitanskolens Skovtour d. 6. Juni 1857 (S. 145
—148).

Andræs Torsdage i Samvær med Hall og Krieger
(S. 154—188).

Kongens Reise til Sorø, August 1857 (S. 190—193).

*Bismarcks Besøg i Danmark og Sverrig, Aug. 1857;
Overensstemmelse mellem ham og Andræ i politisk
Retning* (S. 193—198).

*Uenighed mellem Andræ og Hall angaaende Forelæg-
gelse af et Lovforslag for Rigsraadet* (S. 206—210).

Hærorisationsforslaget af 1858 (S. 221—224).

*Forbundets Udvalgsbetænkning af 29. April og Bestut-
ning af 20. Mai 1858* (S. 225—228).

*Erklæringen af 15. Juli angaaende Forbundsbestutnin-
gen af 20. Mai 1858* (S. 228—232).

Statsraads mødet d. 7. Juli 1858 (S. 233—236).

*Andræs Grunde til Udtrædelse af Ministeriet i Juli
1858* (S. 236—239).

Glæden over Andræs Afgang som Minister (S. 239—245).

En Episode med Universitetet (S. 250—290).

FØRSTE AFSNIT.

FRA ANDRÆS ENTLEDIGELSE SOM
KONSEILSPRÆSIDENT D. 13DE MAI 1857
TIL HANS AFGANG SOM
FINANTSMINISTER D. 10DE JULI 1858.

I.

Fra Andræs Entledigelse som Konseilspræsident d. 13de Mai 1857 til hans Afgang som Finantsminister d. 10de Juli 1858.

---

13. [Mai]. Hall udnævnt til Conseilpræsident og ude hos Kongen paa Frederiksborg.

14. [Mai]. Hall her om Aftenen¹⁾. Bladene lunkne.

15. [Mai]. Hall og Egede her til Middag. Oplæsning af »Morgenposten«, som var meget morsom og rev stærkt ned paa Ministeriet²⁾.

17. [Mai]. Søndag. Hall og Krieger her. Hall endelig give efter strax for Dotézac; Andræ mødte ham [Dotézac] forleden Aften i Athenæum, hvor de havde en lang Samtale.

18. [Mai]. Bladene ere meget agiterede over det tydske Overmod, som havde dicteret de Betingelser, som Reventlow-

---

¹⁾ Formentlig har Hall bl. A. fortalt om sin Modtagelse hos Kongen den foregaaende Dag. I saa Henseende hedder det ganske kort hos den dagbogskrivende Søn: »Da Hall meddelte, at Michelsen var bleven Udenrigsminister, sagde Kongen: »Men, min Gud, jeg troede, at Andræ havde taget denne Portefeuille!« Hertil svarede Hall intet videre, og han gik derfor [d. e. for at undgaa nærmere Forklaring om Grunden til Andræs Vægning] uden at blive til Taffelet«.

²⁾ Fru Andræ sigter til en Artikel i »Morgenposten« af 14de Mai; nogle Citater af denne hidsat i »Tillæg«.

Farve sendte Hall¹⁾, og som denne igrunden gjerne var gaaet ind paa, men nødedes til at forkaste. Men Hall, som kjender og taler med Redacteurerne, beroliger dem.

20. [Mai]. Hall har flere Gange talt om at ville give »Berlingske« en Reprimande for den Maneer, det har at skrive Artikler i en officiel Form²⁾, som Ministeriet slet ingen Deel har i, men det er endnu ikke skeet.

24. [Mai]. Igaar i Skoven første Gang³⁾.

27. [Mai]. Idag Statsraad. Lille Scene imellem Kongen og Andræ⁴⁾; Krieger enig med Andræ, — Hall taus. Imorgen Tour til Roskilde for at flytte Frederik II; af Ministrene: Hall, Unsgaard og Michelsen tilsagte.

Da Krieger i Søndags var her, spurgte han, om vi havde hørt om den uhyggelige Scene i Kirken, da Kongen vilde tage den Ring, som Frederik II havde havt med i Kisten. Da imidlertid Wegener, Worsaae og Flere sagde, at Ringen dog, dersom den ikke igjen kom i Kisten, idetmindste maatte paa Musæet, gav han efter. En af de tilstedeværende Herrer (Conferentsraad Larsen)⁵⁾ sagde senere til Kongen: »Det var godt, at Cultusministeren [Hall] ikke hørte, Deres Majestæt vilde have Ringen; han vilde

¹⁾ De af Reventlow-Farve og Partifæller opstillede Betingelser for en Overtagelse af Ministeriet for Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg hidsat i Vol. II, »Tillæg«, S. 261—62.

²⁾ Halls paatænkte »Reprimande« til »Berlingske« vedrører formentlig Artikler i Bladet af 15. og 16. Mai ang. Ministerkrisen og Forhandlingerne med de holstenske Partiførere samt ang. Tydsklands Fordringer med Hensyn til Fællesmonarkiet.

³⁾ Om den lille Skovtour Bemærkning i »Tillæg«.

⁴⁾ Om Statsraadet og den »lille Scene imellem Kongen og Andræ« henvises til egen Ungdomsoptegnelse i »Tillæg«.

⁵⁾ Departementschef i Indenrigsministeriet, L. P. Larsen (Dansk biogr. Lexikon X, 93).

have raabt paa Kirkeran«. Cultusministeren havde imidlertid ikke sagt et Ord, og heller ikke fortalt os Historien, skjøndt han kom her ligefra Kirke. — Andræ bliver bestandig ved at være kjed af Ministeriets vaklende og eftergivende Opførsel ved enhver Leilighed. Hall, som Conseilpræsident, ønsker blot Alt skal gaae, hvorledes — det er mere ligegyldigt.

Juni 1857.

1. [Juni]. I Sundtoldsagerne gjør Hall f. Ex. Alt for at vi skulle give efter for alle Fordringer; han gaer endog videre end Bluhme. Han hverver tillige alle de øvrige Ministre, paa Andræ nær, og forskrækker dem ved at sige, at dersom de ikke give efter, er det vist, at der vil blive Spektakel, Crise; de ville komme til at gaae af etc., etc.

3. [Juni]. I den første Crise var der et Statsraad, i hvilket Andræ ikke vilde møde, da man i dette vilde give mere efter for Englands Fordringer [formentlig ang. Betalingsmaaden af Vederlaget for Sundtoldens Afløsning], end Andræ syntes passende. Scheele og de andre Ministre blev derover [over Andræs Udeblivelse] saa glade, at de kasserede deres eget [delvis imødekommende] Udkast og gik ind paa Englands pure.

5. [Juni]. Grundlovsfest med Tale i Tivoli.

6. [Juni]. Skoleskovtour¹⁾.

7. [Juni]. Krieger her idag (Søndag). Han syntes, Alt begyndte at ryste, og ventede et meget stormfuldt Aar. Tydscklands Stemning fandt han betænkelig imod Ministeriet.

8. [Juni]. Hall her iaften. Han var bestemt paa at

---

¹⁾ Om dennes Førløb nærmere i »Tillæg«.

være meget djærv i en Svarskrivelse til Tydskland¹⁾. Andræ har ham mistænkt for gjerne at ville, hurtigst muligt, springe fra Heelstaten ind i Skandinavismen.

9. [Juni]. Idag Dotézac og Orme²⁾ hos Andræ. Ministerconference.

10. [Juni]. Michelsen idag ude paa Jægerspriis for at præsentere en ankommen Diplomat³⁾. Lundbye, Hall inviterede med for at erobres, hvilket desværre vel ikke bliver saa vanskeligt, thi begges Charakter, naturligviis især Halls, ønsker blot at gjøre Konge og Grevinde tilpas og mægle, hvor mægles kan. Ikke i nogetsomhelst enkelt, ubetydeligt Spørgsmaal er det muligt at faae de Andre til at vise Modstand, saa man har kun den Udvei enten at gaee — eller lade sig drage med.

11. [Juni]. Egede og Fanny have været her i Formiddag for at tage Afsked. Egede reiser til Italien⁴⁾ og Fanny til Sverrig.

12. [Juni]. Egede her til Middag. Tale og Beklagelse over Halls Upaalidelighed, som vilde gjøre, at det umuligt længe kunde holde sammen. De smaa Underfundigheder ved Prindsens Udnævnelse til at modtage Keiseren i Kiel. Det var i Ministerconference blevet bestemt, at Prinds

¹⁾ D. e. den i det Flg. omtalte Depesche af 24. Juni 1857 fra Udenrigsminister Michelsen til vore Gesandter i Berlin og Wien.

²⁾ D. e. engelsk Legationssekretær Frederik Doveton Orme, omtalt i vol. II, S. 259—260, og om hvem det iøvrigt i egne Ungdomsoptegnelser hedder: »Fader sagde, at Mr. D'Orme er en temmelig uduelig og kjedsommelig Person, og at han beder ham hver Gang han kommer, at henvende sig til Konseilspræsidenten Hall«.

³⁾ Mig ubekjendt hvilken, men ikke Bismarck, der først kom hertil i Begyndelsen af August; om hans Besøg i Danmark nærmere i det Flg.

⁴⁾ Et Brev fra Egede [Schack] under denne Reise hidsat i »Tillæg«.

Christian skulde reise til Kiel og modtage Keiser Alexander; Hall var derimod, men blev overstemt, da der var antagelige Grunde for at foretrække Prinds Christian for Prinds Ferdinand. Da Hall, Michelsen og Lundbye imidlertid den næste Dag var ude paa Jægersprieis, blev det dér bestemt, at Ferdinand skulde udnævnes dertil, og baade Hall og Michelsen gav efter. I det næste Ministermøde fortalte Hall meget gelassent, at det blev Ferdinand, som skulde reise til Kiel, da Kongen absolut vilde have det. Hertil tog Andræ meget alvorlig Ordet og sagde, at »en saadan Indvending, naar der i Ministerconference var taget en Beslutning, vilde han aldrig høre og aldrig reflectere paa; det troede han dog, de maatte have vundet ved Scheeles Fjernelse; Kongens Villie, vidste de alle, var Grevindens, og at hele Ministeriet skulde rette sig efter hende, forekom ham dog for compromitterende«. Da Hall mærkede, det blev taget alvorligt, trak han sig ud deraf og sagde: »Ja, det er ikke mig, men Udenrigsministeren«. Michelsen gjorde Undskyldninger, sagde, »han vidste, han ikke var paa sin Plads, men ogsaa heller end gjerne vilde forlade den«, etc., etc. Da det jo ikke var Meningen at jage Michelsen [ud af Ministeriet], men at give Hall en Avis for Eftertiden, faldt Sagen hen; [ligeledes henfaldt] Hemmelighedsholdelsen af Kirkeranet i Roskilde, Scheeles Udnævnelse til 1ste Klasse Nr. 4¹⁾ og mange andre Smaating, som ere afgjorte ins Geheimnisz og sommetider imod Aftale.

---

¹⁾ Scheeles ovenanførte Udnævnelse fandt Sted allerede den 13. April men Bekjendtgjørelsen herom foreligger først den 13. Juni (Dep. tid. 1857, S. 568).

13. [Juni]. Hall her om Middagen. Maanedsfødselsdag for Conseilpræsidenten; Oplæsen af et langt Brev fra Levetzau jun.¹⁾, hvori han takker Hall for hans Spørgsmaal om at blive holstensk Minister, men foreløbig refuserer det, da han syntes, det nuværende interimistiske skulde vedblive til de holstenske Stænder vare hørte. Forsikkrede forresten om Holstens fuldkomne Tilfredshed med den nuværende Ordning i en saadan Overgangsperiode, etc., etc.

14. [Juni]. Krieger i Jylland. Inden han reiste var han hos Hall for endnu engang at tale om dog at gjøre Noget for at rekrutere dette elendige Udenrigsministerium; men naar det gjælder om ikke at gjøre Noget, har Hall sin Styrke. — »Morgenposten« i denne Tid aldeles wüthende, river uden Ophør ned paa Andræ-Hall og Hall-Andræ, saa for det Ene, og saa for det Andet²⁾.

17. [Juni]. Hall idag et interessant [Brev] fra Monrad, hvori han skriver, at han dog maa udtale sig for Hall i denne urolige Tid: »Fremfor Alt maa jeg raade Dem til at være forsigtig; de, som nu skrige høiest paa, at Ministeriet skal gjøre Noget, ville være de Første til at forlade det; svar evasivt, for Alting ikke stærkere«. Hall, som i Begyndelsen holdt paa, at Svaret³⁾ skulde være saa

¹⁾ Wilhelm Levetzau, dengang Amtmand over Steinburg Amt i Holsten og gjentagende kgl. Kommissarius i den holstenske Stænderforsamling (Dansk biogr. Lexikon X, S. 247).

²⁾ Nogle Citater af »Morgenposten« 20. Mai og 13. Juni hidsat i »Tillæg«.

³⁾ Med Hensyn til hvad ovenstaaende af Fru Andræ benævnes »Svaret« og lignende Udtryksmaade i det Følgende

overordentligt kraftigt, næsten uhøfligt, hvilket Andræ misbilligede, — han er nu bleven saa forsigtig, at alle Spidser og Kanter ere borttagne.

18. [Juni]. Hall var her idag til Middag. Imorgen skal der være Statsraad paa Jægerspriis, hvor Andræ ikke vilde med, da han synes, det er aldeles usømmeligt at tilsiige Ministrene til Statsraad 5 Miil fra Hjemmet. Hall vilde rigtignok slet ikke høre Noget derom, og sagde, at han i alle Tilfælde vilde siige, at Andræ var rask og godt kunde komme, etc.¹⁾ — Naturligviis vidste Andræ, hvad der skulde forhandles, og enig med sine Colleger om Maaden.

20. [Juni]. Curieust nok er dette Svar til Preussen og Østerrig bestandig bleven mildere og mildere; igaar i Stats-

henvises til, hvad i »Tillæg« er anført angaaende den omst. S. 6 berørte Depesche af 24. Juni 1857, — en Depesche, der afgaves som en Art »Svar« paa Preussens og Østerrigs urette Forstaaelse i Depesche af 20. Mai til deres herværende Gesandter ang. et Tilsagn, som i Depesche af 13. Mai var givet af Udenrigsminister Michelsen med Hensyn til en Indkaldelse af de holstenske Provindsialstænder til en overordentlig Samling for at forelægge dem et revideret Udkast for Hertugdømmet Holstens særskilte Anliggender til forfatningsmæssig Behandling (»Actstykker ang. Hertugd. Holsteen og Lauenborgs Forfatningsforhold, trykt som Manuskript for Rigsraadets Medlemmer«, 1ste Samling, henholdsvis S. XCI—XCII, S. XCII—XCVII og S. XCVII—C).

¹⁾ Næppe gjorde dog Hall Alvor af sit Forsæt, thi som det hedder i egen Ungdomsoptegnelse: »Ved Middagen spøgede Kongen paa en upassende Maade om Faders Mavepine og sagde: »Det er sandelig meget kjedeligt, at Finantsministeren har en saadan Mave«. Men Hall sagde til Kongen, at »Finantsministeren i Sandhed var meget syg«, og Kongen talte saa ikke videre om den Sage.

raadet blev det endnu filet paa, saa det fik en daarlig Ende med Halls og de Andres usædvanlige Raskhed. Michelsen og Hall have ogsaa maattet give efter med Hensyn til Prinds Christian, som nu dog tilsidst bliver sendt at modtage Keiseren, maaske ledsaget af Ferdinand¹).

21. [Juni]. Djørup var her iformiddags. Han forsikrede, der var ikke 10 fornuftige Skandinaver i Kjøbenhavn, ja, han troede fast, at Brix var den Eneste, thi Ploug, Gjødvad og B. Christensen kunde ikke regnes til de Fornuftige. Han sagde ogsaa, at Publikum i det Hele var meget ministerielt. — Hall var her i Middags. Man holder altid meest af ham, naar man seer ham²). Jeg spaaede Hall, at han aldrig fik hverken Weis³) afskediget eller Skolereformen i Stand.

22. [Juni]. Igaar var Andræ, Børnene og jeg en meget behagelig Tour paa Fileværket.

23. [Juni]. Idag, da Andræ kom i sit Ministerium, var der stort Røre. Orme (engelsk) havde været hos ham flere Gange igaar for at tale om Svaret⁴) til Preussen. De udenlandske Gesandter havde faaet det at see og fordrede nu bestemt, at adskillige Udtryk maatte forandres. — Hall (som fortalte dette) havde været samlet med dem hele Aftenen og var yderst alarmeret over, at han nu igjen skulde begynde at flikke paa det Svar, som han havde begyndt med at ville gjøre saa meget rask. Men at svare de gode Herrer: »Hvad kommer det Jer ved«, er ham ikke

¹) Ved Keiserens Ankomst til Kiel d. 27de Juni blev han modtaget af baade Prinds Ferdinand og Prinds Christian.

²) Nærmere i »Tillæg«.

³) Carl Mettus Weis, dengang Chef for Kultusministeriets 1ste Departement (Dansk biogr. Lexikon XVIII, S. 373).

⁴) Omst. S. 8.

godt muligt. Krieger vil nok ikke kjende sit Barn igjen, naar han kommer hjem. Michelsen, som sidst i Statsraadet spillede Nesselrodes Rolle¹⁾, er ganske *downcast* [nedslaet] og har ligesom Hall ikke fattet Muligheden af at sige Nei til Buchanan og Consorter. Hvad Andræ vil sige dertil idag, veed jeg ikke; han har jo i denne Sag, ligefra Begyndelsen, været af den Mening, at det Afslag, man skulde og maatte give, skulde være i saa blide og diplomatiske Former som muligt. Desuden maa han jo ogsaa, naar det ikke er noget meget Vigtigt, lade Michelsen selv raade, især, da adskillige større og mindre Reformere i Finantsbestyrelsen giver ham nok at bestille med sit eget²⁾.

23. [Juni]. Det var gaet meget varmt til [i Ministerconference]. Da Michelsen og Hall havde talt for, at Svaret skulde forandres, og at Telegraphen skulde forhindre, at det blev afgivet i Berlin (hvorhen det allerede Dagen iforveien var sendt med en Coureer), tog Unsgaard og Lundbye Ordet og sagde, de fandt, det var en complet Prostitution at tage det Svar tilbage, som i Statsraadet var billiget. — Michelsen fik Bud fra sit Ministerium, at Dotézac og Orme ventede paa ham, og han erklærede, at han ikke kunde ved-

¹⁾ Om hvortil herved sigtes, forgjæves søgt Oplysning.

²⁾ Bl. A. ang. en »Møntlov for det danske Monarchie«, en »Pensionslov for de under Ministerierne for Monarchiets Fællesanliggender henhørende Embedsmænd og disses Enker og Børn«, ikke at tale om de omfattende »Tillæg til det foreløbige Normalbudget af 28. Febr. 1856 i Finantsperioden 1858—1860«, særlig »for Finantsministeriets Vedkommende«.

Et Brev fra Fru Hall, paaskjønnende Andræs Bestræbelser for Embedsstandens økonomiske Kaar, hidsat i »Tillæg«.

blive at være Minister, hvis han ikke kunde bevæge Ministrene til at gaae ind paa denne høist ubetydelige Forandring (han og Hall havde Dagen forud ladet [ovenfor de nævnte Diplomater], som om de godt kunde bevirke denne Forandring hos deres Colleger). Da Andræ syntes, at det virkelig var en ubetydelig Forandring, som man for to Dage siden med Fornøielse havde indrømmet, fandt han ikke, det var saa heldigt at gjøre en Ministercrise deraf, skjøndt han jo forøvrigt aldeles billigede Lundbyes og Unsgaards Mening, at det var en stor Prostitution at indlade sig paa at forandre Statsraadsbestemmelser. Svaret¹⁾, selv modificeret som det nu er, er endnu meget godt. Da Hall var her sidste Torsdag, taltes blot flygtig om disse Forandringer, skjøndt Ramus²⁾ havde fortalt Andræ, at Rygtet allerede fortalte, at Sligt var skeet. — Man siger ogsaa i denne Tid, at Scheele kommer til Jægerspris for at besøge Kongen. Hall troede ikke, han kom, men meente, at man dog ikke kunde formene Kongen at see hos sig, hvem han vilde. Andræ derimod fandt det complet nødvendigt at forhindre det; det vilde ogsaa være noget curieust at sende ham bort den ene Maaned og invitere ham den næste.

26. [Juni]. Minister Krieger gjorde Visit efter sin Jyllandsreise; han talte om Frankrigs Mægling mellem os og Tyskland.

28. [Juni]. Projecteret Amagertour³⁾.

---

¹⁾ Omst. S. 8.

²⁾ Den senere Generaldirektør for Skattevæsenet, dengang Chef for Finantsministeriets Sekretariat (Dansk biogr. Lexikon XIII, S. 387).

³⁾ Om min Broders og mine Amagertoure til vor Onkel, Sognepræst til Taarnby paa Amager, Johansen, der var gift med Fru Andræes ældste Søster, nærmere i det Flg. og i »Tillæg«.

Juli 1857.

1. [Juli]. Skydebaneselskab, hvortil Andræ refuserede at komme.

Børnene Examen i denne Tid. — Baade de (Børnene) og jeg ønske stadig, at Andræ vil gaae af. Man er bunden herinde i Byen om Sommeren, hvilket er meget ubehageligt.

3. [Juli]. Idag have vi været en Skovtour.

Andræ fortalte Børnene lidt om, hvorledes han havde havt det i sin Skoletid. Først i Scharlings Skole og derpaa endelig efter megen Kamp ind paa Academiet. Hans Familie vilde nemlig endelig have ham i den geistlige Stand, og han selv alene stod imod fra ganske lille. Siden endelig, da han skulde prøves for at komme derind, blev han ikke antaget, uagtet han var blandt de Første, da det dengang næsten ganske gik efter Protection. Endelig da han halvt havde maattet opgive det, kom der Bud efter ham fra Chefen; en Dreng var død, og Andræ fik hans Plads. At være paa Academiet, svarede kun slet til hans store Forestillinger. Tonen var i høi Grad raa, Underviisningen i Almindelighed slet, og da han, efter at have været dér den første Dag, gik hjem, havde han helst bedt om aldrig at komme dér mere; men han skammede sig derfor og taug. Forresten kom han godt ud af det baade med Kammerater og Underviisning. Han kom ind i den nederste Klasse, men sprang fra den een over, saa at han kun var 16 Aar, da han tog Officeersexamen. Han og en anden Cadet, ved Navn Dreyer, besluttede at gaae ind i Veicorpset, som blev betragtet som et mere videnskabeligt Corps. Før at forberede sig dertil, skulde de høre Forelæsninger paa den polytechniske Skole, som nylig var op-

rettet. Denne Overgang fra Cadetselskab og Cadetbehandling til at høre Forelæsninger blandt bekjendte, dygtige Mennesker, af Ørsted, Schmidten, Forchhammer etc., gjorde et ganske overordentligt Indtryk, som Andræ tidt omtalte som noget af det Behageligste, han havde oplevet.

Da han havde gaaet dér i et Aarstid, var Høiskolen imidlertid bleven oprettet, som Abrahamson, Bülow, Fibiger og Frederik VI i Spidsen havde taget sig varmt af, og hvor han (Andræ) jo som Militair særlig hørte til. Da [H. C.] Ørsted imidlertid havde lært at kjende og nødvendig vilde miste ham, gik han til Frederik VI og bad, om han ikke kunde blive dér og desuagtet faae militaire Rettigheder. Da Høiskolen imidlertid tiltalte Andræ i høi Grad, og alle hans Venner desuden strømmede til første Gang, gik han med. Han bestod bedst, baade til Adgangs- og Oprykningsexamen, og valgte efter endt Examen Generalstabsafdelingen.

Strax efter endt Afgangsexamen blev han Premierlieutenant og reiste til Næstved for under Guldberg at gennemgaae en Cavalleriskole. Denne Overgang, der ligesom en tidligere, ogsaa var meget stor, var ikke behagelig, men maaske ret sund ovenpaa 5 Aars Studeren¹⁾.

I Efteraaret kom han ind til Byen igjen, og da han havde været dér en kort Tid, kom Abrahamson og spurgte, om han vilde reise til Paris for at studere den høiere

---

¹⁾ Om Andræs Ungdomsaar paa Landkadetakademiet, Studieaar paa den polytekniske Lærestalt og den militære Høiskole henvises til Biografien om Andræ, Vol. I, S. 50—97; sammesteds, Vol. II, S. 1—28, om hans praktiske Uddannelse som Militær ved det sjællandske Landsener-Regiment i Næstved og ved Kjøbenhavns Garnisons Exercerskole.

Mathematik (Andræ havde nemlig særlig lagt sig efter Mathematik). Efter en Dagstid til Betænkning, sagde han »Ja«, og allerede 4 Uger efter var han i Paris. Da han herhjemme, som Adjoint, kom til Hoffet, blev han ogsaa strax præsenteret i Tuilerierne og hos Ministrene af vor Gesandt og fik Indbydelse een Gang for alle til deres ugentlige Soiréer, hvilket han ikke havde drømt om, da han den foregaaende Vinter [gjorde Tjeneste] i Næstved Stalde.

I Paris var han dengang et Aar, meget behageligt og lærerigt. Af Danske omgikkes han meest med Martensen og Bornemann; den Første især var han meget intim med. Han længtes imidlertid efter at komme hjem og skrev til Bülow, at dersom han kunde reise næste Aar igjen, vilde han helst komme hjem. Bülow skrev strax fra Frederik VI »Ja«, bad ham skaane sine Øine og more sig godt; bestille Noget vidste han nok, han gjorde¹⁾.

5. [Juli]. Idag var Hall efter flere Dages Forløb her til Kaffe. Han havde i Mellemtiden været paa 2 Skydebaneselskaber, i hvilke det var gaaet ret curieust til i det ene. En ivrig Correspondance fandt Sted mellem Kongen og Hall. Den første lille Billet indeholdt følgende Ord: »Naa, er De tilfreds med mig?« Et devot Svar paafulgte. Dernæst opfordrede han David til at drikke Ministeriets Skaal, til hvilken Hall omtrent svarede, »at naar Kongen blot havde den behørig Tillid til Ministeriet, haabede dette nok at føre Sagerne til en lykkelig Ende«. — Om Middagen kom Hall igjen og senere hen Krieger.

12. [Juli]. Igaar Billet fra Fru Hall, at hun kom idag fra Kirken herhen. Først kom den lille Carl [Fru

---

¹⁾ Nærmere om Andræs første Studiereise til Paris (1835—36) i Biografien om Andræ, Vol. II, S. 31—123.

Halls yngste Søn], som desværre begynder at blive meget tunghör. Fru Hall proponerede, at Hall og Andræ, for endelig at faae en Omdannelse af Skolevæsenet, selv skulde foretage den. Jeg bifaldt det ganske, men Hall betaktede sig.

22. [Juli]. Idag have vi været en Skovtour, som var meget behagelig. Naar hele den lille Familie er sammen og i godt Humeur, ere vi saa heldige at være hinanden nok.

24. [Juli]. Idag have vi ført Børnene ud paa Amager. De vare meget fornøiede ved at være dér, og i Selskab med Tagea Roving reed de om Aftenen. Poul holder sig som sædvanlig meest til Damerne; Victor derimod meest til Tjener Hans og Mælke-Hans, med hvem der vanker Ridetoure.

25. [Juli]. Idag, Lørdag, kom Andræ hjem med Hall; han havde moret sig godt paa Herlufsholm og i Sorø.

26. [Juli]. Djørup var her iformiddags; han var meget indigneret over »Fædrelandets« Beretninger om den ægyptiske Øiensygd¹⁾.

Da Hall sidst var her, var Talen blandt Andet ogsaa om de forskjellige Professorer, som examinerede saa slet

¹⁾ Herom henvises til »Fædrelandet« d. 20. Juli 1857, der bringer en Artikel fra »sagkyndig Haand«, i hvilken der rettes et Angreb paa »flere af Armeens mest ansete Læger, navnlig de Herrer Djørup og Thune«, fordi de paa et tidligere Standpunkt af deres Viden »bestemt og gjentagende have benegtet den ægyptiske Øiensygdoms Existens« . . . en »Vildfarelse, som de i senere Brochurer fuldelig have erkjendt«.

og bedømte Examinandernes Svar endnu slettere. Jeg, som altid synes, at der maa gjøres en lille Smule for at raade Bod paa Forkeertheder, som Alle indrømme, spurgte, om de omtalte Professorer ikke fik en Reprimande eller om En eller Anden af Ministeriet blev tilforordnet at overvære Examenen, eller Spørgsmaalene forelagte en Autoritet, etc. etc. — Men som sædvanlig fik man af den gode Hall kun det Svar, »at det kunde ikke nytte; der var virkelig ikke Noget at gjøre for Øieblikket, man maatte see Tiden an«.

30. [Juli]. Hall og Krieger her idag til Middag. Levetzau¹⁾ havde om Formiddagen været hos Andræ og talt om, at han ikke kunde være Commissair i den holstenske Forsamling, medmindre de og de Tilsagn bleve gjorte. Andræ raadede ham til at indgive dette skriftligt, da Sligt saa bedst kunde overveies. Forresten var Samtalen ikke videre behagelig; under Venskabsyttringer sagde Andræ adskillige Sandheder, som den Anden ikke vidste, hvad han skulde sige til.

August 1857.

Da Hall kom om Middagen, var han meget kjed over, at Andræ havde faaet Levetzau til at indgive et skriftligt Andragende om, hvad han ansaae for nødvendigt, at Ministeriet (naar han frivillig skulde paatage sig at være Commissair) maatte cedere ligeoverfor Holsten. Hvad der er skarpt udtalt, endsige skrevet, maa have et bestemt Svar; det var netop derfor Andræ venskabelig havde raadet

---

¹⁾ Omst. S. 8.

Levetzau dertil. Andræ anseer Levetzau for at være imod Ministeriet og ganske i Holstenernes Hænder. Krieger udtalte, at man ikke kunde forsvare at lade en saadan Forræder gaa løs.

I Ministerconferencen Dagen efter blev det endelig vedtaget, at man ikke vilde give Holstenerne noget Til-sagn¹⁾; men Hall holdt fast paa, at man alligevel tog Levetzau nolens volens til Commissair. Gud veed, han duer ikke meget, men den store Renonce paa dygtige, brugelige Holstenerer gjør, at man maa lade Sligt passere. Hall var om Middagen lidt vred og sagde, at det eneste Dumme, Levetzau havde gjort, var, at han havde ladet sig forføre til skriftligt at komme med slige Fordringer, etc. etc. —, men Andræ var meget fornøiet derover.

Idag fik Andræ en Indbydelse til at ledsage Kongen til Sorø, da Kongen vidste, han nærede en varm Interesse for slige nationale Foretagender.

5. [August]. Kongen var yderst opmærksom paa hele Reisen, bad Andræ kjøre i samme Vogn som han selv, baade ud og ind, tracterede med Cigarer etc. etc. — Hall, der var Vært, havde ladet Alt arrangere paa det Eleganteste, og Kongen forsikkrede, han havde aldrig spist saa godt. — I Kirken, hvor Alt gik meget skjønt til, fandtes Kong Oluf og Absalon Bælg. — Hvor man stand-sede, baade paa Indkjørsel og Udkjørsel, kom Deputationer, som holdt lange Taler. Kongen var tilsidst reent kjed

---

¹⁾ Formentlig i Retning af Adgang for Stænderforsamlingen til under den bebudede Forelæggelse for den af et revideret Forfatningsudkast for Holstens særskilte Anliggender at udtale sig og stille Forslag ogsaa om Hertugdømmets Stilling til Fællesforfatningen.

deraf og bad sin Adjudant Bülow og Andræ, som sade yderst, om bare at nikke, for at man kunde troe, at En af dem var Kongen¹).

6. [August]. Om Torsdagen var Ministerforsamling, og dér sagde Hall, at han antog det temmelig nødvendigt, at Ministeriet tog ud og gratulerede Kongen i Anledning af hans Bryllupsdag. Kongen havde nemlig yttret, hvor kjært det vilde være ham at see Ministrene hos sig, og nu, da Scheele ikke længere var hos Kongen, var der jo ikke det mindste Farlige i slige Opmærksomheder. Andræ modsagde dette og forsikkrede, at Fordringerne kun vilde stige ved saadanne Høflighedsbeviser, at man maatte skamme sig ved at tage ud og bevidne sin Glæde og Devotion, etc. — Han erklærede, for sin Person, at han ikke vilde. En yttrede, at der kunde jo afstemmes derover, men Andræ vilde i et saadant Tilfælde ikke underordne sig Majoriteten; Enden blev da, at Andræ sagde »Nei«; Krieger vilde foretage en Reise til Ulfsand [?], og til dem sluttede sig Lundbye og Wolfhagen. Hall, Michelsen, Unsgaard og den blide Simony vilde derimod næste Dag begive sig ud til Skodsborg.

Hall havde den Ærgrelse, at han, efterat Beslutningen var tagen om at kjøre til Kongen, fik en Invitation til Blixen-Finecke, hvor en bekjendt Tydsker²) just den Dag kom, med hvem Blixen og tillige Hall mente, det kunde

---

¹) Yderligere om Sorøturen paa Grundlag af egen Ungdomsoptegnelse i »Tillæg«.

²) Bismarck, dengang Preussens Gesandt ved den tyske Forbundsdag, var fra den 6.—24. August paa en Feriereise til Danmark og Sverrig og under det meste af Opholdet Gæst hos Blixen-Finecke paa Näsbyholm, med hvem han deltog i nogle Jagttoure i Småland; Bemærkning i »Tillæg«.

være ret godt at tilbringe en Dag i munter, politisk Samtale; Middagspassieren er undertiden den kraftigste.

7. [August]. Sidste Torsdag, Hall og Krieger vare her, sagde Hall, at Andræ var indstillet til at blive Storkors, og at det var underskrevet af Kongen¹). Andræ undrede sig over, at det var ham alene, da Talen oprindelig ogsaa havde været om Hall og Michelsen, men Hall svarede dertil, at da det var i Anledning af Sundtoldssagen, var der stor Grund til, at han fik det, men ikke for nogen af de Andre. Der bliver nu snart en stor Ordensuddeling, baade til Danske og især til Fremmede (Suntold). Michelsen vilde have indstillet den belgiske, franske og en tredie Finantsminister, hvorved Andræ som den danske Finantsminister ogsaa havde faaet tre udenlandske Ordener; men Andræ syntes, det var overflødig at uddele til saa Mange, saa at de blandt flere Andre bleve udslettede.

8. [August]. Ministerforsamling i Anledning af den holstenske Stænderforsamling²).

9. [August]. Søndag. Jeg og Andræ solo.

12. [August]. Schovelin talte idag med Andræ og undrede sig meget over Ministeriets falske Beskedenhed ikke at ville have de udenlandske Ordener, som efter Sundtoldsforhandlingerne egentlig skulde være uddeelte. Det var

¹) Andræs Udnævnelse til Storkors af Dannebrog fandt Sted d. 4. Aug. 1857. Angaaende Indstillingen henvises til et Brev fra Michelsen til Andræ i »Tillæg«.

²) Som omst, S. 9 berørt, var de holstenske Stænder indkaldt til en overordentlig Samling i August 1857 for at forhandle om et revideret Forfatningsudkast for Holstens særskilte Anliggender. Om Udkastet, i hvilket var fjernet, hvad der kunde give Anledning til Klage, henvises til en udførlig Artikel i »Dagbladet« af 2. Septbr. 1857 (Bille, »Tyve Aars Journalistik«, Vol. II, S. 283 ff.).

egentlig Hall, som havde noget derimod, fordi Michelsen skulde have saa overordentlig mange (8—10) Storkors. Andræ, som selv vilde have faaet 2, vilde ikke tale derfor, især da Hall slet ingen vilde faae, hvilket vel ikke var ganske uden Indflydelse paa hans Mening.

Bladene ere i denne Tid meget indignerede, især Ploug—Sturzen-Becker, Stephens, over det danske Svar af 24de Juni, som Regjeringen, efter deres Mening, havde forandret forskjellige Gange efter Tydsklands Opfordring¹⁾. De overdrive naturligviis i en høi Grad, men Hall—Michelsen, som i den Sag begyndte saa energisk, endte rigtignok (som tidligere skrevet) noget usselt.

13. [August]. Denne Middag (d. 12te) fik Andræ Storkorset sendt. Udnævnelsen var fra den 4de August, 7 Aar akkurat efterat han havde faaet Ridderkorset. I ligesaa stor Yndest, som han stod i under Frederik d. 6te, i ligesaa stor Ugunst var han under Christian d. 8de.

15. [August]. Bladene ere meget indignerede i denne Tid, deels fordi Regjeringen ikke har underrettet dem om dens Svar til Preussen og Østerrig²⁾, deels fordi Rygter

¹⁾ Exempelvis »Fædrelandet« d. 11. August, i hvilket det i Anledning af det omst. S. 8 berørte »danske Svar af 24. Juni« bl. A. hedder: »Fællesforfatningen er nu stillet under Behandling af Holstenerne eller, hvad der er saa meget værre, af Tydskerne« . . . »Hele vor Statstilværelse er stillet under Spørgsmaal og det i Tydskland, og den Betingelse, under hvilken den danske Rigsdag gik ind paa Fællesforfatningen, kan ikke med Føie siges længere at existere«.

²⁾ Exempelvis »Dagbladet« d. 13. August: — — »Forskjellige fremmede Blade — vor egen Presse er naturligviis ikke værdig til den Ære først at bringe saadanne Aktstykker, der dog have deres væsentligste Interesse for den danske Nation — have været istand til at meddele de tvende Depescher, der den 24de Juni ere afsendte fra Kjøbenhavn til Kabinetterne i Wien og Berlin« (Udhæv. af mig).

er dukket op om, at den har givet for meget efter for de fremmede Diplomater.

Idag stort Selskab hos Dotézac — den franske Keisers [Napoleon I's] Fødselsdag. Alle mødte i deres bedste Stads. Dotézac var meget heftig og vred over den danske Presse, paastod, at den gjorde Regjeringen stor Skade, da hver af disse uforskammede Artikler blev oversatte og Keiseren forelæste. »Hvorledes vil de ogsaa forsvare«, vedblev han, »at lade Frankrig (Keiseren) saadan nedrive og dog alligevel sætte deres Lid til dets Assistance?« Andræ svarede spørgende, at »han virkelig aldrig havde lagt Mærke til PresSENS Angreb paa den franske Regjering; han syntes, alle Blade vare enige om at lade det gaae ud over den danske«. Det vedblev saaledes i nogen Tid, Andræ meget venlig og unbefangen, Dotézac noget agiteret (Andræ formodede, fordi han ikke var rigtig rask). Siden efter Bordet, bragte Dotézac det igjen paa Bane og gjentog til Andræ, at det var de nordiske Magters Interesse at vise deres Sympathie mod Frankrig i Gjerning. »*Mon cher Monsieur Dotézac*, det have vi allerede gjort i mange Tider; det har endogsaa kostet os et Kongerige«. »Aah, det er saalænge siden!« Andræ: »Men dog endnu ikke betalt«.

17. [August]. Idag den første Beretning fra de hollandske Stænder. Blomes første Tale tydede mere paa Krig end paa Fred. Alle danske Blade have optaget den med Mishag¹). Scheel-Plessen valgt til Præsident, som man

---

¹) Angaaende den stærkt afvisende Stilling, som det af Stænderforsamlingen nedsatte Udvalg indtog overfor det forelagte Udkast til en revideret Forfatning for Hertugdømmets særskilte Anliggender, samt om Udvalgets Angreb paa den bestaaende Ordning af Helstaten, som henset bl. A. til Maaden,

formodede; Commissarii [Levetzau] Optræden i det første Møde temmelig passiv, men da han er og bliver en ubetydelig Person, kunde man jo ikke vente Andet.

18. [August]. Hall her iaften. Andræ fortalte om sin Audients hos Kongen. Han begyndte med at takke Kongen for udviist Naade. »Det var kun, hvad jeg skyldte Dem; jeg veed, hvormeget det maa tilregnes Dem, at Alt er gaaet saa godt, og hvormegen Tid det har kostet Dem«, etc. etc. — Andræ takkede, »men skyldte Sandheden at erklære, at flere andre Ministre ogsaa havde Krav paa Hans Majestæts Naade: Udenrigsministeren, Fælles-Indenrigsministeren og — ifølge sin Stilling til alle Sager — Conseil-præsidenten«. »Nei — ved denne Leilighed ikke, det er aabenbart Dem alene ved denne Leilighed«. Og da Andræ efter en længere og amical Samtale igjen kom tilbage til de 3 Andre, svarede Kongen: »Nei, det kan jeg ikke; det var Deres Collegers eenstemmige Mening, at det ved denne Leilighed kun skulde være Dem«. — Vi meente Alle, at dersom Kongen havde faaet Lov til at handle ganske efter

---

hvorpaa den var tilveiebragt, ikke kunde erkjendes retlig bestaaende; yderligere om Blomes [til Heiligenstedten] ovenberørte krigerske Udtalelser henvises til Fremstillingen hos Neergaard, l. c. vol. II, S. 152 ff. — Om iøvrigt skulde interessere at kjende selve den udførlige Betænkning, i hvilken Udvalget kom til det Resultat, at hverken »Forordningen ang. Forfatningen for Hertugd. Holsten af 11. Juni 1854« eller »Bekjendtgjørelsen af 23. Juni 1856 ang. nærmere Bestemmelse af Holstens særlige Anliggender«, saa lidt som Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855 var retlig bestaaende for Holstens Vedkommende, findes Betænkningen oversat paa Dansk i et Extranummer til »Dagbladet« af 6. Septbr. 1857, ledsaget af Kommentar i Dagbladsartikler af 7. og 22. samme Md. (Bille, l. c. II, S. 287 ff.).

eget Hoved, havde dette Ministerium ikke faaet andre Ordener end den tarvelige Ridderorden, som Raasløff strax fik. Samme Raasløff er kommen hjem i disse Dage fra Schweiz og har været hos Andræ og Hall for at gjøre Visit. Hans Broder, Artilleriofficeren, skal udnævnes til Gesandt i Amerika.

21. [August]. Hall og Krieger vare her idag til Middag. Krieger begyndte igjen at tale om, at Andræ burde være Udenrigsminister; Michelsen var angst og uselvstændig i en latterlig Grad, og nu for en stor Deel ogsaa i Quaades og Skrikes¹⁾ Magt. Raasløffs Udnævnelse f. Ex. til Gesandt i Amerika, som man troede afgjort, begyndte han nu at blive bange for; dog, tilføiede Krieger, dette har Hall lovet mig ikke skulde gaae tilbage; før vilde han [Hall] tage tilorde. En daarlig Trøst; i mine Tanker er Michelsen dog lidt mere paalidelig end Hall.

28. [August]. I flere Dage har jeg ikke skrevet; Alt er gaaet ved det gamle paa det nær, at Cholera og Cholerafrygt begynder at nærme sig. Vi ere meget forsigtige, det vil sige, Andræ paastaar, vi skulle være det, men da baade jeg og Børnene ere Frugtvenner, ere vi ikke altid ganske enige.

September.

Hall, som var her imiddags, var noget morose og begyndte igjen at tale om Andræ til Udenrigsminister. Jeg lo og spurgte, om han da i det mindste havde forsynet sig med en god Leilighed til os — NB. for Livet, det var

---

¹⁾ Skrike og Quaade dengang Chefer for Udenrigsministeriets henholdsvis 1ste og 2det Departement (Statshaandb. 1857, S. 167—168).

den første Betingelse — saa kom de andre. Jeg raadede ham til at gaae til Krieger; derom vilde han Intet høre. Skulde han vente saa smaat paa selv at blive anmodet herom, saa bliver det ikke her fra Huset; Andræ saae ham meget nødig som Udenrigsminister.

For et halvt Aarstid siden blev det astronomiske Professorat ledigt i Kjøbenhavn. Andræ og Hall talte om, hvem man skulde faae, og Andræ nævnte blandt andre Hansen i Gotha og Peters i Altona. Dette meente Hall var gode Valg og vilde henvende sig til dem begge. — Nogle Uger derefter fortalte han, at man havde henvendt sig til dem begge, men at de havde refuseret bestemt at modtage det. Han vilde nu derfor henvende sig til en vis d'Arrest¹⁾, hvilken er bleven udnævnt.

17. [Septbr.]. Sidste Søndagformiddag var Hall her. Talen var blandt andre Ting ogsaa om og hvilke Ministre, der skulde ledsage Kongen paa hans Reise²⁾. »Ja, det skal jo Unsgaard, Lundbye og Wolfhagen«, — »Saa«, sagde Andræ, »det veed jeg slet ikke; i forrige Møde syntes det mig tvertimod, det blev bestemt, at Ingen skulde tage med; hvad disse 3 angaaer, da skulle de sandelig ikke passe paa, at ingen Skandale skeer«. »Nei — men Kongen har ønsket det, og man kan dog ikke ligeoverfor Kongen refusere sligt«. — Andræ: »Kjære Hall, lad os dog

---

¹⁾ Prof. ved Universitetet i Leipzig, Dr. d'Arrest, blev d. 15. Aug. »constitueret som Professor i Astronomi ved Kjøbenhavns Universitet« (Dep. tid. 1857, S. 768).

²⁾ Om Kongens Reise fra 20. Septbr. til 28. Oktbr. i Nørrejylland og Slesvig henvises til Thorsøe, l. c. II, S. 597, hvortil af egne Optegnelser blot at føie: »Kongen sagde til Michelsen: »Lad Dampskibet »Slesvig« gjøre istand til mig til en Reise til Jylland!« »Ja —, da maa jeg dog først tale derom til Andræ«. »Nei, lad saa heller min Civilliste betale Udgifterne«.

ikke evindeligt komme tilbage til, hvad Kongen vil; det er det Ligegyldigste af Verden, man har ikke een, men ti Grunde at give for, at det ikke kan være saa; desuden vide vi jo Alle, at Kongen øieblikkelig trækker sig tilbage, saasnart han virkelig mærker Modstand. I mine Tanker er det bedre, han reiser ene end ledsaget af Ministre, som aldeles mangle Evne til at sætte deres Mening igjennem«.

Prinds Ferdinand var meget alarmeret over Kongens Reise; han bad Hall komme til sig, og til ham havde han udtalt sin Frygt for, at Kongen reiste for at faae sig et nyt Ministerium som i 53 [1854].

Oktober.

20.[—31. Oktbr.]. I lang Tid har jeg ikke skrevet. Sagerne gaaet temmelig roligt, saa man ikke har havt synderligt at skrive om. — Plougs Interpellation »om Fællesstatens Bestaaen endnu«, var idag for¹⁾ og gik meget ynkeligt for Ploug. Krieger svarede godt, omtrent, at Rigsdagen ikke var kompetent til at spørge om Sligt, og han derfor heller ikke til at svare dem. Ja, at Forbeholdet var et Intet, etc.

Afsendelse i denne Tid af politiske og finansielle Oplysninger til vore udenlandske Gesandter. — Den dansk-tydske Strid endelig kommet for Forbundet, hvilket man [d. e. det tydske Nationalparti] er tilfreds med²⁾. — Skolerefor-

¹⁾ Plougs Forespørgsel i Folkethinget til »Kongerigets Ministre«, saalydende: »Er den til Folkethingets Beslutning af 27. September 1855 knyttede første Betingelse, at Fællesforfatningen bliver opretholdt i anerkjendt Kraft og Virksomhed, endnu tilstede?«, kom til Forhandling i Folkethinget den 27. Oktbr. 1857 (Rigsdagstid, Sp. 897—947) og besvarede i samme Møde afvisende af Krieger med, at den retlige Betydning af Rigsdagens Forbehold var »liig Nul« (l. c., Sp. 908—910).

²⁾ Om Henvisningen d. 29. Oktbr. af Forfatningsstriden med Holsten til den tydske Forbundsdag, for at denne kunne tage Uenigheden

men bestandig lige nær. Planen er færdig og ligger undervejs [Weis] (*sat sapienti*).

I disse Dage er man pludselig bleven overrasket ved at høre, at Fru Heiberg har indgivet Ansøgning om Afsked¹⁾. Den høist uheldige Ansættelse af Høedt som Scene-

under Overveielse og fatte Beslutning derom, henvises til Neergaard, l. c. II, S. 156—157, samt til en udførlig Artikel: »Helstatsspørgsmaalet bringes for Forbundsdagen« i »Dagbladet« 4. Novbr. 1857 (Bille, l. c. II, S. 305—310), i hvilken det om Glæden i Tydskland ved Henvisningen hedder: »Der er Jubel i det store Fædreland. Endelig er Tyskland da kommet saa vidt, at det for Alvor kan tage sig af »Hertugdømmernes« Sag og gjøre en Ende paa den nølende og udsættende Politik, bag hvilken de feige, de lumske, de rovbegjærlige Danske have søgt at forskandse sig«.

Iøvrigt — hvor nær kunde ikke denne Henvisning til Forbundsdagen have fundet Sted et halvt Aar tidligere, alt i Midten af Mai, umiddelbart efter Afgivelsen af den omst. S. 9 berørte Depesche af 13. Mai til vore Gesandter i Berlin og Wien; Bemærkning herom i »Tillæg«.

¹⁾ Om Fru Heibergs Afskedsbegjæring i Oktbr. 1857 som Skuespillerinde ved det kgl. Theater henvises til »Et Liv gjenoplevet i Erindringen«, Vol. IV, S. 30 ff., samt til en Artikel af I. L. Heiberg i »Flyveposten« af 3. Novbr. 1857, i hvilken Heiberg skarpt tager til Orde mod Urigtigheder, som Redaktøren af »Berlingske Tidende«, M. L. Nathanson, har gjort sig skyldig i ved i en Artikel i Bladet af 31. Oktbr. at »have fordristet sig til at producere ud af sit eget Hoved de Motiver, som have formaaet Fru Heiberg til at forlade Theatret« . . . »Hr. Nathanson mener, at Fru Heibergs Grunde ikke saa meget maae søges i Fremtiden som i Fortiden, fornemmelig i hvad der passerede i Slutningen af min »Theaterbestyrelse« . . . »en Forklaring, der allerede for længe siden er modsagt af bekjendte Facta; thi dersom Fru Heibergs Motiv laae i hiin Fortid, saa var hun ikke optraadt paa Scenen i forrige Saison, og man vil da heller ikke sige, at den Modtagelse, hun fandt ved denne Leilighed, kunde motivere hendes Bortgang«; m. a.

instructeur har bevirket det. Hall var temmelig agiteret derover, men det er jo hans egen Skyld, thi Fru Heiberg havde sagt, hun kunde ikke finde sig i, ønskede ikke, at Høedt blev Sceneinstructeur, og han havde lovet, det ikke skulde skee.

November.

Idag Hall og Egede til Middag. Tale om Indvirken paa Bladene. Hall ønskede meget, at Hr. Bille skulle ansættes som høitbetroet Person til at styre og indrykke Artikler i dansk Retning i udenlandske Blade. Andræ sagde, han vilde give Penge, saasnart der var skrevet noget Godt, men han var narret saa tidt, saa han nu vilde være forsigtig. Hall svarede dertil: »Ja, da vil jeg saamænd ikke betale det af min private Lomme, og paa den Maade heller ikke være Conseilpræsident længer«. Dette blev der ikke videre svaret paa. Andræ sagde bagefter, at dersom Krieger vilde have Penge for at udgive dem til Pressen, skulde han faae, hvad han vilde have; men Hall fik Ingenting¹).

Ord: »Ikke et Forbigangent, men kun et Nærværende kan have været hendes Motiv».

¹) Med denne Afvisning af Billes, være sig blot politisk eller ogsaa økonomisk interesserede Ønske, forstaaer man jo ganske vel, at Bille faa Maaneder senere ved Andræs Udgang af Ministeriet kunde bebreide ham »hans meget bornerede Opfattelse af en Finansministers Opgave«, laste ham som »en doktrinær Talmand i Stedet for Financier« og dertil knytte Forventningen om, at »det tør haabes, at Staten ikke atter faaer en saa slet og saa upraktisk Disponent« (Bille, l. c. II, S. 360).

7. [Novbr.]. Som et lille Beviis paa den Interesse, som danske Forhold har udenlands, fortalte Andræ mig idag, at Walewski [den franske Udenrigsminister] forleden Dag havde sagt til Dirckinck-Holmfeld¹⁾: »Men siig mig dog, om Slesvig ikke er en aldeles tydsk Provinds?«

8. [Novbr.]. Søndag. Krieger her iformiddags. Tale om Eiderpolitiken. Andræ sagde til Krieger, at han var nærved at være ligesaa bange for Halls Politik, som for Scheeles. Krieger svarede derpaa med sit Evindelige: »Ja, hvorfor vil De ikke være Conseilpræsident og Udenrigsminister?«

10. [Novbr.]. Hall her om Formiddagen. Lang Udvikling over, at man skulde og burde gjøre Noget, bearbejde fremmede Blade for at see at tvinge England og Frankrig ind i det Spor, hvor vi ønskede dem. Efter hvad Hall forleden talte med Buchanan, syntes han, at denne var stemt for en Eiderpolitik. Hall vilde nu gjøre Alt for at fremme denne og tillige gjøre Avancer i skandinavisk Retning. Andræ derimod vilde, at vi Skridt for Skridt skulde tvinges ind paa Eidergrændsen og holde paa Fællesforfatningen saa længe som muligt²⁾. Hvad det angik at indlade sig med Sverrig, da mente han, at dets Opførsel havde været saa smaalig intriuerende, saa takt-

---

¹⁾ Dengang dansk Gesandt i Paris (Dansk biogr. Lexikon IV, 279).

²⁾ Lignende Udtalelse senere af Andræ, til Ex. i Rigsraadet 1862 (Rigsraadstid., Sp. 1155—1156): »Den uforandrede Fællesforfatning er et Vaaben, som jeg ønsker at bevare, et Vaaben, som jeg ikke finder det rigtigt at bortkaste, saalænge den Kamp, i hvilken vi befinde os, ikke er fuldstændig ført til Ende«, (jfr. l. c., Sp. 1172 og Rigsraadstid., overordentlig Saml. 1863, Sp. 502 ff.).

løs løbende til Grevinden, Berling etc., at der ikke kunde være Tale om at gjøre første Skridt. Et Skridt henimod Sverrig var desuden en Demonstration imod Heelstaten.

II. [—30. Novbr.]. Andræ har endelig faaet Udkast til Forandring af Skoleplanen. Den har ligget 7 Maaneder færdig hos Hall, som rimeligviis ikke har villet vise Andræ den, fordi den aldeles ikke foreslog nogen Forandring uden lidt Indskrænkning i Naturhistorie¹⁾). Hall vilde strax Dagen efter have den i Statsraadet paa Frederiksborg. Andræ syntes imidlertid, han vilde have Tid til at læse den igjennem, og beholdt den derfor Statsraadet over, til hvilket han ikke tog ud.

December 1857.

En Pengecrise, som for flere Uger siden begyndte i Amerika, huserer nu i London og Hamborg og nærmer sig mere og mere Kjøbenhavn. Tre-fire Gange om Dagen faaar Andræ Telegraphdepescher fra begge Steder, fra

---

¹⁾ Mere forhaabningsfuld stillede Skoleplanen sig for Sønerne ved et lille Brev, som Hall tilskrev mig saalydende:

»Kjære Poul,

Du kan glæde Dig til snart at modtage de behageligste Efterretninger om Lettelse i de Fordringer, der gjøres til en retskaffen Discipel.

Din

C. Hall«.

Naar Løftet er ønsket skriftlig afgivet, skyldes dette formentlig den Maade, hvorpaa Hall er hørt omtalt i Hjemmet, ligesom jeg vant til ogsaa at tage Løfter fra Forældrene skriftlig, betænkende det gamle Ord: *Littera scripta manet.*

Hambro¹⁾ og Levy²⁾. Især i Hamborg gaaer det galt; Donner³⁾ havde en Afsending hos Andræ for at bede ham om Hjælp i paakommende Nød. Bankbestyrelsen er reent ude af sig selv, og baade H. P. Hansen og Haagen⁴⁾ ere hver Dag hos Andræ, deels for at bede om Millioner, deels for at foreslaae saa Dit og saa Dat. Haagen især er ganske decontenanceret.

6. [Decbr.]. Igaarftes blev bragt herhjem en Bog fra Reitzel. Hændelsesvis tog jeg den i Haanden og begyndte at læse i den, skjøndt Forfatteren var mig ubekjendt. Begyndelsen var lovende, og jeg blev ved. Pludselig, da jeg havde læst 3 Sider, gik der et Lys op for mig, og jeg gjenkjendte Egedes Novelle⁵⁾, som vi tidligere havde haft hjemme i Manuscript. — Egede selv lader meget fornøiet med at have givet den ud. Roving, P. Vedel og en Hr. Brask, som jeg traf hos Gusta idag, udtalte sig meget rosende om den; Andræ derimod, Krieger og tildeels jeg selv, synes ikke videre om den; i Særdeleshed maa den have været i høi Grad nerveangribende for Egede at skrive.

---

¹⁾ Den bekjendte Bankier, Baron C. J. Hambro i London, der »for den danske Stat negocierede Statslaan i 1849 og 50 og i 1864« og iøvrigt paa forskjellig Maade viste sin Interesse for sin Fødeby Kjøbenhavn ved »de store Gaver, han skjænkede til kjøbenhavnske Formaal« (Dansk biogr. Lexikon VI, 522). — Skrivelser og Depescher fra Hambro til Andræ af mere konfidentielt Indhold ere længst af mig afgivne til Finantsministeriet.

²⁾ Den senere Direktør i Nationalbanken, dengang Møntagent i Altona, Moritz Levy (Dansk biogr. Lexikon X, 259).

³⁾ Chef for et Handelshus i Altona.

⁴⁾ H. P. Hansen og Haagen dengang begge Direktører i Nationalbanken (Dansk biogr. Lexikon VI, S. 629 og 435).

⁵⁾ D. e. Fortællingen »Phantasterne«; om denne henvises til Biografien om Andræ, vol. III, S. 252—53.

8. [Decbr.]. Idag har A. Hage interPELLERET Regjeringen »om hvad den havde betænkt at gjøre«¹⁾. Krieger svarede, at hvad Regjeringen gjorde, skulde blive offentliggjort. Depesche fra Levy, at Pontoppidan²⁾ var gaaet. Kongen i den Anledning herinde for at tale om, hvad der kunde gjøres for Pontoppidan, da han havde hørt, at Pontoppidan vilde trække saa Mange efter sig. Hall i Statsraadet meget ivrig for at gjøre Noget for »Stemningen«. Andræ vilde kun give Banken og paa god Sikkerhed. Den har faaet 1 Million og faar nu 1¹/₂ til.

9. [Decbr.]. Imorges Krieger og Hall for at hente Andræ til en Ministerconference. I denne besluttedes det, at Pontoppidan skulde hjælpes med 1 Million; ¹/₃ deraf skulde udredes af Kongeriget, ¹/₃ af Kbhvn.s Handelsstand og ¹/₃ af Banken. — Fra Altona Efterretning om, at Donner har suspenderet. I Eftermiddag Telegraphdepesche fra Salomon Heine³⁾ om endelig at hjælpe Donner. Iaften Telegraphdepesche fra Overpræsidiets i Altona om det Samme. Men skulde Alle hjælpes, saa fik vi nok snart Statsbankerot, istedetfor Handelsditto.

9. [Decbr.]. Igaarftes seent traadte Handelsstanden

¹⁾ Alfred Hages Forespørgsel til Ministeriet saalydende: »Er det Regeringens Hensigt at foretage noget Skridt for at søge den nærværende Krisis i Pengemarkedet modarbejdet?«. Herom henvises til Forhandl. i Folketh. 1857, henholdsvis Sp. 3110 ff. for Hages og Sp. 3114 ff. for Kriegers Vedkommende.

²⁾ Dengang dansk Generalkonsul i Hamborg og Chef for et stort Handelshus sammesteds. Om den vanskelige Stilling, som Pengekrisen medførte baade for hans Bankierforretning og »en Mængde danske Kjøbmænd, der havde benyttet Kredit hos ham«, samt om den Hjælp, der ydedes ham »ved et Laan paa 1 Mill. Mark Banko af Kongerigets Finanser og Nationalbanken«, henvises til Dansk biogr. Lexikon XIII, 223.

³⁾ Chef for en Bankierforretning i Hamborg.

sammen paa Børsen og besluttede, at Finantsministeren skulde bedes om 3,000000 endnu, og de ædle Børsmænd stille Sikkerhed. Pontoppidan har igjen begyndt at betale, og Huus og Handel gaar som tilforn. Heri Byen ere Husene Zeuthen, Schoustrup og Selmer de første, som ere gaaede fallit. Hall interesserer sig overordentlig for at Noget skal gøres; Skolevæsenet derimod ligger hen, og Præstekaldene staae ubesatte i Aar.

10. [Decbr.]. Jeg sidder og venter paa Nyheder med de 3 ærede Ministre, som skulle komme til Middag. — Nu have de været her. Hall og Krieger vare meget opsatte paa at hjælpe saa meget som muligt; de maatte begge gaae lidt tidligt for at være i Folkethinget, hvor Kriegers Lovforslag til at skænke Pontoppidan 400,000 Rdl. skulde til 2den Behandling¹⁾. — Andræ faaer Brev paa Brev; nogle opfordre ham til at kaste Millioner i Grams til den ædle Handelsstand, andre raade ham til for Guds Skyld ikke hjælpe²⁾.

11. [Decbr.]. En Deputation af Kjøbmænd har været ude hos Kongen paa Frederiksborg. Kongen har strax idag sendt deres Andragende til Andræ og bedet ham udtale sig derover. Andræ har sendt det til Comitéen. Treschow oppe i Ministeriet for at bede om Laan for Sønnen i Norge. Fru Zahrtmann³⁾ hjemme hos os for at tale med

---

¹⁾ Kriegers Lovforslag saalydende: «Udkast til Lov om Bemyndigelse til af Kongerigets Finantser at anvende et Beløb af indtil 450,000 Rd. til Deeltagelse i Foranstaltninger i Anledning af de forhaandenværende Omsetningsforhold». Herom henvises til Forhandl. i Folketh. 1857, Sp. 3276—3279 og Sp. 3355—3363.

²⁾ Et Brev til Andræ om ikke at hjælpe »den ædle Handelsstand« hidsat i »Tillæg».

³⁾ Fru Zahrtmann, Enke efter Admiral Zahrtmann, var Datter af den rige Kjøbmand i Altona, Conrad Donner (Dansk biogr. Lexikon XIX, 279);

Andræ, som ikke var hjemme. Dagen efter gik Tschering op fra hende for at spørge fra hende, om det var muligt at faae 1 Million tillaans. Det er nok for at dække Broderens Gjæld.

12. [Decbr.]. Ministeriets 3-aarige Fødselsdag. Hall her om Formiddagen, fortalte, at Folkethinget begyndte at blive noget flaut over den Raskhed, hvormed det havde voteret Pengene til Pontoppidan. Andræ fik igaar den Idee at tilbyde Krieger 3 Millioner, som han kunde bruge efter bedste Skjøn. Han gjorde det strax Dagen efter, og Krieger tog derimod.

13. [Decbr.]. Kongen herinde i Byen idag. Statsraad berammet, i hvilket Beslutningen bliver forelagt Hans Majestæt, som huldriegt antager den. Førend Statsraadet havde Hall været derude, som man troede for foreløbig at høre Kongens Mening om Hr. Pengecrisen. Men Kongen talte ikke eet Ord uden om Theatret, og spurgte, om han ikke kunde faae Telegraphefterretning derud om forandrede Stykker, forandret Rollebesætning etc., etc.

15. [Decbr.]. Depesche fra Rusland¹⁾ om tydskdanske Forhold, som aldeles havde decontenanceret Michelsen og foranlediget en Sammenkomst mellem Andræ, Hall, Krieger herhjemme, i hvilken det blev besluttet, at der skulde skrives et skarpt, bestemt Svar, og Approcherne lægges til at kalde Scheel-Plessen²⁾ og Bille-Brahe tilbage. Igaar

---

dennes Søn og Arvtager af Forretningen, Commerceraad B. Donner, hendes Broder.

¹⁾ Angaaende den ovennævnte »Depesche fra Rusland«, d. e. Depesche af 19. Novbr. 1857 fra den russiske Udenrigsminister til Ruslands Gesandt i Kjøbenhavn, henvises til »Tillæg«.

²⁾ Formentlig Feilskrift for Otto Plessen, dengang dansk Gesandt i St. Petersborg; Bille-Brahe Gesandt i Wien.

Taffel hos Kongen, imorgen hos [Enke]dronningen, paa Lørdag hos Udenrigsministeren.

16. [Decbr.]. Idag [og igaar] i Thinget Behandling af Kriegers Lovforslag, »Bemyndigelse til at laane 300,000 [Lstrl.] af Finantsministeren«¹⁾. Almindelig Skraal over de høie Renter, især fra [Alfred] Hage og »Dagbladets« Redacteur, Hr. Bille²⁾. Handelsstanden og hvad dertil hører ere, som de ere besatte. Alt skal skænkes og skaffes dem strax, ellers ruineres Landet; andre Stænder tør ikke nævne, at de ogsaa have det knapt og længe have havt det, saa kaldes de Egoister, »hartad« Fædrelandsforrædere etc. — Hall er smittet af den almindelige Svindel, og Krieger er ogsaa lidt anstukken deraf.

Egede var her i Eftermiddag; vi talte lidt om hans Bog og undrede os over, at Bladene holdt sig saa tause. Andræ hos Dronningen³⁾.

17. [Decbr.]. Krieger, Hall og Egede her til Middag. Stemningen lidt düster formedelst Halls tause Humeur. Grunden fik vi ikke at vide. Om Aftenen Kl. 7 Landstingsmøde, hvortil alle Herrerne, inclusive Andræ, forføjede sig, fra Andræs Side, for at give nogle Oplysninger, som Landstinget, dersom de dér i Thinget skulde rase

¹⁾ Kriegers Lovforslag saalydende: »Udkast til Lov om Bemyndigelse for Indenrigsministeren til for Kongerigets Vedkommende at afslutte et Laan af indtil 300,000 Lstrl.« (Forhandl. paa Folketh. 1857, Sp. 3459 ff.).

²⁾ Angaaende »Skraal over de høie Renter, især fra [Alfred] Hage«, henvises til Forhandl. paa Folketh., l. c., Sp. 3477 ff., samt for »Redacteur, Hr. Billes« Vedkommende til en Artikel i »Dagbladet« 18. Decbr. 1857 (Bille, l. c. II, 325): »At skulle tigge om sine egne Penge og kun erholde dem paa rent ud sagt ublue Betingelser, er højst ærgerligt«.

³⁾ D. e. Enkedronningen Caroline Amalie; om Foranledningen til Besøget Bemærkning i »Tillæg«.

som i Folkethinget [kunde beroliges med]; men de forholdt sig meget ordentligt, saa at Andræ kun sagde et Par Ord med Hensyn til Hurtigheden af den Hjælp, som var kommen¹⁾.

18. [Decbr.]. En Deputation fra Randers for at bede om Penge; Andræ henviser til Krieger. Den Commission, der blev nedsat af Krieger, bestaaende af David, Dahl, Monrad, Broberg, Adolph, Holmblad, M. P. Bruun, har fuldendt sit Hverv, og af dens Midte er sammensat en ny raadgivende Comité til Overveielse af Pengehjælpen under de nuværende Forhold. Den bestaaer af Liebenberg (Formand), Dahl, Broberg, Adolph samt M. P. Bruun²⁾. Til denne Comité viser Krieger alle Supplicanter. — Krieger her om Aftenen for at tale om sin Comité, dens Instrux etc.

19. [Decbr.]. Soirée hos Prinds Ferdinand, Andræ kom ikke. »Flyveposten« i de to sidste Dage overgaaende

¹⁾ Forhandlinger paa Landstinget 1857, Sp. 1606—08, Andræ bl. A. bemærkende: »Naar der iøvrigt har været Tale om, at det var at beklage, at den Hjælp, som fra Regjeringen muligen under disse Forhold kunde ydes, ikke kom hurtig nok, saa forekommer det mig, at denne Beklagelse ogsaa er meget ubefoiet« . . . »Det forekommer mig derfor, at der er gjort temmelig store Anstrengelser for at faae klækkelige Beløb tilveiebragte, og at man maaskee snarere burde undre sig over, at det var muligt i en mindre Stat som vor, at tilveiebringe disse i saa kort Tid, end til at undre sig over, at det er skeet med saa stor Langsomhed«.

²⁾ Ang. begge Commissioner med en mere nøiagtig Angivelse af deres Medlemmer end oven anført af Fru Andræ henvises til Dep. tid. 21. Decbr. 1857, S. 1241—43.

sig selv i Impertinence mod Andræ: »Hovmodig, uvidende, aageragtig«, etc., etc.¹⁾. »Dagbladet« ikke ganske uligt; derimod hører jeg, at private Folk, som more sig over at læse dette, i Hjertet glæde sig og billige Andræs Fremgangsmaade.

20. [Decbr.]. Krieger her i Formiddag. Han fortalte meget morsomt, hvorledes David i Fredags var kommen hen til Hall paa Gaden og havde gjort sig Umage for at faae at vide, om han var kommen ind i den raadgivende Comité. Hall svarede, han havde endnu Intet hørt derom (tidligere havde han nok talt derom med David, som om det faldt af sig selv). Medens de stod og talede, kom den »Blide« gaaende (Simony). Han blev strax raabt an og spurgt, om han vidste om den raadgivende Comité. Simony svarede meget fornøiet, at han ikke alene vidste, den var udnævnt, men hvem der var i den, og nævnede Personerne. Ved ikke at høre sit eget Navn blev David ganske høirød i Ansigtet og sagde stammende nogle Ord. I samme Øieblik saaes Krieger komme gaaende, og David skraede i Øieblikkets Hede hen til ham. Efter faa Ord begyndte han strax med at sige, at han havde følt sig forundret og krænket ved ikke at være bleven valgt i den Comité; han formeente, han var den Mand i Landet, der havde beskjæftiget sig allermeest med Sligt, at han allerede havde talt med Adskillige, som ønskede Laan, og ladet sig deres Papirer og Sikkerhed forelægge, — »jeg har jo næsten prostitueret mig; Gud skee Lov, prostitueret mig har jeg ikke, men næsten prostitueret, naar jeg nu ikke kommer i

---

¹⁾ Særlig »Flyveposten« af 12. og 16. Decbr.; nogle Citater hidsat i »Tillæg«.

Comitéen« (en forunderlig Snak om denne »næsten Prostitution«, men det var Kriegers egne Ord, da Krieger hertil [til Davids Udtalelse om at føle sig »krænket ved ikke at være bleven valgt i den Comité«] svarede, at han oprigtig maatte tilstaae, at Davids Opførsel i Banken, hvor han Intet havde gjort, havde foranlediget, at han ikke havde udnævnt ham). Tillige havde Krieger yttret, at naar der var to kjøbenhavnske Kjøbmænd, burde der være nogle Medlemmer, som kunde repræsentere de andre Provindser. David meente hertil naivt, at det jo dog meest maatte komme an paa Dygtighed. Krieger svarede hertil Intet, da han ikke vilde sige, at han ikke fandt hans Dygtighed saa overordentlig. Flere Gange udraabte han [David]: »Jeg ærgrer mig over, hvad jeg gaaer og siger; jeg har jo kun Grund til at glæde mig over at være bleven fritagen«.

Pengecrisen gaaer meget langsomt frem, ja man troer, at den allerede har culmineret. Næsten ingen større Handelshuse ere gaaede fallit, saa det lader til, at de høie Raab ganske have været uden Grund.

Juleaften tilbragte vi ganske ene; Børnene havde et lille Juletræ. — 1ste Juledag var Fanny, Egede og Lillan [deres lille Datter Gerda] her. Jeg fortalte Egede, at Hall og Krieger samme Dag havde rost »Phantasterne«; Fanny er meget begejstret for den.

I sidste Statsraad paa Frederiksborg (3die Juledag) havde Ministrene den Overraskelse at see Scheeles Portrait hængt op i Statsraadværelset i fuld Legemsstørrelse. Tillige hørte de af Mange derude, at der Søndagen iforveien var bleven bedt for Grevinden i Kirken. Naturligviis bleve de [Ministrene] herover vrede og vilde sætte lidt ondt i Conseilpræsidenten som den, det tilkommer at føre Ordet, naar der skal siges Noget fra det samlede Ministerium. Man dril-

lede ham saameget, at han tilsidst sagde til Levetzau [Overhofmarskallen], at han ønskede en Audients hos Kongen, inden han kjørte til Byen. Imidlertid gik han efter Bordet op med de Andre at ryge Cigarer og havde glemmt sin Vrede ved en god Passiar, da Trap kom for at melde, at Kongen ventede ham. »Paa Veien derned«, sagde Hall, »ærgrede jeg mig over at være kommen ud af Stemningen og tænkte, det er bedst at springe ind i det strax. Ligesom jeg derfor var kommen ind til Kongen, tog jeg strax Ordet og sagde: »Jeg har bedt Deres Majestæt om en Audients, fordi jeg ansaae det for min Pligt at underrette Ds. Majest. om, at det vistnok ikke vilde vare længe, inden jeg saae mig nødt til at bede Ds. Majest. om min Afsked som Conseilpræsident«. Kongen foer ved disse Ord op af sin rolige Stilling og sagde: »Hvad, hvorledes? Har jeg ikke underskrevet alle Indstillinger?« »Jo, Ds. Majest., det er ikke noget saadant, men Ds. Majest. husker nok, at jeg, da jeg overtog Præsidiets, sagde, at det var under den Betingelse, at Ds. Majestæts Ministre havde Deres hele Tillid«. »Ja, har De ikke det, har jeg ikke gjort Alt, hvad de have ønsket? Hvem Anden har jeg skænket min Tillid?« — Ved disse Ord gjorde Hall en dramatisk Bevægelse op imod Scheeles Portrait. Kongen raabte strax meget lidenskabelig: »Hvad? Maa jeg ikke have min Vens Portrait? Min Ven er han, men min Minister kan han aldrig blive, aldrig, aldrig; vor Politik er grundforskjellig; Scheele kan blive min Hofmarskal, men aldrig min Minister«. Saaledes fortsattes Samtalen et Par Timer¹⁾.

---

¹⁾ Som hørende under «Fortsættelsen af Samtalen» hidrættes af egen Ungdomsoptegnelse en Udtalelse af Kongen saalydende: »Endvidere

Brev fra Blixen til Hall ude paa Frederiksborg. Samtale med ham i Byen Dagen derpaa, i hvilken Blixen lægger sin store Lyst for Dagen til at blive Gesandt i Petersborg, Wien eller et andet stort Sted. Andræ, Krieger og Hall havde Intet derimod, men da det meest skal gaae gjennem Hall, bliver der sagtens Intet af.

Januar 1858.

Grevinden har begyndt at lade Præsten i Frederiksborg bede for sig i Kirken. Hall har lovet at tage strenge mesures (som allerede idag, d. 7de, er opgivet, og Sagen arrangeret mellem Trap og Hall). — Talen faldt paa Orde-ner i Søndags, og jeg sagde til Hall, at han Intet havde udrettet ved sin Samtale med Kongen; at denne og Grevinden vilde lee ad og more sig over, at det var tydeligt, han var bleven stødt over ikke at være bleven Storkors, men at han dog ikke havde turdet sige det. Hall meente dog, at hans Tale vilde være af stor Virkning, men stødte [hentydede] lidt til en Indstilling fra de Andres Side ved at omtale, hvormange der forundrede sig over det Upassende i, at han ikke var Storkors. Krieger sagde engang: »Ja, Andræ, vi bør indstille hãm og gjøre en Crise ud af det«.

7. [Januar]. Idag Hall, Krieger og Egede til Mid- dag. — Sagen om Grevinden (Kirkebønnen) var paa Bane. Hall sagde: »Ja, det er allerede afgjort; Præsten har faaet en Reprimande«. »Hvorledes, af hvem? Har De beordret det gjennem Martensen?« »Nei, jeg har faaet

---

sagde han til Hall: »Jeg vil sige Dem Noget, men det bliver mellem os to, lover De det? — Jeg [i Modsætning til Scheele] er egentlig Eider- Danske.

en Skrivelse fra Trap«. »Fra Trap?« »Ja, Kongen vil selv give en Reprimande, saa er det jo det rigtigste«. »Ja, men det kan dog virkelig ikke arrangeres gennem Hr. Trap«. Hall: »Nei, naturligviis, jeg faaer jo en Skrivelse fra Kongen«, etc. Hall sprang op som en Løve og endte som et Lam. — Medens vi sad ved Bordet, kom Anders [Tjener hos Andræ] ind og meldte en Hr. Barfod¹⁾ der ønskede at tale med Hall. Andræ sprang op og sagde: »Det er dog en Impertinence, at den Karl forfølger Dem her, ikke engang paa fremmede Steder lader Dem spise i Ro; siig: Conseilpræsidenten modtager ikke her«. Hall var meget usikker om, hvad han skulde gjøre. Hans Lyst drev ham ud til Barfod; men han lod sig imponere af Andræ og blev siddende. Det var en meget morsom lille Scene, og Hall blev meget udleet af Krieger, fordi han saa aabenbart havde tabt sin sædvanlige Snarraadighed [d. e. »lad mig dog gaae ud og selv sig ham det«].

9. [Januar]. Ministerconference, i hvilken Hall erklærer, at han ikke vil forelægge en Lov i Rigsraadet, hvilket han som Conseilpræsident skulde (jeg troer en Domainelov, hvad fælles og hvad særligt; Comité nedsat tidligere, hvori Bardenfleth Formand). Da han vidste, at Andræ vilde have den frem, troede han at kunne tvinge Andræ til at paatage sig det. Andræ sagde imidlertid bestemt: »Ja, jeg vil det ikke heller, mig tilkommer det ikke«. Det blev udtalt saa bestemt og med nogen aigreur fra begge Sider, at Andræ haabede, der kunde komme en Ministercrise ud deraf²⁾.

¹⁾ Historisk Forfatter og Politiker, Frederik Barfod (Dansk biogr. Lexikon I, 530).

²⁾ Om ovennævnte saa stærk Uenighed vækkende Forelæggelse af et Lovforslag i Rigsraadet henvises til »Tillæg«.

10. [Januar]. Idag, Søndag, da vi sad ved Kaffe-bordet, kom Hall og Krieger, begge meget glade, og fortalte skjertsende, at Klokkerne løde fra alle Taarne for-medelst Ministeriets Afgang. Jeg spurgte da, hvad der havde foranlediget sligt Forfærdeligt, hvorpaa Hall svarede: »Jo, De har vel nok hørt, at Andræ og jeg ere uenige om, hvem der skulde forelægge Loven; men nu har jeg tænkt, at det er bedst, den simpelthen bliver lagt paa Bordet, og at vi lade dem [Rigsraadet] henholde sig til Comitéens Betænkning«. Krieger syntes, det var noget for nemt, men havde forsaavidt ikke Noget derimod, saa det blev halvt afgjort.

Hall fortalte ret morsomt, hvorledes han havde gjort Michelsen bekendt med, at Blixen var afsendt [afreist] til Frankfurt for at underhandle lidt paa egen Haand som Ministeriets sande Ven¹⁾.

14. [Januar]. Hall og Egede her til Middag. Krieger en Affaire med Kongen i denne Tid, som ikke vil gjøre Lehmann til Commandeur, skjøndt han havde lovet det, dengang han vilde have Rotwitt indstillet til Dannebrogsmænd. Krieger i Begyndelsen temmelig afficeret derved, men Hall mægler og formaner til Eftergivenhed.

Hall her Fredag Aften [15de Januar] seent; han blev længe²⁾ og talte meget indtrængende om det Umulige i, at

---

¹⁾ Nærmere i »Tillæg« ved Hidsættelse af tvende Smaabreve vexlede mellem Hall og Blixen i Anledning af ovennævnte Sendelse.

²⁾ Det sene Besøg og den lange Samtale naturligt foranlediget ved, at Forbundsforamlingens Udvalg Dagen forud, den 14. Jan., havde afgivet sin Betænkning over den med Holsten og Lauenborg bestaaende Forfatningstvist (Aktstykker l. c., 2den Samling, S. 11—52) og i Betænkningen som et Hovedpunkt bl. A.

Ministeriet —, det var samvittighedsløst at laane Haand til, at Alt, hvad der var skeet i de sidste tre Aar, skulde kuldcastes, og det vilde naturligviis blive Tilfældet. Da en Udtrædelse af en eller anden Minister blev nævnt, svarede Andræ, at han ansaae sin Forpligtelse til at blive i Ministeriet for hævet, dersom et nyt Medlem skulde ind deri.

17. [Januar]. Krieger, Hall og Djørup her. Kongen upasselig. Førend Hall kom, var der mellem os Andre Tale om Halls uhyre Vedhængen ved Portefeuillerne. Jeg sagde, at hvormeget jeg iøvrigt holdt af Hall, saa sagde [meente] jeg, man ikke maatte have Noget med ham at bestille i politisk Henseende; han sled En op ved sin passive Modstand og Lirken og Trækken i Langdrag.

Siden, da Hall kom, Tale om holstenske Forhold. Hall og Krieger meente, man kunde hæve Fællesstaten for Holstens og Lauenborgs Vedkommende, og at disse Ministre godt kunde gjøre det. Dette var ikke Andræs Me-

---

indstillet til Beslutning af Forbundsforsamlingen (Aktstykker, l. c., S. 50—51), at denne — kort udtrykt — »skulde tilkjendegive den danske Regjering, at den ikke kunde erkjende Forfatningsloven af 2. Oktbr. 1855 for det danske Monarkis Fællesanliggender, forsaaavidt den skal finde Anvendelse paa Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, som bestaaende i forfatningsmæssig Virksomhed«. — Iøvrigt nærmere i »Tillæg« om Betænkningen samt om, at der ikke, som man kunde tro, foreligger en Feilskrift af Fru Andræ (urettelig: »Hall« istedetfor Andræ), men virkelig er Hall, som »meget indtrængende« talte om det Samvittighedsløse i »at laane Haand til, at Alt, hvad der var skeet i de sidste tre Aar, skulde kuldcastes«, m. a. Ord: at efterkomme en Fordring af Forbundsdagen om Ophævelse af Fællesforfatningen for Holstens og Lauenborgs Vedkommende.

ning. Det nuværende Ministerium, som i Alvor havde gennemført Fællesforfatningen, skulde ikke kunne eller ville kuldkaste den. Hall paastod, Ingen kunde gjøre det uden de, og begge, Hall og Krieger, talte imod Andræ og kaldte ham »egoistisk«. Jeg spurgte, om den Egoisme ikke var farligere at kalde sig selv ved enhver Leilighed uundværlig, og om der ikke var større Fare for, at Ministre holdt for stærkt paa deres Pladser, end for at de forlod dem for let. Hall meente, at det var en Beskyldning, som ikke kunde gjøres det nuværende Ministerium, — Beviis paa, hvorvidt Blindheden for En selv kan gaae. De bleve her begge til Middag.

28. [Januar]. Igaar Hall, Krieger og Egede her til Middag. Tale om Ministerconference, holdt Dagen iforveien, i hvilken Hall havde proponeret Ministeriet, at der skulde siges til Kongen, at man ansaae det for rimeligt, at Prinds Christian reiste til Paris for at lykønske Keiseren i Anledning af det mislykkede Attentat¹⁾. (Hall var bleven tilskyndet til dette Skridt af Blixen og Flere, og havde skaffet sig at vide, at Kongen ikke havde Noget derimod). Hall behandlede Forslaget med en vis Iver og som om det var meget vigtigt, og sagde blandt Andet: »Jeg mener, at denne vor Beslutning maa staae aldeles fast, ja, at vi endogsaa ville gjøre et Cabinetsspørgsmaal derud af. Da Andræ dertil smilede, sagde Hall: »Ja, Deres Mening kjender jeg, men det er med Hensyn til de Andre«, etc. (dette var om Mandagen). Tirsdag var Michelsen hos Kon-

---

¹⁾ Den 14. Jan. 1858 havde Keiser Napoleon været Gjenstand for et mislykket Mordattentat af Italienerne Orsini og Pieri.

gen, som strax sagde »Ja« og telegrapherede det til Kong Oscar paa staaende Fod. Torsdag Middag hos os lo Hall ad Kongen, fortalte, hvorledes denne havde sagt, »at Keiseren havde bestemt, saasnaart han [Frederik VII] ikke regjerede længere, skulde Absolutismen indføres; at han kjendte Keiseren ud og ind«, etc., etc. — — »Forresten gjør De maaske ikke saa klogt i at sende Prinds Christian til Paris; han er hverken Ministeriets eller min Ven, og det kan nok være, han vil skade mere end gavne«. At Prindsen skulde have General Schlegel¹⁾ med, var strax bestemt, og aldeles billiget af Kongen, da Michelsen var dér.

29. [Januar]. Nu idag (Fredagen efter), da Andræ kommer hjem til Middag, fortæller han mig, at Hall havde sendt Bud iformiddags til alle Ministrene, om de ikke kunde samles Kl. 4 for at tage en Beslutning. Da de kom, begyndte Hall med at fortælle, at han Kl. 12 var bleven hentet til Kongen, som havde sagt til ham, at Oscar ikke sendte nogen Prinds, men kun en General til Paris; at han ansaae det for overmaade uheldigt at sende Prinds Christian, og meget ønskede, at Ministeriet vilde frafalde sin Beslutning. Istedetfor at svare: »Deres Majestæt, det er umuligt!«, hvortil Kongen vilde have tiet, lader den stakkels Hall sig forskrække, iler til Michelsen, Unsgaard og de andre fromme Sjæle for at fange dem for en ny Resolution, som blev fremstillet saa naturlig og simpel og rimelig at gaae ind paa, at der snart ikke kunde være Spørgsmaal om Andet end at gjøre det strax. Efterat

---

¹⁾ Daværende Generalmajor og Chef for Ingeniørkorpset, Schlegel (Dansk biogr. Lexikon XV, 169), der ledsagede Prinds Christian, da dennes Reise for at lykønske Keiseren gik for sig i Begyndelsen af Febr. 1858.

disse vare præparerede, samledes Ministrene meget nysgjerrige Kl. 4, og, hvad Andræ og Krieger angik, blev de uagtet al tidligere Erfaring dog en Smule overraskede. Andræ taug imidlertid aldeles stille og morede sig over det diplomatiske Foredrag. Hall endte med et Ønske om at høre Udenrigsministerens Mening. Efterat den var udtalt, sagde Andræ, som nu ikke kunde bare sig længere: »Ja, Hall, min Mening kjender De jo, saa jeg kan vel gjerne gaae?» — Hall svarede, at »Sagen dog virkelig havde faaet et nyt Udseende, at Kongens Betæneligheder vare saa mange, at det var nødvendigt alsidigt at overveie« — — Krieger lod ham ikke tale ud, men raabte: »Men saa siig dog for Guds Skyld, hvad Nyt er der kommet frem? At Kongen vilde have Betæneligheder, det vidste vi; at han vilde faae flere, naar han tilstrækkelig var bearbejdet af Scheele og Grevinden; at Sverrig ikke vilde sende nogen Prinds, betyder Intet, og det vidste vi jo desuden ogsaa dengang, vi tog den første Beslutning. Dette bliver ogsaa mig for galt!« — Andræ spottede og lo lidt, og derpaa trak Hall sig tilbage. Dagen efter, da han var hos os, fortalte han (ganske alvorligt), at han havde været hos Kongen om Morgen og sagt til ham, at han maatte vedblive sin Paastand om, at Prindsen maatte sendes; det var det meest passende i enhver Henseende, og hans Colleger havde ganske deelt hans Mening«. Kongen blev ganske bleg og raabte: »Saaledes vil De tvinge mig, have, jeg skal bryde mine Løfter, tage mine Prærogativer fra mig! I alle Henseender skal jeg rette mig efter mine Ministre«. — Hall sagde, at Kongen jo kunde jage sine Ministre bort, saasart han vilde. Kongen: »Det veed De godt, jeg ikke kan. Men nu herefter er det aabent Fjendskab mellem mig og

Christian¹⁾, — jeg vil ikke tale med ham, ikke see ham«. Hall talte ham tilrette med en heel Deel Complimenter; men Kongen blev dog ved, at han ikke selv vilde sige Prinds Christian, at han skulde reise. Da Hall vilde gaae, kom Kongen efter ham, lagde Haanden paa hans Skulder og sagde: »Hall! Hall! De vil hellere have Prinds Christian til Konge, end mig«. Kraftig Protest.

I Statsraadet den følgende Dag mødte Kongen meget agiteret og bleg og aldeles taus i Begyndelsen. Lidt efter begyndte han at tøj op, sige et Par Ord og skrev endelig en Seddel til Hall, som han gjorde Pantomime til, skulde rives itu, naar den var læst. Sedlen lød: »Ogsaa i dette vil jeg føie mig; jeg vil efter Deres Ønske sige selv til Christian, at han skal reise«. Efter endt Statsraad reiste han sig op og sagde: «Endnu en Sag: Christian! Jeg og mit Ministerium har, efter moden Overveielse, besluttet, at Du skal reise til Frankrig og lykønske Keiseren i mit Navn. Husk paa, Du taler i mit Navn, og at Du er Dansk«. Efter Taflet samme Dag talte Andræ med Moltke, den jourhavende Adjudant, som sagde til ham: »Det har ret været en ubehagelig Sag for Kongen med denne Sendelse af Prinds Christian. Da Conseilpræsidenten havde været her iforgaars, sendte Kongen strax Bud til Virgin²⁾ og fortalte ham, at nu sendte han ikke Prindsen; det kunde han strax telegraphere til Sverrig. Virgin var ganske ude af sig selv af Glæde derover og takkede »ødmjukast«; derfor har det nu været Kongen saa flaut at sige om igjen.

---

¹⁾ Bemærkning i »Tillæg«.

²⁾ Sverrigs og Norges Gesandt i Kjøbenhavn, Contreadmiral Virgin.

Februar 1858.

11. [Februar]. Idag i Frankfurt skal tages Beslutning i den dansk-holstenske Sag. Telegraphdepesche kom nu: »Fællesforfatningens Ugyldighed for Holstens [Vedkommende] ere de Alle enige om; 2 Stemmer tage Slesvig med¹). — Hall og tildeels Krieger have reist Eiderfanen; de liberale Blade instrueres af Hall i samme Aand og faae Lov at rive ned paa Andræ. Andræ mener, at der nu vil komme en virkelig Dissens, som vil føre til, at han gaaer ud, og Hall faaer Monrad eller Fenger ind istedet.

I denne Tid benægte Halls Blade paa det Ivrigste, at Blixen-Fineckes Reise til Frankfurt havde nogensomhelst politisk Betydning; han var aldeles ikke sendt af Conseil-

---

¹) D. e. Forbundsbeslutningen af 11. Febr. 1858 (Aktstykker, l. c., 2den Samling, S. 81—82), ved hvilken Forbundsfor­samlingen vedtog det omst. S. 42 anførte af Forbundsudvalget d. 14. Januar stillede Forslag og tilkjendegav den danske Regjering, at den ikke kunde erkjende »das Verfassungsgesetz für die gemeinschaftlichen Angelegenheiten der Dänischen Monarchie vom 2. October 1855 in so weit dasselbe auf die Herzogthümer Holstein und Lauenburg Anwendung finden soll, als in verfassungsmässiger Wirksamkeit bestehend«, og som Følge heraf rettede den Anmodning til den kongl.-her­tuigelige Regjering »in den Herzogthümern Holstein und Lauenburg einen den Bundesgrundgesetzen und den ertheilten Zu­sicherungen entsprechenden, insbesondere die Selbstständigkeit der besonderen Verfassungen und der Verwaltung der Herzog­thümer sichernden und deren gleichberechtigten Stellung wahren­den Zustand, herbeizuführen«. — Om den nævnte Forbunds­beslutning samt om den til samme knyttede Beslutning af 25. Febr., det saakaldte »Inhibitorium«, vedrørende en Be­grænsning af Lovgivningsvirksomheden for Holstens og Lauen­borgs Vedkommende, henvises iøvrigt til »Tillæg«.

præsidenten, men reiste blot privat. — Sidste Søndag, da Hall og Krieger vare her, taltes om, hvad der nu var at gjøre [d. e. i Retning af en Imødekommen af Forbundsbeslutningen af 11. Febr.], og Andræ udtalte bestemt, at han ikke vilde gaae saavidt i Imødekommenhed som Hall og Krieger. Krieger ønskede, det snart maatte afgjøres, og Andræ med; men det bliver jo nok trukken ud saa længe som muligt. I Samtalens Løb sagde Andræ, at han absolut syntes, de Andre skulde henvende sig til Fenger for ikke at lade det Hele falde. Krieger afviste det aldeles, paa Hall derimod kunde man nok mærke, at han allerede havde gjort det. Scheele og Hall leve i denne Tid høist venskabeligt; private Samtaler i Bruuns Formandsværelse¹⁾ og fortrolige Skrivelser afvexle. At Scheele speculerer paa Hall, er vist nok; hvad Hall derimod vil gjøre, er tvivlsomt; dog troer jeg, han vil følge Andræ og Krieger.

18. [Februar]. Hall, Krieger og Egede her. Lidt düster Stemning hos Hall og Krieger. Ministeriet Sponneck med Otto Plessen, Bluhme, Heltzen, Simony spaaet af Hall; — Combinationen Monrad, Scheele og Fenger modsagt stærkt af Krieger som aldeles umulig.

19. [Februar]. Lieutenant Ravn om Eftermiddagen, Etatsraad Schovelin om Aftenen. Havde ikke hørt det mindste til Crise.

20. [Februar]. Idag, Lørdag, den store Minister-conference²⁾, hvori Hall begyndte med at udvikle sine Me-

¹⁾ Juristen og Politikeren P. D. Bruun, dengang Formand for Landstinget (Dansk biogr. Lexikon III, 178).

²⁾ Formentlig ang. Svar til Forbundsdagen paa de omst. S. 48 berørte Forbundsbeslutninger af 11te og 25de Febr. 1858. Nærmere om Svaret i det Følgende.

ninger, og Andræ dernæst svarede ham paa samme Maade som herhjemme; Krieger medierende. Andræ kunde ikke heller gaae ind paa hans; Hall derimod kunde godt gaae ind ogsaa derpaa. Da Hall mærkede, det ikke gik, opsatte han Forhandlingerne derom til beleiligere Tid og gik med sit sædvanlige Talent over til noget Andet.

21. [Februar]. Hall og Krieger her idag. Jeg troer, Hall taler med Monrad og har isinde at tage ham ind med i Ministeriet, dersom det bliver til Alvor med Andræ at gaae ud. Han [Hall] kan ikke finde sig i at fratræde.

Kongen Rosen idag¹⁾. Prindsesse Caroline syg. Det engelske Ministerium i Minoritet i et Forslag i Anledning af Asylretten; det vil rimeligviis nu gaae af.

22. [Februar]. Det er gaaet af. Derby istedet.

24. [Februar]. Jeg, som troede det umuligt, at Hall kunde [gaae] over til Andræs Mening, da han saa mange Gange havde omtalt det som det eneste Rigtige, øieblikkelig at føie sig i deres [Forbundsforsamlingens] Fordring, at Holsten og Lauenborg ikke havde med Fællesforfatningen at gjøre etc., at det var absurd ikke at ville give efter heri, — blev idag ganske forundret ved at høre Andræ fortælle, at der nu skulde skrives et Brev til B. Bülow i Frankfurt²⁾, hvori saagodtsom hele hans [Andræs] Anskuelse var udviklet (Brevet skrevet idag d. 25de,

---

¹⁾ Kongen dengang angrebet af en katarrhalsk Feber, som antog en livsfarlig Charakter; først i Begyndelsen af Marts gjenvandt han sit Helbred.

²⁾ Ved ovennævnte »Brev til B. Bülow i Frankfurt« sigtes formentlig til »Udkast til en Meddelelse og Erklæring, bestemt til at afgives i den tyske Forbundsforsamling den 25de Marts 1858«. I saa Henseende hedder det i en udateret,

Torsdag, herhjemme af Krieger og Andræ); det var ledsaget af et privat Brev til Bülow, hvori man ønskede hans Mening om det Indtryk, det vilde gjøre paa Forsamlingen. Andræ anseer det næsten umuligt, at Forbundet kan gaae ind paa den Afgjørelsesmaade, som deri foreslaaes, efter alle de stormægtige Udtalelser. I saa Fald vil det kun være en Opsættelse af Stridighederne.

28. [Februar]. Krieger, Hall og Djørup her. Da Djørup var gaaet, fortalte Andræ om sin Visit igaar hos Prinds Ferdinand. — Denne havde fortalt ham en heel Deel om Kongen, Grevinden og Scheele, hvorledes Scheele kom hver Dag til Kongen, og sagde, at det var meget forkeert, at Ministeriet taalte det: »Et constitutionelt Mini-

---

men formentlig fra 1859 hidrørende »Meddelelse til Rigsraadet om Forhandlingerne med det Tydske Forbund angaaende den Holsteen-Lauenborgske Forfatningssag«, S. 3, at »før den endelige Beslutning [d. e. om Svaret paa Forbundsbeslutningerne af 11. og 25. Febr.] toges, havde Regjeringen nemlig indhentet den Kgl. Forbundsdaysgesandts Betænkning over et Udkast til Erklæringen, og denne havde confidentielt confereret derom med sine Colleger, Gesandterne for Østerrig, Preussen og Bayern (Referenten i Forbundsdaysudvalget)«.

Om »Udkastet« bemærkes iøvrigt, at det ikke er dateret, og, omend i trykt Stand meddelt Rigsraadet, ikke sees at foreligge blandt de omst. S. 9 citerede Samlinger af »Actstykker ang. Hertugd. Holsteen og Lauenborgs Forfatningsforhold«; i sit Indhold er det ganske ligelydende med den af Bernhard Bülow i Forbundsforamlingens Møde den 26de (ikke som paatænkt d. 25de) Marts afgivne »Meddelelse og Erklæring angaaende Forbundsbeslutningerne af 11te og 25de Februar 1858«. — Om denne Meddelelse nærmere i det Følgende og i »Tillæg«.

sterium var aldeles berettiget til at kontrollere Kongens Omgang; i England afskedigede man endogsaa Hofdamer ved Ministerskifter«, etc. — Andræ svarede, at saa rigtigt som dette i det Hele, saa betænkeligt var det under en saa ny Forfatning at gaae saa rigourest frem; det vilde irritere Kongen og tillige Opinionen. »Ja, da var det dog det eneste Constitutionelle«. Dette om Prinds Ferdinand, Thronarvingen; Prinds Christian har ogsaa sin Naivitet. Han raader Hall i fortrolige Samtaler ligefrem til at indføre Absolutismen¹⁾: »Jeg forsikrer Dem, det er det eneste Fornuftige. Ingen kan jo regjere med disse Forsamlinger; Rigsraadet er ligesaa galt som Rigsdagen, og dette Ministerium, det kunde gjøre det, de kan jo sætte Alt igjennem«. »Ja saamænd«, svarede Hall, »vi have jo sat endeel igjennem; men jeg vil jo dog rigtignok troe, at Tilliden til os fik et Knæk, dersom vi gjorde os til Talsmænd for Absolutismen; ret længe derefter kunde vi ikke vedblive at være Ministre«. »Aah jo, de kunde godt gjøre det, det er jeg ganske vis paa«. — Hall ansaae det for at være virkelig Naivitet.

Marts 1858.

4. [—13. Marts]. Torsdag. Krieger her til Middag; Hall kom først om Aftenen. Han havde faaet Brev fra Frankfurt²⁾. Fra Martensen havde han ogsaa samme Dag faaet en lang, spydig og uartig Skrivelse i Anledning af den

---

¹⁾ Formentlig at forstaa som en Indførelse af »Absolutismen« for hele Monarkiets Fællesanliggender.

²⁾ Formentlig fra Blixen-Finecke, der som omst. S. 42 berørt »var afsendt [afreist] til Frankfurt for at underhandle lidt paa egen Haand«.

foreslaaede Kirkefest for Kongens Helbredelse¹⁾. Den ærede Biskop formente, at Kongens Upasselighed havde været saadan, at der ikke havde været Grund til Frygt; et andet Sted yttrede han »at Ministeriet i sin velvillige Iver vist ikke havde betænkt«, etc. Han faaer nu imorgen et godt Svar af Hall. — Krieger og Hall her. Igjen Tale om det Urigtige i Andræs Holden paa Fællesforfatningen og Stivhed ligeover for Frankfurt, men nu havde man jo gjort et Forslag efter hans (Andræs) Villie²⁾, — hvor absurd den var, nu fik man see. Andræ troer meget gjerne, det vil være et forgjæves Forsøg, men vil i intet Tilfælde gaae videre. Han var egentlig helst gaaet af nu i Anledning af denne Meningsforskjellighed og havde ladet Hall see at »arrangere« Sagerne efter bedste Evne, men han syntes dog, han var forpligtet til at fremsætte sin Mening og sit Forslag paa Lykke og Fromme. — Hall idag til Middag hos Kongen; meget intimt Forhold. —

Livlig Debat i Rigsraadet om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden³⁾.

¹⁾ Takkegudstjenesten i Anledning af Kongens Helbredelse fandt Sted d. 21de Marts.

²⁾ Med Hensyn til Andræs »Forslag« henvises til Omtalen i »Til læg« ang. den danske Regjerings Erklæring til Forbundsagen af 26de Marts 1858.

³⁾ Fru Andræ sigter til Forhandlinger i Rigsraadet den 9. Marts 1858 (Sp. 1266—1383) under 2den Behandling af — saaledes som Udkastets Titel ændret kom til at lyde — »Udkast til Lov om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden«. Forhandlingen var forsaauidt »livlig«, som stærke Modsætninger kom til Orde mellem dem, der »i en forbedret Søbefæstning af Kjøbenhavn« saae »en vigtig Foranstaltning med Hensyn til Stadens og Landets Forsvar« (l. c., Sp. 1267), og Modstanderne af denne Søbefæstning, bl. A. Tscherning

14. [Marts]. Denne Søndagmorgen fik Andræ sendt fra Krieger Besvarelsen fra Bülow¹⁾ i Frankfurt paa Ministeriets Skrivelse. I Fortrolighed havde han viist den til Rechberg, Schrenk og — — —, og disse, de betydeligste Medlemmer i Frankfurt, havde fundet og udtalt, at der ganske vist var meget berettiget i disse de danske For-

---

og David, hvilken Sidste i den kun saae »en under de givne Forhold utilraadelig Foranstaltning«, en »høist vovelig og farlig Sag« (l. c., Sp. 1307 og 1306); »jo mere strategisk-militær Betydning man giver Byen Kjøbenhavn, desto større Fare«, bemærkede yderligere Slesvigeren Krüger, »vil der netop gennem den true Staten, naar der skeer Omvæltninger eller udbryder Krigsuroligheder i Europa« (l. c., Sp. 1345). Under den »livlige« Debat sees ikke Andræ at have taget til Orde, vel derimod under 1ste Behandling af Lovforslaget, henvisende til Motiverne og Bilag, at have fremhævet, at »Kjøbenhavns Befæstning mod Søiden ved fremskudte Værker er en bydende Nødvendighed, naar Hovedstaden skal sikkres mod Insult af fjendtlige Krigsskibe og mod den sørgelige Eventualitet at maatte bukke under for et Bombardement, udført fra Søen« (l. c., Sp. 797). — Lignende Udtalelse af Andræ i Rigsraadet 1862, Sp. 2384, om »Søforsvarets Betydning som det væsentligste Værn for Kjøbenhavn«.

¹⁾ D. e. angaaende det Indtryk, som Udkastet til Erklæringen af 26. Marts havde vakt hos Bülows Colleger, Gesandterne ved Forbundsagen. I saa Henseende hedder det i den omst. S. 51 berørte »Meddelelse til Rigsraadet«, S. 3, at »Gesandterne for Østerrig, Preussen og Bayern (Referenten i Forbundsudvalget) i det Væsentlige erklærede dem enige i alle Hovedpunkter; ligeledes udtalte det Franske og det Storbritanniske Cabinet deres Paaskjønnelse af de gjorte Forslag, og Lord Malmesbury instruerede de Engelske Agenter i Wien og Berlin til at anbefale deres Antagelse«.

dringer, at Forbundet, naar det fik det officielt, vilde tage det under den modneste Overveielse etc.; de saae vistnok helst, at man gjorde det eller det, men man indsaae ogsaa, at det vilde være meget vanskeligt for den danske Regjering, under nuværende Omstændigheder, at træde tilbage (udtrykkelig Armeepleanen nævnt)¹). Det overgik langt Andræs Forventning. Om Formiddagen kom Krieger og Hall; Krieger lod meget fornøiet, Hall derimod ikke rigtig.

17. [Marts]. Onsdag. Ministerconference, i hvilken Skrivelsen til Frankfurt blev vedtagen²). Curieust nok, var den ikke Hall fordringsfuld og kraftig nok; han foreslog at forbedre i den, men Krieger huskede ham paa, hvor forskrækket han havde været for den for 14 Dage siden. Saa blev den ved at være, som Krieger og Andræ havde skrevet den.

18. [Marts]. Hall her idag til Middag. Naar Rigsraadet var forbi, talte han om at indstille Ministrene til en eller anden Udmærkelse: Unsgaard, Michelsen til Storkors; Michelsen er hah forøvrigt vred paa og gjør mange Hentydninger paa hans Umulighed. Andræ holder paa ham for Øieblikket, da han mere stoler paa hans Paalidelighed end paa Halls. Krieger og Cliquen raaber ogsaa: »*A bas Michelsen!*«

---

¹) Ved »Armeepleanen« sigtes til det i Rigsraadet d. 15. Jan. 1858 forelagte »Udkast til Lov, indeholdende organisatoriske Bestemmelser for Landmilitaretaten« (Rigsraadstid., Sp. 29 ff.). Om Lovforslagets Skjæbne i Rigsraadet samt om Forbundsdagens Indsigelse imod det i det saakaldte »Inhibitorium« af 25. Febr. og vort Svar paa denne Indsigelse i Erklæringen af 26. Marts 1858 henvises til »Tillæg«.

²) D. e. — saaledes som »Skrivelsen til Frankfurt« officielt benævnes — : »Meddelelse og Erklæring angaaende Forbundsbeslutningerne af 11te og 25de Februar 1858, afgivet af den Danske Gesandt i den Tydske Forbundsforamlings Møde den 26de Marts 1858« (Actstykker l. c., 3die Samling, S. 3—8). Nærmere om denne Erklæring i »Tillæg«.

21. [Marts]. Søndag. Krieger, Hall, Wolfhagen her. Wolfhagen fortalte, at Prinds Ferdinand & Co. havde ventet i sidste Statsraad, at en Plan til Udsondring af Holsten og Lauenborg var bleven forelagt. Han, Ferdinand, havde i et Brev til General Müller¹⁾ skrevet, at han og Prinds Christian vilde give et dissentierende Votum og forlade Statsraadet; tillige vilde de antyde, at de vilde omstyrte det Hele, naar de kom paa Thronen. Med Andræ havde Prinds Ferdinand talt forleden Dag og meget ivrigt spurgt, om der blev en Udsondring af Hertugdømmerne. Andræ svarede dertil »Nei«. — Ferdinand: »Ja, ikke aabenbart; men det skal nok være den skjulte Mening«. Andræ forsikkrede, han kunde være aldeles rolig, naar en saa god Heelstatsmand som han gik ind derpaa. — Efter Statsraadets Afholdelse var Prinds Ferdinand ogsaa meget fornøiet og sagde til Andræ: »Ja, De havde Ret«. Prinds Christian derimod bad om at maatte laane det skrevne Forslag [formentlig »Udkastet« til Erklæringen af 26. Marts], da han tilstod ikke at have forstaaet Noget deraf. — Iøvrigt havde Prinds Ferdinand udtalt (jeg veed ikke til hvem), at det var meget urigtigt af David at tale saa upatriotisk, som han forleden Dag havde gjort i Rigsraadet²⁾. A propos, om David: Han maa rimeligviis selv være blevet noget ængstelig over at [være] gaaet for vidt, thi for et Par Dage siden, havde han aflagt en Visit hos »Dagbladet«s Redac-

¹⁾ Generalmajor Fr. Gotthold Müller, nøie knyttet til Prinds Ferdinand (Dansk biogr. Lexikon XI, 578) og iøvrigt bekjendt ved efterladte Erindringer vedrørende hans Hofliv, af hvilke Uddrag bl. A. under Benævnelsen »Kongesorger« ere udgivne af hans Dattersøn, Kmhr. Bodenhoff.

²⁾ Der sigtes formentlig til den omst. S. 54 berørte Tale af David i Rigsraadet d. 9. Marts, i hvilken han tog til Orde imod Forslaget om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden (Rigsraadstid. 1858, Sp. 1305—1308).

teur, Hr. Bille (som naturligviis er hans Contrapart), og talte blandt Andet med ham om et Stykke i hans Blad, hvori han [Bille] virkelig paa en ubillig Maade havde omtalt den Opposition, som Ministeriet havde vakt ved sin Politik, og det med Rette¹). Efterat Bille havde modsagt dette, sagde David igjen: »Ja, De tager aldeles fejl, dersom De troer, at jeg er imod Ministeriet eller, at høre Side har Lyst til at styrte Ministeriet; tvertimod, vi vilde komme i en stor Forlegenhed, dersom Ministeriet gik af«. Dette betvivlede Bille ikke, men mente blot, at det ikke tilstrækkelig blev lagt for Dagen (Billes Referat til Hall). —

29. [Marts]. I denne sidste Uge varme Debatter i Rigsraadet om Søbefæstningsloven, som var gjort til Cabinetsspørgsmaal af Lundbye og Andræ og som saa trak de andre [Ministre] med. Den gik igjennem med stor Majoritet²).

¹) Exempelvis »Dagbladet« af 19. Marts.

²) Herom henvises til Forhandlinger i Rigsraadet den 27. Marts (Sp. 2013—2144), da »Søbefæstningsloven«, d. e. »Udkast til Lov om Kjøbenhavns Befæstning mod Søsiden«, blev vedtaget med 38 Stemmer imod 15. Om Vedtagelsen »gjort til Cabinetsspørgsmaal« af det samlede Ministerium, var Rigsraadet forsaavidt ikke ubekjendt, som Andræ alt under 1ste Behandling af Lovforslaget havde udtalt, at »hvad der gjælder om den enkelte Ministers Stilling til Lovudkastet maa gjælde om Regjeringens Stilling i det Hele« (l. c., Sp. 796), og mere bestemt sees Scheele — som nærmere omtalt i det Følgende — at have fremhævet denne Betydning af Vedtagelsen, motiverende sin Godkjendelse af Forslaget med: — — »Es ist aber nicht allein von dem Kriegsminister eine solche Aeuszerung [die Fortdauer seines Portefeuilles] ausgesprochen worden, sondern das gesammte Ministerium hat diese Frage zu einer Cabinetsfrage gemacht« (l. c., Sp. 2055).

Et Forslag af Bluhme, Rotwitt og Flere: »Hjælp til Helsingørs Commune i Anledning af Sundtolden«, gav ogsaa Anledning til lange og livlige Forhandlinger. Andræ modsatte sig det, da han paastod, det var en særlig (Rigsdags) og ikke fælles Sag, og i alle Tilfælde var det aldeles utilladeligt at indsmugle Sligt i en Finantslov. Andræ holdt nogle meget interessante Taler og vandt en complet Seier¹⁾, men han vil vistnok tidt komme til at høre ondt derfor, da Folk ere begyndte at blive medlidende med Helsingør.

Efter temmelig troværdige Personers Udsagn har Scheele, Monrad og David i denne sidste Tid havt overmaade mange Conferencer om et nyt Ministeriums Dannelse; flere af Vennerne have været raadspurgt, men man har havt for mange Betænkeligheder ved at begynde i saadan en Tid, og Samtlige have trukket sig tilbage med mer eller mindre gode Miner.

David stemte imod i Befæstningssagen, Monrad for, men med en mindre velvillig Motivering²⁾. Scheele

¹⁾ Angaaende ovennævnte Forslag om efter Afløsningen af Sundtolden at komme Helsingørs Kommune til Hjælp ved et rentefrit Pengelaan henvises til Forhandlinger i Rigsraadet 1858 under Behandlingen af »Lovudkast om Tillæg til foreløbigt Normalbudget for 1858—60, Finantsministeriet vedkommende«, Sp. 1871 ff., 2178 ff. og 2183 ff.

Med Hensyn til den afvisende Stilling, som Andræ mente det finantsielt rigtigt at indtage overfor Rotwitts og Bluhmes ovenanførte Forslag, den »complete Seier«, han vandt for sit Forslag, og den varme Tilslutning, han mødte hos Scheele, henvises til »Tillæg«.

²⁾ Monrads mindre velvillige Motivering for sin Godkjendelse af Lovudkastet fremgaar af hans Udtalelser (Rigsraadstid. 1858, Sp. 2070 og Sp. 2141); Scheele derimod for-

derimod ministeriel til det Alleryderste, betragtede det som den største Ulykke, hvis Ministeriet gik af. I den Helsingørske Sag begyndte han med at sige, »at hans Følelser ledede ham til at gaae med Bluhme, men Finantsministerens correcte Opfattelse af Forholdet etc. havde aldeles omstemt ham«¹⁾.

April 1858.

1. [April]. Børnene idag kjørt til Amager; de gik herfra om Morgenens Kl. 10; ved den Tid omtrent skulde Vognen holde ved Bommen efter dem. Hall besøgte Andrå og mig i vor Eenlighed ved Kaffen, og Tante var hos os til Middag.

2. [April]. Idag, Langfredag, Eensomhed. — I tyske Blade læses forskjellige Critiker over Ministeriets Skrivelse til Forbundet [d. e. Erklæringen af 26. Marts]. I Almindelighed Indignation [hos de tyske Blade] over de store Fordringer; dog er der endeel Frygt for, at »Bundet« skal gaae ind derpaa. I den senere Tid nævnes ikke fra Halls Side

---

saavidt »ministeriel til det Alleryderste« som han, uanset saa meget imod sit Ønske at være udtraadt af Ministeriet i Mai 1857, gjentagende fremhæver »sein vollständiges Vertrauensvotum dem Ministerio gegenüber« (l. c., Sp. 2133) og motiverer sin Tilslutning til Lovudkastet med at »nicht obgleich, sondern weil das Ministerium die Sache zur Cabinetsfrage gemacht hat und dadurch der ganzen Sache eine andere Gestalt, eine rein politische Seite gegeben« . . . »würde ich unter diesen Umständen für den Gesetzentwurf stimmen« (l. c., Sp. 2055).

¹⁾ Herom henvises til Udtalelser af Scheele i Rigsraadet d. 29. Marts (Rigsraadstid, 1858, Sp. 2213—15), hidsat i »Tillæg«.

hverken skandinavisk eller Eiderpolitik; den indslaaede Vei er den eneste, der har været tænkt paa; men at Andræ var den, der satte det igjennem, nævnes aldrig.

Militairplanen, som blev forelagt i Rigsraadet, men blev liggende i en Comité, bestaaende af Fenger, Kauffmann, Reich og Andre, ønskede Andræ meget skulde komme frem, da han, uagtet dens Mangler, antog den for et stort Fremskridt¹⁾. Der var imidlertid en stor passiv Modstand fra Alles Side, som vare trætte, og Hall og tildeels Krieger, som bare ønskede Rigsraadet snart forbi, sagde bestandig: »Det er umuligt, lad os ikke begynde paa Umuligheder«. Nu imidlertid, da Rigsraadet er forbi, har de Alle begyndt at ærgre sig derover. Hall og Fenger og Reich ønskede alle, at man dog ikke havde ladet sig afskrække fra at sætte den igjennem. Aarsagen var naturligviis for Halls Vedkommende, at [da] han saae, hvor godt det gik med Søbefæstningen, fik han Courage; før var det blot hans Ønske og Arbeide at faae Alt begravet i Comitéer.

5. [April]. Egede, Fanny, Gusta, Schovelins her om Formiddagen²⁾.

24. [April]. Efterretningerne fra Forbundet, som indtil nu have været gunstige for de danske Forslag, begynde nu at møde Modstand [vise sig mindre gunstige]³⁾. [Bern-

¹⁾ Nærmere om »Militairplanen« omst. S. 55 og i »Tillæg«.

²⁾ D. e. Besøg i Anledning af Fru Andræ's 41-aarige Fødselsdag. Om dennes Forløb sees Fru Andræ selv ganske taus, men for under saa meget Alvorsfuldt ikke at lade den ganske uberørt hidsættes af egne Optegnelser — omend blot som Vidnesbyrd om Sønnernes Munificens med Fødselsdagsgaver —: »Moders Geburtsdag den 5. April gik meget godt. Hun modtog af Victor en lille forgyldt Fisk, af mig en Spade og Rive til Urtepotter«.

³⁾ I saa Henseende hedder det i den omst. S. 51 citerede »Meddelelse til Rigsraadet«, S. 3, at »efterat det Wienske og Berlinske

hard] Bülow var meget afficeret ved den ny Vending, det havde taget.

Hvor man kommer, taler Folk ganske godmodigt om det Kloge i at indføre Absolutismen igjen¹⁾; saaledes ogsaa Ungern-Sternberg forleden til Andræ, skjøndt Rusland i den senere Tid viser sig ængstelig liberal.

Hall, Krieger her i Søndags og talt om, hvad der nu skulde gøres²⁾. Tre Udveie: 1) kaste sig i Armene paa

Cabinet havde udvexlet deres Anskuelse i tvende Depescher af 4de og 11te April, instruerede disse Regjeringer deres Forbundsdagsgesandter i en mod vore Forslag [d. e. i Erklæringen til Forbundsdagen af 26. Marts] bestemt fjendtlig Aand«.

¹⁾ Omst. S. 52.

²⁾ Formentlig denne Søndagssamtale — d. e. den 25. April — om »hvad der nu skulde gøres«, foranlediget ved, at Regjeringen herhjemme er bleven bekjendt med, hvorledes det Udvalg i Forbundsdagen, til hvilket det var overdraget at afgive Betænkning om vore Indrømmelser i Erklæringen af 26. Marts, vilde stille sig overfor disse. Udvalgets Betænkning blev afgivet i Forbundsfor­samlingens Møde d. 29. April, og under en omstændelig Motivering med dertil knyttet »Separatvotum« og »Denkschrift« (Aktstykker, l. c. 3die Samling, S. 1—8 og S. 8—41) udtalte den bl. A., at den ei kunde erkjende den danske Regjering's Tilbud i Erklæringen af 26. Marts om Adgang for de holstenske Stænder til fra deres Standpunkt at udtale Anskuelse og Ønske ang. Holstens Stilling i Fællesmonarkiet som praktisk og fyldestgørende [»nicht als zweckmässig erscheint«], hvorfor den som et Hovedpunkt indstillede til Beslutning af Forbundsfor­samlingen (»Antrag«, l. c., S. 39), at denne skulde rette en Opfordring til den danske Regjering om snarest mulig og i hvert Fald inden de næste 6 Uger at afgive en bestemt Meddelelse om, hvorledes den til Fuldbordelse af Forbundsbeslutningen af 11. Februar tænkte

Sverrig-Norge, 2) give efter i Alt, 3) Krig. — Krieger frygtede og troede, det endte i Absolutisme, og gjorde forsaavidt Andræ ansvarlig, som han troede, at han kunde forhindre det ved at overtage Udenrigsportefeullen.

27. [April]. Grundtvig gift i disse Dage med Geheime-raadinde Reedtz.

Torsdag Middag. Halls Tale om Michelsens Slethed og om det Nødvendige i at gjøre Noget. Krieger bekræfter det og tilføier, »det er bedst, vi nu endelig gjør Alvor deraf og tager Moltke«. Andræ: »Hvad for en Moltke?« »Ih! Halls!«¹⁾. Andræ: »Ja, for mig særdeles gjerne; men saa er jeg ikke med, og det forundrer mig meget, De kan ansee det for en Vinding. Hans Dygtighed er ikke over Michelsens, og jeg har aldrig hørt ham Andet end daarlig omtalt«. Jeg tillod mig at sammenligne ham [Moltke] og Michelsen med Storken og Trækloksen og forsikkrede, at de kunde Alt under Michelsen, naar de tre [Andræ, Hall, Krieger] blot vare enige. Hall benægtede det og paaberaabte sig Erfaringen; man havde ikke faaet Skrike bort, ikke Bille-Brahe bort, ikke Vedel ind, etc., etc. Jeg tillod mig atter at undskyldte Michelsen, men anklagede de 3 (Hall), som ikke havde været enige, og forsikkrede, at den første Prøve vilde vise, at jeg havde Ret.

---

sig at ordne Hertugdømmerne Holstens og Lauenborgs Forhold indenfor Fællesmonarkiet. Om Udvalgsbetænkningen og Forbundsbeslutningen af 20. Mai [l. c., S. 41—42], der tog Udvalgets Indstilling til Følge, nærmere i »Tillæg«.

¹⁾ D. e. Grev Frederik Moltke til Bregentved, fra 1858—60 Medlem af Folkethinget og — som det hedder i Dansk biogr. Lexikon XI, S. 420 — »indtil 1864 vel nærmest at maatte henregnes til det national-liberale Parti, hvortil hans nære personlige Forbindelse med Hall vistnok ikke lidet bidrog«.

Krieger var igrunden af min Mening og truede for Alvor med at gaae, dersom det ikke snart blev til noget med Vedels Indgang og Bille-Brahes og nogle Andres Udgang: »Hører De det, Hall, jeg holder det ikke længe ud!«

Mai 1858.

9. [Mai]. Søndag. Krieger her; Hall paa Frederiksborg til Taffel i Anledning af Otto Plessens¹⁾ Besøg her. Samme Otto Plessen har besøgt Andræ og Hall og gjort et meget ubehageligt Indtryk paa begge.

10. [Mai]. Hall og Krieger her om Formiddagen for at tale om en ny Skrivelse til Frankfurt²⁾. Andræ raader til en saa energisk Optræden som muligt; han troer, Tiden for Øieblikket gunstig fra fransk Side, da Napoleon aabenbart har Lyst til at gjøre Noget og ikke lader til at være Tydskland gunstig; men hans Lune er temmelig vexlende, saa man kan ikke bygge derpaa.

¹⁾ Omst. S. 34.

²⁾ D. e. en Besvarelse eller — aktmæssigt udtrykt: »Erklæring angaaende Forbundsbeslutningen af 20de Mai 1858« (Actstykker l. c., 3die Saml., S. 1—4) —, hvilken Besvarelse, uanset at Forbundsbeslutningen først blev afgivet d. 20de Mai, forsaauidt allerede d. 10. Mai kunde tages under Overveielse af Andræ, Hall og Krieger som Forbundets Beslutning kunde forudsees at ville blive overensstemmende med den omst. S. 61 omtalte Indstilling af Forbundsudvalget af 29. April. — »Erklæringen«, der med sit Tilbud om midlertidig at sætte Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855 ud af Kraft for Holstens og Lauenborgs Vedkommende vakte en saa stærk Uenighed i Ministeriet, at Andræ, forinden dens Afgivelse tog Anledning til at udtræde af Ministeriet, blev først afgivet i Forbundsfor­samlingens Møde den 15. Juli. Nærmere om »Erklæringen« i det Flg. og i »Tillæg«.

11. [Mai]. Theatret, som i de sidste Aar forfølges af Ulykker, har ogsaa den, at Phister nu er bleven alvorlig syg; der tales om Koldbrand i Armen.

13. [Mai]. Halls Aarsfødselsdag som Conseilpræsident. Fru Hall her.

14. [Mai]. Statsraad paa Frederiksborg; gaaet roligt af.

16. [Mai]. Jeg, Poul og Victor, henne at see Zouaverne. Krieger her i Formiddag. Interessant engelsk Crise; Ministeriet Derby vaklende, især i Anledning af dets Opførsel ligeoverfor Canning [Vicekongen] i Ostindien. Palmerston og Russell allierede.

Juni 1858.

Den 28. Juni var Andræ og de øvrige Ministre hos Dronningen til Middag paa Sorgenfri. Andræ kom hjem Kl. 9, og strax derpaa Krieger og Hall for i Fællesskab at tale om Svaret til Frankfurt¹⁾. Efter Halls Mening skal man ganske føie sig, opgive Fællesforfatning, Holsten, Lauenborg, etc., etc. — Krieger, som itide er bearbejdet af Hall, kan gaae med ham, men ogsaa med Andræ, som absolut fraraader at vise en saa uværdig Lydighed ligeoverfor det tydske Bund. Intet blev afgjort den Aften.

Juli 1858.

Idag Torsdag, 1ste Juli, da Poul og Victor vare gaaede ud af Stuen efter Middagsbordet, begyndte Hall med at tale om Sagerne, om hvorledes det var aldeles nødvendigt at gaae ind paa hans Mening, hvorledes alle Diplomaterne,

---

¹⁾ D. e. Svaret paa Forbundsbeslutningen af 20. Mai, et Svar, der som omst. S. 63 berørt først blev afgivet efter Andræs Udtrædelse af Ministeriet d. 10. Juli.

som han daglig talte med, formanede og opfordrede dertil, hvorledes Prindsepartiet syntes, det var det Eneste, der kunde tænkes paa, hvorledes der ikke var Skygge af Sympathie i Folket for voldsom Optræden, hvorledes Danmark umuligt kunde udholde Executionstroppe i Holsten, etc. At vi havde udholdt det ret godt i 3 Aar og ovenikjøbet i dem ført Krig, glemte han reent. — Andræ talte ogsaa længere for sin Mening; imod Halls Yttring om Diplomaterne udtalte han, at han saavel i Bülow's som i Dirckinck's Depescher havde fundet snarere det Modsatte; de havde begge talt om den Sympathie, som den danske Sag havde saavel hos Walewski som hos flere Andre, og de havde begge talt om en høflig, men energisk og værdig Optræden fra Danmark. Krieger tog kun liden Deel i Samtalen, men ved de Bemærkninger, han undertiden gjorde, troede jeg at spore, at han igunden helst gik med Andræ. Da der blev yttret noget om en Udenrigsminister, sagde han [Krieger]: »Jeg kan gaae (holde) med begge de Herrer; jeg er med Andræ slet ikke bange for Execution, men jeg holder mig til den af dem, som vil være Udenrigsminister; vil Ingen af dem det, saa gaaer jeg min Vei, — *telle est mon affaire*«.

2. [Juli]. Igaar ventedes og udtaltes meget decideret en Ministerforandring. Andræ gav Anviisning paa F[enger]. Ved Middagsbordet idag, som Andræ kom sildig til efter en 4 Timers Ministerconference, hørte jeg da, at Hall allerede 12 Timer efter den bestemtteste Udtalelse begyndte at forandre, fire, arrangere; om han imorgen ganske opgiver sin Mening, vil det ingenlunde forundre mig. — I Mødet var Unsgaard begyndt at holde med Andræ; han yttrede sin Forundring over denne evige Eftergiveness, som han meente, at dette Ministerium ikke engang kunde have Ret

til at gjøre; Lundbye i samme Retning. Hall gjorde dem imidlertid snart vir ved at gjendrive frem og tilbage, op og ned fra europæiske, tyske, danske og skandinaviske Standpunkter. Da han imidlertid ikke syntes, at Stemningen var rigtig god, fik han travlt og foreslog at hæve Mødet og begynde det igjen d. 3die, Kl. 1.

3. [Juli]. Imod Forventning var Hall ikke slaaende af paa sine Meninger, tvertimod: Igaar, da man skiltes, havde Hall endt med at sige: »Ja, nu er det bedst, at det Punkt bliver redigeret paa en anden Maade og noget forandret til imorgen, saa kunne vi maaske dog Alle enes derom«. Idag efter nogen Præluderer kom det imidlertid frem, at det var en ganske anden Paragraph, der var undergaaet en Forandring. Han læste den op. I alt Væsenligt var den aldeles som igaar, kun uendelig sat paa Skruer, og behagede derfor Andræ mindre end før¹⁾. Andræ sagde, at han idag, ligesaalidt som igaar, kunde gaae ind paa dette, at Discuterer var overflødig, da Alle kjendte hans Mening. Unsgaard og Lundbye mukkede lidt, men bleve hurtigt bragte til Taushed af Hall. — Maa det bare være lykkedes Hall at have faaet en Candidat i Kikkerten, eller at have faaet Krieger til at love at overtage Finantsministeriet, saa at ingen langsomme og uberegnelige Criser bliver Følgen af Andræs Bortgang. Og endnu mindre vil jeg ønske, at Hall opgiver alt Sit og derved tvinger Andræ til at blive.

Søndag d. 4. [Juli]. Djørup her iformiddag. Meget anerkjendende mod Ministeriet; jeg troede, han havde hørt

---

¹⁾ Til hvilken »Paragraph« i »Erklæringen« til Forbundsdagen af 15. Juli der ovenstaaende sigtes, tør jeg intet Sikkert udtale om; saaledes som »Erklæringen« foreligger meddelt Rigsraadet (Aktstykker I. c., 3die Samling, S. 1—4), er den ikke afdelt i »Paragrapher«.

Rygtet tale om Afgang. — Kongen ventede man til Byen idag, og Statsraad var derfor berammet til Onsdag, men nylig kom et Brev fra Trap, som meldte, at Kongen var tagen til Frederiksborg — for at fiske Karudser.

5. [Juli]. Mandag Aften Egede her; billigede ikke ganske, at Andræ gik. Bad at virke Alt, for at Monrad ikke blev Minister; troede ikke, Fenger var spurgt. Dahl¹⁾ paa Tale som *pis-aller* [Nødanker].

6. [Juli]. Fru Hall her om Formiddagen. Meget agiteret over Andræ's Bortgang; syntes, det var noget Utænkeligt, at Hall kunde blive i det Ministerium, som Andræ forlod. Rigtignok havde jo Andræ altid længtes efter at komme ud, og Hall sommetider undret sig over, at de kunde sammen, som saa tidt vare saa uenige; men nu, de skulde skilles, forekom det dem begge [Hall og Fru Hall] saa forunderligt umuligt. Fru Hall: »Det gjør mig grændseløst ondt for Hall og især for mit yndige Land; naar Andræ gaaer, mister Ministeriet sit Salt«²⁾. Siden talte vi om, hvem der var at tage som Eftermand. Fru Hall sagde, at det endnu var ubestemt; om Morgenen, da havde Hall talt baade om Fenger, Monrad, Dahl samt Krieger. Monrad blev der talt mindst om, men vi frygte Alle, at Hall har ladet sig fange af ham, der er saameget farligere som Krieger ogsaa, især naar Andræ er borte, vil være under meget stærk Monradsk Indflydelse.

6. [Juli]. Da Andræ idag kom hjem til Middag, havde han været hos Krieger og havt en lang, fortrolig

---

¹⁾ Formentlig den i Vol. I, S. 143 omtalte »Direktør for de samlede Indenrigsministerium«, C. B. A. Dahl, om hvis Ansættelse som Indenrigsminister der var Tale alt i Januar 1856.

²⁾ Bemærkning i »Tillæg».

Samtale med ham. Han [Krieger] var i Begyndelsen i en betydelig Grad for Monrads Indtrædelse, men endte dog med at sige, at han ganske vilde overlade det til Hall. — Medens vi sad ved Bordet, kom Ravn, senere Egede.

7. [Juli]. Statsraad paa Skodsborg. Michelsen begyndte med at oplæse Svaret og Indrømmelsen til Frankfurt¹⁾. Pause. Derpaa tog Andræ Ordet og sagde »at efter hans Mening var Ministeriet allerede gaaet for vidt; at ville indrømme ogsaa dette, var at opgive Fællesforfatningen. Danmarks Stilling var i dette Øieblik saa god, den europæiske saa gunstig imod det, at det i alle Henseender var uklogt at gjøre det. Forresten talte han ikke for at faae Nogen over paa sin Mening, Sagen var tilstrækkelig uddebatteret i Ministerconferencer«. Hall stod derpaa op og sagde, »at Ministeriet slet ikke vilde opgive Fællesforfatningen eller gjøre Indrømmelser ligeoverfor Frankfurt, Nei!«, etc., etc. — Derpaa et Par Ord fra Andræ, saa Krieger, saa Hall. Derpaa reiste Prinds Christian sig og udtalte sig imod en Eiderpolitik, som han haabede ikke laa skjult, og til hvilken han aldrig kunde slutte sig. Ligeledes udtalte han sig bestemt imod, at blot holstenske Tropper skulde forblive i Holsten. Hall svarede igjen fuldkommen beroligende. Efterat Kongen derpaa havde ladet Øinene løbe rundt for at see, om ikke nogen af de Andre vilde lade deres Mening høre, men nei —, tog han selv Ordet og sagde: »Naar jeg denne Gang slutter mig til Majoriteten her, skeer det ikke uden Kamp. Da vi i Mai²⁾

¹⁾ D. e. den omst. S. 63 berørte »Erklæring« til Forbundsdagen af 15. Juli.

²⁾ Feilskrift for Marts, Kongens Bemærkning refererende sig nemlig til den omst. S. 55 omtalte »Meddelelse og Erklæring« til Forbundsdagen af 26. Marts.

vare samlede og vedtog et Svar til Frankfurt, sagde man mig, at denne Indrømmelse var den sidste, og derpaa stolede jeg; idag vil man have mig til at underskrive en allersidste. Jeg gjør det, men min Følelse siger mig, at det er galt, og at det slet ikke vil nytte«. Hall svarede med Varme og gjendrev Alt, op og ned paa sædvanlig Maade. Da han derpaa med temmelig Emphasis satte sig ned, bragede og knagede pludselig Lænestolen; Ryggen gik fra, og Hall var nær ved at styrte; hans Uniform fik en stor Rift. Fra Alle hørtes Raab, og latinske Sententser om ulykkeligt Varsel hørtes fra Krieger og Andræ¹). — Jeg personlig troer forresten, at Alt vil tilsyneladende gaae ret godt; deels vil Krieger passe paa, deels har Hall unægtelig et stort Talent til at mediere, skaffe sig Venner og gaae saa yderligt som muligt uden at det brister. Det, der forundrer mig meest, er, at Krieger vil have ham til Udenrigsminister; jeg kan næsten ikke forstaae, hvad der driver ham dertil, thi han begynder dog vist noget at aabne Øinene for Halls Upaalidelighed.

8. [Juli]. Hall, Krieger og Egede her. Alle meget venskabelige mod hinanden, mere end ellers i den senere Tid, hvor de politiske Uenigheder tidt have frembragt smaa Trætter mellem Andræ og Hall. Hall begyndte med at sige til mig, at Andræ havde for Alvor staaet sig selv i Lyset; nu skulde jeg see, hvorledes det efter dette Svar vilde blive godt, og Alle tilfredse. Jeg svarede, jeg var vis derpaa, men at Andræ jo aldeles ikke havde havt noget Valg; naar man bestemt fordømte en Mening, kunde man ikke underordne sig den, især ikke, naar den var saa

---

¹) Nærmere om Statsraadet og det lille Optrin med den itubrækkede Stol i »Tillæg«.

vigtig. Hall virrede her ganske forskrækkelig paa Hovedet og smilede, som han vilde [sige]: »Min Gud, hvad er dog latterligere end en Overbevisning«¹⁾. Siden hen paa Eftermiddagen sad vi ved Vinduet i en fortroligere Samtale, og da forsikkrede Hall mig, at han ikke noget Øieblik troede eller havde troet, det vilde vare mere end nogle Maaneder. Hvad han nu egentlig mener, er mig af disse to Udtalelser ikke ganske klart. Jeg troer, det længe kan drive med Vinden, men jeg kan ogsaa tænke mig, at der kan komme en Kurre, hvorved Krieger vil gaae ud; Monrad vil saa blive tilkaldt af Hall, og ved hans Hjælp vil Conseilpræsidenten atter kunne holde sig en Tid, og saa er Øieblikket maaske kommet for andre Notabiliteter: Scheele, Blixen, Moltke, Tillisch, Sponneck, Bluhme, etc. etc.

9. [Juli]. Idag have Bladene med ganske faa Ord fortalt Ministercrisen.

---

¹⁾ Lignende Opfattelse af Fru Heiberg i en lille Charakteristik af Hall (»Et Liv gjenoplevet i Erindringen«, vol. III, S. 264): »Uden Lidenskabelighed i Temperamentet smilede han ironisk ad faste Principer som ad noget i Grunden Bornert«.

ANDET AFSNIT.

FRA ANDRÆS AFGANG
SOM FINANTSMINISTER d. 10DE JULI 1858
TIL GRUNDLOVEN FOR KONGERIGET
DANMARKS OG HERTUGDØMMET SLES-
VIGS FÆLLESANLIGGENDER
AF 18DE NOVEMBER 1863.

II.

Fra Andræs Afgang som Finantsminister d. 10de Juli 1858 til Grundloven for Kongeriget Danmarks og Hertugdømmet Slesvigs Fællesanliggender af 18de November 1863.

---

10. [Juli]. Andræ sidste Gang i Function i Ministeriet. Om Middagen hjembragte han sin Demission¹⁾. — Frøken Rossing kom ved Kaffetid for at sige, at vi des-

---

¹⁾ Andræs Ansøgning om »Demission som Finantsminister«, dateret 8. Juli 1858, ifølge hans Udkast saalydende:

»Allern. Konge.

Ved Forhandlingerne i det igaar afholdte Møde i Geheimstatsraadet vil Deres Majestæt allerede have bragt i Erfaring, at jeg med Hensyn til et Spørgsmaal af en afgjørende Betydning ikke formaaer at slutte mig til den Politik, der vil blive at følge ligeoverfor de af det tydske Forbund opstillede Fordringer. Jeg tillader mig derfor i Henhold til det allerunderdanigst af mig i Geheimstatsraadet Udviklede at ansøge Deres Majestæt om allernaadigst at ville forunde mig min Demission som Finantsminister».

Som det fremgaar af Ansøgningen er det forudseet af Andræ, at den i Erklæringen til Forbundsdagen af 15. Juli bebudede Beredvillighed: »Die Gesamtverfassung vom 2. October 1855 als für die Herzogthümer Holstein und Lauen-

værre ikke kunde faae Plads hos dem [d. e. paa »Lise-lund«, paa Møen], men gav Anviisning paa en Skovrider.

11. [Juli]. Søndag. Eensomhed.

12. [Juli]. Andræ hos Kongen og Prindserne. Kongen sagde blandt Andet: »Ja, min gode Ven, vi to ere blevne overstemte«. — Prinds Christian lod til meget at beklage hans Udtræden, bad ham særdeles aimabelt om at besøge sig ofte, bragte den samme Anmodning fra sin Kone, etc. etc. I Samtalens Løb spurgte han, om Andræ nogensinde havde hørt Noget om, at Blixen skulde være Udenrigsminister, hvilket Andræ benægtede, men forresten gjerne kunde troe var Halls Ønske.

Krieger herhjemme med Andræ; dernæst fulgtes de i Ministeriet, hvor Præsentationen gik for sig.

11. [—17. Juli]. Onsdag. Visit hos Levetzau, Holm, Michelsen, etc. — Krieger har foreslaaet Hall til Storkors, og Hall Michelsen dertil. Kongen var ikke videre tilbøielig dertil, sagde, han havde jo nok tænkt derpaa, men at det dog var bedst, at Hall blev til hans Fødselsdag. »Der har allerede været een Fødselsdag, Ds. Maj.; nu kunne vi virkelig ikke blive til den næste«. Jeg antager, Kongen giver Kjøb, da han veed, at Krieger ikke er af dem, der løber i et Musehul.

Efter megen Spektakel ude paa Frederiksborg har

burg mittlerweile auszer Wirksamkeit seyend zu betrachten«, ikke vilde blive et afsluttende, men kun et første Skridt til en Imødekommen af Forbundsagens Fordringer. — Iøvrigt i »Tillæg« nærmere om Andræs Bevæggrunde til at udtræde af Ministeriet samt om den Glæde, der ved hans Afgang føltes i den ledende Presse, særlig i »Dagbladet«.

Kongen endeligt udnævnt Hall til Storkors; Michelsen derimod, som er foreslaet af Hall, er naturligviis ikke bleven det endnu.

18. [Juli]. Fanny er idag tilligemed »Lillan« afreist til Sverrig. Egede har isinde at reise til Schweiz imorgen. Vi have besluttet at reise til Møen paa Mandag d. 26.

September 1858.

27. [Septbr.]. Vi vare da paa Møen og tilbragte dér (efter en meget uheldig Overfart) 4 behagelige Uger¹⁾. Først 14 Dage i Skovriderboligen, derpaa de næste 14 Dage paa »Liselund«. Medens vi vare derovre, havde vi Besøg af Fru Hall, Krieger og Ravn. Strax, vi kom derover, fik vi en meget venskabelig Invitation fra Tuteins²⁾ til at boe hos dem i Sommerferien, som vi naturligviis afslog, da vi vare komne til Møen for at have vor ugenerte Ro, og ikke for at conversere. Vi morede os fortræffeligt derovre, skjøndt Andræ rigtignok hver Morgen sagde: »Nu vilde jeg ogsaa nok, vi vare i Kjøbenhavn igjen«.

October.

Hall og Krieger og Egede komme her i denne Tid Fredag istedetfor Torsdag. Det morer mig ikke saa meget mere; Politiken er saa kjedelig i den senere Tid.

---

¹⁾ Nærmere om Møensopholdet i »Tillæg«; ligeledes dér hidsat et Brev fra Krieger med politisk Nyt til Andræ under dette Ophold.

²⁾ Politikeren, Hofjægermester P. A. Tutein, Eier af »Marienborg« paa Møen (Dansk biogr. Lexikon XVII, S. 580).

November 1858.

Fællesforfatningen for Holstens og Lauenborgs Vedkommende hævet¹⁾. Andræ kalder det et »Statscoup«. Hall og Krieger henrykte derover. Baade Blade og Publicum temmelig tause. — Etatsraad Suhr, Professor Dorph²⁾, samt Spandet³⁾, døde i disse Dage. Efter Sigende har Suhr testamenteret Fru Heiberg 600 Rd. aarlig, hvoraf de 400 skulde gaae i Arv til Heiberg, dersom han skulde overleve hende⁴⁾; Tscherning skal have faaet 300 (100 til

¹⁾ D. e. »Kundgjørelse« af 6. Novbr. 1858, »hvorved Forfatningsloven for det danske Monarchies Fællesanliggender af 2. October 1855 ophæves for Hertugdømmet Holstens og Hertugdømmet Lauenborgs Vedkommende«. Et »Statscoup« kaldte Andræ denne Ophævelse, idet den efter hans Formening ikke gyldig kunde være skeet uden Rigsraadets Samtykke (Rigsraadstid. 1862, Sp. 1164 ff.), og lignende Dom for saa vidt ogsaa af Regjeringens varme Ven og Støtte, Orla Lehmann, som han i Rigsraadet 1859 udtaler »for sit Vedkommende ikke at have den mindste Tvivl om, at der foreligger noget materielt Ulovligt deri« . . . »at Fællesforfatningen af 2. Octbr. 1855, der er kommen tilveie paa en fuldkommen lovlig Maade ogsaa for Hertugdømmerne Holsteens og Lauenborgs Vedkommende, er bleven ophævet« (l. c. 1859, Sp. 136). — Iøvrigt, ifølge egen Optegnelse blot: »Fællesforfatningen ophævet for Holsten og Lauenborg. I Statsraadet ingen Modsigelse. Prinds Ferdinand: »Ja, gid det var den hele!«

²⁾ Skolemanden og Oversætteren af græske Komedier og Tragedier, Direktør i 1856—57 for det Kgl. Theater, N. V. Dorph (Dansk biogr. Lexikon IV, 311).

³⁾ Overretsassessor Niels Møller Spandet, bekendt ved sin Virken for frisindede Reformere (l. c. XVI, 189).

⁴⁾ Nærmere i »Tillæg«

hvert af de tre ældste Børn). Da man havde troet, at Fru Heiberg skulde have 6000 Rd. aarlig, kan Ingen endnu ret troe paa, at det skulde være reduceret til 600, hvilket i mine Tanker er en reen Fornærmelse.

December 1858.

15. [Decbr.]. I disse Dage have vi havt den Sorg, at lille Gerda¹⁾ er død af Skarlagensfeber. Fanny er naturligviis meget fortvivlet; dog har hun, tidligere end vi turde haabe, faaet sin ydre Ro tilbage. Poul har nu gaaet i et Par Maaneder med et daarligt Been, og Victor med et sygt Øie. — Pepitaforestillingerne, som virkelig vare opmuntrende for Øie og Sind, ere nu forbi. — Uden Halls Vidende har Kongen udnævnt Berling, Thomsen²⁾ og Unsgaard til Storkors. Da dette var en stor Fornærmelse, fik Hall som Beroligelsesmiddel »Dannebrogsmændenes Hæderstegn«. Han var igaar og fortalte som en Hemmelighed, at Berling nu skulde bort (ud af Landet).

Januar 1859.

Andræ forkjølet i disse Dage, Halspine etc., saa vi endogsaa have talt om Skarlagensfeber, men nu er det bedre.

Krieger, som var her alene i Torsdags, sagde, at han tænkte alvorligt paa at faae Monrad ind i Ministeriet. Da Andræ raadede ham derfra, sagde han, at det var ham

---

¹⁾ Ægteparret Schacks lille 3aarige Datter.

²⁾ Arkæologen Christian Jürgensen Thomsen, bekjendt bl. A. for sin Gjerning som Bestyrer af det oldnordiske Musæum (Dansk biogr. Lexikon XVII, 220).

nødvendigt for selv ved Leilighed at kunne gaae ud af Ministeriet uden at foraarsage en heel Opløsning.

Februar 1859.

Krig mellem Østerrig paa den ene Side og Sardinien, Frankrig paa den anden er Dagens Samtale. De Fleste vente Udbrudet med Foraaret.

7. [Febr.]. Siden Andræ gik ud af Ministeriet, beskæftiger han sig meget med Mathematik, Geodæsie. Hans Mening er bestandig, at Intet kan gjøre et Menneske saa lykkeligt som en Videnskab, især Mathematiken¹). Af Historie læse vi begge en heel Deel; Marmont, Rovigo, Moore (Sheridans Life), Guizot (Mémoires) have vi i denne Tid havt hjemme.

8. [Febr.]. Victor og jeg have iaften været i Theatret og seet et nyt Stykke, som gjør Lykke (»Kamp og Seir«).

10., 11. [Febr.]. I disse Dage er her stor 200 Aars Landefest i Anledning af Carl Gustavs Beleiring af Kjøbenhavn. Banquetter og Baller ere afholdte i Ridehuset, Casino og flere Steder²). — En fransk-italiensk-østerrigsk Krig truer bestandig. Jeg er blot bange, den truer saa længe, at man til syvende og sidst ikke slaer til.

16. [Febr.]. Poul og jeg saae iaftes »Maskeraden« og »Slægtningene« og morede os godt.

---

¹) Ogsaa for sin Glæde ved Mathematiken maatte Andræ høre ilde af sine Velyndere i Pressen. Nærmere i »Tillæg«.

²) Formentlig ogsaa Theaterforestillinger, hvorom den unge Dagskrivende bemærker: »Da Hall sendte Programmet til Festforestillingen ud til Kongen, læste denne »Kongen sover« og blev meget forundret over det Stykke, da det jo let kunde være en Hentydning til, at han ikke kom til Byen (der stod: »Kamp og Seir», men Hall havde skrevet det saa utydeligt)«.

Ovre i Itzehoe, hvor de holstenske Stænder ere samlede¹⁾, grundes paa et Slesvig-Holsten, men det er ikke nogen heldig Tid for dem; det store Fædreland har nok at bestille med sig selv.

20. [Febr.]. Iaften have vi, som sædvanlig om Søndagen, spillet Kort. Andræ spiller i den senere Tid gjerne med. Djørup her iformiddags.

Marts 1859.

16. [Marts]. Den holstenske Betænkning er i disse Dage bleven offentlig, den kaldes et »Monstrum«; Scheel-Plessen har udgydt sig i Uhøfligheder mod Regjeringen²⁾.

---

¹⁾ De holstenske Stænder var indkaldt til Møde i Itzehoe den 3. Januar 1859 for at afgive Betænkning om Fællesforfatningen af 2. Oktbr. med tilhørende Valglov og derhos tage Beslutning om et Udkast til en revideret Særforfatning for Holsten. Angaaende den af et Udvalg i Forsamlingen afgivne Betænkning med dens skarpe Angreb paa den danske Regjering, ikke mindst i Retning af dens Styrelse af Slesvig, fremdeles om Forsamlingspræsidenten, Scheel-Plessens bittere Udfald i samme Retning, samt om Forhandlingen, hvorunder »den ene Taler efter den anden hævdede Forbindelsen mellem Hertugdømmerne [die altverbrieften Landesrechte] som det, hvorpaa det først og sidst kom an«, henvises til den interessante Fremstilling hos Neergaard l. c. II, S. 304 ff.

²⁾ I saa Henseende hedder det hos Neergaard l. c., S. 307: »Han hovmestrerede Kommissarius, hudflettede Regjeringen og tog Brødet ud af Munden paa de bestaltede Ordførere, alt under Forsamlingens beundrende Bifald«, jfr. yderligere l. c., S. 309—310, hvor hidsat nogle Udtalelser af Scheel-Plessen som Vidnesbyrd om, »hvad han ansaa det for passende fra Præsidentstolen at byde Regjeringens Repræsentant«.

Krieger var her forleden Aften og ymtede lidt om et Provisorium¹⁾, som nok er efter Halls Smag; det kunde man gaae lidt paa endnu. Hall bebuder sine store Dineer til denne Maanedes Begyndelse. — Egede og Fanny ville nu snart reise udenlands. Jeg læser i denne Tid Allen, som har interesseret mig mere, end dansk Historie pleier.

17. [Marts]. Denne Torsdag, Krieger, Hall, Egede. Hall talte ligefremt om et Provisorium som det Eneste, man kunde gaae ind paa; Krieger talte stærkt imod; derpaa lod Hall foreløbig det falde.

18. [Marts]. Fanny og Egede her denne Formiddag. Andræ holdt et lille Foredrag over Farvelæren; ellers pleie de gjerne bede ham fortælle noget Astronomie, som meget morer os Alle at høre paa.

April 1859.

3. [April]. Idag, Søndag, vare Egede og Fanny her for sidste Gang inden deres Reise, som først gaaer til Sverrig, dernæst til et Bad i Syden. Egede havde faaet Reiestipendium, 800 Rd. — Paludan-Müller, som Egede havde været oppe hos, var meget begeistret over hans »Phantasterne«, hvad glædede Egede, da han holder meget af Paludan-Müller. — Efter Egedes Sigende har Hall faaet og modtaget den [neapolitanske] Orden, som Andræ var indstillet til, da han var Finantsminister og stod for Sundtoldsafløsningen. — Tage [Fru Andræs ældre Broder] er i disse Dage kaldet til Præst for Herstedøster og -vester; Poul og Victor skulle confirmeres d. 17de April.

---

¹⁾ Formentlig i Retning af en Ordning af Holstens og Lauenborgs forfatningsmæssige Stilling i Monarkiet.

7. [April]. 2den Deel af Guizots Memoirer er kommet i disse Dage; den er i mine Tanker ikke saa interessant som den 1ste Deel; lidt bred.

8. [April]. Krieger her til Middag idag, og Andræ inviteret til ham Dagen efter, hvor Heibergs vare, og hvor de blev inviterede til et Selskab Lørdag 8 Dage.

10. [April]. Idag, Søndag, kom Krieger her Kl. 1 og sagde, at Hall havde bestilt ham til at være hos os Kl. 1. Lidt efter kom Hall og inviterede Andræ og Krieger til at komme dér [paa Amalienborg] næste Lørdag, paa hvilken [Dag] hans første Udenrigsministertaffel skulde finde Sted. Krieger svarede: »Jeg sagde Dem jo allerede igaar Hall, at dersom De vilde have havt mig med, maatte De have underrettet mig derom itide; nu kan jeg ikke lade være at gaae til Heibergs«. Hall var aabenbart *entre deux feux*: Han vilde gjerne have dem med og gjerne have Plads til nogle Andre. — Andræ gaaer ogsaa hos Heibergs.

I et Selskab hos Enkedronningen for nogle Dage siden, kom Blücher¹⁾ efter Bordet hen til Biskop Monrad, og, efter at have staaet og seet ærgerlig paa ham i nogen Tid, greb han fat paa hans Commandeurkors, som hang om Halsen, og sagde: »Hvad Pokker er det, — hvad Pokker er det for et Kors, som der staaer Fru Rasmussen i (*et*)? Det har De vel faaet af Grevinde Danner?« Monrad svarede Noget om »det Usømmelige i at tale saadant«, naturligviis med noget piqueret Mine. Siden, da man vilde til at gaae, kom Blücher henimod Monrad, hvilket Hall saae, hvorfor han ventede lidt for at høre, hvad de vilde sige. Paa sin sædvanlige raske Viis nærmede Blücher sig

¹⁾ Formentlig »Oberstlieutenant Grev G. Blücher-Altona«, dengang Hofchef hos Enkedronningen (Statshaandb. 1859, S. 150—151).

og sagde: »Naa, *pax vobiscum*, Bisp!«, hvorpaa Monrad omtrent svarede: »Ja, jeg havde hørt Deres Manerer meget omtale, men De har dog overgaaet Deres Rygte«.

12. [April]. Krieger her iaften for at bringe Andræ en Pièce, der er udkommen af Sponneck. Han vil i den bevise, at man godt kan gaae ind paa Holstenernes Forslag¹⁾. Andræ udtalte sig meget imod den.

14. [April]. Torsdag. Krieger her til Middag. Tale om Sponnecks Pièce, vore Prindsers Opførsel i Statsraadet, om Krigen og dernæst om Hall. Idag udtalte Andræ ganske ligefrem, hvad og hvori han ankede over Hall, ligefra han [Andræ] gik af som Conseilpræsident og til han [Hall] gjorde denne sidste Kunst [Kundgjør. af 6. Novbr. 1858]. Krieger undskyldte jo bestandig endeel, men man kunde dog høre, at ogsaa han begyndte at blive noget kjedet ved Halls Upaalidelighed.

16. [April]. Lørdag. Andræ og Krieger hos Heibergs. Halls Selskab var gaaet meget godt af. Prindserne havde været dér samt endeel inden- og udenlandske Ministre.

17. [April]. Idag Børnenes Confirmationsdag. Kl. 9^{1/4} kjørte Andræ og jeg til Kirke med dem. Baade den lille Tale, som Vilhelm²⁾ holdt før, og [Talen] efter, vare meget nette, Examinationen kortfattet, og Velsignelsen

---

¹⁾ Om Sponnecks Brochure: »Den holsteenske Stænderforsamling og Forfatningssagen«, og den stærke Kritik, som den kort efter mødte i et lille Modskrift af Madvig: »De holstenske Stænders Forfatningsforslag og Grev Sponneck«, samt om den Misbilligelse, hvormed Andræ omtalte den, henvises til »Tillæg«.

²⁾ Chr. Wilhelm Nielsen, gift med Fru Andræs næstældste Søster, var dengang »Sognepræst for Trinitatis Sogns søndre District« (Statshaandbogen 1859, S. 419).

til hver Confirmand især smuk. Hele Handlingen overgik langt min Forventning. — Næste Dag, Mandag, havde Poul det Uheld, at hans Uhr faldt paa Gulvet og gik itu; dog kan det repareres.

21. [April]. Skjærtorsdag. Idag kom Hall om Formiddagen, medens Djørup var her. Han havde en ganske ny Telegraphdepesche med sig fra Brockdorff i Berlin om, at Preussen begynder at mobilisere 3 Armeekorps. Han var meget mild og elskværdig, saa han tilsidst smittede Andræ. Fru Hall Dagen efter for at gratulere. — 2den Paaskedag. Ved Bordet fik vi et Telegram og en »Berlingske Tidende«, hvori meldes, at Alpehæren er afgaaet til Sardinien, en Observationshær under Malakoff [Pélissier] til Nancy (rimeligviis for at passe paa Tydskerne). Rusland stiller en Observationshær ved Østerrigs Grændse. Saavel Rusland som England og Preussen ere uvenlig stemte mod Østerrig. — Andræ har saa tidt imod Andre paastaet, at det kom til Krig; nu lader det til, han faaer Ret¹).

Torsdag 28. [April]. En Løbeseddel fra »Berlingske«, som underretter om, at Østerrigerne ere gaaede over Tessin, Franske over Mont Cenis. Sidste Torsdag, da Hall og Krieger vare her, havde vi ikke alene den mærkelige politiske Nyhed, men ogsaa Fortælling om Ministercrise. Krieger afgiver Finantsportefeullen til Fenger, overtager selv Indenrigsministeriet; Monrad faaer Cultusministeriet, og Hall indskrænker sig til at være Udenrigsminister og Con-

---

¹) Af Fru Andræs Optegnelser om den »Italienske Krig« er Adskiligt udeladt, idet de, omend Vidnesbyrd om den Interesse, hvormed Fru Andræ fulgte Krigens Begivenheder, for Størstedelen kun gjengive Meddelelser i Tidens Aviser (exempelvis omst. S. 85); at berigtige en stundom mindre nøiagtig Omtale af Krigens Tildragelser og en urigtig Bogstavering af Navne og Steder, er befundet unødigt.

seilpræsident. Tillige kom, medens vi spiste, Madvigs Bog contra Sponneck¹⁾, som var meget god, og som Krieger læste høit. Fredag og Lørdag intet Nyt.

Mai 1859.

4. [Mai]. Andræ venter et stort Slag inden Udgangen af Mai, som vil drive Østerrigerne ud af Lombardiet. Andræ har ogsaa den Mening, at det øvrige Tydskland ikke vil hjælpe Østerrig; især troer han, slet ikke Preussen vil. — Hall og Krieger her. Sagerne ikke synderlig fremrykkede. Hall meget kjed af at have opgivet sit Cultusministerium.

Ministerskiftet²⁾ er nu offentlig; det vækker ikke, saa vidt jeg har hørt, synderlig Interesse. Andræ er ikke glad ved Nogen af dem. Fenger har forbeholdt sig sin Overlægepost ved Frederiks Hospital samt sine andre Stillinger i 2 Aar; ja, ikke engang sin Praxis opgiver han, men beder Patienterne betragte det, som om han reiste paa Landet. 3 Læger, Hornemann, Dahlerup og . . . vicariere imidlertid for ham.

12. [Mai]. Krieger her idag; Politik, Kunst. — Brev fra Fanny til Dr. Meyer, hvori hun desværre skriver, at Egede slet ikke er rask, og at de ikke ere glade, skjøndt de traf Alt godt i Sverrig.

Idag, 25. [Mai]. Træfning mellem Garibaldi og General Urban ved Varese, hvor Garibaldi har frataget Øster-

---

¹⁾ Bemærkning omst. S. 82.

²⁾ D. e. den Omdannelse af Ministeriet, der fandt Sted den 6te Mai 1859 ved at Hall entledigedes som Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Unsgaard som Indenrigsminister og Krieger som Finantsminister, hvornæst henholdsvis Monrad, Krieger og Fenger indtraadte i de Afgaaedes Sted (Dep. tid. 1859, S. 305).

rigerne 2 Kanoner. Rusland har atter erklæret Derby, at en fransk-russisk Coalition ikke eksisterer. Krieger og Hall her i Torsdags.

30. [Mai]. Garibaldi er igaar bleven slaaet af Østerrigerne; han har trukket sig tilbage til Tessin.

Juni 1859.

Det vakte igaar megen Sorg, at Garibaldi var slaaet, desto glædeligere blev vi iaften ved vor Hjemkomst fra Skoven overraskede ved, at det var et falsk Rygte. »Moniteur« af 1ste: Østerrigerne have imorges villet hindre Victor Emanuel i at gaae over Floden, et Zouavregiment har kastet 400 Fjender tilbage og taget 6 Kanoner. »Moniteur« af 5te Juni melder: Igaar (d. 4de) har Arméen passeret Tessin ved Turbigo. Efter en heftig Kamp ved Magenta tog Mac Mahon Byen, 7000 Fanger, nogle Kanoner og Faner. De Franske, Saarede og Døde, 3—4000 Mand.

7. [Juni]. Victor Emanuel hyldet i Milano. Den trefarvede Fane vaier allevegne. Østerrigerne gaaede Dagen iforveien med Trusler om Hævn.

11. [Juni]. Fra Egede havde vi Brev forleden Dag; han og Fanny have det just ikke meget godt.

16. [Juni]. Napoleon er endnu bestandig i Milano. Den Hyldest og Begeistring, som han og Victor Emanuel vække i Italien, gjør ordentlig godt at læse om, — hvad maa det da være for dem.

17. [Juni]. Krieger er idag kommen hjem fra Jylland og kommer derfor ikke her til Middag. — Hall var her ene og meget elskværdig, skjøndt i meget daarligt Humeur. Monrads Afskedigelse af Christensen og Hauch er gaaet for sig uden at Hall har vidst et Ord deraf, forinden det

var skeet¹⁾). Havde Hall gjort Monrad sin Ret, skulde han øieblikkelig ud af Ministeriet. Det er ikke længer de gode gamle, hyggelige Tider; Krieger er aldeles død og kjed af det, og i Monrad er jo denne evige Gjøren [Omgjøren], denne besynderlige Uro, som gjør Alt ubehageligt²⁾.

---

¹⁾ Herom henvises til hvad der er anført i Biografien om Andræ, Vol. I, S. 235—37 og S. 316—17, samt til en Udtalelse om Theaterstriden i et Brev fra Fru Andræ til H. E. Schack, hidsat i »Tillæg«.

²⁾ Lignende Bemærkning af Neergaard (l. c. II, S. 226), der omtaler Monrad som den, hvis »Genialitet og fremragende praktiske Ævne var anerkjendt af alle« . . . , »men nogen egentlig politisk Tillid lykkedes det ham aldrig at vinde. Dertil var han for urolig, for mangfoldig, for uberegnelig« . . . »Man vidste aldrig, naar hans evig higende og arbejdende Aand, træt af forgæves at søge Løsningen paa et politisk Problem i den hidtil fulgte Retning, kastede sig ind paa helt nye Baner«. — I saa Henseende at henvise ogsaa til »Chr. E. Reichs Dagbog fra 1864« (Særtryk af »Danske Magazin«, VI. Række, 2. Bind) om Monrads pludselige »Frontforandring« den skjæbnsvangre Statsraadsdag den 20. Juni 1864, der bragte Danmark til i Stedet for paa Londonerkonferencen at modtage et Forslag om fredelig Mægling at fortsætte Krigen med de tyske Stormagter, — »Historien«, hedder det i en ledende Artikel i Bladet »Times« fra Konferencens Dage, »har intet Exempel paa en Nation, der saa tydelig og saa bestemt har søgt sin egen Undergang« (»Den Hallske Politik, en Skizze af H. I. A. Raasløff«, S. 18). — Yderligere kunde mindes om en Udtalelse af Andræ i et Brev til H. E. Schack, foranlediget netop ved den italienske Krig, saalydende:

. . . »Ganske vist er det et stort og ualmindeligt Skuespil, der just nu bliver opført, og som man, idetmindste indtil videre, ret saa hyggeligt kunde beskue fra den trygge Havn. Hestedumt vilde det jo være, om Neutraliteten fra vor Side i

I Italien rykker de Franske bestandig langsomt frem, Østerrig langsomt tilbage. Preussen begynder paa en aldeles besynderlig Maade at ruste sig saa stærkt, at man bliver urolig; — Dotézac siger: »De tør ikke, det er umuligt; de tør ikke for os og ikke for Rusland«. I England haaber man paa streng Neutralitet, efter at Palmerston igjen er kommen til Roret. Tydske Blade ere nu omtrent som i Napoleon d. 1stes Tid; de ville gaae til Frankrig, rive den corsicanske Lykkeridder fra Thronen, som ikke har Skygge af Berettigelse til at sidde dér. Victor Emanuel, ikke at tale om Garibaldi, sees ned paa med den største Haan; »Eventyrere« og »Røvere«, jeg troer endog, de kaldes »feige Stympere«.

18. [Juni]. Poul og Victor have i denne Tid meget at bestille, eller skulde idetmindste have det, da Examen staaer for Døren. Victor spilder en stor Deel af den Tid, i hvilken han skulde spadserere og lege, til Morskabslæsning; han sluger de fleste Dage en eller anden Roman, foruden 3—4 Blade. De have begge megen Interesse for Krigsbegivenhederne og overhovedet politisk Sands. De ere begge, og have altid været de bedste og elskværdigste

---

mindste Maade blev opgivet, især nu, da det Østerrigsk-venlige Ministerium i England er bleven kastet paa Døren. Imidlertid kan man Ingenting vide, thi nu, da det store Lys er kommen til Roret her, ville jo de genialeste Ting kunne ventes, og »*du sublime au ridicule*« er der, som bekjendt, ikke langt«. — Iøvrigt i »Tillæg« nærmere om Monrads Optræden i det ovennævnte Statsraad og om Kongens Forstaaelse af den saakaldte »alternative Indstilling« (»D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864«, S. 137) saaledes som denne, udtrykt i Ord af Monrad, blev forelagt Kongen.

Drenge af Verden; kun ere de lidt slemme til at skjændes med hinanden.

Hall og Krieger begge her i Torsdag. Krieger talte om det Forhold, hvori Høedt havde staaet til Theatret og Directeurerne. Han havde skriftligt Tilsagn om at skulle træde ind som Directeur ved Siden af de andre, saasnart han vilde, men for at skaane Følelser og Stemninger havde han ikke gjort det endnu.

Juli 1859.

Forleden Dag var jeg ude at see paa en Leilighed paa Østerbro. Jeg syntes saa godt om den, at jeg fik Andræ derud om Eftermiddagen, og nu er den leiet¹⁾. — Hall her i Søndags. — Denne Søndagsmorgen, kom Tante til os med en Telegraphdepesche, hvori stod, at Egede desværre var meget syg. Marie [Fru Andræs yngre Søster] kom her om Formiddagen og sagde, at de (hun og Rovsing) vilde reise over til ham Dagen derpaa (Mandag). De kom til Elster Onsdag Kl. 5—6, traf Egede meget mat og afkræftet, men dog glad ved at see dem og tænkende paa at fornøie dem. Han sagde strax, at han vilde staae op og spise med dem, men hvile lidt først, da han saa bedre kunde tale med dem. I en Søvn, som blot var afbrudt ved, at han engang imellem kaldte paa Fanny og bad hende sørge godt for Rovsing og Marie, da de vist vare trætte af Reisen, døde han, mere smertefri, end han maaske havde været det i mange Aar. Torsdag Kl. 5 fik vi en Telegraphdepesche, som underrettede

¹⁾ Det er den daværende Villa med den store Have paa Østerbro Nr. 7, i hvilken Andræ boede indtil sin Død i Febr. 1893.

os derom¹⁾. 8te Dage derefter (Fredag) bragte Fanny ham hjem for at begraves paa Amager, hvor vi Alle vare nærværende og fulgte ham.

August 1859.

Efter Egedes Død, som var mig en stor Sorg, har jeg (efter en Drøm) troet, at jeg snart skulde følge efter ham, og det er mig derfor en Trang at sige Poul og Victor, at jeg mange, mange Gange har skjønnnet paa den Kjærlighed, som de altid have viist imod mig, som har været større end Børn i deres Alder ellers pleie at vise imod deres Forældre; at de aldrig have gjort mig nogen Sorg, men mange Glæder. Selv deres indbyrdes Smaaskjænderier begynde de i den senere Tid at lægge af.

Min stakkels lille Poul havde den lille Modgang at komme til at sidde over i sin Klasse efter at have taget første Deel af sin Examen²⁾. Han har altid selv meent, at han

---

¹⁾ H. E. Schack døde, kun 39 Aar gammel, den 20. Juli 1859 i Schlangenbad ved Frankfurt a. M. En smuk og sand Nekrolog, karakteriserende ham baade som det velvillige, ligefremme Menneske, den humoristiske Forfatter og virksomme, dygtige Politiker, foreligger i »Dagbladet« 5. Aug. 1859, udgivet ogsaa som »Aftryk af Dagbladet«: »Til Erindring om Hans Egede Schack«, og forfattet af Journalisten og Politikeren Rudolf Varberg (Dansk biogr. Lexikon XVIII, S. 257).

²⁾ Formentlig den megen Dagbogskreven ikke uden Skyld i »den lille Modgang«. I de følgende Aar indtil Studentereksamen 1862 blev denne Syssel da ogsaa væsentlig lagt til Side, saa at t. Ex. Intet foreligger om Opholdet paa Møen i den omtalte Sommer. Belønningen for at have paaagtet den gode Livsregel: *qui trop embrasse, mal étrein*, udeblev forsaa vidt ikke som den unge Elev, efter i det følgende Aar at have bestaaet »Afgangsexamens 1ste Deel« med »Udmærket

var for ung til at blive Student, saa det er maaske godt, at han nu faaer Leilighed til at gaae langsomt og bedre frem. — Victor gik det overmaade godt til sin Examen, og ligeledes er det bestandig i Aarets Løb gaet ham godt. — Til Møen reiste vi over d. 1ste August med »Zampa«. Paa Skibet traf jeg Benedicte Arnesen-Kall¹⁾ og en laalandsk Dame, begge Originaler. Ankomst til »Liselund« ved Middagstid. Om Eftermiddagen Nedgang til Capellet. Jeg var træt derovre og spadserede kun nogle faa Gange til Klinten; den ene Gang i Maaneskin. Efter et Ophold af 15 Dage reiste vi hjem med Dampskibet og saae, samme Aften vi kom, Fanny og Tante. Ydre er Fanny, som hun selv siger, »lugn og nøjd«; jeg haaber, hun ogsaa er det indre. Hun ligger for Øieblikket paa Klampenborg.

De politiske Begivenheder ere næsten udartede til Vrøvl. Den ene Dag siger man, at de fordrevne Fyrster fra Toscana, Parma, Modena skulle indsættes med Magt af Napoleon; den anden Dag veed man med Vished, at han vil lade dem komme ud deraf, som de bedst kunne. En Dag vil han angribe England, en anden gjælder det Preussen. Saa vil Preussen og Østerrig slaae sig sammen og dominere Tydskland, saa er Krig erklæret imellem dem.

18. [August]. Fra Conferencen i Zürich, hvor en

---

godt« i de 4 da afsluttede Skolefag, ved »Afgangsexamen fra Metropolitanskolen« i Juli 1862 »til Hovedcharacter erholdt Første Character med Udmærkelse«, et «Vidnesbyrd» (9. Juli 1862), som dengang tillige kun blev Klassens Dux, den senere Justitiarius i Overretten, Johannes Ipsen, tildeel.

¹⁾ Forfatterinden Benedicte Arnesen-Kall. (Dansk biogr. Lexikon IX, 881).

fransk, en østerrigsk og en sardinsk Afsending confererer, høres ligeledes kun modsigende Vrøvl. — Samme Dag vi kom hjem, fik Andræ sendt en neapolitansk Orden, (Storkors af Frants d. 1stes Orden), som skriver sig fra Sundtoldsforhandlingernes Tid¹). — Krieger har været her i Formiddag til Kaffe.

23. [August]. Victors Fødselsdag, som vi ikke høitideligholdt rigtig; han fik kun stakkels 2 Rd. af hver af os tre, og om Eftermiddagen vare vi i Skoven; jeg var meget træt og mat.

25. [—26. August]. Idag Krieger her til Middag. Oluf Hall²) reist udenlands i Eftermiddag; derfor kom Hall ikke. Imorgen er det lille Jolles [Pouls] Fødselsdag; han bliver 16 Aar. Den blev ikke synderlig høitideligholdt, da man aldrig veed, hvad man skal give dem, og derfor affinder sig med nogle usle Penge.

30. [August]. Jeg er bestandig meget træt, uagtet jeg har drukket en stor Flaske Jernvin.

September 1859.

Stillingen i Italien er endnu bestandig den samme som i de sidste 4—5 Uger. Toscana, Modena, Parma sende Deputationer til Victor Emanuel og Napoleon og ønske alle en Tilslutning til Sardinien. De halvofficielle Blade tale i 2 Tungemaal; den ene Dag mene de, at Napoleons Løfte, at de fordrevne Fyrster skulle komme tilbage, maa

---

¹) Andræs Udnævnelse af Kongen af Begge Sicilierne til »*Gran Cordone del Real Ordine di Francesco I*« — eller som den benævnes af Bille (l. c. II, S. 677): »Den neapolitanske St. Bombardarius-Orden« — er dateret »11. Maggio 1859«, men først et Fjerdingaar senere, den 15. August, blev Meddelelsen sendt ham af det danske Udenrigsministerium.

²) Halls ældste Søn.

staae ved Magt; den anden, at Napoleon aabenbart kun har meent, at han tillod, de kom tilbage, men at han naturligviis ikke ved Magt vilde tvinge Italienerne. — Rimestad¹⁾ har i denne Tid i »Berlingske Tidende« (August og Septbr. 1859) skrevet nogle interessantere Artikler, end man kunde vente det af ham, om italienske Forhold. Han ophøier i høi Grad Napoleons Opførsel imod Italienerne og er ganske begejstret for Napoleoniderne. En Artikel i »Moniteur«, af Napoleon III selv, udvikler, at en Fredslutning, da den kom, var nødvendig, da Frankrig ikke godt vilde kunne have modstaaet Østerrigs og Tydscklands forenede Anstrengelser etc.; den har vakt megen Vrede i Frankrig. Der tales nu for Tiden meget om, at Prinds Napoleon skulde forene de forskjellige Hertugdømmer til et Kongerige under sig.

24. [Septbr.]. Krieger fortalte for en 3 Ugers Tid siden, at Heggermann-Lindencrone²⁾ meget stærkt

¹⁾ Skolemanden, Politikeren, Bladredaktør Chr. V. Rimestad (Dansk biogr. Lexikon XIV, 114).

²⁾ Den fra Krigen i 1864 bekendte General, dengang bl. A. Chef for Kong Frederik VII's Adjudantstab« (Dansk biogr. Lexikon VII, 218).

Om Heggermanns Bestræbelser for at faae Berling fjernet fra sin ved det nære Venskab til Kongen og Grevinde Danner saa indflydelsesrige, men derved ogsaa, henset til Udlandets Omdømme af det danske Hof, skadegjørende Stilling hos Frederik VII, henvises til den interessante Omtale hos Neergaard, l. c. II, S. 330 ff. Som det sees af denne og jo ligeledes fremgaar af Fru Andræs Optegnelser var det blandt Ministeriets Medlemmer særlig Krieger, der havde gjort sig det til Opgave at bekæmpe det »Danner-Berlingske Regimente«, hvorimod Hall helst saae Sagen afgjort paa mindelig

arbejdede paa at faae Berling bort fra Kongen, at Berling, forskrækket ved en Duel, hvormed Hegermann havde truet ham, havde indgivet en Ansøgning om Afsked, men at Kongen havde nægtet den. — Krieger er egentlig den, der har sat Arbeidet i Gang; han troer, at Berling er meget skadelig, og Krieger har derfor garanteret Hegermann-Lindenchrone, at Ministeriet skulde gaae af, dersom Hegermann ikke kunde opnaae hos Kongen at faae ham bort. Igaar, Krieger var her, spurgte vi, hvordan det gik, og saavidt jeg kunde mærke, er Hegermann ikke stærk nok til at kunne vedblive hos Kongen at paastaae Noget, naar Kongen enten rynker Panden eller taler rørt og venligt med ham, saa det dør vel hen. — Krieger har i lang Tid været ganske betaget af Kjærlighed til Fru Heiberg¹⁾; han er derude hver Fredag Middag og begynder

---

Maade ved, at Berling blot reiste bort for nogen Tid. At Krieger imidlertid ikke vilde indgaa paa nogen Art af Kompromis, men foretrak at realisere sit Ønske ved at indgive sin Demission, fremgaa af et lille Brev fra ham til Andræ, hvori det hedder:

»Kjære Andræ!

Jeg gav igaar min Afskedsansøgning ind til Kongen gjennem Hall; han bragte den idag til Kongen, som strax vilde modtage den; Hall veg tilbage og stævnedes mig til et Møde Kl. 5, og siden til et almindeligt Møde iaften«.

Resultatet blev, at overfor Kongens Modstand maatte Hall opgive sine Bestræbelser for en Overenskomst, og at han den 22. Novbr. indgav det samlede Ministeriums Demission, hvornæst Rotwitt, der ikke stod saaledes fjendtlig mod den Berlingske Indflydelse, paatog sig Dannelsen af et nyt Ministerium.

¹⁾ Herom henvises til et Afsnit »Andræ—Fru Heiberg—Krieger« i Vol. I af Biografien om Andræ, S. 240 ff., foreliggende ogsaa i »Tilskueren« 1897, S. 228 ff.

allerede om Torsdagen at see meget høitidelig ud; Hall siger, at han altid paa hans Toilette kan see, naar han har været derude at aflægge Visit.

25. [Septbr.]. Reich her iaften; fortalte om Kongen, at han regelmæssig var perialiseret 3 Gange om Dagen og var til reen Skandale. Efter Sigende speculerer Grevinden paa at faae David til Minister og de Nuværende bort. David skal, saa siges, begynde med i Rigsraadet at erklære det incompetent. Fenger er meget myndig og ubehagelig i Finantsministeriet; saavel Johnsen¹⁾ som Schovelin ere meget kjede af ham. Schovelin havde forleden været hos Reich og udøst sit Hjerte.

Fru Heiberg debuterer imorgen i »Badet i Dieppe«; alle Billetter ere allerede for lang Tid siden optagne.

October 1859.

6. [Octbr.]. Hegermann-Lindencrone har efter Sigende faaet sin Afsked. — Rygter om Ministeriets Afgang (især Kriegers) gaaer i den Anledning. Hall og Krieger have ikke været her idag til Middag; men iaften, da vi sad og spillede Kort, Andræ, Poul, Victor og jeg, kom Krieger ind ad Døren; kort derpaa Hall. Endnu havde Hegermann ikke officielt faaet sin Afsked²⁾; men Hall var i meget daarligt Humeur.

¹⁾ Omtalt i vol. II, S. 142.

²⁾ Herom hedder det i Dep. tid, den 10. Decbr. 1859 (S. 855): »Ifølge allerhøieste Reskript af 11te Octbr. har Hans Majestæt Kongen under 5te s. M. allernaadigst meddeelt sin tjenstgjørende Generaladjutant for Landetaten og Chef for Allerhøistsammes Adjutantstab, Kammerherre, Generalmajor C. D. v. Hegermann-Lindencrone, Commandeur af Dannebrog og Dannebrogsmænd, ifølge hans derom indgivne allerunderdanigste Ansøgning Afsked i Naade fra hans Post som Generaladjutant hos Hans Majestæt og

November 1859.

21. [Novbr.]. I denne Maaned tog Hall endelig, efter megen Snak frem og tilbage, ud til Jægerspriis og afleverede samtlige Ministres Demissioner, hvilke alle blev modtagne af Kongen¹). Rotwitt har officielt faaet det Hverv at danne et nyt Ministerium, men man veed, at Scheele ogsaa hjælper med. Han har f. Ex. skrevet til Meza og spurgt, om han vilde være Krigsminister. Monrad skal alt tidligere være bleven spurgt, men have erklæret sig renonce. — Iforgaars (Torsdag) blev Rigsraadet sluttet og skiltes ad uden at vove at lade Thomsen [Oldenswort] forlade Raadet, skjøndt det var foreslaaet af Madvig²).

---

som Chef for Allerhøistsammes Adjutantstab, fra den 8de s. M. at regne, fra hvilken Tid han følgelig er stillet til Krigsministeriets Disposition«.

¹) Herom foreligger Intet i Dep. tid., hvorimod »Berlingske Tidende« af 24. Nvbr. meddeler, at »efterat Krigsministeren og Indenrigsministeren for Kongeriget allerede for nogen Tid siden havde indgivet deres Demissioner, overrakte Conseilspræsidenten i Tirsdags Hans Majestæt de øvrige Ministres saavel som sin egen Demission. Hans Majestæt har derefter behaget allernaadigst at bevilge samtlige Begjæringer, dog saaledes, at Entledigelserne først indtræde, naar Rigsraadets nuværende Samling er ophørt, og at Ministrene vedblive at varetage de løbende Forretninger for de respective Ministerier, indtil et nyt Ministerium er dannet«.

²) Angaaende »Thomsens« — d. e. »Raadmand A. T. Thomsen i Oldenswort« — Udtalelse i Rigsraadet d. 5. Oktbr. 1859, erklærende Forsamlingen for inkompetent, og ang. hans Vægning ved at efterkomme en Opfordring af Rigsraadspræsidenten Madvig om i Henhold til Forretningsordenen at indfinde sig i Raadets Møder, samt angaaende Madvigs Forslag til Raadet om som Følge af den udviste Optræden at andrage Kongen »paa bemeldte Raadmand Thomsens Fjernelse fra Rigsraadet« og dettes Behandling af Forslaget henvises til Rigsraadstid. 1859, Sp. 134, Sp. 1339—1364 og Sp. 1893—1948, jfr. Anhang A., Sp. 1035—1040.

December 1859.

1. [Decbr.]. Torsdag var Krieger her ene til Middag. Hall holdt Bryllup, som han udtrykte sig (hans Bryllupsdag, troer jeg, ikke holdt ham hjemme, derimod Rygtet om, at det lykkedes Rotwitt at faae et Ministerium bragt istand). Dog troede vi endnu den Dag aldeles ikke derpaa, men sagde til Krieger, at Kongen naturligviis maatte ende med at gjøre Knæfald for Hall en af de første Dage. Krieger derimod begyndte at troe paa Rotwitt.

Samme Dags Aften, da Andræ var i Athenæum, hørte han, at et Telegram fra Frederiksborg havde meldt, at Rotwitt, Blixen, Thestrup, Jessen, Westenholz og Borgen vare udnævnte, og Dagen efter vare Udnævnelserne i Avisen¹). Alle føle ligesaa megen Indignation som Forundring derover, og naar jeg undtager Roving, har jeg bogstavelig ikke hørt Nogen, som ikke høit har yttret sin Uvillie over dette »Grevindeministerium«. Thestrup var strax den første Dag ude i Krigsministeriet hos Reich og havde en lang Samtale med ham, hvori han blandt Andet yttrede, »at han paa to Vilkaar vilde beholde ham: 1) At Reich ikke formeget maatte vise sig opponerende imod hans politiske og administrative Foranstaltninger og Meninger, og at 2) Justitsraad Hyllested²) strax skulde have sin Afsked«. »Hvad det første Punkt angik«, svarede Reich, »at Ministeren jo naturligviis var den Afgjørende; hvad det andet angik, maatte han bestemt fraaraade det og andrage paa, at Hyllested blev prøvet«.

¹) Entledigelsen af det Hallske Ministerium og Udnævnelserne af det Rotwitske fandt Sted d. 2. Decbr. 1859 (Dep. tid. 1859, S. 833—834).

²) Justitsraad Hyllested, dengang »Chef for Første Expeditions-Contoir« under »Directionen for Commandoen« (Statshaandbogen 1859, S. 175).

Deri indvilligede omsider Thestrup. — Monrad fremviste Borgen i Cultusministeriet og holdt en rørende [Tale], som efter det Par Maaneder var høist overflødig. Alle de, som ere vrede over dette Ministerium, ere forresten ikke misfornøiede med, at det Hallske er gaaet af. Siden Monrad og hans Jabroder Fenger indtraadte deri [6. Mai 1859], og Krieger vilde ud (allerede i Septbr.), var det Andræ t. Ex. aldeles indlysende, at Monrad vilde blive Eneherrer og under sin og Halls Popularitet gjøre de galeste Ting (f. Ex. Noten, den nye Notabelforsamlings Sammenkaldelse¹); og hellere, meente han, faae noget saa Galt, at en kraftig Opposition kunde komme frem, end vedblive i den lykkelige Døs, hvori man var i de sidste Aar, overladende Alt til Regjeringen.

10. [— 15. Decbr.]. I de senere Dage har Rygtet havt travlt med Prinds Christians Udnævnelse til Gouvernør i Holsten (naturligviis Blixens og Grevindens Værk). Andræ har talt om, dersom det bekræftede sig, at han vilde gaae op til Prinds Christian og raade ham derfra²). — Sidste

---

¹) Om hvad Fru Andræ kan have ment med det lidt gaadefulde parentetiske Indskud, henvises til »Tillæg».

²) Angaaende Forsøget med at faae Prinds Christian til at overtage en Stilling som Statholder i Holsten henvises til Neergaard l. c. II, S. 352—54 og S. 363—64, samt til Artikler i »Dagbladet« af 10., 17., 29. og 30. Decbr. 1859 (Bille l. c. II, 506 ff.). — Som det fremgaar af det Følgende, undlod Andræ ikke at gjøre Alvor af sit Forsæt og paa det Bestemteste fraraade Prindsen at paatage sig en slig Uriaspost, hvorved han udsattes for at blive Part i Nationalitetsstriden indenfor det Monarki, over hvilket han engang skulde herske, og modtog da ogsaa Prindsens bestemte Erklæring om ei at ville overtage den Statholderpost, der var tiltænkt ham.

Torsdag, d. 8de, var Krieger og Hall her for første Gang, siden de gik af. Monrad havde, før han reiste til Paris, været ude hos Fru Hall og sagt hende Farvel. Hun sagde, at han og Familie, Emilie og Adda, vare ganske ude af dem selv og lige til det Sidste ikke vilde have troet paa, at det skulde gaae saadan. De vare strax, da Monrad blev Minister, blevne præsenterede for alle de Kongelige og skulde ret have tilbragt en glimrende Vinter¹⁾. — Hall talte om, at Monrad baade til ham og Andre havde ladet sig mærke med, at han ikke fandt det smukt, at Hall havde ladet saa lang Tid hengaae, inden han fik ham ind i Ministeriet, men det er en meget urigtig Beskyldning: »Strax, efterat jeg [Hall] havde faaet min Afsked, kom Monrad til mig og foreslog mig at virke i Forening til at komme i et Ministerium. Han mente, at ved Scheeles Hjælp kunde man faae det gamle styrtet. Jeg svarede der-til, at jeg ikke vilde gaae med Scheele, hvorpaa Monrad svarede mig: »Ja, saa bliver Du ikke vred over, at vi hver gaae sine Veie«²⁾. Dette gik jeg ganske ind paa. Imid-

---

¹⁾ »Som Minister«, bemærker Monrad (»D. G. Monrads Deltagelse i Begivenhederne 1864«, S. 58), »faaer man Adgang til de aristokratiske Kredse, og det kan ei andet end tiltale at blive bekjendt med deres lette, yndefulde Væsen«. Mulig Fru Monrad og Døttre glædet sig til paa lignende Maade at føle sig tiltalt.

²⁾ Som Vidnesbyrd om Monrads Begjærlighed efter Magten kunde ogsaa henvises til et Udbrud af ham som Svar paa en Bemærkning af M. H. Rosenørn om den Lettelse, som denne i sin Tid havde følt ved at »befries fra den moralske Ansvarlighed, Ministerstillingen medfører«. «Aah!» udbrød Monrad, »giv mig Magten: Ansvarer tynger mig ikke« (Mathias H. Rosenørn: »Løsrevne Blade af Livsminder«, S. 125). Til Mod-sætning at sammenholde Monrads Formening om sig selv i

lertid skrev Monrad til Scheele og gjorde allehaande Avancer, hvorved han netop forfeilede sit Maal, thi bag-efter, da Scheele kom til Dem (Andræ) og mig, vilde han slet ikke have Monrad, og De har jo slet ikke nogensinde villet være Minister med Monrad«.

Andræ var i Søndags hos Prinds Christian, fraraadede ham paa det Bestemtteste at blive Gouvernør og fik ogsaa Prindsens bestemte Udsagn for, at han ikke vilde sige »Ja«. Prindsen meget rørt over den Velvillie, der vistest ham fra saa mange Sider i disse Dage. Krieger havde allerede været hos Prindsesse Louise. Blixen havde skrevet Prindsen et Brev til, som Hall læste, hvori han raadede ham til at følge Kongens ansvarlige Raadgivere og ikke Uvedkommendes løse Snak¹⁾.

Fenger har nu endelig decideret sig til at tage sine Embeder og Praxis igjen. Monrad siges at vente i Paris en Indbydelse fra Blixen—Rotwitt naar først nogle Maaneder ere gaaede, saa han kan troe, de sidde nogenlunde

anførte Retning som Den, hvis »Bevidsthed siger ham, at han aldrig har trængt sig frem« (D. G. Monrad, l. c., S. 60).

¹⁾ Det saakaldte »Svogerbrev« af 11. Decbr. 1859, der gik ud paa at formaa Prindsen til at modtage Stillingen som Statholder i Holsten, betydende ham, at »i Tilfælde af Deres kgl. Højheds Vægning vil Ansvar for de mulige Følger udelukkende komme til at hvile paa Deres kgl. Højhed, ligeoverfor hvem Hs. Majestæts Regering er sig bevidst at have opfyldt sin undersaatlige Pligt«. Med Undtagelse af en første Passus, der indeholdt en politisk Meddelelse af konfidentiel Natur, foreligger Brevet offentliggjort i sin Helhed i »Berlingske Tidende« 2. Jan. 1860; iøvrigt henvises til Bemærkninger om det i en Brochure af Madvig: »Ministeriet af 2den December, betragtet fra Monarchiets Standpunkt«, S. 32 ff.

fast. Troer han bare dette Ministerium bliver nogenlunde fast, gaaer han naturligviis med Glæde ind i det. Hall troer det, og Krieger modsagde det ikke.

16. [Decbr.]. Hos Fru Borgen¹⁾ var jeg iformiddag; hun spurgte mig, »om jeg ogsaa fandt Ministeriet saa galt?« Uden at rose det, sagde jeg dog, at det var ganske besynderligt saadan at overfalde Borgen fremfor de Andre. Han begynder forresten nu at befinde sig bedre i Ministeriet og er meget fornøiet med Departements- og Contoirchefer. — Om Aftenen vare Poul, Victor og jeg henne at see »Grevinden og hendes Søskendebarn« i Casino. Det river ned paa Grevinde Danner som Dubarry og bliver levende applauderet²⁾. Krieger var hos Andræ.

17. [Decbr.]. Kl. 10 Morgen kom Niels [Andræs Tjener] fra Byen og bragte Rygtet om, at Frederiksborg Slot brændte. Andræ kom ganske forskrækket ind og fortalte mig det; dog troede vi jo ikke rigtig derpaa før op ad Formiddagen, da vi selv kom ind til Byen, hvor man desværre hørte det af Alle. Iaften læser man i »Berlingske«, at Spirene ere faldne, Riddersalen styrtet sammen og endogsaa Kirken, som man havde haabet at redde, begyndt at falde. Det er mig ordentlig en Sorg aldrig at skulle see det skjønne Slot mere. Ilden skal være opkommen ved, at man har ladet opsætte en ny Kakkelovn i Kongens Oldsamling.

---

¹⁾ Gift med den nye Kultusminister i det Rotwittske Ministerium, Professor Borgen.

²⁾ Endnu mindes Sønnerne tydeligt denne Casino-Forestilling, — hvorledes Alt, hvad der i Stykket med dets Æmne fra Ludvig XV's Maîtresseregimente blev sagt om Madame Dubarry, blev opfattet af Publikum som møntet paa Grevinde Danner, hine Verslinier til Ex.:

»Jeg hader Den, som steg fra Dybet,
Bedækket med et Lands Foragt«. —

Det nye Ministerium var i høi Grad alarmeret. Krigsministeren var Kl. 7 om Morgenen hos Reich; han vilde kalde Tropperne under Vaaben og bar sig ad aldeles, som om en Revolution var udbrudt¹⁾. Det skikkelige danske Folk var rigtignok strax noget agiteret; men da »Berlingske Tidende« kom om Aftenen og sagde: »At nu var Kongen husvild, Kongen, som havde skjænket Grundloven, den stærke Bygning, som ikke kunde brænde, nu maatte Folket slutte sig om deres Konge, nu gjaldt det, om at vise sin Taknemlighed mod den husvilde Konge« etc., saa troer jeg, de ere blevne rørte og beklage ham af Hjertet. Sandheden er jo, at det igrunden er skammeligt paa den Maade at have omgaaedes aldeles letsindigt med Lys og Ild i Kjøkkenerne og ved Riddersalen, som skeet er, som om det var et ganske almindeligt Huus og ikke et Monument, som skulde fredes til evige Tider. — Da Hall var her sidste Torsdag, talte han om, at alle Ministrene vilde den næste Tirsdag tage ud og hilse paa Kongen, »man bør jo dog sige Farvel til dem«; — »dem?« »De vil dog vel ikke hilse paa Grevinden?« »Jo, det synes jeg dog til Afsked«. Andræ og jeg tog igjen tilorde, og Hall holdt endnu engang paa, at det dog vilde være stødende, om man ikke gjorde det, og at det ikke kunde ansees for noget Extraordinairt at gjøre det. Jeg forsikkrede ham, at det vilde gjøre et forfærdeligt Indtryk: »Om Aftenen kunde man i Casino see alle Folk, fornemme og simple, applaudere de største Injurier mod Grevinden, og den

---

¹⁾ »Efter Frederiksborgs Brand«, lyder egen lille Optegnelse, »tænkte Thestrup paa at lade blæse Alarm her i Byen, og det lykkedes Bræstrup først efter mange Anstrengelser at faae overtydet ham om, at der var Fred og ingen Fare«.

næste Morgen læse i Bladene, at Ministeriet Hall in pleno havde gjort underdanig Opvarntning«. Til Reich, som var her idag (Søndag Formiddag d. 18de), sagde vi, at han endelig skulde tale til Lundbye, thi vi vare ikke ganske sikre paa, at Hall havde opgivet det, skjøndt han taug og smagte paa vore Indvendinger.

19. [Decbr.]. Dirckincks¹⁾, som have gjort Visit her idag, vare ligesom vi meget indignerede paa Kongen og Ministrene.

Hall fortalte, at gl. Treschow havde været indigneret over Bladene og Folks Optræden ved Ministerskiftet: »Ingenting gjør de, Ingenting; Herregud, om de ikke kunde finde paa Andet end at slaae nogle Ruder ind hos Blixen og Rotwitt, saa var det dog lidt«. — Det nye Ministerium bange for Oprør. Rotwitt forhørt sig hos General Bruhn²⁾, om man kunde stole paa Borgerkorpserne.

20. [Decbr.]. Bladene ere meget spagfærdige; »Dagbladet« er det eneste, som har klaget baade over Ministerskifte samt Ildebranden; »Fædrelandet« derimod, som har ladet sig kjøbe af Blixens fagre skandinaviske Ord, fandt det Rotwittske Ministerium meget anstændigt; det billigede fuldstændigt, at Prinds Christian skulde sendes som Gouvernør til Holsten, og nu sidst ved Ildebranden har det ogsaa været meget moderat. — Det forekommer mig bestandig, som om ingen af de afgangne Ministre for Alvor troede paa de nye ditto, men som om de troede, at de

¹⁾ Daværende Kommandørkaptajn, Baron Dirckinck-Holmfeld, der boede i den samme Villa paa Østerbro Nr. 7, i hvilken Andræ var flyttet ind i Efteraaret 1859.

²⁾ General E. P. Bruhn, dengang »Chef for Københavns Borgervæbning« (Dansk biogr. Lexikon III, 137).

ved et eller andet coup de main skulde have deres Pladser om en fjorten Dages Tid igjen.

21. [Decbr.]. Paa Christiansborg har været Ild i en Kulkjælder, og Rygtet sagde iformiddags, at »Jægerspriis« var brændt af (naturligviis Snak). — Her tales endnu jevnt bestandig om Branden, hvad der er reddet og hvad ikke, hvorledes den kunde være undgaaet.

Hvad Frankrig, Italien og England angaaer, da hører man derfra kun om Congressen, op og ned, frem og tilbage. Den ene Dag et Skridt frem, den anden to tilbage. Det er vel sagtens for at pine og svække Italienerne, saa Østerrig og Frankrig kan gjøre, hvad de ville.

22. [Decbr.]. Selskab hos Wolfhagen. Clausen¹⁾ skriver i »Berlingske« for Frederiksborgs Gjenopbyggelse; »Fædrelandet« og tildeels »Dagbladet« derimod. Bestandige Rygter om Ildspaaesættelse paa Christiansborg, Jægerspriis og Skodsborg vedblive. — Poul og Victor i Byen for at gjøre Indkjøb til Julen. Victor har, som sædvanlig, ikke kunnet finde Noget eller finde paa Noget førend efter mange Anstrengelser — et Penneskaft.

25. [—30. Decbr.]. Juleaften ganske ene med Tante. Sølv-sukkerskaal, blomstrende Urtepotte, Egedes Daguerreotypi. — »Fædrelandet« endnu bestandig ministerielt, protegeret af Blixen. »Dagbladet« prindselig; har idag offentliggjort [d. e. omtalt, jfr. Bille, l. c. II, S. 608—612] et dumt og uhøfligt Brev fra Blixen til Prinds Christian, hvori han truer ham med Arvelovens Forandring, dersom han ikke gaaer til Holsten²⁾. — Imiddags, da Andræ kom hjem, for-

¹⁾ Theologen og Politikeren H. N. Clausen (Dansk biogr. Lexikon III, 612).

²⁾ Det saakaldte »Svogerbrev«, omtalt omst. S. 99.

talte han, at Alverden forsikkrede, at der imorgen skulde være Oprør af Pøbelen, at Kongen var bleven bange og havde afskediget Berling. »Berlingske Tidende« fra iaften bekræfter den Deel af Nyheden¹).

Januar 1860.

1. [Januar]. Nytaarsdag, Andræ hos Kongen til Middag.

3. [Januar]. Djørup her idag. Fortalte, at Recke efter Kongens Ønske fulgte Berling udenlands²).

4. [Januar]. Andræ og jeg idag hos Fanny til Middag. Vedel var der; meget livligt og morsomt.

5. [Januar]. Hall og Krieger her til Middag. I den senere Tid noget døsig og kjedeligt om Torsdagen.

Om Lørdagen, da Tante var paa Comedie, kom Grevinden og Kongen. Endeel Damer i iste Etage bleve derover foragede og reiste sig og gik. Dette behagede Publicum, og der er nu bleven opslaaet Placater i Logerne med Opfordring til at gaae første Gang Grevinden kommer i Theatret. — Siden Nytaarsaften har der hver Aften været Opløb paa Gaden, i de senere [Dage] meget alvorlige Demonstrationer. Blixens Vinduer, ja endogsaa hans Port er slaaet i Stykker, og Raabene: »Pereat Blixen!«

---

¹) »Under 30te Decbr. f. A. er Generalintendant for den Kgl. Civiliste, Reisemarskal og Privatsekretær hos Hans Majestæt Kongen, Kammerherre I. C. E. Berling, Størkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd, efter Ansøgning entlediget fra sine Embeder i Naade og med Pension« (Dep. tid. 1860, S. 23).

²) Umiddelbart efter Afskeden forlod Berling Landet for nogle Maaneder, og den »Recke«, som efter Kongens Ønske fulgte ham udenlands, var Faderen til den nulevende Digter Ernst v. d. Recke (Dansk biogr. Lexikon XIII, S. 551).

»Leve Christian d. 9de!« høres hver Aften. Ved Borgens Port larmes og hujes ogsaa meget ofte, og Jydepotter slaaes itu paa hans Port. — I Studenterforeningen, fortalte Hall, lægges altid Planer, saa til Dit og saa til Dat, og der er vistnok en betydelig Deel Studenter med ved disse forskjellige Opløb. — Efter Sigende skal der være telegrapheret til Monrad, for at han skulde danne et nyt Ministerium. Er det sandt, vil han snart komme hjem, og vi ville da igjen see et Hall-Monradsk Ministerium, som jeg ikke er fornøiet med; hellere vil jeg have Bluhme-Tillisch.

13. [Januar]. Captain Klingsey¹⁾ her om Formiddagen. Politiseren.

15. [Januar]. Major Abrahamson og Frue, Caroc²⁾, Tante og Fanny her. Andræ hos Kongen til Taffel. Mere og mere Tale om et stort Opløb eller stor Demonstration Tirsdag eller Fredag; formodentlig i Grevinderetning.

16. [Januar]. Jeg skrev for nogen Tid siden, at jeg efter en Drøm, som jeg havde Natten efter at have hørt Egedes Død, troede, jeg snart skulde dø, i det Seneste førend Sommeren. Denne Tro har jeg endnu bestandig fastere og fastere. Der gaaer ikke en Dag uden, at det ganske uvilkaarlig falder mig ind ved, hvad jeg vil gjøre eller lade gjøre, at det jo kun er paa en tre Maaneders Tid. Jeg har ikke talt om dette til Andre end til Fanny

---

¹⁾ Daværende Kaptain Klingsey, beskæftiget ved den danske Gradmaaling under Konferentsraad Schumacher, og senere bekendt for sine omhyggelige og sirlige kartografiske Arbejder (Dansk biogr. Lexikon IX, 231), en Virksomhed, der omfattedes af Andræ med stor Interesse, hvorfor Klingsey ogsaa hørte til de militærvidenskabelige Venner, som Andræ jævnlig saae hos sig.

²⁾ Abrahamson og Caroc omtalt i mit lille Skrift: »Bidrag til Charakteristik af Læssøe«, henholdsvis S. 58 og S. 76, 86.

forleden Dag, men sagt, at hun ikke skulde tale derom. Jeg er i den senere Tid meget nerveus og hypochonder; skal det vedvare, er man jo kun sig selv og Andre til Byrde, og saa var det jo godt, om det skeete paa en god Maade, skjøndt jeg jo ikke kan benægte, at jeg adskillige Gange har begrædt min egen Død. Naar jeg tænker paa den, er min største Bekymring altid den Sorg, som mine elskede, kjære Drengene ville føle. Men de maa trøste dem med den Tanke, at de begge have været saa kjærlige og opmærksomme imod mig, meget mere imod mig, end jeg desværre mod dem og end jeg var mod mine Forældre i deres Alder, hvormeget jeg end holdt af dem. De maa holde desmere af hinanden og desmere af Fader, og en gang imellem overvinde en lille Feil for min Skyld; det tilfredsstillende selv og glæder Moder.

31. [Januar]. Ved idag at tage fat paa min Dagbog, bliver jeg ganske forundret ved at see det sorte Humeur, hvori jeg har været sidste Gang, jeg skrev. Nu er jeg i godt Humeur og vil derfor skrive om noget Andet. — I disse Dage gaar det Rygte, at Westenholz vil gaae af for at blive Peto's Agent ved Jernbanen, og at man, efter at have gjort forgjæves Forsøg hos Steen¹⁾ og Kayser²⁾, har formaaet Oppermann³⁾ til at blive Finantsminister. — Sidste Torsdag kom Hall ikke, derimod Krieger. — Jeg havde Dagen iforveien af Schovelin hørt, at Fenger havde be-
staaet en meget haard Kamp for at afgjøre med sig selv,

---

¹⁾ Matematikeren Adolph Steen, omtalt i »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden, anden forøgede Udgave«, S. 217—218.

²⁾ Nationaløkonomen og Politikeren, Dr. med. Kayser (Dansk biogr. Lexikon IX, S. 111).

³⁾ Matematikeren og Sprogmanden Ludvig Oppermann (l. c. XII, S. 444).

om han skulde gaae ind paa Westenholz's Tilbud at blive hans Directeur, eller ei. Da Westenholz de første Dage var bange, ønskede han det meget; men da der var gaaet nogen Tid, og han mærkede, at Departements- og Contoirchefer vare meget høflige, brød han sig slet ikke derom. Han havde en Samtale herom med Schovelin, som sagde ham, at han [Schovelin] aldeles ikke troede, det vilde være Finantsministeriet kjær at faae Fenger igjen. — Monrad har ligeledes havt en svær Anfægtelse, nemlig, om han paa sine Visitkort i Paris skulde lade skrive »*Mr.*« (*Monsieur*) eller »*Monseigneur*«.

Af Madvig er idag udkommen en Pièce om Ministeriet og Situationen⁴⁾; jeg synes, den er lidt bred og kommer noget sildig. — Det er grumme længe siden jeg har seet nogle af mine Søstre, saa jeg veed ikke, om det igjen opdukkende Rygte om, at Roving skulde ind i Ministeriet med Oppermann, betyder noget; det er formodentlig kun en Enkelt, der har sagt det til mig formedelst Familieskabet.

---

⁴⁾ »Madvigs Pièce«, d. e.: »Ministeriet af 2den December, betragtet fra Monarchiets Standpunkt«, i hvilken særlig dvæles ved Blixen Finecke, om hvem Madvig resumerer sin Dom saaledes (l. c., S. 40): »Derfor er Baron Blixen Finecke i mine Øine, ligesom en med ringe Adkomster kaldet, saaledes en yderst farlig og skadelig Udenrigsminister for Danmark og slesvigsk Minister«. Til Modsætning kunde mindes om den Tillid, der af en Statsmand som Bismarck næreredes til Blixen Finecke som den, der netop i Egenskab af Udenrigsminister var særlig skikket til at bilægge Uenigheden mellem Danmark og Hertugdømmerne. Herom henvises til et Brev af 10. Oktbr. 1863 fra Bismarck til Blixen Finecke, hidsat i »Tillæg«.

Februar 1860.

Torsdag Morgen, d. 9de, bleve vi overraskede ved at læse Rotwitts Død Aftenen iforveien, ved et Slagtilfælde, som ramte ham paa Hôtel Royals Trappe. Samme Dag blev det af Indenrigsminister Jessen meldt i Landstinget, at samtlige Ministre havde indgivet deres Demission, som var modtaget af Kongen. J . . . [formentlig Irminger, dengang Generaladjutant for Søetaten] var strax om Formiddagen hos Andræ for at tale med ham om Forholdene. Foranlediget dertil, svarede Andræ, at han paa ingen Maade vilde danne et Ministerium, og ligesaalidt ind i noget. Han raadede Kongen til at henvende sig til Bluhme-Tillisch.

10. [Febr.]. Hos Fanny, hvor jeg var idag, hørte jeg endeel Rygter. Bluhme var nævnt, men med Misbilligelse; hvilke Fornuftige skulde gaae med ham? Det maatte da kun kunne være Andræ, hvem en Deel skjænder paa, men dog bestandig vil have frem. Madvig har »efter modent Overlæg« sagt, at han ikke kunne danne noget Ministerium.

12. [Febr.]. Telegrapheret til Monrad af Blixen, om han vilde komme hjem og danne et nyt Ministerium. Først havde Blixen dog været ude hos Hall og spurgt, om han ikke vilde? Hall havde dertil svaret, at det var Noget, han ikke kunde svare paa, da Spørgsmaalet jo maatte komme fra Kongen directe. Blixens høist besynderlige Svar var, at Kongen havde talt om, at Hall kunde gjøre det første Skridt, og tillige en Antydning af, at der allerede var skrevet til Monrad. Denne høist tvivlsomme Høflighed mod Hall var beregnet paa at faae ham til at træde ind i en Monrad-Blixensk Combination.

15. [Febr.]. Idag var Fru Hall her. Paa hende kunde man godt mærke, at Hall havde til Hensigt at træde ind

i det Monradske Ministerium. Vi raadede stærkt fra. Fru Hall lod heller ikke til at billige det, og meente, at naar han havde refuseret at danne noget Ministerium (NB. ikke spurgt), saa kunde han heller ikke være forpligtet til at træde ind i noget.

16. [Febr.]. Monrad var kommen denne Morgen, fortalte Hall, da han kom til Middag idag. Ligefra Bane-gaarden var han ilet til Kongen, havde siden talt med Hall, og vistnok var Alt arrangeret, da Hall kom til os. — Ved Bordet spurgte jeg ham, hvorledes det stod, og haabede, at han dog ikke gik ind med Blixen — Monrad. Andræ istemte. Krieger sagde: »Ja, jeg siger ikke alene som Andræ, at Hall nok maa tage imod, naar han kan blive [Konseils]-Præsident og Udenrigsminister, jeg siger, han maa blive blot Udenrigsminister, men han maa ikke gaae ind i Borgens Sko; det vil ingen Nytte gjøre«. — Hall: »Ja, hvorledes mener De det? Jeg kan dog ikke betvivle, at det vil være en stor Beroligelse for Mange, naar jeg bliver Cultusminister«. — Krieger: »Jeg finder, det er under Deres Værdighed«. Hall: »Det kan jeg ikke indsee; det er nogle gode Raad, man faaer her; jeg mødte Treschow paa Veien, han sagde til mig: »Hvad vil De derud [til Andræ]? Kom hjem og spis med mig; Andræ og Krieger, de ere jo reent gale, det var nogle rare Colleger, De havde dengang«. — Fru Hall omtalte Blixen-Finecke som meget talentfuld og sagde flere Gange, at under en dygtig Chef kunde han gjøre megen Nytte. Hall og Fru Hall kort sagt vare den Dag aldeles bestemte paa, at Hall gik ind i hvilkensomhelst Skikkelse.

18.—19. [Febr.]. Stilstand. Rygter. Tilbagegaen fra Halls Side.

20. [Febr.]. Schovelin, som var her igaar, fortalte, at Krieger var reist til Odense for at overtale Unsgaard til at være Conseilpræsident.

23. [Febr.]. Idag, Torsdag, var Krieger her, men ikke Hall. Krieger havde ganske rigtig været i Odense, og Unsgaard ventedes samme Aften, ikke for at gaae ind i et Ministerium, men for at overtale Kongen til at bede Hall være Conseilpræsident og Udenrigsminister. — Monrad har havt to Skuffelser. Først den, at Fenger ikke vilde være Finantsminister, undtagen at Hall var Udenrigsminister, og dernæst vilde Hall ikke være Udenrigsminister, naar Monrad var Conseilpræsident. Krieger sagde, han var vis paa, at Bluhme havde havt sit Ministerium færdigt med Sponneck, Plessen, Criminil etc., og at Stemningen, saavel for Bluhme som for Sponneck, var høist düster. Endnu have Bladene Intet decideret; »Fædrelandet« vil beholde Thestrup og river derfor ned paa Lundbye, »Dagbladet« til Gengjæld paa Thestrup. — Kulden er i denne Tid stærk; i 14 Dage have vi havt fra 5—8 Grader, og Haven i den Tid complet hvid af Sne.

26. [Febr.]. Reich her. Ikke tilfreds med Thestrups Bliven i Ministeriet; gratulerede ham til at være kommet i godt Selskab¹⁾, hvilket ikke smagte.

27. [Febr.]. Jeg læser i denne Tid Thiers, Moreau de Jonnès og Mémoires de Mad. Récamier.

Marts 1860.

8. [Marts]. Landsting og Folke do. blive bestandig mere og mere snakkende, saa man kan frygte, de ikke

---

¹⁾ Ang. Entledigelsen d. 24. Febr. af det Rotwittske Ministerium og Udnævnelsen samme Dag af et nyt Ministerium med Hall som Konseilspræsident og Udenrigsminister henvises til Dep. tid. 1860, S. 201—202.

komme fra hinanden inden Pintse. Monrad er gaaet ind paa det forrige Ministeriums Længdebane; Casse har derimod modsat sig Loven om Erklærings Meddelelse, men den gaaer nok ligefuldt igjennem, da B. Christensen & Co. commandere begge Thing. — Hall og Krieger, som begge vare her idag, vare meget muntre. Hall fortalte, at Kongen og han igjen vare saa intime, at han maatte besøge ham een og undertiden to Gange hver Dag¹). Forleden Dag var Samtalen imellem dem falden paa Sverrig, hvor der siges at være Ministercrise, og Kongen yttrede i den: »Ja, nu er det igjen galt ovre i Stockholm; det bliver ikke godt, før jeg kommer derover og faaer talt med Carl og Manderstrøm. Sidste Gang, da jeg var derovre, saae jeg strax, det var galt fat mellem Kongen, Oscar og Manderstrøm. Jeg traf dem engang sammen, Alle med meget forstemte Ansigter. Oscar og Manderstrøm gik strax, og jeg sagde da: »Hvad er dette, Carl? Her er det ikke, som det skulde«. — »Nei, det er skrækkeligt, det er ikke til at udholde; min Broder og min Minister ere mine værste Fjender«. »Jeg sagde, jeg vilde tale med dem begge. Jeg gik ud til dem, foreholdt dem begge, hver paa sin Maade, det Forførdelige i at sætte sig op mod deres Arvekonge

---

¹) Der kunde vel være Grund for Hall til at omtale denne Fornyelse af Venskabet med Kongen, eftersom dennes Uvillie mod ham siden Ministerskiftet i Decbr. 1859 »saa uforbeholdent var lagt for Dagen«, at Kongen ved et Rigsdagstaffel i Januar 1860 »overfor Landstingets Formand brugte de stærkeste Ord om Hall og de afgaaede Ministre i det hele, og at han i fleres Paahør bebrejdede Prins Kristian, at han havde drukket et Glas med Hall, som ikke var nogen »tro Mand« (Neergaard, l. c. II, S. 377).

og Herre; de bleve begge rørte og lovede Forandring. Da Carl idetsamme kom ind, kunde jeg med Sandhed sige til ham: »Deres Majestæt finder her Deres tre bedste Venner«.

11. [Marts]. Nu er endelig Andræs gamle Spaadom gaaet i Opfyldelse: Napoleon III har taget Savoyen og Nizza. Nu mener han, at der snart skal tænkes paa Rhin-provindserne, hvilket Andræ mener kan være godt for os, thi Napoleon, som skal have Hanke at tage fat i, vil maaske tage fat i vor Slesvig-Holstenske; Dotézac er idetmindste ligesaa indigneret som Andræ over Holstenernes Pretensioner og Uforskammede.

12. [Marts]. Skuespiller Nielsen død i disse Dage. Blixen bestandig uundværlig for Kongen og Grevinden. I Sverrig vedbliver at være noget Røre. Det svenske Ministerium vil gaae, dersom Kongen giver efter for Nordmændenes Fordringer. Andræ og Krieger have indgaaet et Væddemaal derom. Krieger mener, at Kongen vil gjøre, hvad Nordmændene vil, og lade Manderstrøm gaae. Andræ mener det Modsatte. — Monrad er reist til Paris i Paasken og har telegrapheret hjem, at han er bleven huld-saligt modtagen af Keiseren (han blev dog ikke modtaget alene, men i Compagni). Hall og Krieger her de to sidste Torsdage; Hall ikke i rigtig Couleur.

April—[Oktober] 1860.

I lang Tid er intet Mærkværdigt hændet. Bestandige Rygter om Ministercrise dukke op og ned igjen; sidst endte det med en storartet Forsoning, hvorved Hall fik Rang i 1ste Klasse Nr. 4. — I Rigsdagen, som i denne Tid er sammen, udfolder Monrad en storartet Virksomhed og gebærder sig som en Fisk i Vandet. Hall derimod er

tidt ikke i godt Humeur, Monrad er ham ikke behagelig. Af alle Ministre er Krigsministeren den populaireste, alle Blade syngte til hans Roes.

Vi have levet herude paa Landet [d. e. Boligen paa Østerbro Nr. 7 med den store Have] i skjøn Ro. Fanny besøger mig stadig Onsdag og Søndag; Hall og Krieger Torsdag, og andre gode Venner ad libitum. — Heiberg er død i Slutningen af August ude paa Bonderup. Krieger betagen og efter den første Maanedes Forløb cavalier servant for Fru Heiberg¹⁾. Andræ har lovet at ville gennemsee nogle af Heibergs mathematisk-astronomiske Efterladenskaber, som gjør ham endeel Bryderi²⁾.

November 1860.

Garibaldi er nu færdig med at erobre Italien med Undtagelse af Rom, som Paven har, og Gaëta, hvor Frants II har indesluttet sig. — Victor Emanuel er for Øieblikket i Neapel og bombarderer Gaëta, hvorfra man mener, at Frants snart vil flygte.

Forholdet mellem England og Frankrig er op og ned, nu godt. Keiserinde Eugenie er incognito reist til Skotland, hvor hun bliver meget hjerteligt modtaget. — Andræ er igrunden meget indigneret baade paa Frants II.s og Pavens Vegne; han vilde, at Sardinien og Garibaldi skulde ladet sig nøie med Italien til Kirkestaten, og synes, at deres Opførsel mod Frants II har været uklog og uberettiget. Katholske Sympathier har han jo altid havt, siden

---

¹⁾ Herom henvises til et Afsnit: »Andræ—Fru Heiberg—Krieger« i Biografien om Andræ, vol. I, S. 240 ff.

²⁾ Nærmere herom l. c. S. 247—249, samt i et Brev fra Krieger, hidsat i »Tillæg«.

han hørte den skønne Musik i franske katholske Kirker. Rygtet gaaer her, at Napoleon lider af en begyndende Blødhed i Hjernen. Da Alt, hvad han gjør, imidlertid er godt gjennemtænkt, haaber jeg, det er Snak. Rygtet kommer fra dem, der har været i Paris, og fra diplomatiske Kredse.

20. [Novbr.]. Krieger, der som sædvanlig var her idag, medbragte et Brev fra Fru Heiberg, som hun havde sagt, Krieger skulde oplæse ved Bordet. Det var et Brev fra I. L. Heiberg til hans Fader i Paris, i hvilket han omtalte Andræ. Brevet blev her, da Andræ selv skulde levere Fru Heiberg det tilbage, og jeg benyttede det Øieblik, jeg havde det, til at afskrive det i min Dagbog, da en saadan Dom fra en saadan Mand absolut maatte glæde mig:

»Copenhague le 11 Novbr. 1834.

— — —

»Mais parlons d'autres choses. Nous avons célébré la fête de ma mère par un petit dîner, auquel les seuls invités étaient Mr Hertz et un jeune homme de 22 ans que je connais il y a longtemps, mais dont je ne t'ai point parlé encore. C'est un élève de la haute école militaire, il est lieutenant du génie, et s'appelle Mr Andræ. De tous les jeunes gens que je connais ou que j'ai connus, c'est le plus distingué sous tous les rapports. Dans un âge aussi jeune on peut dire qu'il est déjà du nombre des savans; mais ce ne sont pas seulement les sciences exactes qu'il a cultivées; il a du génie et du goût, et il a également étudié la littérature, la philosophie et la politique. Maintenant il est sur le point de terminer son cours à l'école militaire, pour entrer dans l'état major du Roi, où il fera un singulier effet, vu qu'il sera le premier qui y soit reçu à cause du mérite. En tous cas il ne manquera pas de faire une carrière brillante, et il serait étonnant qu'il ne fît pas bientôt un voyage et qu'il ne vînt à Paris, où tu seras charmé de le voir, car il a, outre ses talens et ses connaissances, le caractère et les manières les plus aimables, et certainement il

ne sera pas du nombre de ceux qui te font visite comme on fait visite au musée ou au jardin des plantes ou aux autres curiosités de Paris«¹⁾.

— — —

Krieger, som havde læst alle Heibergs Breve til hans Fader, forhøiede endda Indtrykket ved at sige, at der var kun een Person til, som Heiberg havde omtalt paa en meget rosende Maade, og det var hans Kone, Fru Heiberg.

Andræ har i denne Tid ude hos Fru Heiberg læst nogle høist interessante og meget smukke Breve mellem Fru Gyllembourg og P. A. Heiberg. Fru Gyllembourg var kun 15 Aar, da Heiberg, som var hendes Lærer²⁾, friede til hende. De bleve gifte og havde været det i 10 Aar, da Heiberg blev forviist. Han reiste ene til Paris for at arrangere sig, inden han fik sin Kone og Søn derover. Efterat han havde været dér i omtrent 2 Aar, fik han et langt Brev fra Fru Gyllembourg, hvori hun begynder med at udtale den Trang, hun føler til at udgyde sit Hjerte for ham, derpaa gennemgaaer hele deres Liv og ender med at tilstaae sin Kjærlighed for Gyllembourg³⁾.

Januar 1861.

28. [Januar]. Rigsdagen skal nu snart sluttes. I den senere Tid har Andræ talt et Par Gange imod Jernbanen⁴⁾;

---

¹⁾ Brevet i sin Helhed findes optaget blandt de i 1862 udgivne »Breve fra og til Johan Ludvig Heiberg«, S. 154—157.

²⁾ Bemærkning i »Tillæg«.

³⁾ Herom henvises til Fru Heibergs Skrift »Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg« samt til et Afsnit: »Andræ og Fru Heibergs literære Virksomhed« i Biografien om Andræ, vol. 1, S. 269 ff.

⁴⁾ Herom henvises i al Korthed til Forhandlingerne i Januar 1861 i Landstinget ang. »Forslag til Lov om Anlæg og Drift af Jernbaner i

han underskrev ikke Adressen¹⁾. Fru Heiberg er paany optraadt; hendes Debutrolle var Maria Stuart. Vi have Alle seet hende deri.

Thronskiftet i Preussen har gjort de Krigsrygter, som længe have circuleret, sandsynligere. I Frankfurt skal Sagen snart for, og man venter nu, at en Executionshær vil blive sendt til Holsten²⁾. 6000 Matroser have vi udskrevet, Maanedslieutenanter creeres og Reserveofficerer indkaldes. Imidlertid troer jeg dog, at de Færreste mene, det skal blive til Alvor, men man er nødt til at være forberedt. Efter Halls Sigende i Torsdags vare alle Indkaldelser blot paa Papiret; det maatte man gjøre for Folks Skyld.

Februar—Marts 1861.

Igaar d. 5te Februar beskar jeg Stikkelsbærbuske nede i Haven, hvorved jeg rimeligviis forkjølede mig, da jeg har faaet et rødt Øie, som det generer mig at læse med. Violer plukkede jeg d. 24de Januar, da Sneen tøde; endnu idag er der [Violer], men de have lidt, siden Sneen

---

Kongeriget«; kun med Hensyn til en Tværbane gennem Jylland stillede Andræ sig imødekommende overfor Forslaget (Landstingstid. Sp. 2447 ff., 2690 ff. og Sp. 2699—2900).

¹⁾ D. e. »den store Rigsdagsadresse« til Regjeringen, som efter at være underskrevet af samtlige tilstedeværende Rigsdagsmænd paa fire nær, blandt hvilke Andræ, dernæst omkring i Landet erholdt flere end 71,000 Underskrifter. Om Indholdet af Adressen og Konseilspræsidenten Halls Svar paa denne, da den i Mai 1861 blev overrakt ham, henvises til Bille, l. c. II, S. 848—851.

²⁾ Herom henvises til Neergaard, l. c. II, S. 434 ff., samt til en udførlig Omtale af »den truende Forbundssekution« i »Dagbladets« Artikler af 11. og 29. Januar samt 2., 8., 15 og 21. Februar 1861 (Bille, l. c., II, S. 746—778).

ikke længere dækker dem. Fra Fanny have vi nylig havt lange Breve.

Igaar, Torsdag, vare Hall og Krieger her. Hall læste forskellige Breve op, blandt andre et fra Scheel-Plessen [vor Gesandt i Stockholm], som refererede en Samtale mellem ham og Carl XV. Kongen [Carl XV] havde yttret, »han haabede dog, at vi ikke vilde gjøre Modstand før ved Eideren; dér vilde han activt understøtte os«. Til sidst fortalte han [Carl XV], at Kongen af Preussen havde foreslaet en Deling af Danmark, det Halve til Tydskland, det Øvrige til Sverrig¹⁾. Han lod indigneret derover og sagde: »Jeg kunde gjerne vise Dem Brevet, men da det er til en tredie (Dronningen formodentlig), saa vil jeg dog ikke«.

Det seer efter Halls Sigende ud til Brud i Ministeriet. Hall er Eidermand, hader lige meget Heelstat og Deling; Monrad derimod vil nok en Heelstat; han har allerede skrevet Udkast til en forandret Heelstatsforfatning, men den er urimelig fordeelagtig for Holsten.

12. [Februar]. Efter at have havt det skjønneste Forarsveir Lørdag d. 9de Februar, have vi nu i fulde 3 Døgn havt stærkt Snefog. — I Fredagsaftes var jeg i Theatret og saae en ny Debutantinde, den bedste, jeg har seet, ved Navn Jfr. Thorberg. Hun spillede Kristines Rolle i »Tycho Brahes Ungdom«, og maa hun vedblive, som hun har begyndt, vil hun udfylde et længe følt Savn.

20. [Februar]. Idag sendte Vedel et Udkast til en Fællesforfatning (det vil sige den finantsielle Deel), forfattet af Fenger. Hall vilde gjerne Dagen efter høre Andræs og

---

¹⁾ Herom nærmere i det Følgende og i »Tillæg«.

Kriegers Mening derom. De syntes begge, det var reent absurd Opkog og Uddrag af det Sponneckske Project. De fik Hall til at indsee det, og der bliver nu rettet endeel¹⁾. Der er stærk Tale om at gjøre Reich til Krigsminister, men det bliver vel med Snakken.

De holstenske Stænder ere nu sammentraadte, og Raasløff er bleven Commissarius. Krieger raadede Hall i høi Grad derfra og sagde, han vilde foraarsage Prostitutioner, men der er virkelig ingen Bedre. Som sædvanligt er det, der er forelagt dem, sat paa Skruer, ligesom ogsaa Raasløffs Instruction. Det engelske Parlament havde den Fortjeneste at vække Holstenernes Tvivl, om de efter § 13²⁾ havde Lov til at discutere og forkaste Fællesbudgettet (det var fra Halls Side indrettet saa viseligt, at det for Nogle skulde see ud, som om de havde den Ret, for Andre ikke). Naturligviis har der aldrig været Tanke om, at de skulde kunne forkaste Fællesbudgettet; al Snakken derom [i Stænderforsamlingen] blev jo derved ørkesløs. Da

¹⁾ Om Fengers finansielle Forslag, saaledes som de blev forelagt Rigsraadet i 1862, vedrørende særlig Tillægslove i Finantsperioden 1862—64 til det foreløbige Normalbudget for de forskjellige Ministeriers Vedkommende, henvises bl. A. til Andræs Foredrag i Rigsraadet den 14. Febr. 1862 (Rigsraadstid. Sp. 827 ff. og Sp. 837 ff.) samt til hvad bemærket i »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 154—158.

²⁾ D. e. »§ 13« i et Lovforslag til Forelæggelse for den holstenske Stænderforsamling om den foreløbige Ordning af Holstens Stilling i Fællesmonarkiet (»Entwurf eines Gesetzes, betreffend die provisorische Stellung des Herzogthums Holstein hinsichtlich der gemeinschaftlichen Angelegenheiten der Dänischen Monarchie«, Dep. tid. 1861, S. 293 ff.). Om Forstaelsen af nævnte Paragraf, i hvilken var givet nærmere Bestemmelse om Holstens Kvotadel i Fællesbudgettet, samt om Uenigheden mellem Hall og Raasløff om, hvorvidt Stænderne havde faaet Holstens Andel af Fællesbudgettet forelagt til Beslutning eller kun til Efterretning, henvises til »Tillæg«.

Raasløff nu blev spurgt derovre om, hvorledes det dermed forholdt sig, skulde han, efter Regjeringens og »Dagbladets« nuværende Mening, have sagt: »De har Ret! I § 13 er Alt dem forelagt [til Beslutning], gjør som de vil«. Da han imidlertid vidste bedre, har han, fordi han syntes, det var en for falsk Position, og maaske ogsaa af andre Grunde, sagt, at han ikke kunde svare, men maatte conferere med sine Colleger. Da han kom herind, maatte han strax tage sin Afsked¹⁾, for at den øvrige Regjering der ved kunde staae noget bedre. Om der nu ovenpaa igjen og igjen skal vises Holstenerne en sidste Indrømmelse, er næsten at formode efter de halvofficielle Stykker, der have staaet i Bladene i disse Dage.

April 1861.

4. [April]. Idag har Krieger været her; han er aabenbart cajoleret og fanget af Hall; han seer hverken, at Regjeringen er gaaet paa Rævekløer eller at den gjør uanstændig Indrømmelse til Holstenerne ved at indrømme dem Ret til at forkaste Fællesbudgettet; det er endogsaa sagt i »Departementstidende«, at »Regjeringen hellere renoncerede paa Holstens Kvotadeel, end lade det blive en Anstødssten«²⁾. — Baade Hall og Raasløff dadles forresten stærkt, hver paa sin Maade.

---

¹⁾ Raasløff blev den 30. Marts 1861 entlediget fra sin Stilling som Minister *ad interim* for Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, og Hall samme Dag udnævnt til denne Stilling (Dep. tid. 1861, S. 417).

²⁾ Forgæves søger man ovennævnte Tilkjendegivelse i »Departementstidende« dér, hvor den nærmest kunde ventes at foreligge, nemlig i »allerunderdanigst Beretning, afgiven til Hans Majestæt Kongen af Conseilspræsidenten den 3die April 1861« ang. Forhandlingen med de holstenske Stænder om Hol-

Juni 1861.

20. [Juni]. Det Mærkeligste, der er skeet, siden sidst jeg skrev, er Cavours Død. Den høitideligholdes overalt, især dog i Paris og London og Turin; han berømmes meget, men Andræ mener, at hans lovløse Angreb paa Neapel og Kirkestaten fortjente Straf. Keiser Napoleon har i disse Dage tilladt Victor Emanuel at kalde sig Konge over Italien. Paven er meget syg; Keiserinden af Østerrig ligger for Døden, og Sultanen Abdul-Medjid er død.

Poul og Victor ere i denne Tid til Examen i 7de Klasse. Jeg har i dette Øieblik en stor Lyst til at skrive om, hvor elskværdig og rare de i alle Henseende ere, men en dum Overtro holder mig tilbage. Om det Ubehagelige, Dadelværdige kan man tale og skrive saa meget, man vil; det, man glæder sig over, tier man med.

stens Kvotadel af Fællesbudgettet, — en Beretning, som af Kongen ifølge Halls Ønske blev befalet bekjendtgjort i »Departements-Tidenden« (4. April 1861, S. 417—423). Derimod findes den i en »Circulairdepesche til de Kongelige Gesandtskaber« af 22. Marts 1861, der medfulgte Halls Beretning til Kongen, idet det i denne, der ligeledes er offentliggjort i Departementstidenden (4. April 1861, S. 424—426), hedder:

— — *»je crois pourtant pouvoir Vous dire confidentiellement que, d'après mon opinion personnelle, le Gouvernement du Roi aurait préféré de renoncer à la quote-part du Holstein dans une dépense commune et se tenir pour ce Duché dans les limites du budget normal, plutôt que de s'exposer à une exécution fédérale pour un intérêt proportionnellement si petit.*

Voilà, Monsieur, jusqu'à quel point le Gouvernement du Roi est allé au-devant des vœux exprimés par les Puissances«.

27. [Juni]. Hall er paany begyndt at komme hos Fru Heiberg. Hall fortalte idag, at Blixen forleden, da han gik med de Coninck¹⁾, havde sagt: »Naar jeg en Gang til bliver Minister, skal jeg inden 8 Dage have forenet Slesvig og Kongeriget complet, og Grundloven skal gjælde for Slesvig som her; Holsten skal udsondres, og den svenske Konge udnævnes til Medregent og Thronfølger«.

Juli 1861.

7. [Juli]. Igaar var jeg en meget behagelig Tour ude hos Tage og Hilleborg. Da jeg kom hjem om Aftenen, traf jeg dem Alle raske, men hørte til min store Forskrækkelse, at Victor paa Skolen var besvimet, pludselig falden om, medens han stod og læste Latin op. Han blev baaret ned paa Contoiret, og da han kom til sig selv, maatte han spadsere op og ned i Gaarden med En under Armen, til han igjen følte sig vel; saa blev han hørt, og det gik ham godt. Da han kom hjem, var han aldeles kommen sig.

20. [Juli]. Som Andræ bestandig har sagt, er det for store Overgreb, Sardinien har gjort, til at det kan gaae godt. I Neapel seer det alt mere og mere broget ud. Reactionen, som kaldes »Røvere og Stimænd«, voxer i Antal, og Sardiniernes Undertrykkelser og Voldsomhed dernede er ligesaa stor som Frants d. II.s i sin Tid var. — Napoleon holder endnu bestandig Rom besat, og baade Paven og Victor Emanuel ere vrede, fordi han ikke hjælper hver især.

---

¹⁾ Omtalt i Vol. II, S. 205—6.

September 1861.

Igaar var Andræ til Taffel i Anledning af en Italieners Nærværelse her. Efter Maaltidet, da han stod og talte med en Gruppe, gik Grevinden, som ellers skyer ham, lige hen til ham; de Andre veeg tilbage, og nu begyndte en høist besynderlig Samtale, halvt alvorlig, halvt skjertsende. Grevinden begyndte med at udtale sin Forundring og Glæde ved endelig at see ham. Andræ svarede spørgende, at »han ikke kunde troe, Glæden var stor; han turde overhovedet ikke smigre sig med nogen Sympathie hos Hendes Naade«. Hun: »Deri tog Andræ aldeles feil; hun kunde tvertimod sympathisere med ham i mange Retninger, næsten i alle, naar han blot i een Henseende vilde komme hende imøde, i een Henseende høre hende«. Da Andræ derpaa spurgte: »I hvilken?«, svarede hun, idet hun sendte et Blik om, i dæmpet Stemme: »I ikke at tale saa meget Ondt om Grevinde Danner«. Andræ undrede sig over, at hun med sin Skarpsindighed kunde troe paa grundløse Rygter etc., hvortil hun replicerede: At »det var ikke saa; hun kjendte paa det Nøieste Nogle, der kom i hans Huus, og som berettede Alt, hvad han sagde; hun vidste derfor fuldkommen vel Besked«. Samtalen varede omtrent et Kvarteer, og Andræ sagde, da han kom hjem, at han aldrig havde ført en saa mærkvardig Samtale med Nogen; den gik ud paa, at Grevinden i Alt vilde understøtte ham, naar han kun ikke vilde være imod hende. Om hun har Dronningeplaner, eller om der er Andet igjære, har endnu ikke viist sig. Hendes Bestræbelser har imidlertid været forgjæves; Andræ seer paa hende med samme Øine som før.

Lehmann bleven Minister¹⁾.

25. [September]. Der tales ogsaa om Carl Moltkes Indtrædelse; ja Hall og Vedel have endogsaa fortalt om en Sammenkomst, som Moltke havde foranlediget mellem sig og Hall; men det vilde jo være altfor absurd at troe, at Moltke traadte ind med Lehmann. — I Frankrig gaaer Alt ret roligt; det lader som Pluraliteten virkelig er fornøiet med Napoleon, hvilket jo ogsaa er i sin Orden.

October 1861.

Fru Heiberg er kommen hjem; Andræ var der i Selskab idag.

26. [October]. Hall, som var her idag, fortalte. at Moltke da, efter Aftale, var kommen i Udenrigsministeriet og i en 3 Timers Samtale havde yttret, at, »hvad Ministeriet havde gjort, var fra deres Standpunkt det Rette, — at det slet ikke vilde være dem vanskeligt at faae en holstensk Minister«; tværtimod, han troede, »de kunde faae en Hvilken som helst, naar blot Vedkommende blev udnævnt directe af Kongen og ikke havde Noget med Ministeriet at gjøre«. Dette syntes jo Hall var noget Vanskeligt at arrangere, men det blev flere Gange og paa flere Maader gjentaget, — »men saa var ogsaa Alle parate«. Imidlertid reiste han Dagen efter til Italien, og man har ikke hørt fra ham siden. — Vedel har gjort et Besøg her for nylig og talte da meget om Fanny [Schack] og hendes Familie. Jeg fik den Dag, for første Gang, den Tro, at

---

¹⁾ Daværende Amtmand over Veile Amt, Lehmann, blev under 15. Septbr. 1861 »udnævnt til Indenrigsminister for Kongeriget Danmark« (Dep.-tid. 1861, S. 905).

han og Fanny vilde blive forlovede, og idag, d. 30. October, fik jeg min Tro bekræftet i et Brev fra Fanny, hvori hun underretter mig derom.

November 1861.

3. [November]. Fanny og Vedel have havt Bryllup ovre i Flensborg hos Pastor Vedel. De toge strax til Kjøbenhavn og vare [her] et Par Dage efter for at lade sig gratulere.

14. [November]. Iformiddag, som vi godt og roligt sade og drak Kaffe, kom Fru Hall busende ind ad Døren med »Boy«. Hun saae ud som en Fugleskræk; hun var nemlig travet i det skrækkeligste Veir, efter al Sandsynlighed med Hunden paa Armen. Hende syntes jeg dog ikke at ville være uvenlig imod; derimod viste jeg tydelig, at »Boy« og Hunde overhovedet vare mig kjedsommelige i en Stue, og Følgen var da heldigviis, at der blev sagt, at »Boy« ikke mere skulde med¹⁾. Hall var her desværre

---

¹⁾ Med Hensyn til den store Ledsager »Boy« er Løftet vistnok blevet holdt. Med sin Kjærlighed for Hunde har Fru Hall derimod næppe kunnet afstaa fra Glæden at lade sig ledsage af sine mindre Venner, — — »Jeg havde ventet at besøge Dem i Dag tilligemed mine to skønne Hunde«, skriver eksempelvis Fru Hall ved en senere Leilighed til Fru Andræ; som jeg mindes, har de »skønne Hunde« dog ikke faaet Plads ved Fru Halls Side i Sofaen, men har maattet nøies med Ophold i Gaard og Have. Iøvrigt ved denne Forskjel i Glæden over firbenede Ledsagere ikke indtraadt nogen Mindskelse i det venskabelige Forhold mellem Fru Andræ og Fru Hall; nogle Breve som Vidnesbyrd herom hidsat i »Tillæg«.

ikke, men Krieger, som blev temmelig kjed af Visiten¹⁾ ligesom vi Andre.

20. [November]. Overalt i Europa er Bevægelse, men det bliver ikke til Noget. Studenterne ere især paa-færde i Polen og Rusland.

Man taler om et Ministerium Garibaldi. Kongen af Preussen lader sig krone og nævner sig bestandig »Konge af Guds Naade«. Napoleon giver Kamrene fuldstændig Skattebevillingsret og erklærer sig villig til ethvert Offer for Folket, af hvem han er valgt. — Preussen og Sverrig stikke ved enhver Leilighed Hovederne sammen, og Preussen tilbyder det Sjælland, hvilket Sverrig lader som det høimodig afslaaer²⁾. — Rosenkilde er død i disse Dage; det er en sand Sorg for enhver theaterbesøgende Person. — Idag stod der i Avisen, at et amerikansk Skib havde visiteret et engelsk ditto og bortført med Magt derfra 2 Af-sendinge fra Sydstaterne, Slidell og Mason, der havde givet sig under engelsk Beskyttelse. Andræ sagde strax, at det vilde blive en meget alvorlig Sag og efter al Sand-synlighed give Krig. Nogle Andre, som vare her, sagde, at det nok vilde falde til Jorden og ikke blive til Noget. Djørup f. Ex. vilde endelig vædde med Andræ om, at det slet ikke blev til Noget.

Vedel og Fanny vare her forleden Aften; de vare

¹⁾ Krieger da lige hjemkommen fra en Reise i Septbr.—Oktbr. til Rom og Paris, om hvilken han vel kunde ønske uforstyrret at fortælle Andræ og Hustru; et Brev fra Krieger under dennes Reise hidsat i »Tillæg«.

²⁾ Om denne mærkelige »Stikken Hovederne sammen« af Preussen og Sverrig, omtalt i »Aus dem Nachlasz des Grafen Albrecht v. Bernstorff«, nærmere i »Tillæg«.

begge meget elskværdige¹⁾, men Fanny saae meget svag, jeg synes endogsaa brystsvag ud.

Januar 1862.

Vi tilbragte Juleaften ganske solo. Vi vare en Gang hos Vedels og en Gang hos Halls i Julen. Det var Børnenes første større, ældre Selskab, saa de glædede sig meget til at komme dér; men det var kun en lille Fornøielse; Poul især kjædede sig meget. Børnene og vi vare glade, da Skolen igjen begyndte; den er bedre end Ferien, i hvilken vi Alle, Andræ i Særdeleshed, har Spleen.

Rigsraadet er sammentraadt, endeel Love ere forelagt, deriblandt Forfatningsforandringen²⁾, f. Ex. lavere Census, Initiativ, Ret til at vælge Præsident etc., etc. — Andræ er mod det Meste af dem og vil komme til at opponere endeel. Invitationer fra Wolfhagen, Fenger, Tillisch etc., alle refuserede.

---

¹⁾ Efterat Vedel i Oktbr. 1861 var bleven gift med Egede Schacks Enke, aflagde han og hans Hustru jævnlige Aftenbesøg hos Andræs, og Besøgene var til Glæde ikke blot for Forældrene, men ogsaa for Sønnerne, der i »Tante Fanny« havde deres kjæreste Tante og opmærksomt paahørte alt det Morsomme, som Vedel, naar han, efter at have været sammen ene med Andræ, kom ind med denne til The i Dagligstuen, kunde fortælle fra Diplomaternes Verden. Nogle Optegnelser herom hidsat i »Tillæg«.

²⁾ D. e. »Udkast til Forfatningslov indeholdende nogle Forandringer og Tillæg til Forfatningsloven af 2den October 1855«. Angaaende Andræs Udtalelser imod Bestemmelser i Udkastet henvises til »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 158—170.

Februar 1862.

Poul og Victor bragt deres »Testimonium« hjem fra Skolen, som var overordentlig godt; næsten alle Lærerne omtalte dem som vakkre, flere endog som elskværdige og velbegavede unge Mennesker¹⁾. Hos Dirckincks, hvor jeg gjorde en Visit idag, hørte jeg desværre, at de skulde flytte, og Rist's²⁾ boe her; man veed, hvad man har, etc. — Saae i Vinter »Den nye Jordegodseier«, »Preciosa«, »Skikkelige Folk«, »Tonietta«, »En Cuurmethode« etc. — Fru Heiberg trækker Hertz i høi Grad frem. — Læst i denne Tid Walter Scotts *Life, by Lockhart* [d. e.: *Memoirs of the Life of Sir Walter Scott, by I. G. Lockhart*], meget interessant.

28. [Februar]. Andræ har i disse Dage holdt en Tale i Rigsraadet, som har vakt stor Sensation, imod de Forfatningsforandringer, som Regjeringen (Lehmann) havde foreslaet, f. Ex. Initiativ, Interpellationsret etc. Ministeriet leed unægtelig endeel ved den; især gjorde det paa Mængden et stort Indtryk, at de ikke svarede et Ord³⁾.

---

¹⁾ D. e. Vidnesbyrd, der ved 'en »Halvaarexamen« forinden Studentereksamen i den paafølgende Sommer blev givet Eleverne i Metro-politanskolens øverste Klasse af Skolens Lærere; for mit Vedkommende er det bevaret og hidsat i »Tillæg«.

²⁾ Daværende Major Rist, der var Eier af den før omtalte Villa paa Østerbro Nr. 7. Iøvrigt forsaa vidt en glædelig Indflytning for Andræ og hans Hustru som de i Major Rist's ældste Datter, Frøken Meta Rist, fandt en kjær Veninde, der til det Sidste viste dem en datterlig Hengivenhed.

³⁾ Den ovenberørte Tale af Andræ holdtes den 21. Februar 1862 (Rigsraadstid, Sp. 1153—76). Væsentlige Dele af den er hidsat i »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 160—168, og dér ligeledes omtalt den Modtagelse, som Andræ's Optræden fandt saavel i Rigsraadet som hos Regjeringens Talsmænd i Pressen, særlig i »Dagbladet«.

Fenger er ogsaa bleven angreben af Andræ temmelig stærkt, og efter alle Kyndiges Mening skal han ogsaa have prostitueret sig i en høi Grad. Andræ vil have, at han ganske skal forandre endeel, som han er kommen med, hvilket ogsaa efter Kriegers Mening vilde være reent galt [at komme med].

Marts 1862.

Hall var her alene i Torsdags og var saa elskværdig som i gamle Dage. Han gik næsten ind paa at forandre Fengers Finantsforslag derhen, hvor Andræ vilde have dem. Han gik lige fra os hen i et Møde med Fenger, Monrad og Lehmann. Andræ er tidt i daarligt Humeur i denne Tid. Hos Ministeriet, især Fenger, opdages hver Dag nye Forkeertheder, saa store, at Andræ synes, det er samvittighedsløst at lade saadan en Minister blive. Paa den anden Side er han bange for at foranledige Halls Afgang, thi ingen dygtige eller fornuftige Folk ville gaae ind under disse politiske Forhold; de Eneste, som ville, ere Blixen og maaske Sponeck, men begge disse to ere værre.

18. [Marts]. I denne Tid er en ny Sanger, Nyrop, optraadt paa Theatret og gjør en stormende Lykke; han har nu 10 Gange aldeles fyldt Theatret til »Den Stumme«.

20. [Marts]. Hall og Krieger have været her idag. Hall er bleven for Alvor bearbejdet af de to Andre; thi skjøndt Andræ jo rigtignok meget ofte beklager den Samvittighedsløshed, de vise, den store Mangel paa Respect for det Lovlige, saa vil han dog, dersom de vil gjøre de Forandringer, han vil have, holde paa dem, da det er vist, at det Parti, som vil komme bagefter, er endnu værre:

Sponneck—David eller Blixen—Bregendahl. Selv vil han paa ingen Maade nu. Hall og Monrad ere egentlig begge villige til at give efter og see nu selv Fengers mange Feil, men tidligere har Hall selv raadet Fenger til at gjøre dem og er derfor nu nødt til at sige: »Gaaer Fenger, gaaer jeg med«. Lehmanns Forfatningsforandringer blive jo af Alle anseete for idetmindste at være meget utidige.

Jeg har i dette Foraar undertiden en Frygt for, at vi skulle faae Cholera i Sommer. En Murer, som forleden arbejdede i Haven, spaaede det uden nogen Foranledning fra min Side. Hanne [Tjenestepigen] kom forleden Dag ind og fortalte, at Vadsketøiet ude i Gaarden var ganske oversaaet med den samme Slags smaa sorte Fluere, som her var saa fuldt af i Choleraaaret, og Edle, som jeg talte med igaar, havde lagt Mærke til en anden tilfældig Overensstemmelse. Min Frygt grunder sig især paa, at der ikke er falden Dug om Morgenen i omtrent en 6—8 Uger.

Mai 1862.

Andræ, Poul og Victor forleden ude at see paa Søforterne i Selskab med Krieger, Reich og Ernst.

Juni 1862.

De skandinaviske Fester i Anledning af Studentertoget lægge Beslag paa alle Blade og al Conversation. Iste Dag: Brillant Indtog (Poul, Victor og Krenchel tog en Baad og mødte dem, førend de kom); 2den Dag: Faneuddeling, Rosenborgfest, Casino ditto, Fredensborg, Tivoli etc. etc. Idel Begeistring og Jubel, skjøndt det sletteste Veir. Lehmann fik endelig, efter megen forgjæves Umage, et »Leve« ved Afskeden paa Toldboden. Den første Dag kjørte han,

skjøndt syg, ud og mødte dem, men fik da intet. Hans Huus var elegant udsmykket.

20. [Juni]. En Forestilling blev en af Dagene givet paa det kgl. Theater. En Prolog af Paludan-Müller, frem-sagt af Wiehe, »Nei«, »Jeppe paa Bjerget«. Til at overvære denne Forestilling var Grevinden anmodet af Monrad, der selv reiste ud til Frederiksborg for rigtig at gjøre sig elskværdig. Forresten vilde Skjæbnen, at denne Kunst skulde falde ligesaa uheldig ud for ham som tidligere lig-nende, idet Grevinden havde den Ærgrelse at maatte høre paa, at Prinds Christian fik et »Leve«, da han traadte ind i Theatret.

Børnene have slet ikke været med ved nogen af Festerne; de læse saa flittigt, altfor flittigt desværre, til Examen. De ere begge ganske nerveuse. Victor har allerede været det i et Par Maaneder; han kan ikke læse for alle Slags vrøvlagtige Tanker, som i et væk falde ham ind: »Skal Du gjøre det eller det? Hvad er klogest, at skrive det eller det?« Og saadan i det Uendelige som Conrad i »Phan-tasterne«, som han ogsaa af og til taler om, og som jeg troer har gjort dem begge Skade; og nu er Poul ligesaa forkeert med sine 1000 Ærgrelser, som forhindre ham i at sove.

22. [Juni]. Imorgen, Mandag, begynder skriftlig Exa-men. — Faaet idag at Krieger 5te Deel af »Guizots Me-moirer« og 3die af Overskous »Den danske Skueplads«.

27. [Juni]. Idag havde Hall endeel Fortællinger om Blixen og et Brev fra Blome-Salzau¹⁾, hvori denne for-tæller, at han til sin Forundring har faaet et Brev fra

---

¹⁾ Greve Otto Blome, Eier bl. A. af Godset Salzau i Holsten, »Som Slesvig-Holstener var han uvenlig stemt mod Halls hele politiske Retning«

Blixen, i hvilket denne skriver, at Hall havde isinde at spørge ham (Blome), om han vilde være holstensk Minister. Desuden havde Hall et lille Brev med, som han selv havde faaet fra Blixen, hvori denne meddeler ham, at han i Kongens Ærinde reiser til Sverrig og gjerne ogsaa vilde paatage sig at overbringe Hilsen eller Brev fra Conseilpræsidenten.

Juli 1862.

1. [Juli]. Veiret har i 3 Uger været uafbrudt Regn, og mit Humeur er ligesaa sort som Himlen. Poul og Victor ere begge, især Victor, meget nerveuse, og jeg fordømmer vel 100 Gange denne Examen, som tvinger dem til at sidde stille og læse, naar de just skulde opmuntre sig. Raad om at lade være at bestille Noget høre de ikke paa, saa der er ikke Andet at gjøre end see fornøiet ud og lade som Ingenting var iveien.

2. [Juli]. Andræ var igaar ude hos Fru Heiberg for at sige Farvel; hun er svag og reiser til Marienbad. De 3 Børn ere blevne adopterede.

Jeg har i denne Tid læst endeel Breve fra Engelstoft¹⁾, fra Paris, med megen Interesse. De ere særdeles livligt skrevne og give et klarere Billede af Tilstanden i Frankrig i sociale og daglige Forhold fra den Periode, 1798—1800,

---

(Dansk biogr. Lexikon II, S. 431) og stillede sig derfor afvisende overfor Halls Bestræbelser for at faae ham til at overtage det holsten-lauenborgske Ministerium.

¹⁾ D. e. Historikeren Laurids Engelstoft (Dansk biogr. Lexikon IV, S. 526), og de Breve fra hans Pariser-Ophold i Revolutionsaarene 1798—1800, som vistnok ogsaa en Nutidslæser vil finde »livlige og interessante«, foreligger i »Udvalg af Laurids Engelstofts Skrifter«, 3die Bind, S. 138—297.

end jeg før har faaet. Ogsaa 5te Bind af »Guizots Memoirer« har jeg nylig havt hjemme. Det handler meest om hans Gesandtskab i London.

August 1862.

1. [August]. Poul er bleven indkaldt¹⁾, Victor har faaet bedste Character. Vi ere naturligviis meget glade derover²⁾.

10. [August]. I denne Tid vigtige og hemmelige Samtaler mellem Hall og Carl Moltke, der ønskes til hollandsk Minister. Krieger var meget glad derover; Alt forekom ham bedre end denne Stagnation. Den sidste Torsdag troede Krieger igrunden, det var afgjort.

15. [August]. Nu er det forbi, og Touren er kommen til Blome-Salzau; men med ham er det hidtil strandet hos Kongen, som ikke kan lide ham.

¹⁾ »Indkaldt« — eller som det for Nutiden mere forstaaeligt hedder: »Til Hovedcharacter erholdt Første Character med Udmærkelse« (Vidnesbyrd d. 9. Juli 1862 af Metropolitaniskolens Rector, B. Borgen).

²⁾ Ja, »naturligviis« Glæde hos Forældrene, men visselig noget anderledes for den dimitterede Søn, der ingensinde mindes at have følt Ungdommens Længsel efter at komme bort fra Skolens Tvang til Nydelse af det frie Studentertiliv, men tvertimod med ikke ringe Vemod tog Afsked med de af Skolens Kammerater, som vare blevne ham kjære, og for saa vidt ogsaa gjerne havde fortsat Skolegangen, som dennes Undervisning forekom ham langt mere tiltalende end den anstrengende Udenadslæren, der blev budt ham i Sibberns Lærebøger og yderligere i besværlige Diktatforelæsninger af Datidens juridiske Professorer. Bemærkning i »Tillæg«.

17. [August]. Brev fra Vedel, at Fanny har faaet en Søn.

19. [August]. Idag var han her selv for at fortælle, hvorledes det var med hende. — Poul og Victor ere nu komne hjem¹⁾. Idag, d. 25de, ere de paa Amager. — Krieger er i Østerrig; Vedel sagde, at han ganske bestemt var reist efter Fru Heiberg²⁾. Vedel sagde ogsaa, at Hall havde gjort sig al Umage for at faae Blome-Salzau til holstensk Minister, at det alene var strandet paa Kongens stærke Modstand. Bernhard Bülow, kjed af at være Minister, ønsker at gaae; Vedel i den Anledning sendt til Frankfurt. Noter komme i denne Tid fra Wien og Berlin; Vrøvl som sædvanligt.

September 1862.

10. [Septbr.]. Prindsesse Alexandra begjæret til Ægte af Prindsen af Wales. Almindelig Glæde i engelske og danske Blade. — Efter al Vrøvleri og Strid om Kirkestaten Rom skal tilhøre Paven eller Victor Emanuel, om Frants II skal forlade Italien, om Franskændene skulle forlade Rom etc. etc., har i disse Dage staaet et Slag; Garibaldi, kjed af den lange Venten paa Rom, er gaaet

---

¹⁾ D. e. fra en Udfugt til den fra Blichers Noveller kjendte Herregaard »Aunsbjerg«, syd for Viborg, hvis Eier, Neergaard, var gift med en Cousine af Andræ. Ret et muntret Landliv nød de unge Studenter her med Sønner og Døttre af Neergaards, men stiftede rigtignok ogsaa for første Gang Bekjendtskab med Smaafigender som Hugorme, der paa en Tour i Omegnen bed en af deres unge Ledsagere saa alvorligt i Haanden, at Lægehjælp maatte tilkaldes.

²⁾ Herom fremgaar Intet af Fru Heibergs »Et Liv gjenoplevet i Erindringen«; ikke heller af et udførligt Brev fra Krieger til Andræ under den ovennævnte Reise, hidsat i »Tillæg«.

mod Regjeringsstropperne, men strax slaet af Pallavicini og for Øieblikket Fange i Spezia. Naturligviis er der Ingen, som tiltroer Victor Emanuel en saadan Dumhed at fængsle, endsige dræbe Garibaldi, men dømmes skal han. — Napoleon bliver hertillands mere og mere populair; i Frankrig er Meningerne spredte, for og imod. Han har nylig til en Gymnasialfest sendt 100 Flasker Champagne og 5000 Rd. til de Fattige i Augsburg som forhenværende Elev dér paa Gymnasiet. Gaven var ledsaget af et meget smukt Brev. — Bladene rive lidt ned i denne Tid paa Ministeriet, specielt paa Hall. — Børnene gaae flittig paa Forelæsninger; de høre Sibbern, Aagesen.

December 1862.

Tre Maaneder ere gaaede, siden jeg sidst skrev¹⁾. I den Tid have vi havt den Sorg at miste Andræs Moder. Hun var her om Søndagen, og Mandag Aften blev hun syg og var død, inden den var 12, d. 22de September. Vi have Alle taget os det meget nær; jeg har idetmindste ved at see Andræs Bedrøvelse ret levende ønsket, at Poul og Victor aldrig vilde sørge saa meget over mig; de have i Livet været saa gode og kjærlige mod mig, at de med Lethed vil kunne opfylde mit sidste Ønske, at være lykkelige og

---

¹⁾ Mangelen paa Optegnelser i det foreliggende Efteraar forsaavidt mindre heldig, som der netop da var adskilligt Morsomt at have kunnet meddele, særlig om Halls og Reichs Oplevelser paa henholdsvis en Reise til Glücksborg og Holsten og under et Ophold i Leirsamlingen paa Gardamoen i Norge. Heldigvis — tør maaske siges — den dagbogskrivende Søn mere meddelsom, og af hans Optegnelser er i begge Retninger adskilligt hidsat i »Tillæg«.

glade, saavidt det staaer til dem, og alle 3 holde rigtig af hverandre. — En Uge efter Tante døde Tage [Fru Andræs ældste Broder] herinde paa Frederiks Hospital. Den stakels Hilleborg [Tage Schacks Hustru] er naturligviis meget at beklage; dog synes jeg, at Edle med en svag Søn i Vestindien, en anden, som skal derover, og Tagea nerve-svag hjemme hos sig, er endnu værre faren. Andræ og begge Børnene vare ude i Hersted at følge Tage.

Børnene dandse denne Vinter hos Raasløffs hver Fredag; det morer dem meget godt. Siden de gik ud at Skolen, tilbringe de deres Dag saaledes: Kl. 9 à 10 gaae de paa Forelæsninger, Kl. 1¹/₂—2 hjem for at spise Frokost, derpaa ud igjen og hjem til Middag. Om Eftermiddagen gjerne hjemme, naar de ikke ere bedte ud, hvilket ikke er ofte, skjøndt Andræ bestandig klager over den hyppige Udgang.

Julen er kommet og gaaet temmelig trist.

1863.

Nytaarsdag. Den store Gratulation er bortfalden. Her var kun Krieger, de Coninck, Fanny og Vedel.

I denne Bog, som bliver begyndt d. 22de Januar 1863, har jeg besluttet at skrive et Par Linier hver Dag om alt Ubetydeligt, som hænder¹⁾.

---

¹⁾ Som »Personalialia« benævner Fru Andræ den lille Oktavbog, hvori disse Optegnelser om daglig »alt Ubetydeligt« paabegyndes. Og unægtelig kun »Ubetydeligheder«, omfattende nærmest modtagne og aflagte Besøg samt Sønnernes Selskabelighed ude og med Studentervenner i Hjemmet; tilmed saare kortfattede Optegnelser uden Meddelelse om hvad foregaaet, hvorfor Størstedelen af dem ogsaa er udeladt.

22. [Januar]. Hall og Krieger her til Middag. — Mollerup og Paulli hos Poul og Victor.

28. [Januar]. Børnene for første Gang hos deres ny Manucteur, Dr. Heegaard.

29. [Januar]. Hall og Krieger til Middag her; Poul og Victor hos Ræders, ogsaa budne til Raasløffs.

Februar 1863.

12. [Februar]. Torsdag. Hall og Krieger her. Tale om Bankeaaender, dandsende Borde, Mesmerisme etc. etc. —, Krieger temmelig troende, ligesaa Fru Heiberg.

13. [Februar]. Om Aftenen kom Politiken paa Bane, og Krieger udtalte en meget stærk Tro paa, at Andræ vilde være Conseilpræsident inden eet Aar. Han [Krieger] kunde ikke gaae ind med, og Hall, som var noget opslidt, burde ikke gaae ind med førend om et Aarstid eller saa.

Lørdag. Andræ Selskab af Reich og Ravn. Faacet Haven smukt istand i disse Dage; beskaaret endeel Træer og flyttet mange Buske om, gjødet Rosenbedene og plantet de fleste Roser om; sat Aurikler i Friland og i det runde Bed foran Døren¹⁾.

Oktober 1863²⁾.

26. [Oktober]. Rigsraadet er i denne Tid samlet for at antage den af Hall forelagte nye Forfatning, hvorved

---

¹⁾ Ogsaa Sønerne ofte beskæftigede med Arbeide i den store Have til Boligen paa Østerbro, og det hører exempelvis til Begges Erindringer, hvorledes de omplantede Stikkelsbærbuske, hvis laadne, grønne Bær forekom dem særlig velmagende, fra Præstegaardshaven hos Onkelen paa Amager til Haven paa Østerbro. For mit Vedkommende forsaauidt ogsaa Udbytte af Drivhusarbeide, som jeg paa min Moders Fødselsdag, d. 5. April, kunde byde om ikke fuldt- saa dog halvmodne Jordbær.

²⁾ Vedrørende Tidsrummet fra Februar til ultimo Oktober 1863 byder Fru Andræs lille »Personalie« Dagbog ikke ringeste Optegnelse af

Fællesforfatningen hæves. Comitéen har nu afgivet sin Mening, som er temmelig spredt. Det seer meget tvivlsomt ud, om Forfatningen bliver antagen eller ei¹).

Lille Prinds Vilhelm er i denne Tid reist over til Grækenland som Kong Georg; paa Veien har han besøgt London, Paris og Petersborg. Prinds Christian spurgte Andræ, om han ikke vilde ledsage hans Søn, men Andræ refuserede²), hvorefter Sponneck blev valgt.

I denne Sommer foretog Andræ, Poul og Victor en lille Galopade-Udenlandsreise. I fem Uger vare de i Tydskland, Belgien, Frankrig, Schweiz og Italien³). Efter den Træthed, hvoraf jeg i de senere Aar har lidt, turde jeg ikke tage med, men tog ud til Vedbæk [til Søsteren, Fru Marie Rovsing], hvor jeg havde det meget godt.

Ministeriet har i denne Tid forelagt en ny Forfatning for Danmark-Slesvig, hvorved den gamle Fællesforfatning

politisk Indhold, og særlig maa man savne, hvad der af Andræs Torsdagsgjæster er udtalt om det projekterede skandinaviske Forsvarsforbund og den for dette saa betydningsfulde Forhandling, der fandt Sted paa Ulriksdal den 8de September. Om Udfaldet af Forhandlingen Bemærkning i »Tillæg«.

¹) Om Andræs Standpunkt overfor Udkastet til Forfatningsloven af 18. Novbr. 1863 henvises til »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 170—201.

²) Vistnok har denne »Refus« været mindre kjærkommen for Prinds Christian; »den Eneste«, lyder egen lille Optegnelse, »som jeg ret af Hjertet ønskede skulde følge min Søn, det er Geheimeetsraaden, men jeg har talt med Geheimeraad Hall derom, og han har sagt mig, at De desto værre ikke var at bevæge dertil«, sagde Prinds Christian d. 6. Juni 1863 ved Kongetaffelet til Fader«. Paa anden Viis iøvrigt været Leilighed for Andræ til at vise sin Omhu for den kongevalgte Prinds; Bemærkning herom i »Tillæg«.

³) Nærmere om den »lille Galopade-Udenlandsreise« i »Tillæg«.

hæves. Andræ anseer den for at være i høieste Grad fordærlig og stridende mod gjældende Tractater.

November 1863.

Idag, Fredag d. 13de Novbr., var Rigsraadet samlet fra Kl. 1—5¹/₂ for at antage Forfatningsudkastet, men da de ikke bleve færdige, blev et Aftenmøde tilsagt. I dette modtog Præsidenten et Telegram om Kongens Upasselighed. Man troede imidlertid ikke, det betød noget, og gik til Afstemning, ved hvilken Loven antoges med [40 »Ja« mod 16 »Nei«]¹). Om Lørdagen spiste Andræ hos Grev Frijs og hørte dér, at Kongens Sygdom vedblev. Endelig, Søndag [d. 15de] Kl. 11, fik man en Bulletin, efter hvilken Djørup sagde, at man rimeligviis i Dagens Løb vilde høre Kongens Død. Kl. 2¹/₂ indtraf den. — Næste Dag Kl. 10 udraabte Hall fra Christiansborg Slot Kongens Død og Kongens Leve. Andræ, der tilligemed Rigsraadet var dér, talte et Par Ord med Kongen og sagde [iøvrigt], at Alt gik meget godt for sig.

Om Tirsdagen fik Andræ Bud fra Kongen, om han ikke vilde komme ud til ham, saasnart han kunde. Han gik strax derud og havde en lang, fortrolig Samtale med Kongen, som blandt Andet spurgte ham, om han ikke vilde være Minister, hvortil Andræ svarede, at under disse ulykkelige Forhold, hvor man ikke turde raade Kongen til at forkaste Forfatningen, kunde han, som havde modsat sig den i Rigsraadet, ikke være Minister. Han raadede til at tale med

---

¹) Nærmere om »Afstemningen« i »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 234—236.

Carl Moltke¹). Denne blev kaldt Dagen efter, og Rygtet gik (Ministrene fortalte det), at han havde modtaget den holstenske Portefeuille.

---

¹) Ang. ovennævnte »fortrolige Samtale med Kongen« henvises til »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 238—240, hvor imidlertid Andræs Optegnelse om Samtalen kun delvis er gjengivet og derfor i omst. »Tillæg« hidsat i sin Helhed.

TILLÆG.

Side 3.

Om ikke netop som »morsom«, dog som Vidnesbyrd om, at »Morgenposten rev stærkt ned paa Ministeriet«, hid-sættes nedenstaaende Citater af den omst. berørte Artikel i Bladet af 14. Mai 1857:

— — »Den Politik kan umuligt være den Rette, den Værdige, eller den »Practiske«, der for Opretholdelsen af vor Nationalitet og Frihed maa tye til Offere og Nedværdigelser, som dem, der synes under denne Ministercrise at være os paa-førte af d'Hrr. Hall og Andræ. Ministeriet Andræs Regi-mente er ulykkeligt, mærkværdigt ved Skabelsen af Heelstatsforfatningen à l'Abbé Sièyes¹⁾ og ved Modstanden senere mod Omdannelsen af den til noget Taaleligere« — — —

— — »Skulle vi kunne bevare vor Frihed, vor Nationa-litet, vor Værdighed og Uafhængighed som Stat, vil det i Sandhed være nødvendigt og paa Tide, at d'Hrr. Hall og Andræ enten vige det Styr, de — som det nu viser sig — med saamegen Overilelse og Letsind have sat paa Spil, eller opmande sig til noget Høiere og Bedre, end at trygle om ridderskabeligt slesvig-holsteensk Kammeratskab, hvis Upaalide-lighed burde være dem som os altfor bekjendt« — —

---

¹⁾ Herom henvises til »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, S. 124—125, jfr. S. 130.

Side 4.

Under saa meget Alvorsfuldt tør til Afvexling hidsættes egen lille Optegnelse om, hvorledes den omst. berørte Familie-skovtour gik for sig; ganske ordret som nedskrevet af den 13-aarige Deltager, saalydende:

»Dagen efter, Søndagen den 25. Mai, var vi i Skoven med Fader og Moder. Først kørte vi og spadserede afvexlende, derpaa kørte vi til Fileværket og drak Kaffe der. 2 Timer efter dette, Klokken var dengang vel omtrent 1, gik vi en Tour henimod Skodsborg, og jeg og Victor antændte mit dem Erlaubnisz des Vaters einen kleinen Baal. Dette greb saa vidt omkring sig, at Fader blev ganske bange og befalede os at slukke det. Victor, som ligeledes var bange, stampede i det af alle Kræfter. Klk. 4¹/₄ kørte vi hjem og var hjemme længe før Klk. 6. Medens vi saaledes morede os, havde de Herre Conseilspræsidenten Hall og Indenrigsministeren Krieger været hjemme for at gjæste Fader. Hall gik ikke strax igjen, men laae sig op i Faders Sopha og sov der omtrentlig 2 stive Timer«.

Side 4.

Hvorom den »lille Scene imellem Kongen og Andræ« har dreiet sig, formaar jeg ikke sikkert at oplyse. Ifølge egen Optegnelse synes den at kunne være foranlediget af forskellige Grunde, og til Oplysning herom hidsættes, uanset sproglige Pudserligheder, den lille Optegnelse ganske som den foreligger, saalydende:

»Le 27 Mai était conseille d'état, og Mødet var bestemt til Klk. 12. Da Klokken var 1¹/₂, havde 2 Ministre forelagt deres Rapporter, og Justitsministeren Simony *prie la parole*. Denne snakkede nu ligetil Klokken var »5³/₄«, og til den Tid havde kun 3 af 8 Ministre forelagt deres Rapporter. Resten taledede

deels ikke eller gjorde det i alle Tilfælde meget kort. Til Klk. 7 var Alt færdigt. Kongen *dit maintenant*: »*Messieurs*, jeg har endnu een Bøn at gjøre dem, den nemlig at spise med mig idag; Prinds Bentheim og min Kone ere nok meget sultne og vente os«, sagde *le Roi*. Dertil svarede Fader: »Ja, Deres Majestæt, jeg giver dem saamæn ikke det Mindste efter«. Da de kom ovenpaa, var Prinds Bentheim klogeligen gaet.

Kongen har viist stor Malice mod Fader, idet han nemlig engang har sagt til ham ude paa Frederiksborg: »Ja, jeg maae nok dog engang til til Ringsted for at see at finde denne Dronning Ingeborg; De har da vel nok saa Lyst til at følge med?« »Jo, Deres Majestæt!« Nu skulde Kongen just til Roeskilde for at see Frederik II den 28. Mai, og saa har han havt den Malice at invitere Hall, Michelsen og Unsgaard, men derimod ikke Fader. — Fader siger, at Kongen viser en complet drengagtig Opførsel imod Prinds Ferdinand og vil det ogsaa gjerne mod Prinds Christian, men denne holder sig meget taus. I Statsraadet var han som et Liig af den lange Siddestillen fra 12—7. Fader sagde endvidere, at det var noget meget Ualmindeligt og Upassende, at Kongen ikke holdt sig sine Statsraadsdage efterrettelige, men Frederik den VII har dog holdt dem uefterrettelige«. —

Som man seer Adskilligt, der kunde have hidført en »lille Scene mellem Kongen og Andræ«.

Side 5.

Om muligt skulde interessere Nutidens Metropolitane at kjende, hvorledes Skolens aarlige Skovtoure forløb for 60 Aar siden, hidsættes nedenstaaende Optegnelse herom, idet ved denne dog at bemærke, at den jo ikke er nedskrevet med Omtanke som en Stil til Skolebrug, men i al Skynd-

somhed kun til egen Morskab. Med Bevarelse af Ungdoms-
sproget saalydende:

»1857. Skolens Skovtour den 6. Juni.

Om Morgenen, Løverdagen d. 6. Juni, var *le ciel beau*, og jeg og *mon frère* vare derfor meget glade. Omtrent *heure* 7^{1/2} gik vi derhen, forsynede med Botaniseerkasse og Feldtflasker samt med 5 fl . Klk. 8^{1/2} kjørte vi fra Skolen ud af Byen til Ordrup. Vor Vogn var den 14^{te}de, og hvorledes vi sadde, kan sees af denne Seddel¹⁾.

Paa Udturen hændte intet videre Mærkværdigt. Hr. Krebs fortalte en Deel Anecdoter, som forresten størstedelen vare flaae, simple og lidet morsomme. Omtrent Klk. 9^{3/4} kom vi til Ordrups Krat og Kro. I Ordrup spiste man Frokost og drak Caffé. Der var en Gyngede, i hvilken jeg ogsaa gyngede. Efter Bordet holdt Comiteen og Lærerne Taler, som vare meget gode og morsomme.

Fra Ordrup marscherede vi under Musik og flyvende Faner op til Dyrehaugsbakken. Da vi kom der i en Afstand af 200 Skridt, opløste Armeen sig, og alle styrtede nu hen til Bakken for at faae Pladser paa Hestene i Gyngen. I et nu, førend jeg kom derhen, var alle (c. 100 Pladser paa 4 Gynger) besatte. Endelig langt om længe fik jeg en Plads, og den beholdt jeg en 3—4 Gange i Træk. Man stod, sad, laae og sprang paa Hestene ligesaa galt som man vilde. Da jeg havde været der i nogen Tid, gik jeg hen til en Gyngede, forment som

---

¹⁾ Selvfølgelig bevaret, og skrevet af Skolens Inspector, Adjunkt Krebs, saalydende:

„XIV

1. G. Larsen. Rauch.
2. Chr. Jürgensen. Thiele. Ingerslev.
3. Hr. Krebs. V. Holbech. A. Bang.
4. Høffding. G. Hansen. d'Auchamp. P. Andræ.

Hr. Krebs Vogndux.

en Baad. Jeg i Begyndelsen kry, sagde til de to stærkt transpirerende Gyngedragere, at de skulde gyngte høit. Deres Ansigter vidnede unægtelig om, at de ogsaa gjorde det. Da jeg var kommen saa høit, som jeg kunde komme, skal jeg ikke nægte, at jeg blev noget svimmel. Baaden stod nemlig ganske perpendicular. Noget gjorde det vel ogsaa, at en vis Dreng (Thiele) havde udbrudt i den Yttring:

»Det gjælder Livet!«

Gyngedragerne spaaede just heller ikke meget heldigt, thi de fortalte Historier om Mennesker, der vare styrtede ned over Baaden og havde slaaget dem temmelig stærkt. Endelig hørte Gyngetouren til min store Fornøielse op; med Veemod betalte jeg dem med en blank Fiirskilling. Wamberg [Harald W., senere Sognepræst] og Just Thiele [senere Herredsfoged], hos hvilken sidste det gjaldt Livet, vare de Eneste, der nok engang vilde sidde perpendiculart i den grønmalede Baad. Herfra gik jeg hen og saae paa Manden, som gjorde »gymnastiske og equilibri[sti]ske Produktioner«. Han gjorde rigtignok ingen, thi han vilde, hvilket Ingen vilde give ham, have Betalingen forud. Derfra gik jeg til Een, der foreviste nogle mekaniske Dukker, som gjorde allehaande Kunster.

Endelig Klk. omtrent 2 kjørte vi til Fileværket og ankom der Klk. omtrent 3. Her legede vi først Røver og Soldater en Tidlang, og jeg var under Adjunkt Sørensens [vor Lærer i Dansk] Kommando, men han var temmelig sløv og dorsk, og af den Grund fangede vi kun 2; den ene var Hr. Fogh [Lærer i Geografi og Naturhistorie], den anden Hr. Smith [Lærer i Mathematik]. Hr. Fogh var ikke rigtig rask paa den Tour og laae sig til at schlafe in der grüne Wiese. Derauf gingen wir zum Hause um Mittagsmad zu bekommen. Ich nahm eine Portion Schildpadde und eine Portion aufgelegnes Milk. Beiden Theile schmeckten mich gut. Ich preste mir einigen Citronen und bekam meine Feldflasche mit diesem Trinke gevoll gemacht. Uhr 5^{1/2} begyndte den egentlige

Morskab. Her rendte alle Klasserne Væddeløb. I VI Klasse kan jeg ikke huske, hvem der vandt; IV Klasses Vinder Emmerich Ingerslev [senere Læge, Prof.], og i III Klasse var det Brockdorff [den senere Godseier, Fr. Schack B.] og i II deres Dux, Søren Hansen [senere Adjunkt ved Roskilde Katedralskole]. De vandt forskellige Ting, saasom en Portemonay med Tegnebog, 4 Appelsiner, en Kniv, en Brevmappe ect. Derpaa gik vi hjem til Fileværket. Her saae vi, at Regensjanerne vare ankomne, og disse gjorde nu nogle Spring og Løb. I Slutningen morede jeg mig meget ved at gaae ned i en Løvdal og der bombardere Andre med Løv. Tilsidst autsthet es eine Kampfe, som var meget morsom. Paa Hjemveien hændtes Intet Mærkværdigt, og vi ankom omtrent Klk. 10 til Metropolitanskolen; her gik nu hver sin Vei hjemad«.

Side 6.

I Betragtning af, at det omst. berørte Brev er fra »Phantasternes« Forfatter og tildeels af politisk Indhold, hidsættes det, saalydende:

»Divonne d. 24de Juli 57.

Kære Finansminister!

Efter gammel Sædvane gjør jeg Dig Uleilighed med den interessante Meddelelse til Hjemmet, at jeg lever vel, og, som det hedder i den Danske Bondes Skriftsprog, ønsker at spørge det Samme fra Eder. Min Tour hertil gik over Paris, der under mit korte Ophold behagede mig endnu mer end forrige Gang. Jeg saa »Bertrand & Raton« meget correct udført, som mig syntes, og politiserede iøvrigt en hel Del, især med vor høie Gesandt [Dirckinck-Holmfeld], hvem jeg besøgte ligesom Bülow¹⁾ i Hamborg, til hvem

---

¹⁾ Johan Bülow, dengang bl. A. »Kgl. Gesandt« . . . »ved Hansestæderne« (Dep. tid. 1857, S. 128); nærmere omtalt i vol. II, S. 95 og S. 213 ff.

jeg havde et Ærinde fra Riegels¹). Den Sidste [Bülow] var meget elskværdig, men noget under min Forventning qua »Statsmand«; den Første noget over. Jeg havde egentlig betænkt, at Du skulde plages med et helt Referat af vore Conferencer; men de egne sig jo rigtignok saa betydelig mere til mundtlig Meddelelse, at jeg troer, det er bedst at lade det beroe, da det dog ikke er »Noget, som trænger til hastig Meddelelse«. — Hvad Hr. Dirckinck idelig kom tilbage til, var Ønsket om at vi om muligt allerede nu, saa snart som muligt, drev det til en Afgjørelse, hvilken han antog, at Preussen & Østrig ikke ønskede; de vilde blot holde Sagen ilive, om muligt plukke os lidt, men udsætte den endelige Afgjørelse til et for os afgjort ugunstigt Tidspunkt. Det nærværende Øjeblik, troede han, vilde for Frankrigs Vedkommende være os ret heldigt, især naar vi bestemt kunde sige, hvad vi vilde, og styrke dette derved, at vi vare enige med Sverig; i saa Fald vilde Prindsen af Augustenborg heller ikke kunne staae sig, men ellers ligger han her og lurar, og er ikke uden Forbindelser. — Iøvrigt var det mig tydeligt, baade ved at tale med Dirckinck og Bülow, at der i høi Grad trænges til en stærkere Communication mellem dem og Ministeriet: en ugentlig reglementeret Bulletin til dem vilde vist være høist nyttig, — ikke at tale om en Emission af slige diplomatiske Genier som jeg og mine Lige, af og til for at vække og orientere.

Hvad mit Badeliv angaar, er jeg ikke synderlig tilfreds: Tonen er stiv og kjedelig, og Heden saa stærk, at man ikke kan gaae ud undtagen før 7 M. og efter 7 A. Jeg tænker derfor stærkt paa at skifte Ophold for den øvrige Session.

Tusinde Hilsener til alle Venner og Velyndere — Sine, Tante, Poul og Victor specialiter, samt alle Sødskende. — Ministeriet bør holde sammen.

Din ganske hengivne E. S.

Da Brevene til bekjendte Folk ere udsatte for at brydes, sender jeg dette med en Bekjendt et Stykke Vei, og kan ikke frankere, hvilket bedes undskyldt «.

¹) Formentlig Kmhr. H. C. Riegels, »Officer, Skovdyrker« (Dansk og. Lexikon XIV, S. 95).

Side 8.

Unægtelig »Morgenposten« i en Række Artikler fra Juni 1857 »aldeles wüthende, uden Ophør rivende ned paa Andræ-Hall og Hall-Andræ« som repræsenterende en »Politik, vi dog Alle maa forkaste og — forbande« (9. Juni), og som, om de ikke »søge Deres og Vor Ære og Frelse i at vende tilbage til Danmarks Rige indtil Eideren, til Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1849 og til det treenede Skandinavien«, vil lade dem »forsvinde fra vor politiske Skueplads, usavnede og uagtede som Mænd, der i Prøvelsens Time viste sig uværdige [til] deres Folks og deres Konges Haab og Tillid« (12. Juni).

Ogsaa mod begge Ministre mere personligt rettedes stærke Angreb:

»Og at der er noget, ja meget, Fedtet ved det nuværende Ministerium, der jo nu siges at være reconstrueret, er jo da vistnok, thi gaae disse høie Herrer endikke med Transtøvler, hvilket Apparat jo efter de Herrers Mening kun tilhører »Bondevennerne« og for dem er et ret characteristisk Kjendetegn, saa er det jo dog en afgjort og uimodsigelig Sandhed, at der virkelig hos det nuværende Ministerium, eller som det jo ogsaa kaldes snart det Hall-Andræske, snart det Andræ-Hallske Ministerium, findes Noget, der lugter vel meget af Fedt, det vil sige en klart fremtrædende Tendens, til at søge det Fede for sig og Kammerater, eller at drage saameget af Fedtet til sig som muligt« (13. Juni).

Ikke mindre angribende, men mere morsom forekommer mig en Artikel i Bladet af 20. Mai, hvori fortælles om et »mærkeligt Manuskript«, der nys blev »fundet lige udenfor Oberstlieutenant Andræ's Post [Vandpost?], og som syntes at være bestemt til at udbredes som et »Circulaire«, og hvorpaa der i den brede Margen var tegnet Noter af flere meget vel bekendte Mænd«. Af dette »Manuskript«, der antydes at

være forfattet af »den løierligudseende Svoger til bemeldte Oberstlieutenant, nemlig Hr. Secretair Schack«, hidsætter Bladet nogle »Brudstykker«, exempelvis nedenstaaende som særlig bedsk mod Andræ:

— — »Ministrene træffe indbyrdes den Overeenskomst, at Ingen besætter noget Embede under sit Ministerium, forinden han har forhørt hos sine Colleger, om ikke Nogen af dem muligt maatte have en Slægting eller Kammerat, som han maatte ønske anbragt i det ledige Embede.¹⁾ I Tilfælde hvor Candidater fra den militaire Høiskole og Universitetet maatte søge sammen, skulle de ansees lige berettigede (det er min uforgribelige Mening, at Høiskoleofficererne bør i Tilfælde af Concurrence ubetinget have Forret; thi deels ere de lærde i alle mulige Retninger, deels er jeg selv Høiskoleofficeer, og endelig have alle disse Mænd, selv de yngste, samme Foragt for Andre som jeg selv, samme høie Tanker om sig selv og samme storsnudede Paastaaelighed, der hjelpe saa godt til at dominere og til at dække Mangelen paa virkelig Duelighed — A.[ndræ]. Slige Udtalelser forekommer mig virkelig at være ligesaa farlige som borneerte; jeg raader min ærede Collega til lidt mere Forsigtighed og Rimelighed; han bør mindes, at han for ganske nylig bragte os alle i Livsfare, en Fare, som ikke endnu er ganske overstaaet — H.[all])«.

Side 9.

I omst. berørte Depesche af 13. Mai 1857 til vore Gesandter i Berlin og Wien meddelte Regjeringen, at den senest i August Maaned vilde indkalde de holstenske Provindsialstænder til en overordentlig Samling for at forelægge dem et revideret Udkast for Holstens særskilte Anliggender til forfatningsmæssig Behandling; til denne Meddelelse var føiet, at »Udkastet særlig vilde omfatte de Bestemmelser, der nærmere fastsatte Omfanget af Hertugdømmets særskilte Anliggen-

¹⁾ Udhæv. ere af mig.

der« — »und dasz somit der Provinzialstän­deversammling vollständig Gelegen­heit gegeben werden wird, sich über die Abgrenzung der ständischen Compe­tenz frei und ungehindert auszuspre­chen« (Actstykker l. c., S. XCII)¹).

Baade i Berlin og Wien blev Meddelelsen forsaavidt gunstigt optaget, som begge Magter i Depescher af 20. Mai til deres herværende Gesandter erklærede, at de for Tiden ikke fandt Anledning til at indbringe Forfatningssagen for Forbunds­dagen, men vilde afvente Udfaldet af Ständerforsamlingens Forhandling. Til denne Velvillie var imidlertid knyttet en Udtalelse, der ganske miskjendte, hvad Regjeringen i Retning af »die Abgrenzung der ständischen Compe­tenz« vilde give Ständerne Adgang til frit og uhindret at udtale sig om, idet begge Magter ansaae sig »zu der Voraussetzung berechtigt, dasz den Ständen, mit der »zugesicherten Freiheit der Erörterung über die Abgrenzung der ständischen Compe­tenz, auch die Freiheit gewährt werden wird, ihre Bedenken und ihre Anträge in Bezug auf die den Herzogthümern und resp. den Vertretern derselben in der Gesamtstaatsverfassung zu gebende Stellung vorzubringen« (l. c., S. XCV—XCVI), begrundende denne Forudsætning med, »dasz eine Verhandlung über die Abgrenzung der ständischen Compe­tenz auch die Frage nach dem Verhältnisse zu der Gesamtstaatsverfassung nicht von sich ausschlieszen kann« (l. c., S. XCVI).

Paa Godkjendelse af en saa udvidende Fortolkning af, hvad der i Depeschen af 13. Mai var indrømmet Ständerne Adgang til at udtale sig om, kunde Regjeringen selvfølgelig ikke gaa ind, og om der end, som omstaaende (S. 9 og S. 12) berørt, under Pression fra fransk og engelsk Side var adskillig Meningsforskjel i Ministeriet om, hvor afvisende man skulde

---

¹) Udhæv. her og i det Flg. af Ord og Sætninger i Depescherne ere af mig.

stille sig overfor de tydske Magters anførte »Voraussetzung«, blev Resultatet dog, at Regjeringen i Depesche af 24. Juni til vore Gesandter i Berlin og Wien bestemt erklærede, at ved at give de holstenske Stænder Adgang til frit og uhindret at udtale sig om Grændserne for deres Competence var »die Königliche Regierung daher ihrerseits von der Voraussetzung ausgegangen, dasz die Stände bei den bevorstehenden Verhandlungen ihre Befugnisse nicht überschreiten, besonders aber jeden Antrag vermeiden werden, welcher den Charakter eines Uebergriffes in die Competenz der Vertretung des Gesamtstaats oder eines anderen Landestheils an sich tragen würde« (l. c., S. XCVII).

Til Mildnelse af denne bestemte Afvisning af Stændernes Adgang til at udtale sig og stille Forslag om Holstens Stilling indenfor Fællesstaten var imidlertid fremrakt ligesom en hjælpsom Haand, idet til anførte Citat var føiet: »Unter Beobachtung dieser, wenn der innere Friede in der Monarchie nicht gestört werden soll, unerläzlichen Bedingung, wird es den Ständen nicht verwehrt werden, ihre Ansichten und Wünsche mit Beziehung auf das Verhältnisz Holsteins zum Gesamtstaate in so fern zur Sprache zu bringen, als die betreffende Frage von einer Verhandlung über die Abgrenzung der ständischen Competenz füglich nicht getrennt werden könne« (l. c., XCVIII). Ved dette »füglich« synes unægtelig en Dør holdt aaben for Stændernes Adgang til at udtale Meninger og Ønsker om Holstens Stilling indenfor Fællesmonarkiet; og hvor Meget vel ikke — forment »beføiet« — i Henhold til Forbundslovene og af den danske Regjering i 1851—52 givne Tilsagn om den forfatningsmæssige Ordning af Monarkiet at kunne paaklage i Retning af en Tilsidesættelse i Fællesforfatningen af Holstens Krav paa konstitutionel Frihed og Ligeberettigelse indenfor Fællesomraadet.

Hverken Preussen eller Østerrig indlod sig paa yderligere at tage til Orde ang. Adgang for Stænderne til under den be-

budede Forhandling at tage ogsaa Holstens Stilling til Fællesstaten op til Drøftelse, men med en lidt spydig Bemærkning i Depesche af 6. Juli til deres herværende Gesandter, »dasz uns die Erklärung des Kopenhagener Cabinets auch diesmal zu unbestimmt erscheinen, um einen sichern Schlusz auf die Intentionen desselben zu gestatten«, foretrak begge Magter »für das Geeignetste gehalten, vorläufig abzuwarten, was uns die unzweideutige Sprache der Thatsachen bald sagen wird« (l. c., S. CII).

Hvor ugunstigt »Thatsachen« — m. a. Ord: Stændernes Forhandling om det til Forelæggelse i August 1857 bebudede reviderede Forfatningsudkast for Holstens særskilte Anliggender — stillede sig for os, er omst. S. 22—23 nærmere omtalt.

Side 10.

I. Hall.

Om Halls i saa høi Grad vindende personlige Egenskaber, hans venlige Imødekommen med Ønske om at undgaa Alt, hvad der kunde vække Anstød, er der skrevet saa Meget, ogsaa af dem, der, til Ex. Fru Heiberg, ikke med de blideste Øine saae paa ham i Egenskab af Overordnet, at jeg kan fatte mig i Korthed, saa meget mere som jeg har Grund til at tro, at der af en Forfatter, bedre kjendt med Halls Ungdomsaar og Omgangskreds udenfor den politiske Verden, vil fremkomme en Omtale af ham menneskelig seet i Modsætning til Politiker og Statsstyrer. For mig kun at fremhæve, at Andræ, der i mere end en Menneskealder baade personlig og politisk stod Hall saa nær, fuldtud samstemmede i Hyldest af Halls hjertevindende Egenskaber, og jeg kan sige, at ingensinde mindes jeg Andræ, naar Anledning forelaa, at have udtalt en mere almindelig Dom om Hall som offentlig Personlighed, uden at han indledede: »Hall! —

Det fortræffeligste, det bedste, elskeligste Menneske, saa længe man kun har med ham at gjøre i det private Liv, men som Minister og Politiker« . . . og unægtelig kunde Andræs misbilligende Udtryk komme ligesaa følte som hans anerkjendende.

Som det fremgaar af Fru Andræs Optegnelser, var Hall iøvrigt langt fra saa trofast Gjæst ved Andræs Torsdagsmiddage som Krieger, — efter Svogeren, H. E. Schacks Død i 1859, den eneste Fremmede ved disse ugentlige Sammenkomster. Særlig i det Femaar 1858—63, da baade Konseilspræsidiets og Udenrigsministeriets beklædtes af Hall, og hans Tid var stærkt optaget af Embedsgjerning og Selskabelighed, kunde der forløbe adskillige Torsdage, uden at man havde Fornøielsen at se ham. Var man imidlertid en Torsdag underrettet om, at der denne Dag Intet var til Hinder for, at han indfandt sig, sad man i glad Forventning, lyttende efter hans Komme, — i Reglen først 5-10 Minutter efter at Andræ var gaaet til Bords med Krieger (som bekjendt hørte det til Halls smaa Særheder ikke at gaa med Lommeuhr, men nøies med at kjende Tiden fra Kirke- og Butiksuhr). Men saa ringede det paa Entréeklokken, og Sønerne ilte ud for at lukke op og hjælpe af med Tøiet, og ind traadte Hall, smilende og munter uden at Spor af Træthed eller Hastværk var at skimte i hans venlige Aasyn. Med et hurtigt »Goddag« satte han sig paa sin Plads paa høire Side af Andræ, og det var som om et frisk Pust ved hans Komme førtes ind i Stuen. »Naa, Hall, hvad Nyt saa — De som færdes saa meget i Verden?« lød det fra Andræ, og aldrig uoplagt kunde Hall strax fortælle smaa Oplevelser fra Diplomaternes Verden eller om sit Samvær med Kongen og Grevinden. Og blev Emnet herom udtømt, var Konseilspræsidiets Arkiv dengang, hed det sig, ikke større, end at Hall kunde bære det hos sig i Lommen, og enten selv eller lade Andræ oplæse fortrolige Skrivelser fra vore Gesandter i Udlandet, endog en saa mærke-

lig som den af Fru Andræ (S. 117 og S. 125) berørte om en Meddelelse fra Carl XV til vor Gesandt i Stockholm ang. et »Forslag af Kongen af Preussen om en Deling af Danmark, det Halve til Tydskland, det Øvrige til Sverrig«.

Under det muntre Samvær kunde der jo nok, særlig i de Aar, der forberedte Omdannelsen af Helstaten til en Eiderstat og hidførte Krigen i 1864, opstaa smaa Sammenstød mellem Andræ og Hall: »Nu, Hall tror De dog ikke, at det havde været rettest?« osv., eller overfor en Paastand af Hall, som Andræ ikke delte, lyde et afvisende: »Ja, min Mening kjender De jo«. Men hurtig gik Andræ over til et fredeligt Emne og søgte at undgaa Alt, hvad der blot kunde bryde en Stemning, — *glissez, n'appuyez pas*, var et Ord, som Andræ fortræffelig forstod at følge. Og paa lignende Viis Hall; med et Smil, et Skuldertræk eller ladende som ei hørt, lod ogsaa han en Indvending eller et mindre kjært Spørgsmaal falde til Jorden og greb fat i det fredelige Emne, der blev budt ham. Paa min Broders og egne Vegne kan jeg da ogsaa forsikre, at vi, der dog i mere end 30 Aar have været tilstede ved Andræs Torsdagsmiddage, ikke overfor Hall — anderledes skulle vi se med Hensyn til Krieger — mindes nogetsomhelst Udbrud af Trætte eller Rethaveri ved disse Sammenkomster, omend en lidt trykket Stemning stundom kunde hvile over Andræ og hans Ven.

Anderledes unægtelig naar Hall, særlig i Andræs Ministeraar, ikke som Torsdagsgjæst, men Søndag Formiddage eller en Aften indfandt sig hos Andræ for med ham og Krieger at forhandle, være sig om en Skrivelse til Forbundsdagen, Forelæggelsen af et Lovforslag for Rigsraadet eller desl. Alt ved Halls Komme til slige alvorfulde Møder kunde man se ligesom en Forskjel i hans Ydre: Ikke den muntre Indtræden med det venlige Smil, men som H. E. Schack i et Brev til Andræ udtrykker sig: »Jeg seer i Aanden Excell. Hall disse

Helligdags-Formiddage sindig komme ind ad Døren med sit humoristiske Michaels-Physiognomi (jeg tør ikke sige Ræve-Fjæs, — hvis han skulde vedblive at være Minister)¹⁾. Ved slige Sammenkomster og end stærkere under Ministerkonferencer kunde der utvivlsomt opstaa endogsaa meget bittere Sammenstød mellem ham og Andræ, og Hall maattet høre ilde for sin Mangel paa Evne til at holde fast ved en truffen Aftale, være sig overfor et Forlangende af de holstenske Stænder eller et Ønske af Kongen: »Kjære Hall, lad os dog ikke evindeligt komme tilbage til, hvad Kongen vil, det er det Ligegyldigste af Verden; man har ikke een, men ti Grunde at give for, at det ikke kan være saa; desuden vide vi jo Alle, at Kongen øieblikkelig trækker sig tilbage, saasomt han virkelig mærker Modstand« (omst. S. 25—26). Og vilde Andræ ikke selv tage til Orde mod Halls Given efter, kunde han jævnlig hos Krieger finde kraftig Støtte — »Krieger lod ham ikke tale ud, men raabte: »Men saa siig dog for Guds Skyld, hvad Nyt er der kommet frem? At Kongen vilde have Betæneligheder, det vidste vi; at han vilde faae flere, naar han tilstrækkelig var bearbejdet af Scheele og Grevinden; at Sverrig ikke vilde sende nogen Prinds, betyder Intet, og det vidste vi jo desuden ogsaa dengang, vi tog den første Beslutning. Dette bliver ogsaa mig for galt!« — »Andræ spottede og lo lidt, og derpaa trak Hall sig tilbage« (omst. S. 46).

Hjemkommen fra slige bevægede Konferencer er det, at Andræ, skuffet og træt, kan overfor sin Hustru give sin bittere Stemning Luft i Beklagelse over Halls »vklende og eftergivende Opførsel ved enhver Leilighed«, og udelukkende i Erindring om, hvad saaledes hørt udtalt af Andræ, at der i Fru Andræs Dagbøger jævnlig lyder Klage over Halls »Man-

¹⁾ Brevet fra H. E. Schack af 14. April 1857 hidsat i sin Helhed i Vol. III af Biografien om Andræ, »Tillæg«, S. 247 ff.

gel paa Paalidelighed i saa mange Retninger«, hans »evige Eftergiven«, Ønske om at »forandre, fire, arrangere«, »mægle, hvor mægles kan«, kort — som det hedder om Hall som Konseilspræsident —: »Hall, som Conseilpræsident, ønsker blot Alt skal gaae, hvorledes — det er mere ligegyldigt« (omst. Side 5).

Dog — ved disse Anker over Hall som Minister og Politiker skal her ikke dvæles, men henvises til Fru Andræs Dagbøger, i hvilke de ere nærmere begrundede og givet Oplysning om, i hvilken Anledning de ere fremkomne. I denne Forbindelse derimod ikke at lade uberørt, at ved Siden af Skyggesider hos Hall som Statsstyrer berøres ogsaa jævnlig hans formaaende Egenskaber i denne Retning, hans Evne til at mildne og udjævne, fare med Lempe, fjerne, hvad der kunde vække Anstød, erkjendende, at man kommer længst med det Gode, — som det hedder hos Fru Andræ (omst. S. 69): »Hall unægtelig et stort Talent til at mediere, skaffe sig Venner og gaae saa yderligt som muligt uden at det bryster«. Ja — visselig: Om Hall baade som Menneske og som Politiker skulde have udseet sig et Valgsprog, maatte det blive Senecas: »*Multi sunt obligandi, pauci offendendi* — Mange bør vises Tjenester, Faa stødes bort«¹⁾, i Modsætning til Andræs kort afvisende: »*Fais ce que dois, advienne que pourra*«.

Hvorledes, kunde der spørges, dømte vel Hall selv om Samværet hine Torsdage? Var de ham til Behag eller til det Modsatte? Heldigvis er jeg istand til herom at hidsætte hans egne Ord. Fra et Tidspunkt, da der var ikke ringe Uoverensstemmelse mellem Andræ og Hall, faa Maaneder efter Kundgjørelsen af 6. Novbr. 1858 — et »Statscoup«, som den

¹⁾ *Via Appia*, vol. II, S. 122.

kaldtes af Andræ — foreligger et første lille Brev, hvori Hall beklager ikke at have faaet sit Ønske opfyldt om at indfinde sig en Torsdag:

»Kjøbenhavn den 24de Febr. 1859.

Kjære Ven!

Alle Slags Uheld forfølge vor gode Torsdags-Sammenkomst. Idag troede jeg den dog sikkert, skjøndt det rigtignok er den lille Frederik Dorphs (vor Pleiesøns) Fødselsdag. Men da nu desværre min Kone er blevet saa upasselig, at hun maa holde Sengen, vilde det blive altfor trist Fødselsdags Fest, hvis jeg ogsaa var borte. Jeg maa da nu altsaa sætte mit Haab til næste Torsdag, og til den Tid vil da ogsaa sandsynligviis Comitebetænkningen fra Itzehoe yde os rigeligt Stof til Samtale.

Hils Deres Kone og Sønnerne venligst

fra

Deres hengivne

C. Hall.

End mere længselsfuld beklagende sin Fraværelse udtaler Hall sig i en udateret, men formentlig fra Begyndelsen af 1861 hidrørende lille Billet:

»Kjære Andræ!

Det var ingen Feiltagelse fra min Side, men fra Budgets. Da jeg i denne Tid ikke blot har endeel Familie fra Landet, men ogsaa en Konge (ligeledes fra Landet), og derhos forskjellige ankommende og afreisende Diplomater, foruden alt det Sædvanlige, er jeg saa godt som hængt, især hvad Middagene angaaer. Jeg haaber da imidlertid snart paa en Forandring heri, og længes overordentlig efter atter at være hos Dem i lidt Ro. Det vilde jo imidlertid ikke kunne være skeet idag, eftersom Landstinget vinker Dem Kl. 6¹/₂. Saa har De da Krieger; men naar Maria Stuart viser sig [omst. S. 161], er det godt, at De har mig til Afløsning. Hvad Rigsretten angaaer, haaber jeg, at den

ikke skal give Dem nogen Uleilighed for mit Vedkommende.

Hils Deres elskværdige Hustru fra

Deres hengivne

C. Hall«.

Og endnu et lille Brev, der viser, at Aarene ikke mindskede den Glæde, hvormed Hall erindrede de fortrolige Middagssammenkomster, der »altid ville for mig give Torsdagen sit kjære, uforglemmelige Præg«.

»Kjære Ven!

Jeg afreiser om et Øieblik med »Kronprindsessen« til Norge, hvorhen jeg haaber at min Kone og begge Sønnerne ville følge mig om et Par Uger. Jeg søgte Dem igaar i Athenæum, men kom lidt for seent; og jeg var saa optaget, at det ikke var mig muligt at naae ud til Deres Hjem. Der vil saaledes nu hengaae nogen Tid inden vi atter sees der ved en af de fortrolige Middagssammenkomster, der trods mine ikke faa Defectioner altid ville for mig give Torsdagen sit kjære, uforglemmelige Præg.

Naar vi da atter sees vil jeg haabe, at vi fra begge Sider ville medbringe rigt og glædeligt Stof til Samtale. Jeg haaber da, at De igjen sætter Dem lidt i Bevægelse i denne skjønne Sommertid.

Hils Deres Kone og Sønner hjerteligt fra Deres hengivne

C. Hall.

d. 17de Juni.

Skrevet i allerstørste Hast«.

I Henhold til disse Smaabreve tør sikkert antages, at omend smaa Divergenser ogsaa kunde forefalde om Torsdagen, var dette Samvær ikke mindre kjært for Hall end for Andræ. Forgjæves da ogsaa, at gamle Treschow¹⁾, mødende Hall paa

¹⁾ Høiesteretsadvokaten og Politikeren, Geheimekonferensraad Fr. W. Treschow (Dansk biogr. Lexikon XVII, 497).

hans Vei til Andræs, kunde komme til ham og spørge: »Men, hvad vil De derud [til Andræ]? Kom hjem og spis med mig; Andræ og Krieger, de ere jo reent gale; det var nogle rare Colleger, De havde dengang« (omst. S. 109). Fremfor det luculliske Maaltid hos Treschow foretrak Hall et mere spartansk med det aandige Samvær hos Andræ.

Efter Middagen fortsattes Samværet endnu en Stund i Spisestuen og med en Cigar til Kaffen, saafremt Kriegers Øine tillod det, dog saaledes, at Sønnerne i yngre Aar fik Tilhold om at gaa ind i deres eget Værelse, — hvad forsaa vidt næppe ukjært for den ældste Søn, som han istedetfor at give sig i Kast med Lektierne strax kunde sætte sig til i sin Dagbog at optegne, hvad han havde hørt om Middagen. Ved Ottetiden brød man op, saaledes at Krieger i senere Aar efter det nære Bekjendtskab med Fru Heiberg, gik til Aftenbesøg hos sin Veninde i Rosenvænget, medens Hall efter et Ophold i Andræs Værelse kom ind med ham til The i Dagligstuen. Og herinde, om Aftenen en familie, begyndte da den Deel af Underholdningen, som Sønnerne imødesaae med størst Glæde. Længst havde de nemlig bemærket, at Hall aldrig fortalte sine smaa Oplevelser fra det selskabelige og politiske Liv med samme Lune, naar Krieger var tilstede, som naar han om Aftenen sad ene med Andræs. »Primer De nu ikke, Hall?« eller: »Hvorledes mener De — forstaar jeg Dem ret?« — var smaa Udbrud, der nok kunde lyde fra Krieger og lægge ligesom en Dæmper paa Halls Lyst til at fortælle; »Krieger«, hedder det i egen Optegnelse, »virker vist som et hæmmende Baand paa hans Munterhed her om Torsdagen; idetmindste er han ene med Fader og Moder ganske anderledes snaksom«.

Om Halls sjeldne Evne til fængslende Fremstilling, hans

udmærkede Hukommelse for Anekdoter og smaa pudsige Træk er der skrevet Adskilligt, men — besynderligt nok — intetsteds mindes jeg at have seet denne Evne belyst ved Gjengivelse af Et eller Andet, som han lunefuldt havde fortalt. Heldigvis er jeg selv istand til at byde Vidnesbyrd om den ved at hid-sætte en lille Episode, et Sammenstød mellem Hall og Frederik VII, saaledes som det en Torsdag Aften dramatisk blev fortalt af Hall og strax efter nøiagtig optegnet af min Broder.

Fraset nogle Udhævelser saalydende:

›Torsdag, 25. Novbr. 1875.

›Det kom idag paa Tale, om Kong Frederik VII kunde være upassende og løgnagtig overfor sine Ministre, eller om han i Forholdet til disse dyede sig og viste sin værdige Side ud. Hall paastod det første, og da han blev spurgt, om han da var bleven behandlet usømmeligt, fortalte han efter nogen Tøven følgende Exempel paa, at Kongen undertiden kunde være, som han kaldte det, reent gal.

Det var ved Dannelsen af Ministeriet af 1854 bl. A. bleven aftalt, at Grevinden, naar hun ved høitideligere Leiligheder var tilstede ved Taflerne, ikke maatte indfinde sig — som Scheele kaldte det — »*en cortège*« sammen med Kongen, men at hun, ligesom de øvrige almindelige Gjæster, skulde være tilstede i Samlingsværelserne og dér oppebie, at Kongen, efterfulgt af Prinds Ferdinand og de øvrige Prindser, kom ind. Saa først vilde Kongen enten selv eller ved Befaling til en af Prindserne lade denne tage hende til Bords.

En Dag, efter at Fader var gaaet ud af Ministeriet, og Krieger endnu var Finantsminister, kom den sidste temmelig silde paa Formiddagen, Kl. ca. 2—3, op til Hall og sagde meget ivrig til denne, at han havde hørt, at ved det Taffel, der skulde være samme Dag til Ære — saavidt Hall huskede —

for Mehemed-Ali¹⁾, vilde Grevinden følge ind med Kongen og Prindsene, og at det maatte Hall forhindre. »Ja, det er let nok at sige; jeg skulde naturligviis have gjort mit Bedste, hvis jeg tidligere havde faaet det at vide, men nu er det noget seent, Taffet er om en Timestid, og det bliver derfor meget vanskeligt at hindre det. Skulde det skee, at Grevinden kommer ind *en cortège*, skal jeg naturligviis bagefter tale desangaaende med Kongen og hindre Gjentagelser«.

»Nei, det maa ubetinget hindres, ellers giver jeg min Demission; kommer Grevinden ind sammen med Kongen, gaar jeg min Vei strax, og De vil da have min Demission samme Aften«.

Dermed gik Krieger, og Hall, der tænkte, at han maatte dog see, om muligt, at hindre Kriegers Demission, der i det Øieblik vilde være ensbetydende med Ministeriets Oplosning, trak strax i Uniformen og gik til Christiansborg.

Da han kom ind i Samlingsværelserne, var der allerede kommet adskillige Gjæster. Levetzau [Overhofmarskallen] gik ham imøde med søde Smil, men Hall afbrød strax hans Velkomsthilsener med at bede ham om strax at skaffe ham Kongen i Tale, han havde noget Vigtigt at tale med ham om. Levetzau, der nok anede, hvad det var, førte ham med et polisk Smil til Gjæsternes store Forbauselse ind til Kongen.

Da Hall traadte ind, stod Kongen midt paa Gulvet, og da han havde en ond Samvittighed, traadte han hurtigt henimod Hall og greb med Varme hans Hænder, idet han hjerteligt spurgte om Grunden til hans Komme.

»Det er desværre en mig pinlig Pligt, jeg kommer for at opfylde«, svarede Hall, der saae Grevinden med sine Damer allerede i næste Værelse, lyttende efter Samtalen. »Deres

---

¹⁾ Da Andræ udtraadte af Ministeriet i Juli 1858, og den i det Flg. nævnte Overhofmarskal Levetzau døde i November 1859, maa Taffet, uanset til Ære for hvem, have fundet Sted i det mellemliggende Tidsrum.

Majestæt veed, at det var en Aftale, at ved Leiligheder som nærværende vilde Deres Majestæt ikke indfinde Dem med Deres Gemalinde *en cortège*, og jeg betragter det, som alt bemærket, som min Pligt forud at sige, at Ministeriet maatte give sin Demission, hvis Sligt alligevel skete«. Kongen blev efter Halls Sigende ved disse Ord ganske bleg, men sagde blot: »Har De ikke mere at sige?» — »Nei, Deres Majestæt«, — »Ja, nu har De talt, nu skal jeg nok handle«.

Med disse vredt udtalte Ord dimitteredes Hall og førtes tilbage af den i Stilhed sig glædende Levetzau.

Det varede nu syv Brede og syv Lange. Tilslidst aabnedes en lille Sidedør, og Grevinden kom ind med sine Damer. Hun laante Hall nogle Øine, der, hvis Øine havde kunnet dræbe, maatte have gjort det af med ham, men gik ikke destomindre strax sødt smilende over til ham og konverserede ham ivrigt. — Kort Tid efter kom Kongen ind med sin Suite, og man gik til Bords. Kongen saae nu ud som en Tyr, rød i Hovedet, og drak overordentlig stærkt, som han pleiede at gjøre, naar han var vred.

Efter Bordet, under Kuren, sagde han pludselig til Hall: »Kom herhen!« og gik ind med ham i en Vinduesfordybning, fra hvilken man imidlertid naturligviis nok kunde høre, ialtfald at der blev talt, naar der blev talt høit: »Jeg skal Fanden brække mig lære Dig, hvordan man taler til en Konge«, sagde han nu i en Sindsstemning og med et Udtryk, som Hall karakteriserede ved at erklære ham for bindegal i det Øieblik, — »Jeg skal sparke Jer alle ned ad Trapperne!«

Hall svarede dertil blot, at Hans Majestæt behøvede ikke at sige det paa den Maade; blot en Antydning af, at han ikke vilde beholde sine Ministre, var tilstrækkelig. Hans Majestæt vidste nok, at hverken han eller hans Kolleger vare begjærlige efter at blive.

Nu kom Grevinden honningsødt til: »Gud, Du taler saa længe med Conseilspræsidenten, Fritz, det gaaer vist ikke, de andre Herrer ere vist ikke glade derover«. Hall vendte sig til hende og sagde: »Ja, Deres Naade kan være forsikret om, at det ikke er mig, der holder paa Hans Majestæt«, og sluttede med at sige til Kongen, da denne gik bort med Grevinden: »Jeg tillader mig at indfinde mig hos Deres Majestæt imorgen Kl. 9«.

Da Hall næste Morgen Kl. 9 kom ind til Kongen, gik denne hjertelig imod ham, rakte ham Haanden: »Naa, kjære Hall, hvad fører Dem herhen?«

»Ja, det veed Deres Majestæt nok, jeg har her Demissionerne«.

»Aa, det er der naturligviis ikke Tale om. Jeg var vred igaar Aftes, men det skal De ikke bryde Dem om«.

»Ja, vred var Deres Majestæt, men jeg syntes rigtignok uden Grund. Havde jeg ikke averteret Deres Majestæt, kunde De have Anledning til Misfornøielse, men nu meddelte jeg Dem jo just forud, hvordan Ministeriet maatte stille sig, hvilke Følgerne vilde blive, hvis den engang trufne Aftale ikke blev overholdt«.

»Ja, det er ikke Dig, jeg er vred paa, men det er denne forbandede, vindøiede Krieger«, og saa fortsatte Kongen med at skjælde Krieger ud. Da Hall sagde, at hvis Kongen vilde have Krieger afskediget, hvad han maatte antage efter hans Udtalelser, maatte hele Ministeriet gaa, slog Kongen Hall paa Skulderen og svarede:

»Du troer altsaa ikke, jeg kan spille Comedie? Jo, jeg kan være saa venlig imod ham, at der ikke kan være noget i Veien for, at han bliver«.

»Det glæder mig meget at høre, Deres Majestæt, for Krieger er just udenfor; der er en Sag af saa stor Vigtighed, at han absolut maa tale med Deres Majestæt«.

»Er han udenfor?« spurgte Kongen forbauset, og tilføiede saa: »Ja, nu skal Du see, hvor jeg kan spille Comedie«.

Kongen lod nu Krieger kalde, og Hall sagde, at han nu aabenbart havde arbeidet sig ind i den Idee at ville vise sit store Skuespillertalent, og at det virkelig ogsaa var mærkverdigt at se, hvor hjerteligt han gik imod Krieger og hilste ham Velkommen og trykkede hans Haand«.

Paa lignende humoristisk Maade kunde Hall, som vi i det Flg. skulle se, fortælle ogsaa om Besøg hos Kongen paa Glücksborg i Efteraaret 1862 og om smaa Triumfer, han nød under en paafølgende Reise til Holsten.

I Vinteren 1865 led Samværet en Afbrydelse, idet Hall i Februar blev angreben af en ondartet Brystbetændelse, der ledsaget af Feber tvang ham til at holde Sengen i mere end en Maaned. Stærkt betaget af Sygdommen og med Frygt for at »miste den, som hun elsker høist«, skrev Fru Hall nedenstaaende Brev til Andræs Hustru:

»Den 11te Martz 1865.

Hvilke Dage og Nætter jeg lever, min kjære Frue Andræ! Aldrig har jeg drømt om, at min elskede Hall, den store, stærke Mand, som aldrig har feilet noget, kunne¹⁾ blive syg, og nu ligger han der fuldstændig hen paa 4de Uge i Feber og ond Brystbetændelse. Skulde man troe, naar man ikke vidste det, at et Menneske kan være fuldkommen rask Onsdag, gaee med os Andre til Faust, vaagne syg Torsdag Morgen, og med hver Time i Dagens Løb voxer Sygdommen til en Kjæmpechok; i 8te Dage tog den til, al den øvrige lange Tid har det i Grunden været uforanderlig ens.

¹⁾ Fru Halls Retskrivning bibeholdt, Tegnsætningen derimod ændret af mig.

Naar jeg tænker, som Hall pleier at spise vort delige, udmærkede Kjød, Suppe, alle kraftige Spiser, og nu med Et saa betagen af Sygdom, at han kan undvære Alt; han er blid og taalmodig i Sygdom som i Sundhed, men han seer syg, mager, tungsindig ud; han har hidtil kun prøvet at have Sjæls- og Legemskræfter til fuld Raadighed. Jeg har Dage og Nætter levet i Frygt og Bæven for at miste den, jeg elsker høist, og som Mange med mig dybt vilde savne, saa jeg finder Alt, Lyksalighed, naar jeg kun maae beholde ham!

Hvorledes gaaer det de stakkels Rovsings?¹⁾ Jeg var opfyldt af deres Brandulykke, da Halls alvorlige Sygdom for en Tid trængte Alt Andet hos mig i Baggrunden; kunne I Søstre gjøre noget for dem? — —

Med Hilsen til Andræ og mine 2 unge Venner er jeg Deres A. Marie

Hall, f. Brøndsted«.

Hvor længe Sygdommen varede, er mig ikke bekendt, men vistnok kom Hall sig fuldstændig, og efter faa Maaneders Forløb fortsattes Torsdagene paa vanlig Viis, og saaledes, at Hall i hint Femaar efter Krigen 1864, da han ikke beklædte noget Ministerium, i Reglen forblev om Aftenen, indtil han med en af de sidste Sporvogne kunde kjøre den lange Vei til Hjemmet paa »Ny Bakkegaard«.

Skulde jeg forsøge yderligere at omtale, hvad Hall fortalte hine Aftener, maatte det nærmest blive smaa Pudserligheder, — unægtelig kun Ubetydeligheder og i egne korte Optegnelser jo langtfra gjengivne med de lunefulde Arabesker, hvormed Hall forstod at pynte dem. Til Ex. om den 5aarige lille Prinds Valdemar, der under det betydningsfulde Aftenmøde hos Kongen d. 26. Decbr. 1863 — det saakaldte »lille

---

¹⁾ Skolemanden, Professor Kristen Rovsing (Dansk biogr. Lexikon, XIV, 388), gift med Fru Andræs yngre Søster, Marie.

Rigsraad«, da der forhandlede om Skridt til en Tilbage- tagelse af Novemberforfatningen — »løb omkring og gav alle de alvorlige Herrer Haanden. Og Hall siger spøgende til ham: »Du maa hjælpe Din Fader lidt i disse Tider og oplive os noget«, hvornæst den lille Prinds, efter at have grundet over et, »hvorledes oplive«, kommer tilbage til Hall og spørger: »Skal jeg ikke slaa nogle Kolbøtter?« — Og fremdeles om den folkekjære Prinds i Barndomsaar, der ved et Jernbanelaffel¹⁾ stadig kom løbende hen til Kronprindsessen (den nuværende Enkedronning), men saaledes, at Prindsessen ikke høilydt besvarede, hvad den 10aarige Prinds meddelte, derimod ved Hjælp af Fingersprog, som om det dreiede sig om Noget, der ikke maatte høres; og Hall, siddende lige overfor, bemærker spøgende: »Deres kgl. Høihed maa dog være lidt forsigtig, for jeg kan ogsaa Fingersprog«. »Nei, det kan De ikke, for dette er det svenske«. »Ja, De kunde da ikke vide, om jeg ikke ogsaa havde lagt mig efter det«. — »Naa saaledes«; — »De maa saamænd gjerne vide, hvad vi talte om; jeg sagde blot til Valdemar, at han ved næste Hurraraab ikke maatte komme og raabe mig Hurra ind i Ørene; deres [stærke] Hurraraab er jeg endnu ikke vant til, — naar jeg hører dem af en stor Mængde, ængste de mig næsten, og Valdemar kommer nu altid hen og forskrækker mig ved at raabe dem lige ind i Øret paa mig«.

Ogsaa om andre af Kongehusets Medlemmer, Prindsesse Caroline til Ex., kunde Hall fortælle smaa Morsomheder, men — som bemærket — uden i mine korte Optegnelser at være gjengivne saaledes som lunefuldt fortalte af Hall, bør jeg undlade at hidsætte dem; det skulde da være et lidt sarkastisk Svar af Christian IX, der ved en Leilighed talte med Alfred Hage om sin i 1871 paatænkte Reise til Grækenland, og Hage

---

¹⁾ Formentlig et Taffel i Anledning af, at Jernbanen fra Aalborg til Randers d. 18. Septbr. 1869 blev aabnet for Trafiken.

bemærker advarende: »Deres Majestæt maa dog være lidt forsigtig ved at færdes i Omegnen af Athen, — saamange Røvere!«
 »Ja, De er bange for, at De skal betale Løsepenge«. »Ih bevares, Ds. Maj., nei Folkethinget!« »Næh, Hage, saa vil jeg dog hellere have Dem«.

Næst Omtalen af det muntre Samvær ikke at lade ubørørt, at der ogsaa i senere Aar — om ikke under Torsdagenes Samvær, men ved anden Leilighed — kunde opstaa smaa Sammenstød mellem Andræ og Hall. Saaledes særlig i 1870, da Hall paany var bleven Minister, og Andræ under den fransk-tydske Krig ei kunde Andet end yderligere forarges over Halls Mangel paa Evne til at holde fast ved en Afgjørelse, hvis Rigtighed han havde erkjendt i Samtale med ham.

Lidt stærkt lyder i saa Henseende egen Optegnelse:

»Det er Halls Græsselighed, at den ene Dag sværger han i Conference med Bappe¹⁾, at »for Alting, derom er man enige, aldrig Afslutning af Alliance, før 30,000 Mand i Slesvig og bestemte Garantier om, hvad der vil blive os tilsikret ved en endelig Fred«, — og 8 Dage efter, da Moltke melder fra Paris: »Næppe Franskmænd i Østersøen til Landgang før d. 20de August«, slaar han heelt om og er ude af sig selv over, at man kan tænke paa at ville trække Allianceafslutningen saa længe ud. — Den afgjørende Dag for Forhandlingen med Cadore²⁾ (Dagen efter Slaget ved Wørth bekjendt her, 8. Aug.) bad Frijs Bappe komme til sig inden Conferencen, og Bappe udtalte for Frijs sin bestemte Mening, som jo Uheldene den 6te for endeel bekræftet. Som bedst i det, ringer det, og Tjeneren melder Hall. Frijs kan ikke lade sig nægte hjemme, men

¹⁾ Saaledes mere familiært kaldes Andræ ofte i senere Optegnelser.

²⁾ Frankrigs Afsending, Hertugen af Cadore, der for at virke til Fremme af den ønskede Alliance kom hertil d. 1. August 1870; nærmere omtalt i en Artikel »Danmark og Krigen 1870« i »Tilskueren«, Aug. 1903.

hverken Bappe eller Frijs ønsker, at Hall skal see Bappe dér, og Frijs beder da Bappe gaae ned ad en anden Trappe. Men uheldigviis, Hall kommer busende ind i Corridoren og træffer Bappe, som passerende ham siger: »Naa Hall, desværre jeg fik Ret, førend vi anede det«. Hall, der strax blev altereret ved at see Bappe, styrter ganske echaufferet ned i en Stol, udbrøder med høi Pathos: »At man ikke bør troe eller sige, at Frankrig lidt Knæk ved det lille Uheld, — tvertimod, nu reise sig uendelig kraftigere, vi nu strax med«, og han kaldte det »hjørteløst« etc. ikke at ville slaae til. Fader aldrig seet ham i en saadan Affekt, og Grev Frijs fortalte, at han var saa bevæget, at han havde Taarer i Øinene. — Siden dette Møde, hvor Hall attraperede Frijs i at forhandle med Bappe som Raadgiver, hvorved altsaa hans egen krigeriske Indskydelse kom for døve Øren, er Hall vred paa Bappe og Frijs. Den Popularitet, han kunde høste ved at faae os til at deeltage med Franskændene i en mulig heldig Kamp mod Preussen, bristede for ham«.

I henved 15 Aar efter Halls Sygdom 1865 fortsattes Torsdags-Samværet paa vanlig Maade, afbrudt dog for længere Tid ved Reiser, som han og Andræ, hver for sig, foretog i Aarene 1869—71 til Schweiz og Italien. Saa indtraf imidlertid ganske pludselig i August 1879 den sørgelige Katastrofe, at Hall under et Ophold i det ham kjære Sandefjord blev ramt af et formentlig apoplektisk Anfald, som stillede sig saa alvorligt, at det i Begyndelsen truede hans Liv med Fare. Kort efter Hjemkomsten indtraadte der vel en Bedring, og man nærrede Haab om, at Halls stærke Konstitution skulde overvinde ogsaa denne Sygdom, men Haabet blev ikke til Virkelighed, og snart viste det sig, at Helbredelse ikke var at vente. Dybt betaget over den sørgelige Begivenhed skrev Fru Hall

til Andræ om »det knusende Slag«, der »ligesom i et Nu« havde ramt »hans Hjertensven«.

»Fredag 1ode Octbr. 1879.

Kjære, kjære Andræ!

Saa skulde det komme, at Deres Hjertensven ligesom i et Nu skulde faae et knusende Slag; som en kraftig smuk Mand, liflig at see til, toge vi Afsked med hinanden, for 4 Uger efter at telegrapheres op til en saadan Elende. Gud! Hjælp os blinde Stakler, som ikke 5 Minutter iforveien vide, hvilken Jammer der vil styrte ned over os! Men utaalmodige maae vi ikke blive, men hellere dvæle ved den Sandhed, at vi have havt en evindelig lang Række af lykkelige Aar i et yndigt, harmonisk Hjem, og Livet henede skal jo ikke altid være Lyst.

En virkelig Helbredelse har jeg Haab om, men det kan kun gaae frem med langsomme Hanefjed; fra Uge til Uge kan dog Forandring spores. Maae Hall kun blive den Gamle! ak! Da kunne vi sagtens vente, vi, som elske ham — —.

Jeg bliver glad, naar jeg seer Dem; fra Kl. 2 er jeg altid¹⁾ hjemme. Hjemmet er forvandlet; vi ere mange baade Nat og Dag, en stor Maskine koger ikke af sig selv, saa Dagens første Timer ere optagne for mig. Hjertelig Hilsen til Poul²⁾ og Victor.

Deres

Augusta Marie Hall,
f. Brøndsted «.

¹⁾ Fru Halls Retskrivning bibeholdt, Tegnsætningen derimod ændret af mig.

²⁾ Udhævelsen selvfølgelig Fru Halls. Som Vidnesbyrd om den Venlighed, der vist mig af Fru Hall, hidsættes i Mangel af anden Leilighed dertil nedenstaaende Brev:

»26de Mai 1868.

Min egen Poul! Tag imod et kjærligt Haandtryk og en hjertelig Lykønskning til Deres særdeles gode juridiske Embedsexamen. Hvor det maae være herligt at have saadan en streng, tør Masselæsning vel frahaanden, høist fornøieligt

Haabet gik som berørt ikke i Opfyldelse, men det blev 9 lange Sygdomsaar med næsten uafbrudt Tilbagegang, under hvilken Hall ogsaa led af, hvad jeg mindes af Fenger kaldt »Aphasia«, d. e. Mangel paa Evne til at kunne give visse Tanker og Forestillinger et sprogligt Udtryk, idet man har glemte enkelte Ord eller hele Ordklasser. Vistnok svigtede efterhaanden ogsaa Synet, saa at Hall ikke kunde læse; et lille Brev, som han, bortset fra Underskriften »C. Hall«, ved en Anden lod tilskrive mig som Tak, fordi jeg havde sendt ham 1ste Bind af *Via Appia*, synes at vidne herom:

»Iselinge d. 28. Febr. 1882.

Kjære Poul Andræ!

Tak for Bogen, en Fødselsdagsgave, som virkelig fornøiede mig. Jeg glæder mig til, naar Oluf læser Din Bog for mig, atter at vandre ad *Via Appia*, opfriske gamle Erindringer og hente nye Kundskaber. —

Vil Du bringe Din Fader, Moder og Victor, hele det mig saa kjære »Huus Andræ«, min bedste Tak for den hjertelige Hilsen, jeg modtog fra det d. 25de.

Din hengivne

C. Hall«.

Hvorledes Hall iøvrigt tilbragte de mange Sygdomsaar, indtil Døden i August 1888 befriede ham for hans Lidelser, er

baade for Dem og for de kjære Forældre; jeg blev hjerteglad, da jeg saa Navnet Poul Andræ i Avisen —

Skulde I nogen Udflygt længere bort i Sommer, I 2 kjære unge Mnskr.? Efter en god Embedsexamen finder jeg enhver Forfriskelse tilladelig; jeg har i Vinter hørt saameget om Rom, Neapel, Pompei, jeg har saamegen Slægt dernede! Jeg haaber, vi sees snart, jeg er hjemme alle disse Form. —, dog troer jeg nok, at jeg 1ste Pintsedag er i Kirke i Lyngby hos Rørdam.

Deres A. Marie Hall,
f. Brøndsted«.

»her for første Gang efter sin tyske og italienske Reise; havde som sædvanlig uendelig Lidt at meddele«. »Kom Hall og Madvig noget i italienske Familier?« spurgte Moder, og Krieger afvisende: »Hvor skulde jeg kunne vide det? Nei, derom maa De spørge dem selv!« Om begges Ophold nøiedes man da med at erfare, at »medens Madvig befandt sig fortræffelig i den italienske Varme, Hall ikke fuldt saa godt, fandt Fru Hall den utaalelig«.

Ogsaa overfor Spørgsmaal fra Sønnernes Side kunde Krieger stille sig noget reserveret, særlig forsaavidt de vilde ty til hans juridiske Viden og høre hans Mening om et eller andet indviklet, retsligt Emne, til Ex. om, hvorledes han stillede sig til det med saa mange Argumenter pro et contra omtvistede Spørgsmaal, hvorvidt mellem tvende i rette Tid thinglæste Skjøder Fortrinsret tilkom det først thinglæste eller det først daterede¹⁾; men Krieger afvisende: »Nei, det maa I lade Høiesteret om at afgjøre«. Anderledes hjælpsom, omend paa andet Omraade, mindes unægtelig Hall, der under vor Forberedelse til en Italiens-Reise i 1870—71 gav os den første Veiledning i italiensk Udtale og derhos smaa praktiske Vink: »At kom vi til Ex. ind paa en Café og forlangte en Kop vanlig Kaffe, hed det ikke — saaledes som ogsaa Casse var bleven belært af ham i Rom — omstændeligt: »*Una tazza di caffè con ombra di latte*«, men blot: »*Ombra!*«. Og ligesaa: »At tog vi en Vogn for at kjøre en Tour udenfor Byen, saa rettest strax at akkordere med Kusken om Betalingen, idet han i modsat Fald sad og spekulerede over, hvor meget han vel kunde forlange af de rige, men om Kjøretakster uvidende Forestieri.

Ved Siden af berørte Smaamangler hos Krieger i selskabelig Retning ikke at lade uomtalt, at ofte Anledning til at

---

¹⁾ Om Spørgsmaalet skulde interessere Nutidens Jurister, henvises til Gram: »Den danske Formueret«, Vol. I, S. 133—141.

forbauses over hans Viden paa saa mange Omraader. Exempelvis fra egen lille Optegnelse: »Kriegers Viden som sædvanlig forbausende, ikke blot quoad Dagspressen, f. Ex. angaaende Mérimée i Anledning af en Feuilleton i »Fædrelandet«¹⁾, hans *lettres inédites*, hans Reise i Grækenland sammen med Ampère og en anden bekjendt Franskmand, men Talen kom paa om, hvad Gustav III's Papirer efter hans Død oplyste, og Krieger releverer det Alt, citerer de to sidste Hefter af Fryxell, som om nys læst dem; ligeledes med Hensyn til La Marmoras og Govones²⁾ Oplysninger i Anledning af Chialas³⁾ italienske Værk, som Fader finder saa godt«, . . . »Ubegribeligt, at han kan faae Tid til saaledes at følge med i alle Landes Litteratur!«

Med Kriegers ofte fra Andræs saa afvigende Meninger paa Politikens Omraade, og uden at han besad den blide Ro, der bragte Hall til hellere at overhøre en Indvending end tage den op til Modsigelse, kunde der jo nok ogsaa ved Samværet om Torsdagen opstaa bittert Ordskifte mellem ham og Andræ. »Middagen«, lyder egen lille Optegnelse (25. Febr. 1869), »begyndte med en Strid mellem Bappe og Krieger angaaende et Lovforslag om et Pantserskib. Krieger sagde sine Meninger (til Gunst for Lovforslaget) paa sin burske Maade, og Bappe

---

¹⁾ Der sigtes til en Feuilleton i »Fædrelandet« 26.—29. Januar 1874 overskrevet: »Prosper Mérimée (Tale holdt af Prof. L. de Loménie ved hans Optagelse i det franske Akademi d. 8de Jan. 1874. Oversat af V. E.)«.

²⁾ Govone, italiensk Militær og Krigsminister i 1869—70.

³⁾ Luigi Chiala, italiensk Militærforfatter — »*écrivain distingué et consciencieux*« (A. de Gubernatis, *dictionnaire international des écrivains du jour*, I, S. 616—617). Hvilket af hans Skrifter, bl. A. om General La Marmora og den italiensk-østerrigske Krig 1866, der forekom Andræ saa godt, skal jeg lade usagt; Krieger havde anskaffet nogle af dem, og de findes nu paa Universitetsbibliotheket som Gave fra ham.

endte som oftere bleg, fاملende ved Skee og Gaffel: »Naa, nok derom — Lad gaa!«¹⁾

¹⁾ Hvorledes Krieger nærmere har udtalt sig for Anskaffelsen af et »stærkt og hurtigt seilende Pantserskib«, skal jeg lade usagt udover at henvise til hans Bemærkninger herom under Behandlingen i Landstinget af Forslag til Finantslov for 1869—70 (Rigsdagstid. 1869, særlig Sp. 1755 fig.).

Andræs fra Kriegers afvigende Mening tør derimod fremgaa af nedenstaaende Brev til ham fra den daværende Konseilspræsident, Grev Frijs, saalydende:

»Gode Geheime-Etatsraad!

Da jeg antager, at der er een Ting, hvori vi stemme fuldkommen overeens, nemlig i at det fra vor Side vilde være taabeligt at udgive de umaadelige Summer til Pantserskibe for at concurrere med den preussiske Marine og forinden man egentlig veed, hvad man vil, og at det, forsaavidt vi skulle anskaffe Nyt, meget mere for Os kommer an paa at anskaffe hurtige og mindre Skibe for at forsvare Os og hindre Landgang etc. end de store Maskiner, som jeg formoder vilde blive liggende rolige og som død Capital, saa beder jeg Dem idag, hvis Angrebet skulde blive for haardt imod Marineministeren — [Otto Suenson, Dansk biogr. Lexikon XVI, 556] — da at yde middelbart en Bistand, thi jeg har en instinctif Følelse af, at den væsentligste Deel af Striden egentlig dreier sig mere om Fabrikken »Burmeister og Wain« end om Marinens Interesse, idet Nogle med fuld Bevidsthed, Andre derimod i god Tro om, at det er selve Sagen, strider for Tuxen [daværende Direktør for Marinens Skibsbygning og Maskinvæsen, N. E. Tuxen, l. c. XVII, S. 595] og imod Suenson; og naar jeg skal udsige min Opfattelse, da vil ved den Sidste være den umaadelige Gevinst, at Staten ikke saa hurtig kommer til at gjøre Forsøget.

I Haab om at see Dem her til Middag paa Torsdag undertegner jeg mig med den største Agtelse

Deres meget forbundne

Kbhvn. ⁶/₂ 69.

C. E. Frijs«.

Vistnok har Andræ været ganske enig med Grev Frijs om Ubetimeligheden af Anskaffelsen af et saa stort og kostbart Vaaben for et lille

Ved den Art Sammenstød mellem Andræ og Krieger dog ikke at lade uanført, at skarpe Indvendinger af Krieger ingenlunde altid fremkom som hans egentlige Overbevisning, men nok saa meget for at ægge Andræ til ret overtydende at udtale sin afvigende Mening. Saaledes formentlig en Torsdag (21. Juli) under den fransk-tydske Krig 1870: »Hall og Krieger hos os. Begge kunde trænge til en Neutralitetsstiver. Den fik de af Bappe. Især Krieger var ilter i sin Mund: »At man ikke af bare Besindighed bliver til bare Ævl«. — »Besindighed har dog hidtil ikke været vor Styrke og os til Skade«. — »Dristig vovet, halvt er vundet«, hans Ord under Forhandlingen om Novemberforfatningen¹⁾, nænnede Bappe dog ikke at give ham i Replik«.

Men skjøndt Krieger saaledes »ilter« i Ord udtalte sig til

Land som Danmark. Under Forhandlingen herom i Landstinget sees han ikke at have taget Ordet, men faa Aar forinden, under Behandlingen af »Lovudkast om Hærens Ordning«, lyder hans advarende Ord, at »det nytter ikke Dvergen, naar han gaaer imod Kæmpen, at søge at tilegne sig Kæmpens Vaaben«. . . »Der er to Omstændigheder, der er fordærlige ved en saadan Bestræbelse; den ene er den, at Dvergen dog ikke kan smede sig de Vaaben, som Kæmpen benytter, han har ikke Evner og ikke Midler til at tilveiebringe Kæmpens Vaaben, men, selv om Vaabnene rakes ham ved Gunst og Gave, saa — og det er det Andet — vilde han ikke kunne bruge dem i Kampen, thi hans Arme vilde være afmægtige, han vilde ikke kunne føre Vaabnet«. Derfor dog ikke, slutter Andræ, lade sig afskrække fra at vove Kampen: »Jeg siger ikke, at Dvergen altid mistrøstigt skal gaae til Striden; det er jo bekjendt, at den lille David fældede Goliath, men det er ogsaa bekjendt, at David ikke benyttede Goliaths Sværd« (Rigsdagstid. 1866—67, Sp. 4211—4212, Udhæv. af mig).

¹⁾ Kriegers Ord saalydende: »Lad os erindre det gamle Ord: *fortissima consilia sæpe tutissima*, det er udlagt: Hvo, som Intet vover, han Intet vinder, men dristig vovet, halvt er vundet« (Rigsraadstid. 1863, Sp. 1329).

Iøvrigt — som andetsteds (vol. II, S. 223) berørt — vil man i Kriegers Dagbøger forgæves søge Oplysning om, hvorledes Samtalen hin Torsdag er

Gunst for vor Tilslutning til Frankrig i den paabegyndte Krig, var han alt da inderst i Sindet stemt i fredelig Retning, paa-
virket i saa Henseende af en nærstaaende Ven, den davæ-
rende Direktør i Udenrigsministeriet, Geheimeraad Vedel, der
ikke mindre end Andræ fra første Færd var overtydet om
Nødvendigheden af vor absolute Neutralitet. For imidlertid
fuldt ud at føle sig styrket i denne egentlige Overbevisning
og urokkelig kunne fastholde den overfor sine krigerisk stemte
Kolleger, er det, at han ved sine Indsigelser søger at animere
Andræ til ret overbevisende at udtale sig imod, hvad der
»iltert« lyder fra hans Læber, men i Tanken ikke næres. Resul-
tatet af den givne »Neutralitetsstiver« blev da ogsaa, at Krie-
ger fuldt ud sluttede sig til Andræs Opfattelse om den stren-
geste Neutralitet fra vor Side indtil videre, en Tilslutning, ved
hvilken Andræ forsaauidt følte sig fuldt betrygget som han
vidste, at Krieger vilde vide at fastholde en afvigende Mening
baade overfor sine Kolleger i Ministeriet og en oplussende
krigslysten Opinion, — »den Eneste i Ministeriet, i hvem
der er Ballast; alle de Andre, selv Rosenørn, Fønnesbech,
Haffner veires hen af Folkevinden«. Ganske forgæves da og-
saa, at »Dagbladet« — med et Udtryk af Grev Frijs i Brev
til Andræ¹⁾ — »fiskede ogsaa efter Krieger«; »*un ministre doit
imiter les astres, qui, nonobstant les abois des chiens, ne laissent
pas de les éclairer et de suivre leur cours*« — et Ord af en
fransk Statsmand, som Krieger under hin betydningsfulde Situa-
tion fuldt ud magtede at følge.

Ogsaa en Bemærkning af Hall kunde stundom foranledige
et lille Sammenstød mellem Andræ og Krieger, til Ex. en Tors-
dag (Dcbr. 1872), da det under hans Stilling som Finants-

---

ført mellem ham og Andræ, idet det Blad i Dagbogen, paa hvilket Krieger
formentlig har nedskrevet Samtalen, er udrevet.

¹⁾ Brevet fra Grev Frijs af 8. Aug. 1870 hidsat i en Artikel »Dan-
mark og Krigen 1870« i »Tilskueren« Aug. 1903, S. 665—666.

minister i Holstein-Holsteinborgs Ministerium kom paa Tale, at »Haffner havde forlangt mange Penge paa Finantsloven til Kjøbenhavns Befæstning og det hele Forsvar, og Hall udbrøder: »Lad Haffner bare forlange, hvad han vil, De [Krieger] skal dog ikke modsætte Dem hans Forlangende; Folkethinget vil saamænd nok slaa af«. Krieger — lidt tvivlende, om han skulde give Hall Medhold — »Hvad mener De, Andræ?« Og Andræ, der var en afgjort Modstander af de store Udgifter til Kjøbenhavns Landbefæstning og indigneret over, at Krieger ikke selv som Finantsminister vilde modsætte sig Haffners overvættede Pengeforlangende til militære Foranstaltninger, svarer skarpt: »Jeg forstaar jo godt, at Hall taler som han gjør, men efter min Mening rigtignok en ussel Finantsminister, som ikke selv vilde bestemme, hvor meget der skulde forlanges anvendt, men overlade det til Folkethinget«. Saaledes instrueret mødte Krieger overfor Haffners Forlangende, og Resultatet blev, at han ialtfald om et af dennes militære Forslag afvisende erklærede: »Ja, det er nu Deres Generalers Mening, men derfor dog ikke givet, at det er nødvendigt«, — et Svar, som i Forbindelse med anden personlig Uenighed med Haffner væsentlig bidrog til, at denne den 23. December traadte ud af Ministeriet¹).

¹) I saa Henseende anføres i Dansk biogr. Lexikon VI, S. 450, at »før Sagen [Forsvarsplanerne] var moden til at forelægges for Rigsdagen, var H.[affner] traadt ud af Ministeriet (23. Decbr. 1872) paa Grund af stærk personlig Uenighed [Udhæv. af mig] med sin Svoger Finansminister Krieger«. Om denne »personlige Uenighed« hedder det i Tilslutning til ovenanførte Optegnelse: »Krieger indvilgede i Haffners mest vidtgaaende Fordringer — indtil 18 Millioner til Forsvaret — og Haffner, som længe havde ønsket Leilighed til at komme bort som en Helt ved sin Fasthed i Overbevisning, men saae sig Leiligheden afskaaret ved Kriegers Imødekommen, søgte da Anledning til ved den første Meningsforskjel at give nogle Ubehageligheder fra sig; »De har ærgret mig saa meget«, skal han ved et Møde mellem ham, Krieger, Hall og Klein have udbrudt, tilligemed andre Ubehageligheder, saa at Krieger tog sin Hat og gik sin Vei uden at indlade sig paa at sige noget«.

Yderligere ved en anden Leilighed et lille Sammenstød foranlediget af Hall: »Da Hall«, hedder det i Optegnelse fra 25de Jan. 1877, »lod falde en Ytring om, at Franskændene dog maatte være endnu mere fulde af Harme og Forbittrelse over Tabet af Elsass-Lothringen end vi over Nordslesvigs, da de var en saa stor Nation, for hvem der derfor var stor Skam ved Nederlagene med Tydskland, og Fader ogsaa noget havde givet Ret heri, blev Krieger aabenbart stærkt betaget: »Det kunde han aldeles ikke indrømme; vi maatte, ligesaavel som det maatte siges om Franskændene, hvis de roligt kunde see paa Elsass-Lothringens Tab, siges at have Fiskeblod, ikke varmt Blod i vore Aarer, dersom vi ikke vare opfyldte af Harme og Forbittrelse over vor Adskillelse fra Nordslesvigerne«.

Med større Interesse paahørte Sønnerne, hvad der vedrørte deres egen Fremtid:

»Kun Krieger her [Torsdag 19de Febr. 1874]. Da han lige i disse Dage har foreslaaet sit Lønningstillæg for Embeds- og Bestillingsmænd vare vi [min Broder og jeg] lidt spændte paa, om det skulde komme paa Tale, men vilde dog ikke selv bringe det frem. Krieger iagttog imidlertid en fuldstændig Taushed derom. Saa overbeviist om Embedsstandens slette Kaar, som vi gjerne vilde, at han skulde være, syntes han ikke. Da Moder yttrede, »at hun havde seet nogle unge Mænd — formodentlig unge Embedsmænd — paa Garden, der saae saa trængende, formelig forsultne ud«, svarede han: »Aa, De kan troe, de saae snarere forspiste ud; spiste de noget Mindre, kunde de nok bestille noget Mere« — *plenus venter non studet libenter*, et Ordsprog, som maaske mindedes af Krieger — men »forøvrigt«, slutter Optegnelsen, »have vi just i denne Tid gjentagende seet, at Krieger ikke er saa slem i Virkeligheden, som anførte Ord tyde paa, men at han tvertimod er den af Ministrene, der meest stræber at give Luft for de Unge ved Afskedigelse af de Gamle«.

Ogsaa paa Litteraturens og Historiens Omraade kunde selvfølgelig opstaa smaa Divergenser; Talen til Ex. komme paa et eller andet historisk Værk, og Andræ finde det »meget godt, anskueligt, vidnende om, at Forfatteren havde historisk Fremstillingstalent«, men Krieger, afvisende det som noget Underordnet, indvende, at »ei benyttet noksom af Værker som Kilder« —; *l'histoire n'est pas seulement une science, c'est aussi un art*, mindes jeg et Ord citeret for Krieger, men som han lod til ei at ville godkjende.

End stærkere kunde dog Krieger ægges til Modsigelse, naar Talen, hvad ei saa sjelden Tilfældet, kom paa den af Andræ i saa høi Grad pfiste Frederik VI: »Frederik VI mindedes [5. Aug. 1869]; Krieger fordømte ham, og Bappe glindsede af Glæde ved at fremhæve hans Grundhæderlighed«. Ja, visselig kunde Andræ betages af Glæde, naar han, varmt bevæget, tog sin Yndlingskonge i Forsvar imod de gængse Angreb paa hans Selvherskerfeil, militære Favoritregimente og desl., prisende hans milde Hjerte og ædle Sind:

»Hvo har vel seet dig i Øiet,
 Hvo har din Tale vel hørt,
 Uden at hæves, naar, bøiet,
 Han blev af din Mildhed berørt?«¹⁾

Linier af Heiberg, der særlig tiltalte Andræ. — Og jeg mindes Andræ ved en Leilighed fortælle Krieger om en af de mest stemningsfulde Fester, han nogensinde havde bivaanet: Festen i Kadetleiren ved Eremitagen i Anledning af Prinds Ferdinands Formæling med Frederik VI's Datter, Prindsesse Caroline, da de unge Kadetter med flammende Fakler i den

---

¹⁾ »Cantate ved Universitetets Sørgefest i Anledning af Kong Frederik den Sjettes Død« (J. L. Heibergs samlede Skrifter, vol. IX, S. 124).

smukke Sommeraften hilste de Nyformælede i Skoven og tog Del i Kongehusets Glæde, som var den deres egen:

»Brude-Blussets Høitidsskær
 Bringer hele Danmark Glæde;
 Men den unge Krieger her
 Tør som Glædens Tolk fremtræde:
 Bringe Krandsen, som han bandt
 For Caroline, Ferdinand«¹⁾.

»Ja, det var lykkelige Tider«, kunde Andræ udbryde med en vis Vemod, — og Krieger afvise: »Aah, det mener De jo slet ikke, Andræ«. Men Andræ mente det virkelig, vel ikke nærmest i Erindringen om hin Sommerfest, men ved Tanken paa Frederik VI's »lange og milde, frihedskjærlige og lighedssindede« Styrelse²⁾, — saa forskjellig fra Fremtidens befrygtede Enevælde med dens »*Césarisme à mille têtes*«³⁾; og spøgende kunde han replicere: »Aah, De har ikke Hjerter, Krieger«:

»Es liebt die Welt das Strahlende zu schwärzen
 Und das Erhabne in den Staub zu ziehn«;

— og efter en lille Pause med et Smil til sin Gjæst:

»Doch fürchte nicht! es gibt noch schöne Herzen,
 Die für das Hohe, Herrliche entglühn«⁴⁾.

¹⁾ Slutningsverset i en Bryllupssang, skrevet af Landkadetkorpsets Lærer i Mathematik, Major J. A. Fibiger (Dansk biogr. Lexikon V, 139).

²⁾ Rigsraadstid., Forhandl. paa Landsth., 2den overordentlige Saml. :864—65, Sp. 984.

³⁾ Saavidt jeg mindes, lyder Sententsen saaledes: »*Dans le déclin des mœurs et des caractères, la démocratie n'est bientôt qu'un Césarisme à mille têtes*«.

⁴⁾ Schillers sämtliche Werke (Stuttgart 1871), vol. I, S. 228: »Das Mädchen von Orleans«.

Ofte har Krieger maatte høre Andræ citere disse Strofer, naar Talen kom paa hans Ven og Yndlingskonge.

Skulde jeg sluttelig hidsætte en Udtalelse af Andræ selv om en lille Divergens med Krieger, er jeg saa heldig at besidde den i et Brev, som Andræ tilskrev mig under mit Ophold i Vestindien i Anledning af Kriegers Betænkeligheder ved at følge hans Opfordring om at give Afkald paa Justitsministeriet for at overtage Finantsministeriet:

»Kbh. 11/6 72.

— — —

»Du vilde vel gjerne vide noget om Ministeriet, men det er virkelig vanskelig at sige noget bestemt derom. Saa meget er vist, at det befinder sig i en høist skrøbelig Forfatning. Krieger var saa angreben, at han for en Maaned siden maatte gaae til Marienbad, og Haffner er nu fulgt efter til Carlsbad. Fønnesbech har længe ligget syg herhjemme og er først i disse Dage kommet paa Benene. Den store Vanskelighed ved Reconstructionen er og har hele Tiden været Besættelsen af Finantsministeriet, hvilket vel allermeest interesserer din Chef og Dig. Jeg skal derfor uden mindste Forbehold sige Dig min uforgribelige Mening. Strax efter Fengers Afgang erklærede jeg Krieger, at han naturligviis blev nødt til at tage Finantsportefeullen, hvorover han blev gruelig vred og nær i sin Opbrusning havde aflagt Eed paa, aldrig at ville opgive sit juridiske Paradis med Procescommissioner, Juryudkast og alle de andre vistnok høist tilløkkende Agreements [Udhæv. af mig]. Da man [Krieger] nu dog i det Hele gjerne fremdeles vil ofre sig for Landets Vel, og da man ikke paa nogensomhelst anden Maade kan komme til at fylde Pladserne og bringe Offeret, saa er og bliver det min uforanderlige Overbeviisning, at til Syvende og sidst bliver man dog nødt til at bide i det sure Æble. Dersom ikke noget aldeles Uventet indtræffer, vil Du derfor ved din Hjemkomst træffe Krieger som Finantsminister«.

Saaledes som forudset af Andræ, blev Resultatet, at Krieger faa Uger senere opgav Justitsministeriet og paatog sig den

Stilling, som Andræ ansaae ham blandt Kollegerne bedst egnet til at beklæde. Men unægtelig — saaledes som Slutningsordene i Brevet, der aabenbart ikke har været bestemt for mig alene — lyder:

»Hvorledes man iøvrigt under de nuværende Forhold kan ville have det Allermindste at bestille med hele Møddingen*), forekommer mig rigtignok ligesaa Vanvittigt*) som næsten Alt, hvad der i alle Retninger er Maalet for min høistærede Samtidiges ivrige Ønsker og Bestræbelser.

Med mine venligste Hilsener til din høie Chef og med Haabet om ret snart at maatte gjensee Dig sund, rask og fornøiet forbliver jeg stedse

Din hengivne
Pa«.

Ved Gjengivelsen af slige stærke Ord om Kriegers Attraa efter at medvirke paa Statslivets Omraade bør til Modsætning ei lades uberørt, hvor høit Andræ værdsatte Krieger paa Privatlivets Omraade, prisende hans Retsind og Uegen nytte, — en Værdsættelse, der jo ogsaa kommer til Orde hos Fru Heiberg, der i sine Erindringer omtaler, hvorledes hun ved en Leilighed meddelte Andræ, at hun »i Begyndelsen af og til var betænkelig ved at modtage saa megen Godhed, saa meget Arbeide af sin nye Ven«, men at Andræ, »der kjendte Krieger ligesaa nøie, som han i mange Aar havde kjendt mig«, da svarede mig: »De kan have fuld Tro til Kriegers Ridderlighed, hans Takt, hans Venskabs Renhed. En finere, mere taktfuld Natur end hans har jeg aldrig mødt«. »Og sandelig«, tilføier Fru Heiberg, »hvor mange Gange har jeg ikke

---

*) For Nøiagtigheds Skyld undlader jeg ei at bemærke, at ved en for nogle Maaneder siden stedfunden særlig Udgivelse af det foreliggende »Til-læg« til Fru Andræs Dagbøger har jeg anset det for rettest at mildne begge de ovenanførte stærke Udtryk ved at omskrive dem med henholdsvis »Uføret« og »ubegribeligt«.

i Aarenes Løb sandet disse Andræs Ord!«¹⁾ Lignende Paa-skjønneelse forsaavidt af Andræs Hustru, som jeg mindes min Moder sige til min Broder og mig: »Faaer I i Livet at maatte betroe Eder til Nogen, saa veed jeg nu, efter at Onkel Egede [Broderen H. E. Schack] er død, Ingen I mere trygt kunne henvende Eder til, end til Krieger«.

At ty til Kriegers Diskretion blev der ikke Anledning hverken for min Broder eller mig. Paa andet Omraade derimod Krieger at mindes af mig med Tak, idet han ved min Hjemkomst fra Vestindien gjorde mig til en Rigmand udi egen Formening ved at forøge min Lønning i Kolonialkontoret fra en Assistents til en Fuldmægtigs (3: 800 Rdl.), og derhos lod mig vide, at efter saa langt et Ophold i Vestindien var der ingen Grund til fra Udgifter ved Hjemreisen, der maatte bæres af Statskassen, at fradrage en Uges Ophold i Paris. Følgen af denne Munificens blev da ogsaa, at jeg alt i yngre Aar jævnlig kunde foretage smaa Udenlandsreiser sydpaa, i hvilken Henseende forsaavidt ogsaa at mindes Krieger med Tak, som han, naar Andræ i vore Studenteraar stærkt modsatte sig vort Ønske om Deltagelse i en eller anden Fest, særlig i Studenterforeningen²⁾, kunde tage vort Parti og foreholde Andræ: »Lad De de Unge mere sig!«

¹⁾ Fru Heiberg: »Et Liv gjenoplevet i Erindringen«, vol. IV, S. 223.

²⁾ »Det er dog ganske komisk«, lyder en Optegnelse fra 2. Febr. 1864, »at V[ictor] og jeg, respektive i vort 20de og 21de Aar, have en saadan Frygt for at sige Fader, at vi ønskede at see Magnetiseuren Chr. Hansen imorgen Aften Kl. 8 i St. foreningen, at Victor erklærede, »han vilde s'gu ikke sige det, — Fader kunde jo faae et Slagtilfælde«. Selvfølgelig kun et spøgefuldt Udbrud af Victor, medens Andræ, om Sønerne havde meddelt ham deres Ønske, i stille Sind jo nok kunde have indvendt: »Men har jeg ikke længst draget Omsorg for Eders Morskab? Strax efter at I havde taget Filosofikum (1863) reist med Eder til Paris, ladet Eder se Samlinger og Musæer, overvære Theater- og Cirkusforestillinger og gaet med Eder over Alperne ned i Italien (herom bl. A. »En Fodtur i de savoyiske Alper« af Georg Carlsen i »Fra alle Lande«, Oktbr.—Dcbr. 1874) — saa kunne I vel nok holde Eder borte fra Løerne i Studenterforeningen».

Side II.

Det omst. berørte Brev fra Fru Hall, paaskjønnende Andræs Bestræbelser for Embedsstandens økonomiske Kaar, saalydende:

»Iselinge, 6te Juli 1880.

Til Geheimeraad Andræ!

Jeg vil kun takke Dem, kjære Andræ, fordi De taler de ulykkelig stillede Embedsmænds Sag¹⁾ i det grusomme, evindelige Folkething, som skjøndt det væver sig selv sammen i Snak nu hele Aaret om, dog sjældent faaer noget-somhelst fornuftigt bragt til Ende; at de fede Bønder med deres rige Agre, Smør, Flæsk, Fedt op over Ørene skulde have i deres Magt at brødsulte omtrent hele vor agtværdige, intelligente Embedstand! Naar man tænker sig, at vi stadig derinde — 16 Øre for en Pot Melk, og i samme Art er alle Livets første, aldeles uundværlige Fornødenheder, hvor skulde saa en Familie blot med 2 Børn (flere maae strax forbydes) kunne komme ud af det med mindre end 2,300 Rd. i gl. Penge. — Det er ret rimeligt, at de unge Mænd blive kjedsommelige Pebbersvende²⁾, de unge Piger

---

¹⁾ Herom henvises til Udtalelser af Andræ under Behandlingen i Landstinget, Juli 1880, af Forslag til Lov om Tillægsbevilling for Finantsaaret $\frac{1}{4}$ 1880— $\frac{31}{3}$ 1881, særlig til hvad Andræ fremhævede under en 1ste Behandling af Forslaget d. 3. Juli (Rigsdagstid. 1879—80, Sp. 1617): » — Det er vistnok med stor Beklagelse, at man seer, at man nu oversender os et Forslag, der — tror jeg Mange med mig ville være enige om — vil være i høieste Grad ubilligt mod næsten alle Embedsmænd. Der maa vel lægges Mærke til, at det er ikke netop dem, som ere allerlavest lønnede, der lide det største Afsavn ved ikke at modtage disse Tillæg. Det er just dem, der have Familie, der ere Forsørgere, som allermost trænge til det, og det er just dem, der ved dette Forslag som Regel ville blive udelukkede [Udhæv. af mig]. Jeg tror derfor, at det tør betragtes som givet, at et Forslag af den Beskaffenhed under ingen Omstændigheder vil kunne modtage Landstingets Billigelse (Hør! Hør!», jfr. yderligere l. c., Sp. 1624—30, 1641—44, 1646—47 og 1659—61.

²⁾ Fru Halls Retskrivning bibeholdt; Tegnsætningen derimod ændret af mig.

smagløse Telegraphister, Contorister eller andre upoetiske Uting, da i Grunden ingen kan give sig uden at have nogen Formue at støtte sig til. Det passer foresten ret godt til Brandes frie Kjærlighed, nærværende Tids umoralske Frihed, at Verden, hvis den skal vedblive, kommer til at bestaae af for største Delen uægte Planter (Individer).

Tael den fortrykte Embedsstands Sag, kjære Andræ! Kast det uvidende, dumme Folkething overend!

Tusinde Hilsener til Deres kjære Kone, Poul og Victor! Hall beder mig sige Dem, han har det meget godt.

Deres A. Marie Hall, f. *Brøndsted*.

Saaledes varmt tog Fru Hall til Orde »for de ulykkelige stillede Embedsmænd«, men vistnok ikke uden at denne Varme vil vække Forargelse baade hos Nutidens Forkæmpere for Kvindesagen og end mere hos vore Dages overfor Embedsmænd fremdeles økonomiske Folkething.

Side 12.

Om mine og min Broders Amagertoure, der indtil vor Onkel, Pastor Johansens, Død i 1862, udgjorde vor kjæreste Sommerforføielse, kunde der fortælles Adskilligt, men da min Broder i paatænkte Ungdomserindringer mulig vil omtale dem, undlader jeg at komme ind herpaa.

Side 19.

Indbydelsen til at ledsage Kongen paa den omst. berørte Reise til Sorø sendtes Andræ fra Kongens Reismarskal, Berling, saalydende:

»Da det er Hs. Majestæt bekjendt, at Deres Excellence nærer en særdeles varm Interesse for Landets nationale Mindesmærker, har Allerhøiøstsamme antaget, at det kunde være Deres Excellence behageligt, at overvære Undersøgelsen af Kong Olafs Grav i Sorø Kirke, ved hvilken Hs. Majestæt Selv har behaget at overtage Ledningen af de i

dette Øiemed foretagende Arbeider, og Hs. Majestæt har derfor allernaadigst befalet mig at indbyde Deres Excellence til at ledsage Allerhøiøistsamme paa Reisen til Sorø først-kommende Onsdag Kl. 7 Morgen med det ordinaire Jernbanetog; jeg tillader mig at tilføie, at Paaklædningen er daglig Uniform med Dolk og Hue.

Reisemarskallatet i Kjøbenhavn d. 3. August 1857.

Berling«.

Til Fru Andræs Omtale af Touren føies egen Optegnelse, idet ved Gjengivelsen dog at bemærke, at ihvorvel ogsaa denne Optegnelse er affattet paa et Blandingsprog af Dansk og Barnefransk, er her, hvor kun Realiteten med de morsomme Optrin under Touren kan være af Interesse, franske Ord oversatte paa Dansk, medens iøvrigt Ungdomssproget, bortset fra urigtig Bogstavering af nogle Personnavne, uforandret er bi-beholdt:

»Den 6. August foretog Kongen med Conseilpræsidenten Hall, Ministrene Andræ, Krieger, Simony, Michelsen og Unsgaard, Hofmarskal Levetzau, Conferentsraad Werlauff og Larsen, Staldmester Haxthausen en Tour til Sorø. Kongen sagde, da man kom til Jernbanen: »Hvor er han dog, Finantsministeren og Conseilpræsidenten? Andræ træd ind i min Vogn!« Fader og Hall gik da ind i Kongens Vogn. Vognen var indrettet som et Værelse; der var Sopha, Bord, Stole etc. Nær dette Værelse var et mindre for Kongens Jæger. Da de vare komne ind, sagde Kongen: »Vi ville nu gjøre os det behageligt og ryge Tobak«. — Hvor man kom, kom Deputationer af Folk til Kongen.

Da man ankom til Sorø, tog man staaende en Smule Frokost ind. Derpaa gik man ind i Kirken, hvor der var overordentligt kjøligt. Man optog nu først Kong Olufs Liig, hvilket varede omtrent 1½ Time. Kongen satte sig ned paa en Stol og tændte sin Pibe og sagde til Fader: »Tænd

De deres Cigar, Andræl!«. Fader gjorde det, og Alle fulgte nu efter. Da Graven var udgravet, vilde Kongen ogsaa see den ved Siden af. Nu tog man Esbern Snares Søn, Absalon Bælgs Grav op, og fandt den meget bedre vedligeholdt end Kong Olufs. Hos ham fandt man et kort Sværd. Fader gik, da Graven skulde tilkastes, med nogle Andre under Kirken for at see nogle adelige Familiers Gravcapeller. Han saae Juelernes, Høgernes og Friisernes.

Derpaa gik man til et meget elegant Taffel. Kongen sagde: »Jeg har aldrig spiiist saa godt!« Ligeledes sagde han: »Hvad? Disse Skeer ligne mine egne saa meget!« Om Garden sagde han: »Jeg synes, at jeg kjender nogle af de Ansigter, Hall! De burde have maskeret dem!« — Spisesalen vendte ud mod Sorø Sø, og Kongen sad saaledes, at han kunde oversee hele Søen. En Dreng stod og *λάδεδε αίτ νάνδ φρά ήν βαάδ ή σοεήν*, og Kongen sagde: »Fy, det er nok til Ære for mig, at den Dreng staaer der!« Selskabets Medlemmer, som ikke havde Kongens Falkeøine, fik nu Kikkerter og Brillen op.

Da Middagsbordet var tilende, fandt Fader, at den Tid, som var imellem dette og Kaffen, var for lang, og da Staldmester Haxthausen opfordrede ham til at gaee en Tour med sig i Haven, indvilgede Fader deri, og Haxthausen, Hall, Levetzau og han gik da ud. Da de kom ud, troede den opstillede Borgermusik, at det var Kongen med Suite; de begyndte at blæse i deres respektive Trompeter, og Folket raabte Hurra, men efter et Par Minutters Forløb dæmpedes begge Dele. Endelig kom Kongen med Suite ud i Haven, og nu var gode Raad dyre, thi hvorledes skulde man komme forbi bag Kongen, uden at han mærkede det? Haxthausen og Fader gik samlede igjennem en lille Lund, men Kongens Falkeblik opdagede dem, og han raabte: »Hvad er det for z!« Men disse vedbleve Marschen og kom saaledes bag Kongen. Levetzau derimod blev kaldt hen til Kongen.

Kongen spurgte ham: »Hvad vilde Du her i Haven?«

Levetzau svarede paa Tydsk »Ihre Majestät zu er-
warten!«

Kongen: »Den Karl svarer s'gu altid godt for sig!«

Jeg har forglemt at anføre, at under Taflet opfordrede Etatsraad Leuning¹⁾ Etatsraad Povelsen²⁾ til at udbringe Grevinde Danners Skaal, men Minister Krieger, som heldigviis sad ved Siden af, spurgte da Leuning, om han vilde have, at Etatsraad Povelsen skulde miste sit Embede. Denne blev nu naturligviis forskrækket, og af Skaalen blev der Ingenting. Ved Bordet drak Kongen Glas med Werlauff, Ingemann, som blev Konferentsraad, Povelsen, som blev Etatsraad, og nok En, som blev Etatsraad, og med En, som blev Forstmester. — Paa Hjemveien modtoges han af en Mængde forskjellige Deputationer, og han modtog dem ikke høfligt, thi naar de gik ud af Wagonen, mumlede han: »Reis Fanden i Vold!« [Eller — som det mere dæmpet gjengives af Fru Andræ — »Kongen var tilsidst reent kjed deraf og bad sin Adjudant Bülow og Andræ, som sade yderst, om bare at nikke, for at man kunde troe, at En af dem var Kongen«].

Til Fader sagdes af Kongen: »De har røget godt idag!«

Side 19.

Ang. Bekjendtskabet mellem Blixen-Finecke og Bismarck henvises til en Artikel »Blixen Finecke³⁾ og Bis-

¹⁾ Davær. Byfoged i Sorø, Justitsraad S. J. Leuning.

²⁾ Davær. »Inspecteur ved Sorø Academis Gods-, Kasse- og Regnskabsvæsen, Justitsraad S. K. Povelsen« (Statshaandb. 1857, S. 447).

³⁾ Omend til Forargelse ubetydeligt dog at bemærke: At saaledes uden Bindestreg skrives Navnet i den ovenanførte Artikel af Aage Friis, og saaledes skrives det ogsaa i Breve, der hidrørende fra ham ere gjengivne i Artiklen, ligesom ogsaa i Breve, der baade fra ham og hans Gemalinde, Prindsesse Augusta, in originali kjendes af mig (incl. det i »Andræ og Fællesforfatn. af 2. Oktbr. 1855, S. 432—433 citerede, ved hvis Hidsættelse dog Underskriften unøiagtig er gjengivet som »Blixen-Finecke«).

marck, en Brevveksling udgivet ved Aage Friis« (»Danske Magazin«, VI. Række, 2. Bind, S. 365 ff.). Om Samværet mellem begge i Retning af hvad talt om i August Maaned 1857 foreligger dog Intet i Artiklen, og forsaavidt med Føie,

---

Paa samme Maade — uden Bindestreg — skrives Navnet ved Meddelelsen i Dep.tid. 1859 og 1860 (resp. S. 834 og S. 201) ang. Blixens Udnævnelse og Entledigelse som Minister; fremdeles saaledes i et om ham handlende Afsnit i Michaelsens »Fra min Samtid« (2den Række, S. 7 og S. 106), i Danmarks Adels Aarbog 1919 samt i en lille Brochure, udgivet af Blixen i 1857, »Skandinavismen practisk, af Blixen Finecke«.

Herefter kunde man jo formene, at, ihvorvel denne Skrivemaade af Navnet uden Bindestreg synes en lidt besynderlig Sammenknytten af to i forskellige Lande hjemmehørende Slægters Navne: »Blixen« og »Finecke«, var det dog den gængse. Dette er imidlertid saa langtfra Tilfældet, at bortset fra de anførte Breve og Tryksager foreligger Navnet saa at sige overalt i Litteraturen med Bindestreg, som »Blixen-Finecke«. Saaledes ikke blot i historisk-politiske Værker, exempelvis i »Danmarks Riges Historie, 1814—1864«, af A. D. Jørgensen, i Thriges »Danmarks Hist. i vort Aarh.«, hos Neergaard, l. c., hos Thorsøe, l. c., men ogsaa i en Række Haandbøger, bl. A. Statshaandbogen, Dansk biogr. Lexikon, Salmonsens Konversations Leksikon, hos Barfod »dansk Rigsdagskalender 1856«, Wulff, »den danske Rigsdag 1879—1881«; fremdeles i »Dansk hist. Bibliografi af Erichsen og Krarup, hos Kringelbach, »den civile Centraladministration 1848—1893«, hos Lauesgaard, »Fortegnelse over Ministerierne, Rigsdagens Medlemmer« m. m.

Med Hensyn til Rigsraadstidende og Rigsdagstidende endnu at bemærke, at, medens Navnet i den første (saavidt undersøgt) stede ses at være skrevet som »Blixen-Finecke«, foreligger det i Rigsdagstidende, endog i den samme Session, baade med og uden Bindestreg (Forhandl. paa Folketh., 3die Session 1851, Sp. 1 og 923), og saaledes paa tvende Maader ogsaa i Dep.tid., idet Meddelelsen om Blixens Udnævnelse til Storkors af Dannebrog og af Nordstjerneordenen hidsættes med Navnet som »Blixen-Finecke« (Dep.tid. 1860 S. 646 og 1862 S. 583), medens det — som ovenanført — ved hans Udnævnelse og Entledigelse som Minister skrives uden Bindestreg.

Unægtelig, med Føie at kunne foreholde mig: »*Quel bruit pour une omelette!*« m. a. Ord: »Ikke en Bønne værd« saaledes indgaaende at have dvælet ved noget saa Ligeegyldigt som en Bindestreg, men, dog maaske — sproglige Spinkelheder, saasom: »Om Nominernes Bøjning i Babylonisk-Assyrisk (indtil c. 1100)«, »Studier over oldspanske Konjunk-

som der hverken i Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen« med dertil knyttede 2de Bind »Anhang« (omst. S. 176) eller i »Politische Briefe Bismarcks aus den Jahren 1849—1889«, saa lidt som i »Briefe an seine Braut und Gattin« eller i »Briefwechsel des Generals Leopold von Gerlach mit Otto von Bismarck« (Berlin 1893), foreligger Meddelelse herom. I først anførte Skrift (vol. I, S. 195) omtaler Bismarck derimod en Audiens d. 6. August hos Frederik VII, ved hvilken Kongen »empfing mich in Uniform, den Helm auf dem Kopfe, und unterhielt mich mit übertriebenen Schilderungen seiner Erlebnisse bei verschiedenen Gefechten und Belagerungen, bei denen er garnicht zugegen gewesen war¹⁾. Auf meine Sondirung, ob er glaube, dasz die (zweite gemeinschaftliche vom 2. October 1855 datirte) Verfassung halten werde, erwiderte er, er habe seinem Vater auf dem Todtenbette zugeschworen, sie zu halten, wobei er vergasz, dasz diese Verfassung beim Tode seines Vaters (1848) noch nicht vorhanden war«²⁾.

Mere fyldigt dvæler Bismarck i Breve til sin Hustru ved sine Jagtglæder baade paa Sjælland (Lindholm ved Roskildefjord) og i det sydlige Sverrig, beundrende bl. A. den eienommeligt maleriske Natur med de frodige Skove og stille Indsøer i Egnen omkring Tomsjönäs, — »Småland« . . . »eigentlich das Land meiner Träume, unreichbar für Depeschen, Collegen und Reitzenstein³⁾, leider aber auch für Dich« (l. c., S. 381);

---

tiver, paa Grundlag af Texter fra 13.—14. Aarh., og lignende Curiosa *in mente* — Emnet om Bindestregen i Navnet Blixen-Finecke ikke uskikket som Gjenstand for en Disputats ved Universitetet!

¹⁾ Udhæv. i Brevet af mig.

²⁾ Lignende fantastisk Udtalelse af Kongen ang. Musikstykker, som han havde komponeret »in der Todesnacht meines seligen Vaters«, omtalt i Biografien om Andræ, vol. III, S. 211.

³⁾ Formentlig den i »Anhang II« til »Gedanken und Erinnerungen« S. 230 omtalte »General Reitzenstein«, dengang »Preuszischer Bevollmächtigter zur Bundesmilitärcommission«.

saa indtaget var Bismarck af Naturskønheden, at han kunde ønske at eie et lille Jagtslot ved en af disse Indsøer, hvortil han da i nogle Sommermaaneder kunde indbyde sine Venner. Lignende Glæde ved Jagttoure og egen Dygtighed som Jæger samt Fryd over Egnens Skønhed nød Bismarck under Opholdet hos »Baron Torneerhjelm« paa »Gunarstorp« ved Helsingborg. — »skjøndt et daarligt Been«, skriver Bismarck til sin Hustru (l. c., S. 383), »saa at jeg ei kunde gaa, men ridende maatte deltage i Jagten, war ich der einzige dem es glückte einen Birkhahn zu erlegen«, . . . »schöne Obst- und Wallnuszbäume, prächtige alte Buchenwälder, an deren Rand das Haus mit Giebeln und Thürmen liegt«, beklagende blot om faa Dage at maatte være tilbage i Kjøbenhavn »um der leidigen Politik willen« (l. c., S. 382). — Ogsaa paa Befolkningen og politiske Forhold i Sverrig saae Bismarck med en Sympathi langt større end for Danmarks Vedkommende: »An diesem sonderbaren Lande ist die Revolution wie es scheint spurlos vorübergegangen, während sie in Dänemark alles auf den Kopf gestellt hat (Udhæv. af mig). In Schweden macht alles einen militärischen, in Zucht gehaltenen Eindruck, mehr als bei uns vor 30 Jahren, fast wie vor 1806« (l. c., S. 383).

Som omst. (S. 19—20) berørt havde Hall den Ærgrelse ved et bebudet Besøg hos Kongen d. 7. August at være forhindret fra at modtage en Indbydelse fra Blixen til en Middagssammenkomst samme Dag med Bismarck, og Hall gik saaledes glip af »den muntre, politiske Samtale«, som baade efter hans og Blixens Mening kunde være saa gavnlig, — »Middagspassiaren er undertiden den kraftigste«. Saavidt jeg veed, har Hall ikke senere havt Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med Bismarck personlig.

Heller ikke Andræ har nogensinde været sammen med denne Tydsklands Berømthed. Om Andræ kunde have ønsket det, skal jeg lade usagt, men — fristes jeg her i »Tillæg«, som jo mit Særlige, at berøre — at, om de mulig personligt

havde kjendt hinanden, vilde der sikkert paa eet Omraade af det politiske Liv fuldtud have været Overensstemmelse mellem dem, nemlig i den Uvillie, som Begge nærede mod den megen overflødige Tale i Nutidens politiske Forsamlinger. »Ich hasse die Politik«¹⁾, skriver Bismarck i et Brev fra April 1863 (Politische Briefe Bismarcks aus den Jahren 1849—1889, vol. I, S. 124—125) til Amerikas daværende Gesandt i Wien, Historikeren John Lothrop Motley, »aber« . . . »selbst in diesem Augenblicke, da ich Ihnen schreibe, sind meine Ohren voll von Politik. Ich bin nämlich verpflichtet besonders geschmacklose Reden aus dem Munde ungewöhnlich kindischer und aufgeregter Politiker zu hören« . . . »Ich hätte nie gedacht, dasz ich in reiferen Jahren genöthigt sein würde, das unwürdige Geschäft eines parlamentarischen Ministers zu betreiben. Als Gesandter, der ja auch nur Beamter ist, hatte ich doch das Gefühl, ein Gentleman zu sein; als parlamentarischer Minister ist man ein Helot« [Slave] . . . »Ich sitze wieder im Phrasenhouse und höre die Leute Unsinn reden. Alle diese Herren haben sich mit unseren Verträgen mit Belgien einverstanden erklärt, trotzdem zanken sich zwanzig Redner in der grössten Heftigkeit, als ob Jeder dem Anderen den Garaus zu machen gedächte; sie sind nämlich nicht enig über die Gründe, weshalb sie derselben Ansicht sind. Der richtige deutsche Streit um des Kaisers Bart! — *querelle d'Allemand!*« . . . »Ihre Schlachten sind blutig, unsere wortreich; diese Schwätzer können Preuszen sicher nicht regieren«.

Lignende Uvillie forsaaavidt af Andræ, som jeg mindes ham udtale sig overmaade stærkt mod den Ordstrøm, der saa ofte flød i Nutidens politiske Forsamlinger, og til Afværgelse heraf forment det tjenligt — uden derved at se noget Brud paa rette konstitutionelle Principer — at begrænde Repræsen-

---

¹⁾ Udhæv. i Brevet af mig.

tationens Andel i Lovgivningsmagten til i Taushed blot at stemme for eller imod Lovforslagene, medens Diskussionen om dem førtes for Forsamlingen som en Art Domstol, saaledes at Delegerede fra denne og fra Regjeringen gjen- sidigt angreb og forsvarede Forslagene. Saavidt jeg veed, er der intetsteds foretaget Skridt til Virkeliggjørelse af denne Tanke; derimod mindes jeg at have læst, at man i Schweiz har stillet Forslag om indenfor statslige og kommunale Forsamlinger at ind- føre saakaldte »Ordkort«, saaledes at det — kort udtrykt — bliver hvert Medlem tilladt kun at sige saa og saa mange Ord indenfor et nærmere bestemt Tidsrum. Ved i vor Ra- tioneringens Tidsalder saaledes at sætte ogsaa Veltalenheden paa Ration kunde formentlig ogsaa virkes til at forkorte Forsamlingernes Varighed.

Side 20.

Af Michelsens omst. berørte Brev angaaende hans Indstilling til Kongen om Andræs Udnævnelse til Storkors af Dannebrog er der kun Anledning til at hidsætte nedenstaaende faa Linier, hvilke vistnok ere foranledigede ved, at Andræ ogsaa overfor Michelsen har udtalt sin »Undren over, at det var ham alene« og ikke, saaledes som der tidligere i Ministe- riet havde været Tale om, »tillige Udenrigsministeren, Fælles- indenrigsministeren [Unsgaard] og — ifølge sin Stilling til alle Sager — Conseilpræsidenten, som havde Krav paa Kongens Naade«. — Som det synes lidt ilde berørt ved sin Mangel paa Formaaen overfor Kongen svarer Michelsen tilbage:

— — — »Jeg er for stor en Ubetydelighed til at have vovet at gjøre »Indstilling« om Deres Udnævnelse. Jeg har kun efter Allerhøieste Forlangende skriftlig frem- sat, hvad jeg mundtlig har anført.

Ubetydeligheden er saa stor, at jeg stadigen føler det Trykkende i at være stillet frem, som »Fædrelandet« igaar

sagde, som en Straamand, fordi Vedkommende [Andræ] ikke vilde indtage den Plads [som Udenrigsminister], man burde have indtaget«.

— — —

Deres meget hengivne

A. W. Michelsen«.

Side 26.—27.

Som omstaaende anført indbragtes Forfatningsstriden med Holsten af de tyske Stormagter til Forbundsdagen i Slutningen af Oktober 1857. Hvor nær imidlertid kunde ikke denne Indbringelse have fundet Sted allerede et halvt Aar forinden, umiddelbart efter Afgivelsen af den omst. berørte Depesche til begge Magter af 13. Mai. I saa Henseende hidsættes — omend nærmest som Curiosum i Retning af hvad en 13aarig Skoleelev kunde finde Moro i at nedskrive — egen Optegnelse, saalydende:

»Ved denne Affaire med Tydskland har Manteuffel, Premierministeren i Preussen, viist sig meget honnet, men derimod Grev Buol, Premierministeren i Østerrig, meget malhonet. Da nemlig Depeschen om Ministeriets Reconstruction [d. e. 13. Mai 1857] kom til Preussen, kaldte Manteuffel øieblikkelig det, at Sagen skulde gaae til Forbundet, tilbage¹⁾; Østerrig derimod svarede, at hvad det engang havde sagt, det tog det ikke tilbage, og det, uagtet det, førend det fik Depeschen, havde sagt, at hvad Preussen gjorde, det gjorde det med. Vores Sag var paa et hængende Haar [nær] til at komme for Forbundsdagen, idet nemlig den Depesche, som Manteuffel sendte til Frankfurt [scil. om Tilbagekaldelse af Sagens Indbringelse for Forbundsdagen], kom i den nævnte Stad, da Mødet allerede var sammenkaldt, men da var

¹⁾ Udhæv. i Optegnelsen først skeet ved denne Hidsættelse.

det, at den østerrigske Forbundsgesandt, Grev Rechberg, sendte den Efterretning til alle Forbundsmedlemmerne, at der ingen Møde var den følgende Dag«.

Om Optegnensens Nøiagtighed har jeg ikke Grund til at tvivle, skjøndt jeg rigtignok ikke nogetsteds — bortset fra mulige Avismeddelelser — har set den lille Tildragelse omtalt.

Side 33.

Som omstaaende berørt var det langtfra Alle, som sympathiserede med de stærke Angreb paa Andræ for hans Mangel paa Hjælpsomhed overfor Handelsstanden under Pengekrisen. Exempelvis nogle Linier af et af de flere Breve, Andræ i saa Henseende modtog:

»Kjøbenhavn, 10. Decbr. 1857.

— — —

»Hjælp ikke. Lad Handelsstanden hjælpe sig selv. Have de handlet uforvarsomt ved Oprettelsen af alle de mange Provindsbanker, saa lad dem selv undgælde derfor. Hjælpes der nu, kommer den samme Periode ganske vist atter igjen; lad den tiltagne Letsindighed for Pengenes Værd blive straffet. Er end et stort Huus uheldigviis kommet med i Klyngen; det vil ganske vist hæve sig igjen, men de Letsindige, de Usolide ville falde, og de kunne ligesaa godt nu stoppe, som senere. . . »Saameget er ganske vist, at hjælpes der nu, kommer man saamænd senere atter til Regjeringen med Bøn om Hjælp«. . . »Derfor tilraades: Lad Alt gaae sin egen Gang; de Sikke ville ganske vist bestaae (om de endog for en stakket Tid vilde standse, de hæve sig atter), og de Usolide ville gaae al Kjødets Gang, og det kunne de ligesaa godt gjøre strax som senere«. . . »Og een Ting til: Faaer Handelen nu Hjælp, saa kommer ganske vist senere de Industridrivende og Fabrikerne, og saa kommer alle de andre,

og saa kommer hele Landet og vil have Hjælp, og de ere dog virkelig alle Kategorier eens berettigede dertil. Giv ikke en Skilling til Hjælp, det vil være det Rigtigste, og da vil enhver Part selv hjælpe sig som foranført, thi ellers vil ikke 1½ & 3 Millioner og ikke 6 Millioner hjælpe; de vil Intet forslaae« . . . »Dette kun enkelte ufuldstændige Argumenter til Deres Excellences Bedømmelse«.

Side 34.

Den omst. berørte Depesche af 19. Novbr. 1857 fra den russiske Udenrigsminister til Ruslands herværende Gesandt var foranlediget ved, at den danske Regjering kort efter Afslutningen af den holstenske Stænderforsamlings Møder i en Circulærdepesche af 12. Oktbr. til vore Gesandter ved Stormagternes og Sverrig-Norges Hoffer gjorde Rede for sit Mellemværende med Stænderne, forklarende bl. A., hvorledes ogsaa dette sidste Forsøg i forsonlig Retning var strandet paa Stændernes Umedgjørlighed¹⁾.

Ved en yderligere Cirkulærdepesche af 14. Novbr. 1857 blev der sendt de samme Gesandtskaber en »*Mémoire*«, i hvilken Regjeringen imødegik de af Stænderforsamlingen fremsatte Klager over en finantsiel Prægravation (Actstykker l. c., S. CXII og S. CXII—CXXXIX): »*L'administration des finances*«, afslutter Mémoiren, »*a constamment fait tout ce qui dépendait d'elle pour traiter toutes les parties de la Monarchie d'une manière juste et égale*« . . .

---

¹⁾ Actstykker l. c., S. CIII med dertil knyttet udførligt »Bilag« (l. c., S. CIV—CXI), idet til Veiledning blot for Den, der vil have Besvær med selv at granske dette Materiale, bemærkes, at forsaavidt der af Thorsøe (l. c. vol. II, S. 593—596) hidsættes et længere Citat af den anførte Cirkulærdepesche (benævnt »Rundskrivelse«), vil man forgjæves søge dette Citat i selve »Rundskrivelsen«, hvorimod det findes i det med denne medfulgte »Bilag«, affattet paa Fransk (Actstykker l. c., S. CIX—CXI).

»*Le Holstein n'a aucun droit de se plaindre*« (Actstykker l. c., S. CXXXVI).

Som Svar paa disse Redegjørelser om Mellemværendet med Stænderne ventede Regjeringen en imødekommende Optræden af de paagjældende Stormagter, men Forventningen blev langtfra fyldestgjort. Særlig fra russisk Side stillede man sig stærkt tvivlende om Virkeligheden af Regjeringens Forsøg paa at komme til en Overenskomst med de holstenske Oppositionsførere, og — som det ses af Fru Andræs Optegnelse — var Ruslands Udtalelser, saaledes som de kom til Orde i en Depesche af 19. Novbr. til dets herværende Gesandt, saa stærke, at de »aldeles havde decontenanceret Michelsen«. Om Berettigelsen til denne Forskrækkelse tør jeg Intet udtale, idet Depeschen ikke findes blandt de Rigsraadet meddelte »Actstykker«, og nøies derfor med at henvise til Omtalen hos Neergaard (l. c. vol. II, S. 159), af hvilken det bl. A. fremgaar, at Rusland i sin Mistillid til Regjeringens forsonlige Bestræbelser opfordrede selve Kongen til nu endelig at benytte den Lejlighed, som tilbød sig ved Sagens Indbringelse for Forbundsdagen, »til at give Vidnesbyrd om de forsonlige Hensigter, der besjæler ham, og bevise paa en uforkastelig Maade, at det er hans Hensigt at opretholde de Aftaler, der er truffne mellem Hs. Maj. og Forbundet, særlig angaaende Hertugdømmet Holsten«. Ligeledes henvises til Neergaard med Hensyn til det »skarpe, bestemte Svar«, som det ved en Sammenkomst i December mellem Andræ, Hall og Krieger blev besluttet, at der skulde skrives til Rusland, idet herom l. c. bemærkes, at »den danske Regering« i Svardepesche af 14. Jan. 1858 »i noget bevægede Ord protesterede mod denne [Ruslands] Opfattelse af Sagen«.

Side 35.

Andræs omst. berørte Besøg hos Enkedronning Caroline Amalie var vistnok foranlediget ved dennes Ønske

om ved Bistand af Statskassen at komme en af den afdøde Konges i videnskabelig Gjerning Ansatte til Hjælp i hans økonomiske Trang. Gjentagende tilskrev Dronningen Andræ herom, bl. A. i nedenstaaende Brev:

»Herr Geheimeraad Andræ!

Det er Dem bekjendt, at Kammerraad Beck i sin Tid var ansat ved min salig Konges Coquille Cabinet¹⁾, og at han nu lever i Sorøe af hans Pension²⁾. For at afbetale hans Gjæld bliver der ham siden 7 Aar hvert Aar af denne Pension aftrukket 500 Rbrd., og dette skal endnu vedblive i 3 Aar, indtil hele Gjælden er afbetalt. Paa Grund af Tidernes fordyrelse ønskede han nu: enten Eftergivelse af de 3 Aars Afdrag eller Henstand med Afdragelsen i nogle Aar. Jeg tør være overbeviist om, hvis et af disse Ønsker kunne komme i Betragtning, vil De med Glæde opfylde det.

D. 18. November 1857.

Velvilligst

Caroline Amalie«.

I saa Henseende stillede det sig saa heldigt, at Andræ faa Maaneder senere kunde meddele Enkedronningen, at et Lovudkast om »Eftergivelse af Summer, der skyldes til Statskassen for modtagne Forskud paa Gage, Pension og deslige«, som d. 18. Januar var indbragt af ham for Rigsraadet (Rigsraadstid. 1858, Sp. 62), enstemmigt var bleven vedtaget ved 3die Behandling (l. c., Sp. 1538), saaledes at der i Overensstemmelse med Udkastet »eftergaves Dr. phil. Beck et af Statskassen modtaget Forskud [paa Pension] af 1325 Rd.« (l. c. Anhang A, Sp. 1055—56).

¹⁾ Mere omstændelig lyder Ansættelsen i det i det Flg. nævnte Lovudkast: »Forhv. Inspector ved de Kongelige particulære naturhistoriske og archæologiske Samlinger, Dr. phil. Beck« (Rigsraadstid. 1858, Anhang A, Sp. 1055—1056).

²⁾ Enkedronningens Retskrivning bibeholdt baade i dette og i det S. 204 hidsatte Brev; Tegnsætningen derimod ændret af mig.

Samme Dag, d. 19. Marts, som Loven blev stadfæstet af Kongen, modtog Enkedronningen Meddelelse om det glædelige Udfald og udtalte sin Taknemlighed til Andræ i nedenstaaende Linier:

»Herr Geheimeraad Andræ.

Jeg er Dem usigelig forbunden for den glædelige Efterretning om Dr. Becks frigivelse af den ham endnu paa-hvilende Gjæld! Der vil blive en Jubel i familien, naar den i Aften erfarer dette Budskab! Jeg gjentager Dem derfor min hjertelige Tak!

D. 19. Marts 1858.

Velvilligst

Caroline Amalie«.

Side 37.

Unægtelig »Flyveposten«, dengang »det mest udbredte Blad i Kjøbenhavn næst efter »Berlingske Tidende« (Dansk biogr. Lexikon XV, S. 570), stærkt angribende Andræ i de omst. berørte Artikler af 12. og 16. Decbr. 1857). Exempelvis nogle Citater af den sidstnævnte:

»Dagens Spørgsmaal er Pengekrisen« . . . »og her møder man saa Finantsminister Andræ, som den, af hvis gode Villie og Omhu for Fædrelandet, af hvis Dygtighed og uhildede Blik paa Forholdene man maatte være berettiget til at vente velvillig Imødekommen, deeltagende Selvopoffrelse og et gavnligt, Forholdene overskuende Raad. Men her paa den øverste Spids, hvor det Hele samler sig, og hvoraf Alt er afhængigt, her finder man netop, hvad man allermeest maa beklage i et saadant Øieblik: Udygtighed paa den ene Side og hovmodig Fornemhed paa den anden. Allerede een af disse Egenskaber vilde være nok til at ødelægge Meget; begge i Forening blive de utaaelige« . . .

»Efter Forhandlinger, der have givet rigelig Leilighed til at lære den Ringeaft at kjende, hvormed Excellencen skuer ned paa Handelsstanden og de Forlegenheder, Øieblikkets Forviklinger have bragt den ligesom Enhver, der driver en større Bedrift, er han endelig saa naadig at laane Banken en Million; men nu vil han med det Samme vise sig som den store Finantsminister: han tager derfor 8 pCt. af den, netop det Samme, hvortil Banken igjen udlaaner sine Penge. Som Aager pleier man ellers at stemple det at benytte sig af Øieblikkets Forlegenhed til at pine Penge ud af en arm Synder, der trænger til Hjælp« . . . »Efter med tilbørligt Hovmod at have viist sin Magtfuldkommenhed og derved indgydt Respect, skaffer han en Indtægt for Statskassen af 8 pCt. af en Million. Vee den, der nu igjen kommer og siger, at Andræ ikke skaffer Renter af Kassebeholdningen: da peger man blot paa de 8 pCt.; vee den, der kommer og siger, at Oberstlieutenanten ikke forstaaer sig paa Finantsoperationer: da viser man blot hen til den umaadelige Kløgt, hvormed han har vidst at benytte Omstændighederne til at skaffe Statskassen Indtægt« . . . »En Finantsminister behøver blot, naar en Krisis er forhaanden, at lukke sin Dør af i de første Dage; dersom de udenfor Staaende derefter banke altfor voldsomt paa, lukker han lidt op, ifører sig sin fulde Værdighed og viser dem Vinterveien. Endelig, naar de Paatrængende begynde at blive hørøstede, benytter han Leiligheden til at udpine en saa høi Rente som muligt. Derved har han sørget for Statskassens Tarv og viist, at han er en stor Finantsminister«.

Næppe har Andræ følt sig ilde berørt ved denne Omtale af sig som hovmodig, udygtig, aageragtig etc., — *fais ce que dois, advienne que pourra*, var nu engang en Rettesnor, som han fulgte i sin politiske Gjærning, og desuden: Længst var han jo vant til at se sin Færd i saa Henseende angreben af en ham ildesindet Presse, — ikke mindst den »geniale Ab-

surditet«¹⁾: Udfindelsen af en Valgmaade ved Forholdstalt og dennes Virkeliggjørelse i Fællesforfatningen af 1855, — et »Valgsystem, der ubetinget er det sletteste og upopulairreste, og neppe nogensinde vil opnaae at blive anseet anderledes«²⁾, hvorfor Andræ da ogsaa ved en første Forhandling om den kunde tale om »Æren, eller jeg kunde maaske rettere sige Skammen«, af sin Opfindelse³⁾.

Side 41.

Unægtelig været forbundet med endeel Besvær at udfinde, hvad det vel kan have været for et mærkeligt Lovforslag, som hverken Hall eller Andræ vilde paatage sig at forelægge Rigsraadet, og som ved denne gjensidige Vægning fremkaldte en saa stærk Uenighed mellem Begge, at Andræ «haabede, der kunde komme en Ministercrise ud deraf».

»Jeg troer en Domainelov«, lyder en veiledende Bemærkning af Fru Andræ, og man kunde herved ledes til at antage, at Lovforslaget var af lignende Art eller stod i Forbindelse med de Rigsraadet i 1856 forelagte Lovudkast ang. »Afhændelse af mindre Domaineieendomme i Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg«, og særlig med et Udkast til Lov

---

1) »Fædrelandet« 21. Aug. 1855 — — »Vi have aldeles ingen Tilid til den nye Valgmaade; den seer for vore Øine snarere ud som en genial Absurditet, end som et fornuftigt System«.

2) »Fædrelandet« 17. Septbr. 1863 . . . »det vilde efter min [Plougs] Formening være yderst uheldigt, ja uforvarligt, om man lod Valgmaaden uforandret, om man af Hensyn til et høitbegavet og agtværdigt Medlems stærke Faderfølelse undlod at formindske vor brogede Mangfoldighed af Valglove og Valgsystemer, og lod det af disse bestaae, der ubetinget er det sletteste og upopulairreste, og neppe nogensinde vil opnaae at blive anseet anderledes«.

3) Nærmere herom i »Mindeskriftet« fra 1905: »Andræ og hans Opfindelse Forholdstals-Valgmaaden«, bl. A. Side 30—32 og S. 97 sammenholdt med S. 17—29 og S. 121—131.

om Afhændelse af den i Lauenborg beliggende Domaine Hollenbeck (Rigsraadstid. 1856, Anhang A, Sp. 1039—1056), hvilket Lovudkast havde givet Anledning til en vidtløftig og bevæget Debat, der afsluttedes med, at »ingen endelig Beslutning blev taget angaaende dets Vedtagelse eller Forkastelse, idet der ikke ved Afstemningen var afgivet et tilstrækkeligt Antal Stemmer« (Rigsraadstid. 1856, Sp. 3610).

En Formodning i Henhold til Fru Andræs Udtryk »Domainelov« om en Forelæggelse paany i Rigsraadssamlingen 1858 af nævnte Lovudkast er dog utvivlsomt urigtig. Bedre veiledende foreligger derimod de til Udtrykket »Domainelov« umiddelbart føiede Ord om »hvad fælles og hvad særligt; Comité nedsat tidligere, hvori Bardenfleth Formand«. Ifølge denne Tilføielse tør det nemlig sikkert antages, at Uenigheden mellem Andræ og Hall dreiede sig om Forelæggelsen af et »Lovudkast om en forandret Postering af forskjellige i Budgetterne forekommende Indtægter og Udgifter« (l. c. 1858, Sp. 16 ff., jfr. Anhang A, Sp. 1041 ff.). Om Ønskeligheden af en saadan Lov havde der alt i Rigsraads-samlingen 1856 været Tale, og særlig var af Andræ bebudet, at der vilde blive nedsat en Commission til »Undersøgelse af de mangfoldige og tildeels meget indviklede og tvivlsomme Spørgsmaal« angaaende hvad der hørte under »respective Monarchiets fælles og under de enkelte Landsdeles særlige Indtægter og Udgifter«, saaledes at der som »Resultat af denne Undersøgelse kunde fremstaae en heel ny og rigtigere Postering« (l. c. 1856, Sp. 251, jfr. 1858, Sp. 17). Faa Uger senere blev der paa Foranledning af Konseilspræsidenten, dengang Bang, nedsat en Komité, bestaaende af Delegerede fra forskjellige Ministerier for — kortelig udtrykt — »nærmere at undersøge de forskjellige Posteringer i de ældre Budgetter og i det foreløbige Normalreglement« (Dep.tid. 1856, S. 318), og i denne Komité var — som af Fru Andræ bemærket — »Bardenfleth Formand« (l. c., S. 376).

Først efter et Aars Forløb havde Komitéen tilendebragt sin Undersøgelse og »afgav under 24. Febr. 1857 sin meget udførlige Betænkning«¹⁾. Og nu opstod da i en Ministerkonference d. 9. Januar 1858 Striden om, hvem der ved Rigsraadets Sammentræden d. 14de s. Md. skulde forelægge Raadet et i Henhold til Komitéens Forslag udarbejdet »Lovudkast om en forandret Postering af forskellige i Budgetterne forekommende Indtægter og Udgifter«, enten »Konseilpræsidenten«, — omend dengang ikke Hall, men Bang — ifølge hvis Indstilling i 1856 Komitéen var bleven nedsat, eller Andræ, under hvis Omraade som Finantsminister den Art Posteringsspørgsmaal syntes nærmest at henhøre. Med sin Sky for Tal og Beregninger har Hall sikkert set med Gru paa dette Monstrum af en Betænkning og med »nogen aigreur« erklæret, at han vilde ikke have Noget med den Sag at gjøre. Ligesaa Andræ, som, omend han var en Ven af Orden og Nøiagtighed i Statens finansielle Sager og holdt paa, at han vilde have Lovudkastet bragt frem, ligeledes bestemt vægrede sig ved at forelægge det for Rigsraadet, — »mig tilkommer det ikke«, en Vægring forsaavidt begrundet, som Posteringsspørgsmaalet vedrørte ikke blot Finantsministeriet, men ogsaa Ministeriet for Monarkiets fælles indre Anliggender, Indenrigsministeriet for Kongeriget samt Ministerierne for Hertugdømmerne. Saa stærk jo Uenigheden mellem Andræ og

---

¹⁾ Rigsraadstid. 1858, Sp. 18. Betænkningen er mig ikke bekendt, idet en af Hall bebudet Omdeling af den til Rigsraadets Medlemmer ikke ses at have fundet Sted, hvorimod disse henvistes til at gjøre sig bekendt med den, være sig i Bureauet eller i Læseværelset (l. c. 1858, Sp. 18, jfr. Sp. 56). Af Motiverne til Lovudkastet ses imidlertid, at Betænkningen omfattede flere end 200 Sider, og at der blandt Forslag til Ompostering var medtaget saare ubetydelige Beløb, til Ex. blandt de »for Tiden paa det holsteenske Specialbudget opførte Poster« at overføre »Æquivalent for Brændedeputat til en Bondefoged i Grevskabet Rantzau . . . , 8 Rd., som en »Udgift for Fælleskassen« (l. c., Anhang A, Sp. 1047).

Hall, at »Andræ haabede, der kunde komme en Ministercrise ud deraf«.

Unigheden varede dog kun kort. Med sit Talent til at mægle og finde Udveie kunde Hall allerede Dagen efter ved et Møde sammen med Krieger hos Andræ meddele, at han havde fundet en Løsning til at undgaae alt Besvær af Lovudkastet, — »tænkt, at det var bedst, at det simpelthen bliver lagt paa Bordet, og at vi lade Rigsraadet henholde sig til Comitéens Betænkning«. Krieger fandt jo nok, at »det var noget for nemt«, Andræ maaske ligesaa, men Sagen blev dog strax væsentlig afgjort i Overensstemmelse med Halls Ønske. Alt Dagen efter Rigsraadets Sammentræden, den 14. Januar, forelagde da Hall det omtvistede Udkast, og uden nærmere at komme ind paa dets Indhold bemærkedes blot med Hensyn til Formen, »at det gaaer ud paa, at der maa blive givet Regjeringen en Bemyndigelse til at foretage de nærmere i Lovudkastet omhandlede Forandringer«. Og Forhandlingen forløb forsaavidt glædeligt for Hall, som der ikke senere blev Anledning for ham til at udtale et eneste Ord om denne Sag. Allerede under en 1ste Behandling af Udkastet foretrak nemlig Rigsraadet, fremfor at skride til en foreløbig Drøftelse af »denne meget omfattende og overordentlig vanskelige Sag«, strax at henvise den til et Udvalg, »saaledes at den 1ste Behandling udsættes, indtil Udvalgets Betænkning er bleven afgiven« (Rigsraadstid. l. c., Sp. 890—893). Mod denne Udsættelse tog Ingen til Orde, og dermed var Sagen afsluttet baade for Halls og for Rigsraadets Vedkommende, idet »Udvalgets Betænkning blev ikke afgiven og Sagen ikke kom til videre Behandling« (Oversigt over Forhandlingerne m. m. i Rigsraadets Samling 1858 A., S. III).

Saaledes undgik da Hall ved sin Behændighed yderligere at forulempes af dette skræmmende Lovudkast. Med et *requiescat in pace* stedede han det til Hvile netop Maanedsdagen efter hin bittere Strid mellem ham og Andræ, hvorom »Klok-

kerne fra alle Taarne lød«, at den var ensbetydende med Ministeriets Afgang (omst. S. 42).

Side 42.

Uheldigvis meddeles Intet af Fru Andræ om, hvad Hall »ret morsomt fortalte om, hvorledes han havde gjort Michelsen bekendt med, at Blixen var afsendt til Frankfurt for at underhandle lidt paa egen Haand som Ministeriets sande Ven«. Derimod foreligge de omst. berørte »tvende Smaa breve«, der i den Anledning blev »vexlede mellem Hall og Blixen«, idet de ifølge Blixens Ønske blev offentliggjort i »Berlingske Tidende« af 29. Oktbr. 1863 som Vidnesbyrd om, »at han ikke til «enhver» Tid har staaet i Opposition til Ministeriet eller nægtet det sin Medvirkning«; de ere saalydende:

»Kjøbenhavn, d. 6te Januar 1858.

Hr. Baron!

Da Bismarck altsaa er at træffe i Frankfurt, vil det jo være Spørgsmaalet, om De kunde gjøre en Sviptour derud. Jeg kan sige Dem, at jeg selv vilde ansee det for meget ønskeligt, navnlig i Henhold til den Samtale, vi sidst havde, og jeg skal tilføie, at mine Kollegaer, Andræ og Krieger, hvem jeg i alt Væsentligt gjorde bekendt dermed, dele min Anskuelse.

Det er vel sandsynligt, at den Opgave, at virke for en sand og varig Afslutning af Striden mellem Tydskland og Danmark, ikke vil være let i Almindelighed, navnlig i Frankfurt, men Noget lod der sig maaskee udrette gennem Bismarck; der er derhos maaskee Ingen, hvis hele Stilling vilde være saa skikket for en saadan Indvirken, som netop De. Sagen er i alt Fald af en saa overordentlig Vigtighed, at ethvert Skridt for at virke til Gavn har Krav paa Paa-skjønnelse.

Jeg skal blot i al Hast tilføie, at Komiteebetænkningen rimeligviis først vil blive afgivet Torsdagen den 14de, saa at det vistnok vilde være særdeles ønskeligt, om De kunde være hos Bismarck, forinden dette skeer.

Deres hengivne

C. Hall«.

Blixens Svar saalydende:

»Kjøbenhavn, d. 7de Januar 1858.

Deres Excellences

Brev af Gaarsdato har jeg modtaget. At De og Deres Kollegaer dele Anskuelse, er meget glædeligt, og ifald jeg tør interpretere Deres Ord derhen, at hine Herrer ogsaa ansee det ønskeligt, at jeg begiver mig til Frankfurt, er det særdeles smigrende. Jeg kan kun sige, at jeg, ifald jeg dertil bliver opfordret, er rede til at afreise efter 12 Timers Varsel.

Deres hengivne

Blixen-Finecke «¹⁾).

Formentlig har Blixen alt samme Dag modtaget mundtlig Opfordring fra Hall om at begive sig til Frankfurt i det ønskede Øiemed og strax efter, den 8de Jan., tiltraadt Reisen, saaledes at han den næste Dag fra Hamborg telegrafisk kunde bebude sit Besøg hos Bismarck den følgende Formiddag.

Forhandlingen med Bismarck og andre Gesandter ved Forbundsagen er mig ganske ubekjendt udover det Lidet, som herom meddeles i den omst. Side 193—194 citerede Artikel af Aage Friis, i hvilken bl. A. bemærkes (S. 367—368), at omend Blixen havde fundet »velvillig Modtagelse« og »aaaben Forhandling« . . . »positive Resultater af Reisen til Frankfurt kom der ikke«.

Opholdet i Frankfurt varede vistnok meget kort, høist 5 Dage, hvad der ogsaa forsaavidt er Anledning for mig til ikke at lade uanført, som der i en Fodnote omst. S. 52 er

---

¹⁾ Saaledes med Bindestrøg foreligger Navnet i »Berl. Tid.«, men efter hvad omst. S. 193 anført er det formentlig af Blixen selv i Brevet skrevet uden Bindestrøg.

begaæet den Unøiagtighed af mig at formode om »et Brev«, som Hall i Begyndelsen af Marts »havde faaet fra Frankfurt«, at dette »formentlig var fra Blixen-Finecke«, istedetfor mere velgrundet at formode det hidrørende fra vor Gesandt ved Forbundsdagen, Bernhard Bülow.

Side 43.

Forsaavidt omst. S. 43 er anført, »at der ikke, som man kunde tro, foreligger en Feilskrift af Fru Andræ (urettelig: »Hall« istedetfor Andræ), men virkelig er Hall, som »meget indtrængende talte om det Samvittighedsløse i at laane Haand til, at Alt, hvad der var skeet i de sidste tre Aar, skulde kuldcastes«, bemærkes, at denne Halls undtagelsesvis afvisende Holdning overfor Krav af Forbundsdagen formentlig er fremkaldt ved, at han faa Dage forinden, under Blixens omst. berørte Ophold i Frankfurt, havde modtaget Meddelelse fra denne om, at Bismarck ingenlunde fuldtud sympathiserede med de i Forbundsudvalgets Betænkning af 14. Jan. 1858 skete Indstillinger angaaende bl. A. Ugyldigheden af Fællesforfatningen for Holstens og Lauenborgs Vedkommende. I saa Henseende hedder det i den omst. S. 193 citerede Artikel af Aage Friis (S. 367, jfr. S. 380):

»Den 12. Januar om Aftenen telegraferede Blixen Finecke til Hall, at han havde talt med Bismarck, Rechberg og Schrenk, havde fundet »velvillig Modtagelse« og »aaaben Forhandling«; man miskendte ikke Regeringens vanskelige Stilling, og han fandt, da han efter sin Hjemkomst aflagde nærmere Beretning for Hall, at man i det hele var rimelig; en Udsoning var efter hans Skøn ikke umulig. Han havde det Indtryk, at Bismarck (Preussen) næppe naar det kom til Stykket vilde unde Forbundsdagen stor Bevægelsesfrihed overfor Danmark« — —

I Haab om en mæglande Optræden fra Preussens Side er det, at Hall — omend kun for en kort Stund (omst. S. 48—49) —

»meget indtrængende« taler imod at imødekomme de i Forbundsforamlingen Udvalgsbetænkning stillede Fordringer.

Hvad iøvrigt angaar Udvalgsbetænkningen af 14. Jan. 1858 maa jeg — ogsaa for at »Tillæg« til dette 3die Bind af Fru Andræs Dagbøger ikke skulle blive mere omfattende end oprindelig paatænkt — nøies med at henvise til, hvad om dennes Indstillinger til Beslutning af Forbundsdagen detailleret er anført særlig af Thorsøe (l. c. vol. II, S. 605—610).

Side 46—47.

I hvilket Omfang det omst. berørte »Fjendskab mellem Kongen og Prinds Christian« lagde sig for Dagen, er mig ikke bekjendt, men som Vidnesbyrd om Kongens lidet venlige Optræden overfor Prindsen og dennes Nærmeste hidsættes nogle Smaaoptegnelser af egne Dagbøger, eksempelvis: »Ved et Nytaarstaffel ude paa Frederiksborg [Januar 1863] udbragte Prinds Christian Kongens Skaal, hvorpaa Kongen, uden at takke Prindsen, reiste sig og udbragte en Skaal for »Den, der var hans Støtte i Medgang og Modgang«, — Grevinde Danner«.

Ved Hidsættelse af en yderligere lille Optegnelse bør for at afværge Forargelse ikke lades uanført, at ihvorvel ogsaa hvad i den anført er fortalt ved en af de omst. skildrede Torsdagsmiddage, er det i Optegnelsen gjentagende betegnet som hidrørende fra »onde Tunger«:

»Den 19. Octbr. [1860] blev Prinds Christians Børn confirmerede af Paulli i Slotskirken. Fader og Moder, som vare budne, vare naturligvis upasselige og have heller ikke senere (⁵/₁₁) gratuleret. Strax efter Confirmationen kjørte Kongen til Prindsen for at gratulere ham og Børnene og medbragte en kostbar Sabel; navnlig skal Klingen have været en fin Damascener. Denne overrakte han Prins Frederik med — som onde Tunger fortæller — følgende Ord: »Her overrækker jeg

Dig denne Sabel; Du skal aldrig bruge den mod Din Konge og Dit Fædreland, som Eders Familie har haft for Skik« . . . »Seer Du, naar En bliver Officer¹⁾, pleier han at aflægge mig en Faneed, men af Dig vil jeg nok have den skriftlig«. — Saaledes berette som sagt de onde Tunger det, men Kongen har vel sagt: »Du skal altid bruge den til Forsvar for Dit Fædreland« . . . Og, »see, Andre, [der blive Officerer]« . . ., »men med Dig er det jo det Samme, Du kan blot indsende den [Faneeden]«. Vist er det imidlertid, at han udelukkende talte Tydsk til Prindsesse Louise«.

Side 48.

Saaledes som Rigsraadet i den omst. S. 51 berørte »Meddelelse om Forhandlingerne med det Tydske Forbund angaaende den Holsteen-Lauenborgske Forfatningssag« blev veiledet med Hensyn til Forbundsbeslutningerne af 11. og 25. Februar 1858 hedder det (S. 1—2) om disse saarlunde:

»Ved Beslutning af 11te Februar 1858 havde Forbundsforsamlingen af formelle Grunde i Henhold til Wiener-Slutnings-Aktens Art. 56 erklæret, at Forordningen af 11te Juni 1854, forsaavidt den indeholdt Bestemmelser, der ikke havde været den Holsteenske Stænderforsamling forelagte til Betænkning, Bekjendtgjørelsen af 23de Juni 1856 angaaende en nærmere Bestemmelse af Hertugdømmet Holsteens særlige Anliggender, samt Forfatningsloven af 2den October 1855, forsaavidt denne ogsaa skulde finde Anvendelse paa Holsteen og Lauenborg, ikke kunde erkjendes at være i forfatningsmæssig Virksomhed. Hvad Realiteten af Forfat-

---

¹⁾ »Efter Konfirmationen (19. Okt. 1860) udnævntes Prinsen til Sekondlieutenant à la suite i Infanteriet« (Dansk biogr. Lexikon V, S. 327).

›ningsbestemmelserne angik, erklæredes det, at der i dem ikke tilbørligen var taget Hensyn til de i 1851 og 1852 og navnlig ved Kundgjørelsen af 28de Januar 1852 givne bindende Tilsikringer angaaende Forandringer i disse Hertugdømmers Forfatning og den dem tilkommende ligeberettigede og selvstændige Stilling i Monarkiet, hvorhos endelig Forfatningsloven af 2den October 1855*) erklæredes ikke i alle sine Bestemmelser at være forenelig med Forbundsrettens Grundsætninger. I Henhold hertil opfordredes*) den Danske Regjering til i Holsteen og Lauenborg at tilveiebringe en Forfatningstilstand, der var i Overensstemmelse med de givne Tilsikringer og Forbundslovgivningen, og tillige sikrede Hertugdømmernes Selvstændighed i Henseende til deres særlige Forfatning og Forvaltning og deres ligeberettigede Stilling, samt snarest muligt at meddele Forbundsforsamlingen, hvilke Anordninger der vare truffene eller paatænkte til Opnaaelsen af dette Formaal¹⁾. — Til denne Forbundsbeslutning knyttede sig en anden af 25de s. M.*), i hvilken den Forventning udtaltes, at den Danske Regjering

*) Udhæv. af mig.

¹⁾ I saa Henseende lyder Opfordringen i selve Forbundsbeslutningen af 11. Febr. 1858 (›Actstykker« I. c., Anden Samling, S. 81—82) saalunde:

— — —

›Die Deutsche Bundesversammlung hat

beschlossen«:

— — —

›an die Königlich-Herzogliche Regierung das Ansuchen zu stellen,

- a) in den Herzogthümern Holstein und Lauenburg einen den Bundesgrundgesetzen und den ertheilten Zusicherungen entsprechenden, insbesondere die Selbstständigkeit der besonderen Verfassungen und der Verwaltung der Herzogthümer sichernden und deren gleichberechtigte Stellung wahrenen Zustand herbeizuführen, und
- b) der Bundesversammlung baldigst über die zu diesem Zwecke getroffenen oder beabsichtigten Anordnungen Anzeige erstatten lassen zu wollen«.

»i Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg vilde afholde sig fra al videre med Beslutningen af 11te Februar ikke i Samklang staaende, den daværende Tingenes Tilstand forandrende Fremskriden paa Grundlag af de nævnte ikke i forfatningsmæssig Virksomhed for disse Hertugdømmer værende Love«.

»Ved disse Beslutninger« — kommenterer »Meddelelsen« — »havde Forbundsforsamlingen indtaget et dobbelt*) Standpunkt. Den havde stillet sig paa Forbundsacternes Grund og, idet den paastod sin Competence til eensidigen*) og med forbindende Kraft for den Danske Regjering at fortolke disses Bestemmelser, af formelle Aarsager frakjendt de for Hertugdømmerne givne Forfatningslove Gyldighed. Men den havde tillige paastaaet en Competence til med samme Ret*) at fortolke de Tilsikringer, som formeentligen skulde være givne af den Danske Krone under de diplomatiske Forhandlinger i 1851—52*), og som Forbundsforpligtelse fremtvinge Opfyldelsen af disse efter den eensidigen*) givne Fortolkning«.

Side 49, 51 og 55.

Ogsaa med Hensyn til Indholdet af den »Erklæring«, der som Svar paa Forbundsbeslutningerne af 11. og 25. Febr. blev afgivet til Forbundsdagen d. 26. Marts 1858 (»Actstykker« l. c., Tredie Samling, S. 3—8), henvises til den Veiledning, der herom blev givet Rigsraadet i den omst. S. 214 nævnte »Meddelelse«.

I umiddelbar Fortsættelse af hvad omst. S. 214—215 er hidsat af denne »Meddelelse« hedder det om Erklæringen af 26. Marts saalunde:

»Forsaavidt Forbundsforamlingen støttede sig paa Forbundslovgivningen*), kunde den Danske Regjering aner-

---

*) Udhæv. af mig.

»kjende Beslutninger, som maatte blive tagne indenfor Forbundets uimodsagte Competence, selv i de Tilfælde, hvor den ikke var istand til at indsee Vægten af de Argumenter, som laae til Grund for Beslutningen. Forsaavidt Spørgsmaalet derimod angik diplomatiske Forhandlinger og formeentlige Tilsikringer, givne af Kronen Danmark*), maatte Regjeringen bestemt benægte, at Forbundsforsamlingen havde en eensidig*) Fortolkningsret, og modsætte sig, at det Danske Monarkies Forfatningsforhold saaledes inddroges under Forbundets Beslutningsomraade«.

»Denne Adskillelse« — fortsætter »Meddelelsen« — »var strængt fastholdt i den af den Danske Regjering under 26de Marts i Forbundsforamlingen afgivne Erklæring*)«.

»Idet Regjeringen paa den ene Side erkjendte Forbundsforamlingens Competence til at fortolke og anvende Wiener-Slutnings-Aktens Art. 56*) paa den i Holsteens og Lauenborgs provindsielle Forfatninger foretagne Forandring, erklærede den sig villig til at afhjælpe den paastaaede formelle Mangel ved at forelægge den Holsteenske Stænderforamling de Dele af Provindsial-Forfatningen, som tidligere havde været unddragne dens Forhandling¹⁾); og i Betragtning af, at adskillige Anliggender, angaaende hvilke Stænderforamlingens Raad — med eller uden retlig Nødvendighed — tidligere var bleven indhentet, f. Ex. Toldlove, fremtidigens skulde behandles som Fællessager, vilde Regjeringen tillige benytte den Anledning, som Forbundsbeslutningen frembød, til i det Udkast, der skulde forelægges Stænderforamlingen, at optage en Slutningsbestemmelse, der vilde give Stænderne Leilighed til at udtale deres Anskuelser og Ønsker angaaende Holsteens Stilling i Monarkiet«.

»Idet Regjeringen derimod paa den anden Side maatte

---

*) Udhæv. af mig.

¹⁾ Herom henvises til Udtalelser af Andræ i Rigsraadstid. 1862, Sp. 1157.

»hævde Danmarks Ret til i samme Omfang som Forbundet at fortolke Forhandlingerne fra 1851—52*), kunde den kun imødekomme Forbundsbeslutningen ved paa det ved Beslutningen af 29de Juli 1852 givne Grundlag at tilbyde Forhandlinger mellem Danmark og Forbundet som selvstændige sideordnede Magter. Ved en saadan commissarial Forhandling haabede Regjeringen engang for alle at kunne fjerne saavel de fra Transactionerne i 1851—52 som de fra Forbundslovgivningen hentede Indsigelser«.

»Ogsaa ved Ordningen af Forholdene i Overgangstilstanden*)« — hedder det fremdeles i »Meddelelsen« — »maatte den ovennævnte Grundanskuelse vise sin Virkning. Uagtet Regjeringens ovennævnte Indrømmelse egentlig kun syntes at medføre, at en efterfølgende Forelæggelse for Stænderne af de paaankede Forfatningsbestemmelser skulde finde Sted, medens disse dog indtil videre som provisoriske Love forbleve i fuld Virksomhed, erklærede Regjeringen dog, at Virksomheden af enkelte Dele af Fællesforfatningen maatte ansees afficeret for Holsteens Vedkommende. Dette vilde være Tilfældet med Hensyn til de Love, angaaende hvilke Stændernes Raad tidligere havde været indhentet*), og Regjeringen vilde derfor for Tiden ikke føre Forhandlingerne med Rigsraadet om en ny Toldtarif*) videre. Ligeledes vilde den bestræbe sig for at undgaae til Dækning af Fællesudgifter at maatte forlange nogen ny Ligning efter Forordningen af 11te Juni 1854 § 3. Men med Hensyn til andre Lovforanstaltninger*) maatte Rigsraadet vedblive at være competent for Holsteens Vedkommende«.

Som vi i det Flg. skulle se, haves ved dette Forbehold særlig »Hærorganisationsforslaget« for Øie.

---

*) Udhæv. af mig.

Side 53.

Om hvad Andræs Forslag i Erklæringen til Forbundsdagen af 26. Marts er gaaet ud paa, tør jeg intet Sikkert udtale. Ifølge Fru Andræs Bemærkning om »Andræs Holden paa Fællesforfatningen og Stivhed overfor Frankfurt«, med Ønske dog ved et »Forslag« at komme til en Overenskomst med Forbundsdagen, tør det imidlertid antages, at medens Andræ i sin Overbevisning om, at Fællesforfatningen var tilveiebragt paa fuldkommen lovlig Maade¹⁾, ikke kunde indrømme Forbundsdagen Ret til ved en eensidig Fortolkning af Forbundets Love at frakjende Forfatningen Gyldighed for Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, maatte han dog til Afslutning af den aarelange Tvist ønske forsøgt, om man ikke ved en nærmere Forhandling mellem Delegerede fra Forbundsdagen og fra vor Side kunde faae fjernet, hvad Uenigheden dreiede sig om, og derved komme til en Overenskomst om Forfatningens uanfægtede Gyldighed for begge Hertugdømmer.

I saa Henseende hedder det i Erklæringen af 26. Marts (l. c., S. 5—6):

... »Wenn namentlich in Zweifel gezogen worden ist, ob das Verfassungsgesetz für die gemeinschaftlichen Angelegenheiten der Monarchie*) durchweg mit den Grundsätzen des Bundesrechts vereinbar sei, so glaubt die Regierung,

---

¹⁾ I saa Henseende henvises til Udtalelser af Andræ, bl. A. i Rigsraadstid. 1862, Sp. 1157, og i samme Tidende Forhandlinger paa Landsthinget, Overordentlig Samling 1864, Sp. 599: »Forfatningen af 1855 er bragt tilveie paa fuldkommen lovlig Maade, og jeg gad vide, hvilket besynderligt Grundlag man vilde stille sig paa, naar man vilde benægte dette«.

*) Udhæv. af mig.

»es werde mittelst einer näheren Behandlung erkannt werden, wie wenig hier ein wirklicher Mangel an Uebereinstimmung stattfindet«. . . . »Die Regierung kann nicht umhin, angelegentlich zu wünschen, dasz es gelingen möge, die der unangefochtenen Wirksamkeit der Gesamtverfassung mit Beziehung auf die Herzogthümer Holstein und Lauenburg sich entgegenstellenden Hindernisse mittelst einer näheren Verhandlung*) baldmöglichst und ein für alle Mal zu beseitigen«. . . .

»Die Königliche Regierung darf annehmen, dasz diese Auffassung, um Billigung zu finden, keiner in's Einzelne eingehenden Begründung bedarf. Die Verhandlung würde dessenungeachtet sehr wohl in Frankfurt geführt werden können, allein sie dürfte zwischen Delegirten unter solchen Formen zu führen sein, deren Vereinbarung kaum mit Schwierigkeiten verbunden sein würde, wenn die Ansicht der Regierung über die Verhandlungsweise Anerkennung gefunden haben möchte. Auf diesem Wege würde man ohne Zweifel am leichtesten zur Lösung der vorliegenden Aufgabe gelangen*), indem wohl vorausgesetzt werden darf, dasz die Wahl Seitens des Bundes einen Repräsentanten treffen werde, der mit dem Repräsentanten der Königlichen Regierung den Wunsch einer auf gerechte und billige Weise, ohne Eingriffe in die Rechte der Krone, zu erreichenden gütlichen Ausgleichung theilen würde«. . . .

Som omst. S. 53 berørt, saae Andræ jo ingenlunde optimistisk paa dette indledende Skridt til en Revision af Fællesforfatningen for Holsten-Lauenborgs Vedkommende, — et »Forslag, som han meget gjerne troer vil være et forgjæves Forsøg«, men som han i sin Uvillie mod at gaae med til noget Skridt til en Kuldkastelse af Forfatningen havde anset sig »forpligtet til at fremsætte«, omend »paa Lykke og Fromme«.

*) Udhæv. af mig.

Ang. den lidet gunstige Modtagelse, som Forslaget fandt i Forbundsforsamlingen, henvises til hvad i det Følgende er bemærket om dennes Udvalgsbetænkning af 29. April og Forbundsbeslutningen af 20. Mai.

Side 55 og 60.

Medens Forslaget om Kjøbenhavns Befæstning mod Sø-siden uanset den Modstand, det mødte i Rigsraadet, vedtoges med overveiende Majoritet (omst. S. 57), led »Hærorganisationsforslaget« (d. e.: »Udkast til Lov indeholdende organisatoriske Bestemmelser for Landmilitairetaten«) forsaavidt en lidet gunstig Skæbne som det alt under en første Behandling blev henvist til et Udvalg, i hvilket det forblev henliggende uden at komme »til videre Forhandling« (Rigsraadstid. 1858, Sp. 490—91, Sp. 536 og Anhang, »Oversigt« osv., S. IV med Bemærkning: »Udvalgets Betænkning blev omdelt til Medlemmerne, men ikke trykt i Anhanget«).

Til det lidet gunstige Udfald bidrog ikke blot de stærke Angreb, som Forslaget mødte i Rigsraadet, særlig af Tscherning¹⁾, men ogsaa, at der af 6 holstenske Medlemmer blev indgivet Forslag til et Andragende, ifølge hvilket Kongen, henset til den foreliggende Forfatningsstrid, skulde anmodes om at begrænse Rigsraadssamlingens Forhandlinger til hvad der var nødvendigt for »Statshusholdningens Opretholdelse og Fortsættelsen af den løbende Forvaltning«²⁾.

---

¹⁾ Herom henvises til Rigsraadstid. 1858, Sp. 365 ff. og Sp. 461 ff. med bl. A. den vittige, men vistnok sande Bemærkning af Tscherning (Sp. 465): »Der, hvor man daglig seer færdes med Vaaben og Tropper, seer man Gadedrengene være halve Soldater, og der, hvor man aldrig seer Sligt, der taber det Betydningen som national Opdragelse«.

²⁾ Med Hensyn til Forslaget, der affattet paa Tydsk blev indgivet til Rigsraadspræsidenten d. 19. Januar, henvises til Rigsraadstid. l. c., Sp. 85, og ang. de stærkt bevægede Forhandlinger, der afsluttedes med, at For-

End mere medvirkede dog det uheldige Tidspunkt for Forslagets Gjennemførelse. Hvor let nemlig kunde det ikke i Tydskland vække Indtryk af, at vi omgikkes med krigeriske Planer, og dertil kom, at efterat Forbundsbeslutningerne af 11. og 25. Februar vare blevne os meddelt, vilde det af Forbundet blive betragtet som en Overskridelse af Forlangendet om for Holsten-Lauenborgs Vedkommende at afholde os fra alle Foranstaltninger, der — kort udtrykt — gik ud paa at ændre den i Hertugdømmerne bestaaende Tingenes Tilstand¹).

Under Hensyn til disse ugunstige Omstændigheder foretrak Regjeringen ikke for Tiden at gjøre Skridt til en Gjennemførelse af Forslaget. En Indrømmelse derimod om, at Forslaget skulde være i Strid med Hertugdømmernes forfatningsmæssige Stilling indenfor Monarkiet, kunde den ikke indlade sig paa; tvertimod: Saare afvisende lyder i saa Henseende Regjeringens Udtalelse i Erklæringen til Forbundsdagen af 26. Marts. Efter nemlig at have meddelt, i hvilke Retninger man vil efterkomme Forbundets Forlangende af 25. Febr. om at standse Lovgivningsforanstaltninger for Holsten og Lauenborgs Ved-

---

slaget forkastedes med 41 Stemmer imod de 6 Forslagsstilleres, til samme Tidende l. c. Sp. 233 ff., 568 ff. og Sp. 670.

¹) I saa Henseende henvises til hvad omst. S. 215 er anført om Forbundsbeslutningen af 25. Febr., det saakaldte »Inhibitorium«, og i Betragtning af, at denne er saa kort affattet, hidsættes dens Ordlyd (»Actstykker« l. c., 2. Samling, S. 83) saalydende:

»Die Deutsche Bundesversammlung hat

beschlossen:

die Erwartung auszusprechen, dasz die Königlich-Dänische, Herzoglich-Holstein- und Lauenburgische Regierung sich von jetzt an in den Herzogthümern Holstein und Lauenburg aller weiteren, mit dem Bundesbeschlusse vom 11. Februar d. J. (Prot. § 70) nicht im Einklange stehenden, die dermalige Sachlage ändernden Vorschritte auf der Basis der für dieselben verfassungsmässiger Wirksamkeit entbehrenden Gesetze enthalten werde«.

kommende (omst. S. 218), hedder det nemlig i Erklæringen (Actstykker l. c., 3. Samling, S. 7—8) — med Udeladelse af hvad forekommer mig uvæsentligt — saalunde:

»Anders stellt sich*) das Verhältnisz mit Rücksicht auf solche Verfügungen, welche nach den früheren provinzialständischen Begriffen nicht zu dem Gebiete der Gesetzgebung gehörten, welche nie zu einer Verhandlung mit den Holsteinischen Provinzialständen geeignet sein würden, und welche daher seiner Zeit von Seiner Majestät dem Könige aus freier Machtvollkommenheit entschieden wurden« . . . »Dies gilt namentlich mit Rücksicht auf die Bestimmungen, welche über Ausgaben zu den gemeinschaftlichen Administrationszweigen*) in dem Biennium 1858—60 getroffen werden sollen« . . .

. . . »Das somit mit Rücksicht auf finanzielle Bewilligungen Geltende gilt auch von anderen Gesetzen, z. B. von dem Heerorganisationsplane*). Während die Seiner Majestät dem Könige gegen den Deutschen Bund in militairischer Beziehung obliegenden Pflichten selbstverständlich unverletzbar sind und nicht zur Competenz des Reichsraths gehören, hat andererseits der König stets Sein Heerwesen ohne Zuziehung der Holsteinischen Provinzialstände geordnet*). Wenn nun namentlich mit Rücksicht auf die finanzielle Seite der Heerorganisationsverhältnisse eine Zuziehung des Reichsraths erforderlich ist, wird von dem Standpuncte der früheren Holsteinischen Provinzialstände keine Einrede gegen die Beschlüsse erhoben werden können, welche der König nach Zuziehung des Reichsraths hinsichtlich der Organisation Seines Heers fassen möchte«.

Denne bestemte Fastholden af Regjeringens Ret til uhindret af Forbundets Forlangende i Inhibitoriet af 25. Februar at tilveiebringe en Hærorisationsplan efter Ønske omfattende

---

*) Udhæv. af mig.

hele Monarkiet skyldes vistnok væsentlig Andræ, der, som af Fru Andræ bemærket (omst. S. 60), »uagtet Militærplanens Mangler antog den for et stort Fremskridt«, og i saa Henseende fandt Tilslutning hos sin militære Ven, Reich, der i forskjellig Retning tog den i Forsvar (Rigsraadstid. l. c., Sp. 445 ff. og Sp. 477 ff.).

Side 58—59.

Angaaende den »complete Seier«, som Andræ vandt med Hensyn til sit Forslag om, i hvilket Omfang og paa hvilken Maade man efter Afløsningen af Sundtolden skulde komme Helsingørs Kommune til Hjælp, bemærkes i al Korthed, at medens den af Andræ foreslaaede Hjælp var begrændset til et Beløb af »26000 Rd. til Understøttelser m. m. i Anledning af Sundtoldens Afløsning« samt til »en Bemyndigelse for Regjeringen til at overdrage Helsingørs Commune Øresunds- og Helsingørs Sygehospital med tilhørende Activer og Passiver« (Rigsraadstid. 1858, Sp. 2197—98, jfr. Anhang A, Sp. 2531—36), blev der af Rotwitt og Bluhme stillet — i Realiteten væsentlig overensstemmende — Forslag om, at »Finantsministeren bemyndigedes til af Øresundsfonden*) at udlaaene til Helsingørs Commune rentefrie i 10 Aar 200000 Rd.« (Rigsraadstid. l. c., Sp. 2263—64, jfr. Sp. 2178 ff. og Sp. 2183 ff. med Hensyn til resp. Rotwitts og Bluhmes Motivering af deres Forslag).

Saaledes ved Statskassens Penge at komme en Kommune til Hjælp kunde Andræ imidlertid ikke indlade sig paa — »jeg kan ikke vinde den Overbeviisning, at det er fuldkommen retfærdigt at lade Monarchiet*) udrede denne Understøttelse, og det er mig derfor umuligt at modtage selv kun en Bemyndigelse dertil« (Rigsraadstid. l. c., Sp. 2206, jfr. Sp. 2197 ff.),

---

*) Udhæv. af mig.

og Resultatet blev, at medens Rotwitts og Bluhmes Forslag forkastedes med overveiende Majoritet, vandt Andræ forsaavidt »en complet Seier« for sit som det »eenstemmigt blev vedtaget« (l. c. Sp. 2263—64).

Blandt dem, der særlig lod sig paavirke af Andræs Argumentation om ikke at kunne modtage den foreslaaede Bemyndigelse, var, som af Fru Andræ bemærket, Scheele, der udtaler, at da han Afstemningsdagen om Morgenens indfandt sig i Rigsraadet, var det med den Beslutning at tage Ordet til Gunst for Rotwitts Forslag, men efter at have hørt Andræs Foredrag (l. c., Sp. 2193 ff. og Sp. 2205—06) maatte han bekjende, »daz die heutige Discussion mich zu einer andern Seite hinübergeführt hat« . . . »daz eine solche Schenkung aus den Gesamtmitteln der Gesamtmonarchie nicht motivirt sein kann«, og Scheele slutter sin Tale med en Hyldest til Andræ, saalydende: »Es ist dies alles vollständig correct aus allgemeinen finanziellen Rücksichten, und in dem Grad correct, daz ich glaube, der Reichsrath könnte nicht wünschen, daz ein Finanzminister auf eine andere Weise in dieser Beziehung je sich aussprechen möchte« (l. c., Sp. 2214—15).

Side 61—62.

Med Hensyn til den afvisende Maade, hvorpaa Forbundsforsamlingen i Udvalgsbetænkning af 29. April stillede sig overfor vore Tilbud i Erklæringen af 26. Marts, er særlig at anføre, at man bebreidede Regjeringen, at dens Indrømmelser væsentlig kun var af formel Art, — »der Kern der Sache« derimod »mit Stillschweigen übergangen« (Actstykker l. c. 3die Samling, S. 5); man maatte vide, hvilke saglige Indrømmelser Regjeringen agtede at gjøre for at bringe Fællesforfatningen i Overensstemmelse med Forbundets Krav, inden man kunde optage de tilbudte Forhandlinger, eller — saaledes som det hedder i Udvalgsbetænkningen (Actstykker l. c., S. 6): »Die Er-

klaring vom 26. März bietet jedoch hierfür keine Sicherheit; nichts verburgt, dasz Verhandlungen mit den Ständen nicht abermals resultatlos bleiben müssen, und eben so fehlt es für eine weitere Verhandlung am Bunde an jedem sicheren Ausgangspuncte«.

Yderligere protesterede Udvalgsbetankningen mod Regjeringens Formening, at en Revision af Fellesforfatningen og Valgloven for Holsten-Lauenborgs Vedkommende kun kunde skee ved Medvirkning af Rigsraadet — en Opfattelse, der formenes »ganz unzulässig, denn durch den Beschluss vom 11. Februar l. J. ist das Verfassungsgesetz vom 2. October 1855 für die Herzogthümer unwirksam erkannt worden, folglich aber kann dem durch dieses Gesetz begründeten Reichsrathe*), dessen Zusammensetzung zudem auch materiell beanstandet wurde, unmöglich die Berechtigung zugestanden werden, auf die Ordnung der Verfassungsverhaltnisse in den Herzogthümern weiteren entscheidenden Einflusz zu üben« (Actstykker l. c., S. 4—5).

Forbundsforsamlingen sluttede sig til Udvalgets Indvendinger, og i Henhold til dets Indstilling udferdigedes da en Beslutning af 20. Mai, der som Hovedpunkt gik ud paa at rette en Opfordring til den danske Regjering om »baldmoglichst, und jedenfalls innerhalb der nächsten sechs Wochen bestimmte Mittheilung darüber machen lassen zu wollen, wie sie, im Vollzuge des Bundesbeschlusses vom 11. Februar l. J. Ziffer 2 lit. a, die Verhältnisse der Herzogthümer Holstein und Lauenburg zu ordnen gedenke«^{*)} (l. c., S. 41).

Mere fyldigt omtales denne Forbundsbeslutning i den omst. S. 214 anförte »Meddelelse til Rigsraadet« (S. 4—5) saalunde:

»Forbundsbeslutningen af 20de Mai gjentog Forbunds-

*) Udhav. af mig.

»forsamlingens Paastand om eensidig Fortolkningsret af Forhandlingerne i 1851—52 og om Beføielse til at fremtvinge Udførelsen heraf i Holsteen og Lauenborg. Forsaavidt den Danske Regjering havde erklæret at ville skride til Forhandlinger med de holsteenske Stænder, kunde man ikke erkjende den Leilighed, som der efter Erklæringen vilde blive disse givet til at yttre deres Anskuelser og Ønsker om Hertugdømmets Stilling i Fællesmonarkiet, for en tilfredsstillende Fyldestgjørelse af den dem tilkommende Ret. Men man savnede derhos en bestemt Angivelse af, hvilke Indrømmelser*) Regjeringen agtede at gjøre, og af disses Beskaffenhed maatte det afhænge, om Forbundsforsamlingen i Forhandlingerne med Stænderne og commissariale Forhandlinger med Forbundet kunde erkjende et passende Middel til Opnaaelsen af en endelig Ordning«.

»I Overensstemmelse hermed« — fortsætter »Meddelelsen« — »fordrede altsaa Beslutningen, at den Danske Regjering snarest mulig og i alt Fald inden 6 Uger skulde gjøre bestemt Meddelelse om, hvorledes den paatænkte, i Henhold til Forbundsbeslutningen af 11te Februar II. litr. a [hidsat omst. S. 215], at ordne Hertugdømmerne Holsteens og Lauenborgs Forfatningsforhold, idet Forsamlingen forbeholdt sig, derefter at tage Beslutning om, hvad Værd der kunde tillægges en Raadslagning med Stænderne, samt om og i hvilken Form videre Forhandlinger vilde være at indlede. Med Hensyn til Forholdene i Overgangstilstanden*) kunde den i Erklæringen af 26de Marts opstillede Fortolkning af Beslutningen af 25de Februar [omtalt omst. S. 218] ikke anerkjendes, og man forbeholdt sig at gjøre yderligere Skridt, forsaavidt Foranstaltninger, stridende mod hin Beslutnings Øiemed og Indhold, maatte komme til Forsamlingens Kundskab«.

»Den Danske Regjering's Bestræbelser« — afslutter »Meddelelsen« — »for at bringe en egentlig Forhandling istand, ved

---

*) Udhæv. af mig.

»hvilken de modstaaende Anskuelse kunde ventes nærmere klarede, havde saaledes været frugtesløse. De »bestemte Meddelelser«^{*)}, som Forbundsforsamlingen gjorde til forudgaaende Betingelse for Forhandlinger, maatte dels ansees umulige, saalænge Indvendingerne mod Forfatningens Indhold ikke havde faaet en bestemtere Form, dels, saalænge Forhandlingerne ikke endnu vare aabnede, erkjendes at være en Anticipation, der stod i Strid med selve Øiemedet«.

Side 63.

Næst at henvise til den indgaaende Omtale hos Neergaard (l. c. II, S. 185 ff., jfr. S. 173 ff.) af den for Helstatens Opretholdelse saa betydningsfulde Erklæring til Forbundsdagen af 15. Juli 1858 og selve denne, saaledes som den foreligger blandt »Actstykker l. c., 3die Samling S. 1—4, henvises ogsaa ved denne Leilighed til den Maade, paa hvilken den, omtales i den omst. S. 214 citerede »Meddelelse til Rigsraadet«, S. 5—6.

Omtalen i denne indledes med en Bemærkning om, at »da den Kongelige Gesandt i St. Petersborg [Otto Plessen] paa sin Tilbagereise til sin Post passerede gennem Berlin, havde han en Samtale med den Preussiske Udenrigsminister [Manteuffel], i hvilken denne angav som Grund til, at man fra tysk Side ikke kunde gaae ind paa den i Erklæringen af 26de Marts foreslaaede Forhandling«^{*)}, at man derved fra Forbundets Side, i Strid med Beslutningen af 11te Februar, vilde anerkjende Fællesforfatningens Retsgyldighed for Holsteens og Lauenborgs Vedkommende«^{*)}. Anderledes vilde Sagen derimod stille sig, dersom den Danske Regjering besluttede sig til at forhandle om Holsteens Stilling i Monarkiets almindelige Organisation«^{*)}.

---

^{*)} Udhæv. af mig.

»Ligeoverfor en saa bestemt Udtalelse« — fortsætter »Meddelelsen« — »af den Preussiske Udenrigsminister, som maatte antages tilfulde at kjende ogsaa det Østerrigske Cabinets Anskuelser, og efter de Erklæringer, som af den herværende Franske og Engelske Gesandt gjentagende og med stor Styrke afgaves i samme Retning, besluttede Regjeringen sig til en Erklæring*), der kunde hæve den formelle Betænkelighed, som Forbundet nærede ved at aabne Forhandlinger om Sagens Realitet. Vel frembød der sig væsentlige Betænkeligheder ved endog kun betingelsesviis*) at gaae ind paa Betragtningen af Fællesforfatningen som midlertidig hvilende*) for Holsteens og Lauenborgs Vedkommende, og det saa meget mere som man ved en saadan Indrømmelse dog kun vilde opnaae, at Realitetsforhandlinger aabnedes. Men deels*) var det unægtelig ved Forbundets Optræden allerede bleven en Kjendsgjerning, at en ny Rigsraadsbeslutning*) for Tiden ikke som saadan kunde gøres gjældende i Holsteen eller Lauenborg, deels*) troede man ikke at burde lade noget forsvarligt Middel ubenyttet for at undgaae Executionen, som efter alle Meddelelser var aldeles sikkert besluttet, hvis Danmark intet Skridt foretog, — navnlig naar de i Sagen ikke umiddelbart interesserede fremmede Regjeringer indtrængende anbefalede bemeldte Indrømmelse«.

»Ved Circulairstyrelse af 8de Juli meddeelte Regjeringen de fremmede Hoffer den tagne Beslutning, og Danmarks Erklæring angaaende Forbundsbeslutningen af 20de Mai afgaves i Forsamlingens Møde den 15de Juli*). Det udtaltes heri, at medens man ikke kunde give nogen »bestemt Meddelelse« paa Sagens daværende Stadium, vilde man for at fjerne enhver formel Betænkelighed, der kunde gjøre Forbundsagen mindre tilbøjelig til at gaae ind paa en Forhandling*), som formeentligen vilde være det eneste Middel til en mindelig Afgjørelse, være beredt til under denne Betingelse og i Overensstemmelse med Forbundsbeslutningerne af 11te Febr. og af 20de Mai

*) Udhæv. af mig.

»Nr. 2¹⁾ at ansee Fællesforfatningen af 2den October 1855²⁾ som værende midlertidigen ude af Virksomhed for Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg, saaledes at Forhandlingen mellem Delegerede*), under udtrykkeligt Forbehold af Kongens og de ikke tyske Landsdeles ukrænkelige Rettigheder, frit skulde dreie sig om den endelige Fastsættelse af Hertugdømmerne Holsteens og Lauenborgs forfatningsmæssige Stilling i Monarkiet.«

Som omstaaende S. 53 bemærket kunde Andræ, uanset sit Ønske om ved en Forhandling med Forbundsdagen at komme til en Ordning af Holsten og Lauenborgs Stilling indenfor Monarkiet, der kunde tilfredsstillende Hertugdømmerne og de tyske Magter, ikke indgaae paa som Betingelse for slig Forhandling »die Gesamtverfassung vom 2. October 1855 als für die Herzogthümer Holstein und Lauenburg mittlerweile auszer Wirksamkeit seyend zu betrachten« (Actstykker l. c., S. 4), — et Skridt, der efter hans Overbevisning ikke vilde føre til Forsøg paa at knytte Baandet med Hertugdømmerne paany, men »som jeg — Finantsminister, dengang det Spørgsmaal forelaa — forudsaae, hvad Andre ikke vilde indrømme, maatte med Nødvendighed føre til Patentet af 6te Novbr. 1858« (ang. Ophævelsen af Fællesforfatningen for Holsten og Lauenborgs Vedkommende)²⁾.

---

¹⁾ Ovenanførte »Nr. 2« af Forbundsbeslutningen af 20. Mai saalydende (Actstykker l. c., S. 41—42):

«Die Bundesversammlung hat hierauf beschlossen:»

»2) der Königlich-Herzoglichen Regierung in Bezug auf die Ausführung des Bundesbeschlusses vom 25. Februar d. J. zu erklären, wie sie [die Bundesversammlung] die Auslegung dieses Bundesbeschlusses nicht anerkennen vermöge, welche in der Erklärung vom 26. März aufgestellt ist, vielmehr sich jede weitere Beschlussfassung vorbehalte, falls Vorgänge zu ihrer Kenntniz kommen sollten, welche mit dem Zwecke und Wortlaute jenes Bundesbeschlusses nicht in Uebereinstimmung ständen.«

*) Udhæv. af mig.

²⁾ Rigsraadstid, overordentl. Samling 1863, Sp. 548; Udhæv. af mig.

Med det nøie Kjendskab til Halls Ønske om »at ville gjøre Alt for at fremme en Eiderpolitik« (omst. S. 29) følte Andræ sig ligeledes forvisset om, at hvad der tilsigtedes ved denne midlertidige Ophævelse af Fællesforfatningen var ikke en Forening af et sprogligt-nationalt delt Slesvig med Kongeriget, men at knytte Slesvig som en Helhed indtil Eideren til Kongeriget. Af slig Inkorporation af Slesvig var Andræ imidlertid alt fra første Færd, da der under Trearskrigen var udbredt Ønske om den ¹⁾, en absolut Modstander, i saa Henseende fuldtud samstemmende med sin Svoger H. E. Schack, der i et lille Skrift fra 1849 »Om Slesvigs Deling« varmt tog til Orde imod Datidens falske Betragtningssmaade af »Slesvig som en Eenhed for sig, en Heelhed, forskjellig fra dets nordlige og sydlige Naboer«, istedetfor at erkjende, at »det Antal Qvadratmile, man kalder saa, kun indbefatter et Stykke af Danmark og et Stykke af Tydskland, hvis Grændser her støde sammen« . . . »Hvad vil man dog paavise, der skulde være fælleds og characteristisk for dette slesvigske Folk? Kan der være mere stridende Elementer, end de, der omsluttes af det Stykke Land, der fører Navn af »Slesvig« og Titel af »Hertugdømme?« Hvilken falsk Betragtningssmaade har dette Navn og denne Titel dog ikke medført, og hvor vilde det ikke fremme den rette Erkjendelse, om man rev sig løs herfra, og erkjendte, at der Intet existerer, som kan constituere Begrebet »slesvigske Folk« eller Staten »Slesvig« ²⁾.

I denne Forkastelse af et Slesvig indtil Eideren forenet med Kongeriget var Andræ saa fuldtud enig med sin Svoger,

¹⁾ Herom henvises til Neergaard l. c. I, S. 321 ff.

²⁾ Udhæv. af mig. Yderligere Citater af Schacks Brochure og med denne samstemmende Udtalelser i Ugebladet »1848« ere hidsat i »Tillæg« til vol. I af Fru Andræs Dagbøger, S. 179 ff.; jfr. S. 223 ff. og S. 240 ff. angaaende Uoverensstemmelse mellem Andræ og Krieger om Ordningen af Forholdene i Slesvig efter Ophør af Trearskrigen.

at man har tillagt ham »en væsentlig Andel« i dennes Brochure¹⁾; ogsaa for Andræ var Eideren en Grændse, der »fra et nationalt Standpunkt kun deri er forskjellig fra Elbgrændsen, at det er et mindre Stykke af Tydskheden, man vil have indenfor Danmarks Grændse« (Schack l. c., S. 53; Udhæv. af mig). Betegnende lyder i saa Henseende Andræs Ord i Rigsraadet: »Jeg troer, at man skulde have overordentlig Vanskelighed ved at tildanne en dansk Historie, som satte Grændselinien ved Eideren; det var maaske langt lettere at danne en, der satte Grændsen ved Kongeaen«²⁾.

Side 67.

»Naar Andræ gaaer, mister Ministeriet sit Salt«, m. a. Ord: Sin Eiendommelighed, sin Styrke, eller som udtrykt i en Artikel i »Morgenposten« 28. Septbr. 1857, sin »ledende Tanke«, — en Artikel, der karakteriserer Andræ som den, der »har Ministeriet i sin Lomme« . . . »Den lille Hall med det store Mægler-talent staaer rigtignok paa Placaten som Nummer Eet; men det er blot for et Syns Skyld; Andræ, kun Andræ styrer det Hele. Ingen Minister skal turde gjøre noget af Betydenhed, uden først at adspørge Andræ«, og Omtalen afsluttes med, at »hans Colleger ere allesammen flinke, men overmaade svage Mænd; men han er en Character, med en Jernvillie, som kunde have gjort Danmark særdeles megen Gavn, men, som vi frygte for, vil gjøre vor Frihed og Nationalitet ubodelig Skade«, — Ja, *credat Judaeus Apella!*

¹⁾ C. St. A. Bille i en biografisk Skizze af Andræ i »Illustr. Tidende«, 14. Febr. 1875.

²⁾ Rigsraadstid. overordentl. Samling 1863, Sp. 494 (Udhæv. af mig).

hvilken den Dem [Andræ] som Storkors af Dannebrog tilkommende personlige Rang traadte i Virksomhed«.

Forsaavidt henstod da Kriegers Avis i Brevet til Andræ ikke uden at blive taget til Følge.

Side 76.

Om Størrelsen af de aarlige Pengebeløb, der ifølge Etatsraad Suhrs Testamente ved hans Død i 1858 blev tillagt Heiberg og Fru Heiberg, findes ingen Oplysning i »Et Liv gjenoplevet i Erindringen« udover en Bemærkning (l. c. IV, S. 121—122): »I sit Testamente havde Theodor Suhr indsat endel af sine Venner til at nyde et aarligt Legat; mellem disse vare ogsaa Heiberg og jeg«. I et Mindeskrift om den Suhrske Slægt¹⁾ ses imidlertid (S. 153—154), at blandt »de Private, som Theodor Suhr betænkte med aarlige Udbetalinger fra 200 til 500 Rd. for Livstid«, var ogsaa Fru Heiberg, om hvem det i Mindeskriftet hedder: »Særlig lægger man dog Mærke til Fru Heiberg, der afgjort behandles med størst Courtoisie. [I] 1850 skriver han: »Det Venskab og den Opmærksomhed, Fru J. L. Heiberg i mange Aar har vist mig, har jeg sat megen Pris paa, og jeg haaber, at hun ikke vil nægte mig af min Stiftelse at modtage 400 Rd. aarligen for hendes Livstid«. 1857 føjer han til: »Det Fru Heiberg tillagte Annuum af 400 Rd. tillægges ogsaa hendes Mand og vedbliver fuldt at udredes til den Længstlevende af dem. Bestemmer Fru Heiberg sig til af nogensomhelst Grund at forlade Theaterets²⁾ Tjeneste, anmodes hun om personlig for sin Livstid at modtage et yderligere Annuum af 200 Rd.«.

---

¹⁾ Mere omstændeligt lyder Mindeskriftet (trykt som Manuskript) saalunde: »Det Suhrske Hus i Kjøbenhavn 1749—1899, Historiske Meddelelser af C. Nyrop, MDCCCIC«.

²⁾ Retskrivningen ganske som i Mindeskriftet.

Frankfurtsessionen d. 12. [ang. Vedtagelsen af Forbundsbeslutningen af 12. August] gik meget roligt; kun har det vakt stor Forundring, at Hamburg ÷ Bremen har overstemt Lübeck + Frankfurt¹⁾. Jeg har stor Fornøjelse af at drille Dr. Krüger²⁾ i den Anledning; han beder som andre Forbrydere om Henstand, indtil Dommen fældes.

Naar jeg nu tilføier, at vi have havt Bjergtaage igaar Morges og Aftes i Thorbek [Taarbæk], og at den bekjendte gule Vogn [Etatsraad Suhrs Wiernervogne vare gule] har været set paa Deserttouden, veed jeg ikke, at de sidste Dage have frembragt Noget, der i mindste Maade kunde egne sig til at spilde Deres Øje. Hils Deres Frue og Sønner fra

Deres hengivne

Fr. Krieger.

Hr. Geheime-Etatsraad Krieger«.

Saaledes til »Hr. Geheimeetatsraad Krieger« foreligger virkelig Brevet adresseret, og man kunde herefter formene, at et »*quandoque bonus dormitat Homerus*« ogsaa var at anvende paa Krieger. Men Neil Langt snarere har Krieger villet antyde for Andræ, at omend Kongens Reskript om Entledigelsen som Finantsminister var stilet til ham som »Hr. Geheimeetatsraad C. C. G. Andræ«, tilkom denne Rangtitel ham dog ikke, forinden der forelaa en Bestalling fra Kongen herom. Formentlig er det befundet, at Krieger havde Ret, thi det ses, at der under 10. Decbr. 1860 blev sendt Andræ en Skrivelse fra Hall, med hvilken fulgte en Bestalling »til at være Vor Geheime-Etatsraad«, idet denne »efter Hans Majestæts Befaling er dateret den 10de Juli 1858 som den Dag, fra

¹⁾ Herom nøies jeg med at henvise til Preuzzen im Bundestag III, S. 410.

²⁾ Dengang »de frie Hansestæders Ministerresident ved det danske Hof« (Statshaandb. 1858, S. 21).

Blandt dem, af hvem Andræ modtog Besøg under Opholdet, var ogsaa hans Efterfølger som Finantsminister, Krieger, og efter at Krieger var vendt tilbage til Kjøbenhavn, undlod han ikke fremdeles at holde Andræ underrettet om, hvad der af Interesse for begge forefaldt i Hovedstaden; eksempelvis i nedenstaaende Brev, der som ofte Tilfældet med Breve fra Krieger er udateret, men formentlig hidrører fra Midten af August:

»Kjære Andræ!

Rigtignok har De jo nu — tænker jeg — havt en Conseilpræsidentindes, for ikke at tale om en Udenrigsministerindes og Overkirkeforstanderindes Selskab, saa jeg Intet kan melde Dem, og rigtignok maa De jo vel snart atter tye til Nørregade, men dog synes mig, at jeg til Afsked maatte sende Dem en Hilsen med Tak for den fornøielige mønske Tour. Det mærkeligste, der i lang Tid er indtruffet, er, at Grevinden, der først vilde kjøre med Kongen, tilsidst slet ikke mødte ved Dokkens Indvielse¹⁾. Dette er en Gaade, men vist er det, at denne Udeblivelse var Lyspunktet ved Festen; iøvrigt var det en stor Prostitution; vi vare vandsmægtede aldeles, dersom jeg ikke havde truet noget Drikkeligt frem. Jeg kan ganske sympathisere med Kongen, dersom han efter denne Fest ikke gjør Michelsen, men blot St. Bille til Storkors. Jeg maa bekjende min Synd, at jeg endnu ikke har udfundet, om det er Hall, der med beraad Hu har bedraget P. Vedel for den ham tilkommende Rang. Derimod kan jeg melde en ny forestaaende Høitid, Landbohøiskolens Indvielse²⁾; morsomt nok har Unsgaard aldeles af egen Drift, uden at Hall eller jeg vidste det, indstillet Fenger til i den Anledning at blive Commandør, — der vil blive et muntert Skrig!

---

¹⁾ »Den nye Dok, der er bygget paa det herværende Orlogsværft, er idag bleven indviet i H. M. Kongens allerhøieste Nærværelse« (»Fædrelandet«, 18. Aug. 1858.)

²⁾ »Den nye Veterinair- og Landbohøiskoles Indvielse er foregaaet idag« (Ibid. 24. Aug. 1858.)

den, at Ruslands, Englands og Frankrigs Gesandter nys havde indfundet sig hos Bismarck, og »diese Herren erklärten sich beauftragt, nach allen Kräften dahin zu wirken, dasz der Bund die Antwort [af 15. Juli] nicht für ungenügend erkläre, dieselbe vielmehr als Basis der Unterhandlungen benutze und weiter ausbilde«¹⁾.

Dog, trods Alt — »die Exekution eine undankbare Aufgabe zu lösen« — et *stat pro ratione voluntas* synes alt da at være foretrukket af Bismarck.

Side 75.

Om Møensopholdet i 1858 havde jeg — »om Gud vil«, som det med nedarvet Nemesistro (Biogr. om Andræ vol. I, S. 31) hedder i Ungdomsoptegnelser — haabet at give en lignende omstændelig Beskrivelse som den, der foreligger af mig angaaende Møensturen i Cholerasonneren 1853 (l. c. vol. III, »Tillæg«, S. 218 ff.). Haabet gik dog ikke i Opfyldelse, formentlig paa Grund af mere flittig Lektuelæsning til den i det følgende Aar forestaaende første Deel af Studenterexamen, og jeg maa da nøies med at henvise til, hvad der i Erindring om Opholdet ved en tidligere Leilighed (l. c. vol. I, S. 34 ff.) er meddelt om Andræs Ungdommelighed paa denne Tur, hvorledes han, der kom lige fra en opslidende politisk Virksomhed, »kunde blive ganske ungdommelig, næsten barnlig i sine Distractioner paa Møen: Med Sønnerne more sig ved at stemme op for Vandet, som løb ned ad Klinten, for at see det gjennembryde Dæmningen, eller hjælpe med til at bygge Stendysser ude i Stranden, som det da var Kunsten med store Sten at bombardere ned i Søen igjen«.

¹⁾ Indberetn. fra Bismarck af 14. Juli (l. c., S. 368; Udhæv. af mig).

For Rigtigheden af Neergaards »utvivlsomt« i Modsætning til Andræs »tvivlsomt« synes unægtelig at tale, at skjøndt Danmark i Erklæring til Forbundsagen af 15. Juli stillede sig imødekommende overfor dennes Forlangende ved at bebude en midlertidig, omend betinget Ophævelse af Fællesforfatningen for Holstens og Lauenborgs Vedkommende, afværgede denne Imødekommen dog ikke, at Forbundsagen i sit Svar herpaa af 12. August besluttede, at Danmark under Trusel med Exekution skulde opfordres til at afgive nærmere Erklæring om, hvorvidt ogsaa andre paaankede Love og Anordninger end Fællesforfatningen vilde blive sat ud af Kraft for Hertugdømmernes Vedkommende, og denne Exekutionstrusel blev fremsat uanset, at man i Forbundsforsamlingen ikke var uvidende om, at en Forbundsexekution, — m. a. Ord en Besættelse af Holsten og Lauenborg ved tyske Tropper — ingenlunde vilde blive modtaget af Befolkningen i Hertugdømmerne som en kjær Foranstaltning, tværtimod: — »Einer der hervorragendsten Führer der Opposition in Holstein«, meddeler Bismarck den preussiske Prindsregent, »schrieb mir in diesen Tagen: Wenn Sie uns 1000 oder gar 4000 Mann ins Land schicken, so werden Sie uns Speck und Brod theuer machen, aber verfassungsmässige Zustände werden Sie uns damit noch nicht schaffen. Die militairische Occupation der Herzogthümer kann Ehren halber und als weiteres Exekutionsmittel demnächst unvermeidlich werden, aber sie hat viele unwillkommene Seiten«¹⁾; blandt »unwillkommene Seiten« ogsaa

---

mit Concessionen ausgestattetes Elaborat liefern werde« . . . »und welches in einer unklaren und geschrobenen Fassung neue Vorwände gewähren kann, um die Nachgiebigkeit Dänemarks bei den ausserdeutschen Cabinetten zu rühmen« (l. c., S. 350; Udhæv. af mig).

¹⁾ Indberetning fra Bismarck af 4. August (Preuzen im Bundestag III, S. 397; Udhæv. af mig).

Hvorvidt der kan gives Andræ Ret i denne hans Tvivl, om en Forbundsexekution — d. e.: »En Besættelse af Holsten og Lauenborg ved tyske Tropper og en Suspension af den danske Konges Regeringsmyndighed i disse Hertugdømmer«¹⁾ — vilde være bleven Følgen, hvis Danmark havde nægtet at efterkomme Forlangendet om en Ophævelse af Fællesforfatningen for Holsten og Lauenborgs Vedkommende, skal jeg lade usagt. Herom henvises derimod til en med Datidens Begivenheder saa kyndig Forfatter som Neergaard, der uanset, at »Østerrig og Mellestaterne med Undtagelse af Hannover kun halvtvungne gik med til Exekutionen«, og at »selv Preussen« . . . »i Virkeligheden var alt andet end ivrig for at lade det komme til det yderste«, dog formener det »utvivlsomt, at en Forbundsexekution vilde være bleven Følgen af, at Danmark« efter Modtagelsen af Forbundsbeslutningen af 20. Mai »havde nægtet videre Indrømmelser«²⁾.

Act die Fahne des Bundes gezeigt wird, mehrere Contingente, jedes in geringer Anzahl, sich betheiligten« (Preuzen im Bundestag, vol. III, S. 337; Udhæv. af mig).

¹⁾ Neergaard l. c., vol. II, S. 175.

²⁾ Neergaard l. c. vol. II, S. 175—177 (Udhæv. af mig). Forsaauidt der af Neergaard til Begrundelse af Ovenanførte henvises til »Preuzen im Bundestag III, S. 335—450 passim« bemærkes, at for mit Vedkommende, hvor kun Situationen i Forbundsdagen forinden Afgivelsen af Erklæringen af 15. Juli foreligger til Omtale, er det tilstrækkeligt at henvise blot til l. c., S. 326—363 passim; og blandt Udtalelser af Bismarck i dette Tidsrum kunde være at hidsætte en karakteristisk lille Bemærkning om, hvorledes han, samstemmende med Andræ i Forargelse over denne »evige Eftergivelse«, formente, at Svaret paa Forbundsbeslutningen af 20. Mai vilde foreligge affattet, indberettende herom d. 30. Juni til den preussiske Udenrigsminister:

»Ich kann kaum glauben, dass Dänemark alsdann gar keinen [keine] oder eine auf den ersten Blick offenbar unzureichende Erklärung abgeben sollte. Nach der ganzen Haltung der Dänischen Politik ist ein derartiges abkürzendes Verfahren von ihr nicht zu erwarten. Es lässt sich vielmehr annehmen, dass sie ein ziemlich umfangreiches, vielleicht sogar

lenkens erhalten habe« . . . »eine versöhnlichere Haltung der Regierung erreicht worden«¹⁾.

Til Afslutning ei at lade uberørt, at jeg ikke mindes Andræ med mindste Ord at have omtalt hverken Billes eller andre af Pressens Udtalelser om sig i Anledning af sin Afgang. Derimod foreligger i min »Torsdagsbog« en Optegnelse, ifølge hvilken Andræ med al Anerkjendelse af Topsøes velvillige Omtale af sig i det omst. berørte »politiske Portrætstudie« dog bebreidede denne, »at det var høist feilagtigt, naar Topsøe fremstillede Forholdene i 1858, da Fader traadte ud, som om Fader dengang ønskede Forbundsexekution [scil. for ad den Vei at komme til en afsluttende Forhandling om Holstens og Lauenborgs Stilling indenfor Monarkiet], hvilket m. a. Ord betød Krig²⁾. Nei! Det betød just ikke Krig, derom var der i hvert Fald fornuftigvis ikke bleven Tale³⁾; tvivlsomt endda, om det virkelig var bleven Exekution«.

¹⁾ Preuszen im Bundestag, vol. III, S. 421 og S. 423.

²⁾ Ordene hos Topsøe, der i Optegnelsen ere noget frit gjengivne, saalydende (l. c. Side 40):

»Danmark tilbød nye Forhandlinger med den holstenske Stænderforsamling, hvorunder der skulde gives denne Lejlighed til at udtale sig om Holstens Stilling i Danmark. Dette forkastedes af Forbundsfor­samlingen den 20de Maj, og Danmark fik Valget mellem at modtage Exekution, d. v. s. Krig, og at ophæve Forfatningen for de to tyske Hertugdømmers Vedkommende. Ministeriet vilde vælge det sidste Alternativ; Andræ vilde ikke gaa med hertil og traadte af« (Udhæv. af mig).

³⁾ I saa Henseende hedder det i en Indberetning af 17. Juni fra Bismarck til den preussiske Udenrigsminister:

»Herr von Scheel-Plessen sagte mir, dasz es in Dänemark besonders verletzen und die Nachgiebigkeit erschweren würde, wenn die Exekutions­truppen nur von kleineren Staaten, wie etwa Hannover und Mecklenburg, ohne Bethheiligung der beiden Groszmächte, gestellt würden. Diese Erwägung ist ohne Zweifel richtig, und würde es sich empfehlen, wenn an einer Expedition, bei welcher es voraussichtlich nicht zum Schlagen kommt, sondern nur in einem bundesrechtlichen

hidsætte uden derved at vække Forargelse. I et »illustreret satirisk-politisk Folkeblad«, kaldet »Rappee«, ¹⁾ læses netop samme Dag som Billes »Dagblads«-Artikel en Samtale mellem »Hr. Sørensen« og »Rappee« saalydende:

»Hr. Sørensen: Nu er der jo igjen Ugler i Mosen med Ministeriet.

Rappee: Ja vist! Hr. Andræ har faaet Bisselæder i Skoene. Han har i det sidste Statsraadsmøde fundet den ministerielle Atmosfære uforenelig med sin delicate Organismes Fordringer og har derfor sagt de samme Ord til Geheimestatsraadet, som Bonden sa'e til Frederik den Sjette.

Hr. Sørensen: Ja, hvad sa'e Bonden?

Rappee: Han sa'e blot: »Jeg vil yd!«

Hr. Sørensen: Altsaa, Hr. Andræ vil yd! Men siig Du mig, hvad er Grunden?

Rappee: Grunden er den, at den gode Oberst ikke er enig med de andre Ministre i at spille politisk Veirhane, det vil sige, at han ikke kan beqvemme sig til at gjøre Omslag og Retraiter for at holde sig i Sadlen. Desuden har han lidt mere *point d'honneur* end Hall, Krieger, Mikkelsen og Consorter, hvorfor han hellere selv forlanger sin Afsked, end han bliver, til man furer ham«.

Dog nok om hvad, være sig i Spøg eller Alvor, sagt i Anledning af Andræs Afgang som Minister, og endnu blot at bemærke, at blandt dem, der med Glæde modtog Budskabet herom, var ogsaa Bismarck, der tillige med andre Gesandter ved Forbundsdagen udtaler Forvisningen om, »dasz das jetzige Ministerium erst durch das Ausscheiden des Ministers Andrae etwas freiere Hand in der Richtung des Ein-

---

¹⁾ »Rapé« siges (Salmonsens Konversationsleksikon XIV, S. 904) at være Betegnelsen for »en Slags simpel, groft kornet Snustobak«, og mulig Bladets Navn hidrører fra denne Betegnelse. Som Redaktør anføres en Broder til Forfatteren W. J. Karup, medens denne blot var »Medarbejder« (Dansk biogr. Lexikon IX, S. 102, med nærmere Oplysning om Bladet i et lille Skrift af W. J. Karup, »Mit Livs Roman«, S. 119 ff.).

med dens Etkammer, Behandlingsmaaden af Lovforslag etc., Forholdstalsvalgmaaden m. m. fristes man at spørge¹⁾, hvorved han tilsidst fik vort lille Lands finansielle Administration forvandlet til en fuldstændig Labyrinth«.

Næppe nogen dansk Minister istand til at rose sig af et mere smigrende Eftermæle!

I hvilket Omfang Bille har fundet Tilslutning for denne Omtale af Andræ som Fagminister, Politiker og mere menneskeligt set som Overordnet, skal jeg lade usagt, men vilde tro, at man ved en Eftersøgen af Datidens Udtalelser kunde paavise Udsagn i modsat Retning, til Ex. med Hensyn til Paastanden om Andræ som Den, der havde »forvandlet vort lille Lands finansielle Administration til en fuldstændig Labyrinth«*), en Udtalelse af Politikeren Hother Hage, der — prist af Bille bl. A. for sin »redelige Overbevisning« (Dansk biogr. Lexikon VI, S. 457) — under Behandlingen i Rigsraadet af »Forslag til Beslutninger ang. Statsregnskabet for 1855—56« fremhæver, at der »navnlig af den daværende høitærede Finantsminister har været viist en høi Grad af Sparsomhed og Dygtighed i Ordningen af de finansielle Forhold«, fremhævende i saa Henseende, at der »i Udvalgets Betænkning« . . . »fremtræder den allerstørste Anerkjendelse, hvad der jo saa godt som aldrig er Tilfældet i en Betænkning af denne Natur«²⁾).

Yderligere overfor Formeningen om Andræ som »omtrent den mest upopulære*) Mand i det danske Monarki« kunde henvises til en Røst i modsat Retning — rigtignok i et Vittighedsblad, men henset til saa meget Alvorsfuldt i disse »Tillæg« at turde

¹⁾ Herom nærmere i »Andræ og Fællesforfatn. af 2. Oktbr. 1855«, S. 14 ff. og S. 119 ff.

*) Udhæv. af mig.

²⁾ Rigsraadstid, 1859, Sp. 1402—1403 (Udhæv. af mig).

en almindelig Forbittrelse, som ikke havde været til at staae imod«.

Under disse Omstændigheder maatte Andræ finde det rigtigt at afholde sig fra at vinde Tilslutning for sin Overbevisning om »en høflig, men energisk og værdig Optræden fra Danmark« overfor de i Forbundsbeslutningen af 20. Mai stillede Fordringer (omst. S. 226—227).

Side 74.

Om den Glæde, eller rettere: De Udslag af ildesindet Omtale, der kom til Orde i den toneangivende Presse ved Andræs Afgang som Minister, henvises særlig til en Artikel i »Dagbladet« af 10. Juli¹⁾, i hvilken Andræ angribes ikke blot som »en doktrinær Talmænd i Stedet for Financier, og det tør haabes, at Staten ikke atter faaer en saa slet og saa upraktisk Disponent«*), men yderligere lastes for sine »lidet elskværdige personlige Egenskaber, hans hovmodige og lidet humane Optræden« . . . »indtil det Latterlige drevne doktrinære Selvtillid«, osv. osv. — »Nok for at forklare, hvorledes Andræ« . . . »har gjort sig ilde lidt af sine Undergivne og hjertelig forhadet af den offentlige Mening« . . . »kort sagt har opnaaet at blive omtrent den mest upopulære Mand i det danske Monarki«*).

Man læse dette skjønne Eftermæle, fremkommet netop samme Dag, som Andræ modtog sin Entledigelse som Minister, yderligere smykket med en Paastand om, at Andræs »Følelse for Ansvarret bragte ham til at skubbe Alt over paa Andres Skuldre*) [mon ogsaa Fællesforfatningen

---

¹⁾ Optaget blandt »udvalgte Artikler af »Dagbladet«, udgivne af C. St. A. Bille i »Tyve Aars Journalistik« vol. II (1876), S. 359—363.

*) Udhæv. af mig.

om Svaret paa Forbundsbeslutningen af 20. Mai: — Hall, under Paaberaabelse af, hvorledes ogsaa »alle Diplomaterne, som han daglig talte med, formanede og opfordrede til Eftergivenhed«, stemt for »ganske at føie sig, opgive Fællesforfatning, Holsten, Lauenborg, etc. etc.«, Andræ derimod, ligeledes henvisende til det Indtryk, som han havde faaet af Diplomaternes Udtalelser, i hvilke han snarere fandt det Modsatte af hvad Hall forment, »absolut fraraadende at vise en saa uværdig Lydighed ligeoverfor det tyske Bund« (omst. S. 64—65).

I hvilket Omfang Andræ fandt Tilslutning hos Kollegerne for sin Opfattelse, tør jeg intet Sikkert udsige om. Ifølge Fru Andræs Optegnelser synes — næst Krieger — Unsgaard og Lundbye i deres Uvillie mod denne »evige Eftergiven« at have været stemte for at slutte sig til ham, og mulig Andræ, saafremt han havde bestræbt sig herfor, kunde have vundet end flere af sine Kolleger for sin Overbevisning. I saa Henseende lyder en Optegnelse (27. Oktbr. 1877) i min »Torsdagsbog«, foranlediget af Udtalelser i en »Dagblads«-Artikel af Topsøe¹⁾, saalunde:

»Naar Topsøe siger, at Fader kunde have trukket Krieger, maaske Flere med sig, men at han i Virkeligheden ikke var seirsæl, men tvivlende, og derfor foretrak at gaae i 1858, saa er det aldeles rigtig. Fader troer, han kunde have faaet saa at sige Alle med sig; men han, som i 1854 maaske var den populæreste af alle Ministrene, var i 1858, hvad enten nu gode Venner adjvantibus eller ikke, den mindst populære. Alle hans Handlinger lagdes for Had. Havde han nu i 1858 gaaet tværtimod den almindelige Strømning, var der sikkerlig bleven

---

¹⁾ Ovennævnte Dagblads-Artikel af 23. Oktbr. 1877, overskrevet »Fra Tilhørerpladsen, XV. Andræ«, er senere optaget i »Politiske Portræstudier« af Topsøe (1878), S. 30—49.

præsidiets (Mai 1857) stedse stigende Uoverensstemmelse mellem ham og Andræ overfor Fordringer fra den tyske Forbundsdag. Ved saa at sige hver Forhandling herom lyder i Ministerkonferencer Bebreidelse mod Andræ om »det Urigtige i hans Holden paa Fællesforfatningen og Stivhed lige overfor Frankfurt«, stundom med Tilslutning af Krieger, der ligesom Hall mente, at netop »de som Ministre godt kunde hæve Fællesstaten for Holstens og Lauenborgs Vedkommende«, — »Ingen kunde gjøre det uden de, paastod Hall« — og kaldte Andræ »egoistisk« i hans Paastand om, at »det nuværende Ministerium, som i Alvor havde gennemført Fællesforfatningen, skulde ikke kunne eller ville kuldkastrere den« (omst. S. 53 og S. 43—44).

Med Fru Andræs Bemærkninger at sammenholde, hvad der ved forskjellig Leilighed er udtalt af Andræ i Rigsraadet om at »den uforandrede Fællesforfatning er et Vaaben, som jeg ønsker at bevare, et Vaaben, som jeg ikke finder det rigtigt at bortkaste, saalænge den Kamp, i hvilken vi befinde os, ikke er fuldstændig ført til Ende«¹⁾.

Selvfølgelig kunde denne Uoverensstemmelse i politisk Retning i Forbindelse med Beklagelse over, hvorledes Hall ogsaa paa andet Omraade — ikke mindst overfor ubeføiede Ønsker af Kongen — »sled En op ved sin passive Modstand og Lirken og Trækken i Langdrag«, ikke Andet end stundom medføre bitter Trætte mellem begge, saa at Andræ alt i Februar var af den Formening, »at der nu vilde komme en virkelig Dissens, som vilde føre til, at han gaaer ud, og Hall faaer Monrad eller Fenger ind istedet« (omst. S. 48).

Leiligheden lod henved $\frac{1}{2}$ Aar vente paa sig, men saa kom den i Begyndelsen af Juli ved Forhandlingen i Ministerkonferencer

¹⁾ Rigsraadstid. 1862, Sp. 1155—1156, jfr. lignende Udtalelse af Andræ Sp. 1172.

sig til den Politik, der vil blive at følge ligeoverfor de af det tyske Forbund opstillede Fordringer». Faa Dage senere blev Ønsket opfyldt ved Modtagelsen af Kongens Reskript, »skrevet paa Vort Slot Skodsborg, d. 10de Juli 1858«, at: »Vi give Dig hermed tilkjende, at Vi ville fra Dags Dato have Dig i Naade entlediget fra det Dig hidtil allernaadigst betroede Embede som Vor Finantsminister«, — »der Austritt des Ministers Andrae« . . . »der Urheber der Gesamtverfassung« . . . »eine principielle durchgreifende Ministerial-Veränderung«, hedder det under Forhandling i den tyske Forbunds dag ang. Erklæringen af 15. Juli¹⁾.

Endnu blot — i Tilslutning til de Ord, hvormed Omtalen af Statsraadmødet er indledet: »Omsider, omsider« . . . »paa Landet« — at blandt dem, der følte Glæde ved Andræs Afgang, var ikke mindst hans Hustru, der i Anledning af Uenigheden i Ministerkonferencer umiddelbart forinden Statsraadmødet udtaler Haabet om, at »Hall ikke opgiver alt Sit og dermed tvinger Andræ til at blive«, og ikke mindre Sønnerne, der efter 4 Aars Sommerferier, tilbragte i »Kirsebærgangen« og i Melchior's Skolegaard, som hørte til Eiendommen, hvor de dengang boede, længtes efter at gjensee Møens Kliner og Skove.

Side 74.

Ang. Andræs »Bevæggrunde« til omsider i Juli 1858 at gjøre Alvor af sit Ønske om at udtræde af Ministeriet henvises til, hvad omst. S. 228 er anført om Erklæringen til Forbunds dagen af 15. Juli og dennes Vedtagelse i Statsraadmødet af 7. s. Md.; hertil at føie Bemærkninger i Fru Andræs Dagbøger om en siden Halls Overtagelse af Konseils-

¹⁾ Preuszen im Bundestag vol. III, S. 388, jfr. S. 371 (Udhæv. af mig).

afvigende Opfattelse gjældende; »han talte jo ikke for at faae Nogen over paa sin Mening, — Sagen var tilstrækkeligt uddebatteret i Ministerkonferencer«. End mindre vistnok udtalt sig med mindste Vrede mod Hall; af Fru Andræs Optegnelser (omst. S. 69) sees jo, at Hall og Krieger sammen med Svogeren H. E. Schack Dagen efter Statsraadet indfandt sig hos Andræ, og »Alle meget venskabelige mod hinanden, mere end ellers i den senere Tid, hvor de politiske Uenigheder tidt have frembragt smaa Trætter mellem Andræ og Hall«. Uanset imidlertid venlig Optræden i Statsraadet har Andræ næppe Andet end forarget i stille Sind maattet spotte over det længselsfulde Suk, hvormed Indrømmelsen om at ville betragte Fællesforfatningen som midlertidigen ude af Virksomhed for Holsten og Lauenborgs Vedkommende afsluttes i Erklæringen af 15. Juli, saalydende: »Auf Grund des tiefgefühlten Bedürfnisses einer endlichen Ordnung der gemeinschaftlichen Verfassungsverhältnisse des Gesamtstaates, in welcher die vollen Rechte Seiner Majestät des Königs in ihrem ganzen Umfange neben der Allerhöchstdemselben als Mitglied des Deutschen Bundes mit Beziehung auf die Herzogthümer Holstein und Lauenburg obliegenden Pflichten gewahrt werden, wird alsdann darauf zu rechnen seyn, dasz die interimistische anomale Stellung von kurzer Dauer seyn werde«¹⁾.

Unægtelig: *Aliud sentire et loqui*²⁾ var jo en Bebreidelse, der stundom kunde rettes mod Hall i hans politiske Optræden.

Dagen efter Afholdelsen af Statsraadet — ikke som i Reglen anført samme Dag, den 7. Juli — indgav Andræ Ansøgning til Kongen om sin Demission som Finantsminister, begrundende denne ganske kort ved, at »han med Hensyn til et Spørgsmaal af en afgjørende Betydning ikke formaaede at slutte

¹⁾ Actstykker I. c. 3die Samling, S. 4; Udhæv. af mig.

²⁾ Ordet findes hverken i Binders eller i Büchmanns Samlinger af Ordsprog og »bevingede Ord«, og henvises derfor til *Via Appia* vol. III, S. 65.

»Hvis man troer paa Varsler, da kan følgende lille Anecdote anføres: Da Hall havde holdt sin Tale med megen Fynd og Klem og vilde sætte sig ned med Bravour, knækkede den massive Stol aldeles, idet Ryggen gik aldeles af, og en Spids, som var anbragt i den, gav ham en lang Rift i Ryggen. Kongen sagde hele Tiden ved Taffelet til Hall: »Fronten, Hall, — Fronten, Hall!«

Hvorvidt Kongen med dette »Fronten, Hall, — Fronten, Hall!« har ment Andet, end hvad Situationen med den lange Rift i Ryggen af Frakken ligefrem gav Anledning til, skal jeg lade usagt, men kunde vel tænkes, at Kongen ogsaa overfor Halls i Statsraadet beroligende Forsikring om, »at Ministeriet slet ikke vilde opgive Fællesforfatningen eller gjøre Indrømmelser lige overfor Frankfurt, Neil etc. etc.«, ogsaa i stille Sind har villet opfordre Hall til — Ordene billedlig forstaaet — ligefrem, ærligt at tilstaae, hvad der laa bagved den tagne Beslutning, nemlig ad den Vei at imødekomme Ønsket hos Nationens Flertal om at blive befriet for den upopulære Forfatning og istedetfor opnaae en Eiderstat med Slesvig i dets Helhed knyttet til Kongeriget. Saa meget mere kunde Kongen i stille Sind have opfordret Hall til herom freidig at udtale sig, som han jo længst havde betroet ham: »Jeg vil sige Dig, men det bliver mellem os, at jeg egentlig er Eider-Dansk«.

For Andræ var der — som omst. berørt — ingen Tvivl om, hvad der tilsigtedes ved den tagne Beslutning. Længst var han jo kjendt med Halls Ønske om »at ville gjøre Alt for at fremme en Eiderpolitik og tillige gjøre Avancer i skandinavisk Retning«, samt hvorledes »de liberale Blade blev instruerede af ham i samme Aand og fik Lov til at rive ned paa Andræ« (omst. S. 29 og S. 48) for hans stædige Fastholden af den saa ildesete Fællesforfatning.

Næppe har Andræ i Statsraadet mere udførligt gjort sin

Side 69.

Til Fru Andræs Optegnelse om det for Helstatens Skæbne betydningsfulde Statsraadmøde af 7. Juli at føie egen lille Meddelelse herom; ganske som, bortset fra Bogstaveringen af nogle Navne og nogle Udhævelser, nedskrevet af den 14aarige Dagbogskrivende, saalydende:

»Omsider, omsider«, hedder det, »synes det virkelig, som om vi skulle komme lidt paa Landet. Fader er kommen i Uoverensstemmelse med Hall og har indgivet sin Demission. Den 1. Juli kom der et Brev fra Baron Dirckinck-Holmfeld [dengang Gesandt i Paris], som Fader forresten anseer for hørende til vore bedre Diplomater, i hvilket han skrev, at Grev Walewski's Secretair, Monsieur N. N.¹⁾, havde sagt til ham, at det vilde gøre god Virkning, om man svarede høfligt, men dog værdigt, uden Indrømmelser. Fader mente, at man naturligtviis burde efterkomme dette Raad, men Hall mente noget Andet og foretrak en Note, hvori Fællesforfatningen midlertidig ophørte for Holsten og Lauenborg; Krieger stod midt imellem, og Fader vilde ikke give Slip paa sit og opfordrede de Andre til at beholde deres Portefeuille. Den 6te [7de] var der Statsraad paa Skodsborg, og Kongen holdt i dette en Tale, i hvilken han blandt Andet sagde: »Da jeg i Marts 1858 gjorde den sidste Indrømmelse, da troede jeg og, at det var den sidste, men nu seer jeg, at min Regjering vil have en ny, og lad denne da blive den sidste«. Kongen opfordrede Fader til at blive, idet han sagde, at Statsraadsprotokollen jo noksom vilde vise, at han var imod Noten²⁾, og at det jo var nok«.

---

¹⁾ Formentlig Desprez (ikke »Deprez«, saaledes som Navnet oftere, t. Ex. i Statshaandb. 1858, S. 21, skrives), dengang »*Sous-Directeur*« under det franske Udenrigsministerium (*Annuaire diplomatique de l'Empire Français 1858*, S. 14).

²⁾ Formentlig den omst. S. 229 omtalte »*Circulardepesche* af 8. Juli«, der bebudede Regjeringens Beslutning om at ville »anse Fællesforfatningen af 2den October 1855 som værende midlertidigen ude af Virksomhed for Hertugdømmerne Holsten og Lauenborg«.

Ikke uden Grund synes da Fru Andræ at have følt sig forarget over de smaa Pengebeløb, der af en Datidens Millionær som Theodor Suhr blev testeret saa nære Bekjendte af ham som Heiberg og hans Hustru.

Om Størrelsen af de »aarlige Udbetalinger«, hvormed »Oberstinde Tscherning og Døtre« blev betænkte i Suhrs Testamente, findes ingen Oplysning i Mindeskiftet udover den, at disse Legater har været »aarlige Udbetalinger fra 200 til 500 Rd. for Livstid« (l. c. S. 153).

Side 78.

Ogsaa for sin Glæde ved Mathematiken maatte Andræ stundom høre ilde Ord af sine Velyndere i Pressen. I saa Henseende hedder det i et »parlamentarisk Stjernebillede, XIX Andræ« af »Zodiacus« i Ugebladet »Nær og Fjern«, 14. Februar 1875: »Havde han fundet en Formel, som han i sin Overbevisning ansaa for rigtig, saa skulde Tingene, hvad enten de vilde eller ej, rette sig efter den« . . . »Med en lille Omskrivning af Juristernes bekjendte Motto, kunde han have taget til sit Valgsprog: *Fiat mathesis, pereat mundus*. Det Valgsystem, som er knyttet til hans Navn, og som maaske en Gang vil gjøre det berømt, var en doktrinær-mathematisk Spændetrøje« (Udhæv. af mig), — m. a. Ord: En Tvangsforanstaltning, en Tilsidesættelse af Vælgernes Adgang til frit at udøve deres Valgret.

Unægtelig forbauses man over slig⁷ Miskjendelse af en Valgmaade, om hvilken Opfinderen selv har udtalt, at »den Maade, hvorpaa han benævner denne Valgmaade i Modsætning til det ganske vist ikke kjærlige Navn, hvormed man har søgt at stemple den som »Minoritetsvalg«, stedsse har været som »frit Valg«. Thi dette er Sandhed; dette er den ene-

ste frie Udførelse af Valgene, som man kan faae¹⁾. Og om man — in mente Ordet: *Autor laudat opus* — skulde afvise denne Opfinderens egen Dom om sin Valgmaade, henvises til Den, der hyldes som »*le plus éminent des théoriciens de la représentation proportionnelle*«, Genferfilosofen Naville, der gjentagende udtaler om Andræs »*représentation personnelle, réalisée par le procédé des suffrages éventuels*« . . . »*c'est, pour les individus, le maximum possible de liberté électorale*« og »reducerer alle Paastande om Indskrænkning i Valgets Frihed til ikke at være Andet end, hvad ligefrem følger af Valgberettigelsens egen Natur som en kollektiv Handling, — *cette nécessité, qui résulte de la nature des choses*«²⁾.

Dog, jeg skal selvfølgelig ikke ved denne Leilighed nærmere komme ind paa det meget, der er sagt om Udfindelsen af en Valgmaade, der saaledes som Andræs hævder Valgets Karakter som fri personlig Handling og forhindrer en Vælgers Stemme fra at gaae til Spilde derved, at der tillægges ham en subsidiær Stemme — »*le procédé si ingénieux des substitués*«; herom henvises til hvad indgaaende er omtalt i »Andræs og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden, et Mindeskrift i Anledning af 50 Aars-Dagen for Forholdstals-Valgmaadens Indførelse«, 1905, og dettes Fortsættelse fra 1907.

Til det nævnte Skrift knytter der sig imidlertid en Episode med Universitetet, som jeg i »vedvarende Indignation« over Universitetets Optræden overfor min Afhandling ikke kan undlade at gjøre Offentligheden bekendt med — ved denne Leilighed dog ikke saaledes udførligt, som det kunde skee ved Hidsættelse af samtlige strax

¹⁾ Forhandl. paa Landstinget 1866—67, Sp. 1574 (Udhæv. af mig); nærmere i Mindeskriftet, »Andræs og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«, bl. A. S. 181—184.

²⁾ Mindeskriftet S. 8 og dettes Fortsættelse, S. 121—124.

efter Hjemkomst fra Samtale med de paagjældende Universitetsprofessorer nedskrevne Optegnelser, men væsentlig kun saaledes som der omstaaende er gjort Rede for den i et Andragende med Bilag til Direktionen for Carlsbergfondet fra April 1910, altsaa paa et Tidspunkt, da de paagjældende Universitetsprofessorer, over hvis Optræden jeg har Grund til at beklage mig, alle endnu var ilive og saaledes kunde formenes ikke at forblive ubekjendte med den skete Redegjørelse (jfr. omst. S. 287—288).

Til Andragendet er knyttet en kort Skrivelse til Carlsbergfondet af 26. November 1913, i hvilken jeg, foranlediget ved en Henvendelse til mig af 8. s. Md. fra Fondets daværende Direktion, yderligere berørte den mig i vedvarende Indignation over Behandlingsmaaden af min Afhandling fremdeles »pinlige Episode« (omst. S. 257).

En Episode med Universitetet

eller med andre Ord:

Bidrag til Belysning af Universitetets Fremgangsmaade ved Behandlingen af Afhandlinger, der, være sig som politisk- eller personalhistoriske, indsendes til Forsvar for den filosofiske Doktorgrad.

Ved Hidsættelsen af det omhandlede Andragende med Bilag ei at lade uanført, at medens Skrivelser til mig fra de paagjældende Universitetsprofessorer, Erslev og daværende Dekanus ved det filosofiske Fakultet, Prof. Jespersen, foreligge bogstavret, saaledes som jeg har modtaget dem, tør jeg ikke indestaa for, at det Samme i Retning af Ortografi og Interpunktion er Tilfældet hverken med Hensyn til mit Andragende til Carlsbergfondet eller de med dette som Bilag fulgte Skrivelser fra mig. End mere foreligger formentlig en Uoverensstemmelse mellem Originaler og Kopier i Retning af Udhævelser af enkelte Ord og Sætninger, idet Udhævelser ved denne Offentliggjørelse ere foretagne i større Omfang end i Originalen af mine Skrivelser og uden at jeg er istand til nærmere at detaillere Forskjellen.

Med Hensyn til Fodnoter at bemærke, at forsaavidt disse ere knyttede til Andragendet med Bilag in

originali til Carlsbergfondet, ere de hidsatte med Citationstegn og med skudt Sats; hvor derimod først fremkomne ved denne Offentliggjørelse, hidsatte uden Citationstegn og med compres Sats. Endnu ei at lade uanført, at ved skarpe Klammer, [ ], om indskudte Smaabemærkninger betegnes, at disse først ere tilføiede ved denne Offentliggjørelse, medens runde Klammer, ( ), ere bevarede, forsaavidt slige Bemærkninger foreligge alt i Originalen af Andragendet med Bilag.

»Til

Direktionen for Carlsbergfondet,

April 1910.

Fra forskjellig Side er jeg bleven opfordret til at tilveiebringe en Oversættelse af de Afsnit af min i 2den Udgave (1907) udgivne Monografi om »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«, som kunde være af Interesse for en større, særlig engelsk Læsekreds. Som næppe ubekjendt, bliver den Fremgangsmaade for Valg ved Forholdstal, »*systeme du bulletin uninominal avec substitués*«, som er den rationelle, hidførende en Individernes Repræsentation i Modsætning til en Partiernes, i England og overhovedet i den engelsktalende Verden, vedblivende benævnt efter Hare, skjøndt Førsteretten baade med Hensyn til Udfindelsen og Virkeliggjørelsen af Fremgangs-

maaden tilkommer Andræ¹⁾). Netop for Tiden, da Valg ved Forholdstal spiller en fremtrædende Rolle i forskellige Lande, og der muligen for os Danske kunde være Anledning til ikke at lade Europa mangle Øie for vor kulturelle Betydning, forekommer det mig at kunne være af national Interesse at oplyse en større Læsekreds om den rette Sammenhæng, paavisende bl. A. gennem Andræs Udtalelser, hvorledes den saa ofte priste Sindrigheid med den subsidiaære Stemme [*le procédé si ingénieux des substitués*«, S. 152²⁾] ingenglunde stod for ham som Idealet af en

---

1) »Blandt nyeste Litteratur henvises til det i London udkommende Maanedsskrift *Journal of the P. R. Society*, bl. A. Oktbr. 1908, S. 69 og Maj 1909, S. 46«.

Yderligere kunde med Hensyn til »*the vigorous propaganda*« for »*the Hare system: the single transferable vote*«, henvises til l. c., April 1913, S. 17 og Juni 1915, S. 121, og særlig til den »*respectful admiration*«, hvormed en Schweizer-Taler under en »*international P. R. dinner*« den 3. Decbr. 1913 — til hvilken iøvrigt ogsaa Danske vare indbudt — hylder England som det Land, »*that the proportionalists owe some of the very first proposals formed in Parliament in favour of electoral justice*« (l. c., Decbr. 1913, S. 115), medens Danmark som Foregangsland, endsige Andræ som Opfinder og Virkeliggjører alt i 1855 af hvad der som »*Mr. Hare's plan*« prises »*among the very greatest improvements yet made in the theory and practice of government*« ikke sees omtalt med noget Ord.

2) Forsaavidt der i Text eller Noter henvises til et Sidetal uden Angivelse af det Skrift, hvortil der henvises, er det stedse til »Anden forøgede Udgate« af Mindeskriftet om »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«, i hvilket S. 5—186 ere ordret ligelydende med S. 5—186 i 1ste Udgate af Mindeskriftet.

Virkeliggjørelse af Valg ved Forholdstal, [*«le but définitif auquel doit tendre la réforme»*, S. 8, jfr. S. 19 ff. og S. 191 ff.] og endmindre jo den delvise Gjennemførelse af hans Valgmaade med Brud i forskjellig Retning paa Principet, som Omstændighederne tvang ham til at nøies med i Valgloven af 2. Oktbr. 1855. Dertil kunde for en engelsk Læsekreds være at føie Andræs Omtale af Hare's Valgsystem [S. 118 ff.] samt hvad i Monografien anført med Hensyn til Misforstaaelser og Unøiagtighed i Lyttons Indberetning om Valgmaaden og dens Virkeliggjørelse herhjemme [S. 105 ff.], muligen ogsaa — henset til den Omtale, som Valgmaaden har fundet i Marquardsen's »Handbuch des oeffentlichen Rechts der Gegenwart« — Andræs Paavisning af det Misbrug (»kunstige Grupperingsystem«), som en uret Anvendelse af Valgmaaden kan aabne Døren for, dertil sluttende sig hans Omtale af Beregningsmaaden af Kvotienten og Betydningen af Rækkefølgen (S. 296—306). Yderligere kunde vel Et og Andet af Andræs Korrespondance, ogsaa en Paavisning af Misforstaaelser med Hensyn til Tschernings forment Prioritet overfor Valg ved Forholdstal [S. 138 ff.], samt hvad der kunde kaldes »Valgmaadens Genesis« [S. 187 ff.] hos Andræ med dens første Modtagelse i Ministerkonferencer og i det kongevalgte Rigsraad have Krav paa at kjendes af en større Kreds end den, der kan ventes for et blot paa Dansk foreliggende Skrift.

Dog, jeg skal ikke nærmere detaillere, hvad der kunde være at optage i en Oversættelse, men blot bemærke, at forsaavidt Mere end Anførte maatte optages, er der i mit Arbeide ingen Umage sparet for under ønsket tilgænge-

lig Form¹⁾ at medtage Alt, som kunde tjene til Belysning af Andræs Stilling til Valgmaaden, sammenholdende denne med tidligere Forsøg paa Valg ved Forholdstal, og uden at Nogen hidtil i fjerreste Maade har gjort mig opmærksom paa Uklarhed eller Unøiagtighed i Fremstillingen (jfr. omst. S. 279).

Min Koncept til Andragendet viser her indskudt en Bemærkning saalydende: »Snild Overgang; utvivlsomt maa en Læser strax kunne skjønne, at den følgende Udvikling med 7 Bilag er Hovedsagen« — en Bemærkning, der jo er samstemmende med hvad anført i omst. S. 287 hidsatte Skrivelse til Prof. Erslev, om at mig ganske underordnet at erholde Understøttelse af Carlsbergfondet til en engelsk Oversættelse af min Afhandling; Andragendet herom kun at betragte som en Form, under hvilken jeg omsider havde fundet

---

¹⁾ »*Vous avez une opinion sur la représentation proportionnelle?* — *Avant qu'on en parlât, oui, mais depuis qu'on la discute, non, plus du tout*«, lyder et spøgefuldt Ord, og unægtelig har jeg ofte maattet erkjende dets Sandhed ved Studiet af saa mange Afhandlinger, hjemlige og fremmede, om Valg ved Forholdstal. Hvorvidt det er lykkedes for mit Vedkommende at holde under »tilgængelig Form« en Afhandling, der samtidig med, at den ved detaillerede Henvisninger søgte at gaae tilbunds i den omfattende Litteratur (exempelvis S. 70, 78, 108, 162—163, 171—172), skulde kunne læses af en større Kreds (jfr. »Forord« til Afhandlingen), skal jeg i denne Notits lade usagt udover blot at hidsætte en Udtalelse af Prof. Matzen, som, omend han stillede sig absolut afvisende overfor min Afhandling som Gjenstand for en juridisk Disputats (jfr. omst. S. 282 og 288), til sine afvisende Ord herom føiede: »Høist fortjenstfuldt, interessant«, ligesom ogsaa til en Betænkelighed af mig, »berørende Brud med Steenstrup, Naalestik mod ham i »Politiken« (nærmere i »Efterskrift«),

Udvei til at »udtale min Indignation« over Universitetets Behandlingsmaade af min Afhandling og benyttet denne Udvei paa et Tidspunkt, »da de paagjældende Universitetsprofessorer, incl. d'Hrr. Scharling og Matzen, endnu var ilive og altsaa istand til at overtude sig om Rigtigheden af mine Anbringender gennem et Andragende, som jeg kunde tro maatte blive de Paagjældende bekjendt« (Nærmere i omst. S. 287 hidsatte Skrivelse til Prof. Erslev).

I denne Forbindelse bør jeg dog ikke lade uberørt en mig saare pinlig Episode¹⁾, der knytter sig til det første Afsnit af mit Arbeide (S. 5—186), saaledes som dette forelaa i Oktbr. 1905 som et »Mindeskrift i Anledning af 50 Aars-Dagen for Forholdstals-Valgmaadens Indførelse« herhjemme. Af Grunde, der nærmere ere berørte i det i Gjenpart vedlagte Andragende, og for derhos at faae Leilighed til mere indgaaende end fundet Anledning til i »Mindeskriftet« at imødegaae Miskjendelse (ogsaa fra Universitetets Side, vide Antydningen S. 81,

Bilag I.

---

maaske skade«, afvægede min Frygt: »Men jeg mundtlig anbefale«, fremhævende Klarhed etc.« (Samtaler med Prof. Matzen d. 1. og d. 5. Juni hidsat i »Efterskrift«). — Lignende Udtalelser af Scharling i Samtale med ham den 6. Mai: »Omtalte iøvrigt Afhandlingen langt mere anerkjendende end [jeg] troet: »Meget interessant, gaaende tilbunds, omhyggelig«, afvisende mit: Kjedelig for Tschernings og Hare's Vedkommende« (Ogsaa anførte Samtale med Scharling hidsat i »Efterskrift«).

¹⁾ Ja, unægtelig »en mig saare pinlig Episode« i »vedvarende Indignation« over den mod min Afhandling af det filosofiske Fakultet udviste Adfærd, foraarsagende i lang Tid søvnløse Nætter (Bemærkning i »Efterskrift«).

Bilag II.

2det Stk. in fine, præciseret og nærmere udviklet S. 254 og S. 286 ff.) om Andræs Valgmaade ved Forholdstal, ønskede jeg at faae den da foreliggende Deel af mit Arbejde gjort til Gjenstand, ikke for en juridisk, men for en statsvidenskabelig Disputats, — et Ønske, der dog i Henhold til de i det Følgende berørte Udtalelser af Prof. Matzen [omst. S. 283 og S. 288] ændredes derhen, at jeg maatte foretrække at indsende Arbejdet som personalhistorisk [»politisk og litterær historisk«, jfr. omst. S. 265] Afhandling til Forsvar ved det filosofiske Fakultet. Paa mit Andragende [Petitum] herom af 9. Juni modtog jeg imidlertid den 10. August den i Gjenpart vedlagte Skrivelse fra Prof. Erslev, hvori denne bl. A. meddelte mig, at »mit Arbejde paa sædvanlig Maade¹⁾ var blevet overgivet til Bedømmelse af en Komite, in casu bestaaende [»som her bestod«] af de tre historiske Professorer«, og at den »Betænkning«²⁾, som de havde skrevet, gik ud paa, at »Arbejdet

---

¹⁾ Hvorledes dette »paa sædvanlig Maade« er at forstaa med Hensyn til min Afhandling, skal jeg her ikke dvæle ved, henvisende blot til hvad bemærket omst. S. 269 samt til min Formodning herom i »Efterskrift«.

²⁾ Saaledes som Dekanus ved det filosofiske Fakultet, Prof. Jespersen, i Skrivelse af 14. Septbr. 1905 meddelte mig, at »min Afhandling ikke var antaget til at forsvares for den filosofiske Doktorgrad« (omst. S. 286), foreligger intet Ord om, at Fakultetet er blevet bekendt med en »Betænkning« af de tre historiske Professorer, men kun, at det »har gjort sig bekendt med Udvalgets [ovenanførte] Dom«, og det forekommer mig da nær at spørge, endog at kunne betvivles, om der virkelig af de tre, i Emnet saa anerkjendt (omst. S. 288) ukyndige historiske Professorer, er skrevet en »Betænkning«, hvorved formentlig maa forstaaes en nærmere Begrundelse af den udtalte Dom om,

bragte for lidt nyt¹⁾ og havde et altfor spinkelt Emne²⁾ til at egne sig til Disputats« [d. e. som personalhistorisk Afhandling]. Dertil var føiet, efter mit Skjøn

---

at »Arbejdet bringer for lidt nyt og har et altfor spinkelt Emne til at egne sig til Disputats«; og, saafremt en »Betænkning« er skrevet, hvorfor da ikke denne, men kun Udvalgets »Dom« er bleven forelagt Fakultetet (Nærmere i »Efterskrift«, ogsaa om, hvem der kan antages at staa bagved, at have souffleret ved den mærkelige »Betænkning«).

1) »For lidt nyt«! Mon ogsaa, fristes man at spørge, for de trende historiske Professorer, om hvis Formaaen til at bedømme Emnet Prof. Matzen med mig enig om, at den ikke var større end hos en statsvidenskabelig Student (omst. S. 283 og S. 288 samt i »Efterskrift«). For mit Vedkommende tør jeg forsikre, at om jeg havde ændret Titelen paa Afhandlingen til istedetfor »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden« mere begrændset blot at lyde: Andræ om sin Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«, i saa Fald har Ingen og vilde Ingen have været istand til at meddele saa meget »Nyt« om Andræ i Relation til sin Opfindelse som skeet i mit Arbejde (Nærmere i »Efterskrift«).

2) »Et altfor spinkelt Emne!« Ja, saaledes siges virkelig om et Emne, der, ganske afset fra dets nationale Betydning, berømmende Danmark som Foregangsland for et af de største Fremskridt paa Regjeringskunstens Omraade (S. 5—6, S. 88) — »*I venture to think*«, lyder en Bemærkning af Lytton, »*that its* (d. e. Valgloven af 2. Oktbr. 1855) *existence is one of the most remarkable events in the history of representative institutions*« (S. 11, jfr. S. 64, 94 og S. 96) — saaledes siges om et Emne, som ganske bortset fra denne nationale Betydning er bleven diskuteret i lovgivende og videnskabelige Forsamlinger i alle Verdensdele (S. 248 ff.), og saaledes fremdeles vil blive det, saa sandt som netop Valgmaaden, den Maade hvorpaa Valghandlingen bringes til Resultat, er selve Repræsentationsprincipets inderste Kjerne. Unægtelig: *Si tacuisses*, — eller som et tysk Vers advarende lyder:

ligesom intimiderende mig, en Bemærkning om, at »dette (d. e. de tre Professorers Formening) sikkert ogsaa vilde blive Fakultetets endelige Dom«, men ved den skete Meddelelse »aabnet mig en Leilighed til at tage det indsendte Andragende tilbage, inden den officielle Forkastelse¹⁾ har fundet Sted« (Udhæv. af mig).

»Der Reden braucht es und der Thaten,
Um zu beweisen, dasz man klug;
Um seine Dummheit zu verrathen
Ist oft ein einzig' Wort genug«.

Nærmere i »Efterskrift«, *in mente* ogsaa saamange Spinkelheder, »futile Sager«, som til Moro eller almen Forargelse ere befundne egnede til Forsvar for den filosofiske Doktorgrad, men hvorved Videnskaben unægtelig befrygtes at synke i Agtelse og stilles i et komisk Skær.

¹⁾ »Officiel Forkastelse«! Ja saaledes skræmmende bebudes Fakultetets Afgjørelse sikkert at ville blive i Henhold til en Indstilling af de »tre historiske Professorer«, om hvis Formaaen til at bedømme Emnet Prof. Matzen udtalte sig saa høilig nedsættende som omst. S. 288 anført; og saaledes under Paaberaabelse af »for lidt Nyt« og »et altfor spinkelt Emne« bebudes den officielle Forkastelse af en Afhandling, om hvilken Scharling og Matzen ved Paa-skrift paa mit Petitum vare enige om at udtale, »at de ikke havde noget imod Realiteten at indvende« — altsaa hverken i Retning af et »for lidt nyt« eller et »altfor spinkelt Emne« — men kun »formente, at denne [mit Arbeide] ikke bød tilstrækkeligt Grundlag for en Disputats af juridisk Karakter« (omst. S. 266), — Matzen yderligere til en Forespørgsel af mig om Afhandlingen som personalhistorisk at indsende til det filosofiske Fakultet replicerende: »Ja, personalhistorisk, det er jo en ganske anden Sag; de [det filosofiske Fakultet] kan selvfølgelig ei Andet end tage den, — selvfølgelig« (omst. S. 283 og S. 288). Unægtelig, man forbauses og fristes til at spørge, om ikke mulig de tre i Bedømmelse af Emnet saa uformaaende Professorer ogsaa

Unægtelig maatte denne Meddelelse forekomme mig, der som ingen Anden herhjemme mente mig kjendt med mit Emne, høist besynderlig, ja, henset til af hvilke Sagkyndige udtalt, næsten anstødelig, — ret som om ikke, bortset selvfølgelig fra Andræs iøvrigt saa lidet paaagtede Udtalelser (S. 305—6) og bl. A. tvende Brochurer om Valgmaaden, den hele Redegjørelse af Andræs Stilling til denne, i Relation bl. A. til tidligere Forsøg paa proportionale Valg, maatte siges at byde noget Nyt, ja byde Meget i den Forstand forsaavidt absolut Nyt, som Intet herom forelaa i Litteraturen [og jeg ene været istand til at fremdrage det, jfr. Andræs Kritik af Hare, Omtale af Lyttons Misforstaaelser, etc.]. Og som om ikke et Arbeide, der kritisk prøvende gaar ud paa at tilkjende rette Vedkommende Æren for en Fremgangsmaade for Valg ved Forholdstal, der [prist af Stuart Mill »*among the very greatest improvements yet made in the theory and practice of government*« (S. 5)], erkjendes for at give det theoretisk seet mest fuldkomne Grundlag, ikke kan ansees som et »altfor spinkelt Emne«, men meget mere som et stort og henset til, at rette Vedkommende er en Dansk, nationalt betydningsfuldt Emne [Bemærkning i »Efterskrift«].

Uanset det umiskjendelige Ønske i Prof. Erslevs Meddelelse om, at jeg vilde benytte den Leilighed, der

---

overfor deres Kolleger i Fakultetet har villet gjøre Brug af et »*mundus vult decipi*« og saaledes dupere, uanset at rigtignok En af de trende Historikere ved forskjellig Leilighed har fremhævet, at »for Historien som for al Videnskab gjælder det kun at finde og udtale Sandheden« (»Histor. Teknik af Kr. Erslev«, S. 90, Udhæv. af mig, jfr. »Tiilskueren«, Decbr. 1911, S. 468: »først og sidst at søge og udtale den nøgne og usminkede Sandhed«).

- var aabnet mig til at tage det indsendte Andragende tilbage, svarede jeg da tilbage, saaledes som det vil ses af
- Bilag III. den i Gjenpart vedlagte Skrivelse af 13. Aug.; modtog
- Bilag IV. derefter den 15. s. Md. en, som det forekom mig, noget docerende Tilrettevisning af Prof. Erslev, hvilken Dagen
- Bilag V. efter besvaredes kort afvisende af mig.

- I Overensstemmelse med hvad bebudet i mit Svar til Prof. Erslev henvendte jeg mig den 23. Aug. til Dekanus for [ved] det filosofiske Fakultet, Prof. Jespersen, og oplæste for ham den i Gjenpart vedlagte Skrivelse af 22. Aug.
- Bilag VI. Prof. Jespersen viste mig den Velvillie at stille sig imødekommende overfor mit Ønske og meddelte mig i Billet [Brev] af 23. Aug., at »min Skrivelse af igaar med de to Bilag [d. e. Gjenpart af Prof. Erslevs Skrivelse til mig af 10. Aug. og af mit Svar paa denne af 13. s. Md.] vilde blive omsendt til Fakultetets Medlemmer samtidig med Indstillingen fra de historiske Professorer, naar denne forelaa«. Faa Dage efter Universitetsferiens Ophør modtog
- Bilag VII. jeg 14. Septbr. Meddelelse af Prof. Jespersen om, at min Afhandling »ikke var antaget til at forsvares for den filosofiske Doktorgrad«, idet tilføiedes, at »Fakultetet havde taget denne Bestemmelse efter at have gjort sig bekendt med Bedømmelsesudvalgets Dom¹⁾ og de af mig til Prof. Jespersen sendte Dokumenter« [d. e. de omst. S. 262 nævnte Gjenparter af tvende Skrivelser] (Udhæv. af mig).

I Henhold til denne Tilføielse tør jeg antage, at selve min Afhandling slet ikke er bleven læst af Fakul-

---

¹⁾ Mon ogsaa med dets »Betænkning«? Bemærkning i »Efterskrift«.

tetet, maaske end ikke af de af dets Medlemmer, som formentlig kunde have større Indsigt i og Interesse for Emnet end netop de trende historiske Professorer, men at man har foretrukket blindt hen at følge de historiske Professorers Dom¹⁾. Hvorvidt slig Fremgangsmaade ogsaa kan betegnes som faldende ind under et »paa sædvanlig Maade«, tør jeg Intet udtale om, men unægtelig vilde jeg have foretrukket som mindre anstødeligt mod mig, maaske ogsaa mindre odiøst for Fakultetet, om dette havde valgt den Udvei at lade mig publicere Bogen til det bebudede Tidspunkt, den 2. Oktbr., og i denne Publikation seet Udtryk for en Bortfalden af mit Ønske.

Med den omhandlede Episode har jeg forsaavidt ment det nødvendigt at gjøre Direktionen for Fondet bekjendt, som det er mig ubekjendt, om det ikke muligen kunde stride mod Reglerne for Fondets Understøttelser at give saadan til Oversættelse af videnskabelige Arbejder, der, skjøndt indsendte, ikke ere blevne antagne til at forsvares under en Disputats.

Om Størrelsen af en eventuel Understøttelse kan jeg intet Nærmere udtale, men skal blot bemærke, at jeg ingensinde har ønsket eller agter at ønske Understøttelse til, hvad jeg paa Dansk har udgivet eller fremdeles maatte udgive vedrørende Andræs Vita, og at det er en Selvfølge, at jeg ikke ønsker mindste pekuniær Fordeel ved en Oversættelse af Dele af det foreliggende Arbejde.

Østerbrogade 5 — April 1910.

I Ærbødighed

P. Andræ.

---

¹⁾ Bemærkning i »Efterskrift«.

»BILAG I.

»Østerbrog. 5³, d. 9. Juni 1905.*Til**Universitetets filosofiske Fakultet.*

Idet jeg tillader mig til det filosofiske Fakultet at indsende det vedlagte Arbejde af politisk og litterær- [personal] historisk Indhold: »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«, med Anmodning om, at det maa kjendes værdigt til at forsvares for den filosofiske Doktorgrad, tillader jeg mig at bemærke, at der ikke med denne Anmodning er forbundet Ønske om Universitetsvirksomhed af nogen Art¹⁾ ligesaa lidt som Ønske om pekuniær Understøttelse til, hvad jeg fremtidig maatte udgive vedrørende Forholdstalsvalgmaaden eller overhovedet om Andræs politiske Vita. Derimod er det mig magtpaaliggende, at et Arbejde, paa hvilket der [i en Række af Aar] ved Studier baade herhjemme og i Udlandet²⁾ er anvendt Flid og Omhu, og som fremtræder som en selvstændig Undersøgelse og yderligere tør formenes fuldkommen nøiagtigt og paalideligt, ligesom indenfor sit Omraade gaaende til Bunds, — at dette Arbejde ved at underkastes nøiere Prøvelse erholder en ydre Anerkjendelse af anførte Egenskaber, som det ellers, henset bl. A. til Paaavisningen af en Række Misforstaaelser hos baade hjemlige

---

1) Bemærkning i »Efterskrift«.

2) Nærmere i »Efterskrift«.

og fremmede Publicister [exempelvis: S. 29, 67, 74—76, 81—84, 89, 103, 122, 124, 157—165, 182—185], kunde komme til at savne. Ogsaa vilde vel det Slægtskabsforhold, hvori jeg staa til Andræ, let bibringe Forestillingen om, at mit Arbeide mere fremtræder som en Lovprisen¹⁾ af Andræ og hans Opfindelse end som en objektiv Redegjørelse, der — som det forekommer mig — vel kunde gjøre Krav paa at være af national Interesse og Betydning.

Det er en Selvfølge, at alle Bøger, Breve fra og til Andræ, Optegnelser osv., som ere paabe-raabte i Afhandlingen, staa til frieste Eftersyn. Et tidligere udgivet Skrift »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855«, til hvilket der af og til henvises, tillader jeg mig at vedlægge.

»Iøvrigt tillader jeg mig at bemærke, at d'Hrr. Scharling og Matzen begge have viist mig den Velvillie at gjennemlæse mit Arbeide og overfor mig have udtalt, at de ikke havde Noget at indvende imod Realiteten, men at de formene, at denne ikke byder tilstrækkeligt Grundlag for en Disputats af juridisk Karakter«²⁾.

---

¹⁾ Bemærkning i »Efterskrift«.

²⁾ »Ordene [saaledes lyder en Fodnote ikke blot ved ovenst. Gjengivelse af Petitum i Andragendet til Carlsbergfondet, men ogsaa i Petitum in originali, indsendt til det filosofiske Fakultet] hidsatte i Citation for dermed at betegne, at de skyldes Prof. Scharlings Redaktion, saaledes som de af ham blev paaskrevne Udkastet til mit Andragende [Petitum], da

Med Hensyn til mit akademiske Vita bemærkes, at jeg er Student fra Metropolitanskolen i 1862 med Hovedkarakteren *Laudabilis præ ceteris* og juridisk Kandidat fra 1868 med Laud. til theoretisk (129 Points) og praktisk Prøve.

---

jeg d. 7. Juni oplæste dette for ham. Men de ere forsaavidt ikke ganske stemmende med de virkelige Forhold, som medens Prof. Scharling visselig havde viist mig den Velvillie at »gjenne læse mit Arbeide« (i Rentryk til S. 84, i Korrektur fra S. 85 til S. 186), havde Prof. Matzen, ialtfald til det nævnte Tidspunkt [7. Juni], kun saare overfladisk gjort sig bekendt med det [jfr. omst. S. 282 samt Samtalen med Matzen d. 1. og 5. Juni, hidsat i »Efterskrift«].

Heller ikke i Retning af den udtalte Formening om Arbeidets Karakter giver Ligestillingen af begge Professorer ganske det Rette, idet Prof. Scharlings Formening om Arbeidet som »ikke bydende tilstrækkeligt Grundlag for en Disputats af juridisk Karakter« først fremkom [jfr. omst. S. 289, sammenholdt med omst. S. 281] efter at jeg for ham havde refereret Prof. Matzens absolut afvisende Stilling til Arbeidet som Gjenstand for en Disputats ved det rets- og statsvidenskabelige Fakultet, kategorisk afvisende det med et: »Jeg vil ikke have det«. Mod Prof. Scharlings Redaktion rettedes der ikke Indsigelse af mig, og derved bortfaldt en med Udtalelser af begge Professorer stemmende Bemærkning i mit Udkast til Andragendet [Koncept til Petitum] om, »at jeg havde Grund til at antage, at de Herrer Universitetsprofessorer, Scharling og Matzen, vilde støtte min fremsatte Anmodning [scil. om Afhandlingen som Gjenstand for en Disputats ved det filosofiske Fakultet] som begrundet« [Samtalen med Scharling d. 7. Juni hidsat i »Efterskrift«].

Endnu tillader jeg mig at anføre, at da Skriftet jo er udarbejdet til at skulle foreligge publiceret paa 50 Aarsdagen for Forholdstalsvalgmaadens Indførelse herhjemme d. 2. Oktbr. d. A., maatte det selvfølgelig være mig magtpaaliggende at kunne erholde Fakultetets Svar i den første Halvdel af September.

Meget ærbødig

P. Andræ.

»BILAG II.

»Hellerup ^{10/8} 05.*Hr. Kammerjunker P. Andræ!*

Det Arbejde, som De indsendte til Fakultetet umiddelbart før Sommerferien, er paa sædvanlig Maade¹⁾ blevet overgivet til Bedømmelse af en Komite, som her bestod af de tre historiske Professorer. Vi har nu skrevet vor Betænkning, og da denne gaar ud paa, at Arbejdet bringer for lidt nyt og har et altfor spinkelt Emne til at egne sig til Disputats, vil dette sikkert ogsaa blive Fakultetets endelige Dom.

¹⁾ »Hensigten [Meningen] med ovenanførte Ord »paa sædvanlig Maade« er mig ikke ganske tydelig, men med Hensyn til den Behandlingsmaade, mit Arbejde blev underkastet, skal jeg iøvrigt bemærke, at den til Bedømmelse nedsatte Komité skrev sin Betænkning og hvad denne gik ud paa, uden i fjerneste Maade at begjære nogen Oplysning hos mig, endsige antyde, hvor den kunde ønske en fyldigere Udvikling — til Ex. med Hensyn til Bemærkningen S. 81, 2det Stk. in f., hvor et [efter Opfordring af Scharling, omst. S. 272] omtrykt Ark vilde have givet fyldig Oplysning, jfr. S. 286—291, eller m. H. t. Bemærkningen S. 84 om Indsigelser mod D'Hondt's Fordelingstal, hvor jeg i den givne Forbindelse nøies med en Henvisning til et Skrift af en belgisk Publicist, men i et Brev til Prof. Matzen af 5. Juni [jfr. omst. S. 284] paaviste, hvorledes dette Fordelingstal, i Modsætning til den Andræ-

Jeg har ment allerede nu at burde meddele Dem dette, da De jo har ønsket at faa Deres Bog ud til et bestemt Tidspunkt, og følger derved en Fremgangsmaade, som oftere er blevet anvendt overfor ældre, mere bekendte Forfattere¹⁾, hvem der derved aabnes en Lejlighed til at tage det indsendte Andragende tilbage, inden den officielle Forkastelse har fundet Sted. Først ved Udgangen af Sommerferien vil Indstillingen blive sendt til Fakultetet, hvis Dom ikke vil kunne falde før i September.

Deres ærbødige

Kr. Erslev ²⁾.

Hare'ske Beregningsmaade af Kvotienten, ingenlunde altid førte til forholdsmæssige Valgresultater, — ret som om Emnet, være sig under Synspunkt af Andræs Fremgangsmaade for Valg ved Forholdstal eller som personalhistorisk Afhandling, paa Forhaand af Komiteen befandtes ikke at egne sig til Disputats, men til »officiel Forkastelse«.

¹⁾ Hvorvidt jeg kan betegnes som en »mere bekendt Forfatter«, skal jeg lade usagt; sikkert derimod, at mere end nogen Anden havde jeg alt i 1905 viist mig kjendt med Andræs politiske Gjerning, baade ved Udgivelsen af »en Brevveksling mellem Andræ og Krieger under Londonerkonferencen 1864«, ledsaget af »orienterende Bemærkninger« (»histor. Tidsskrift 6 R. V.«), og ved et Skrift fra 1902 om »Andræ-Hall overfor den politiske Situation i Efteraaret 1863«, og særlig ved en omfattende politisk Monografi: »Andræ og Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855 med Bidrag til Belysning af Andræs Samtidige« (1903).

²⁾ Som omst. S. 252 anført er ovenst. Skrivelse hidsat »bogstavret, saaledes som jeg har modtaget den«; ved Omtale af den i Andragendet til Carlsbergfondet (omst. S. 258—260) jo derimod foretaget adskillige Udhævelser, hvilke nærmere ere kommenterede i de sammesteds hidsatte Fodnoter.

»BILAG III.

»Østerbro 5 — 13. Aug. 1905.

*Hr. Professor ved Universitetet,
Dr. phil. Kr. Erslev, R. af Dbr.*

For Deres godhedsfulde Meddelelse af 10. ds. (afgivet af Posten igaar Aftes) takker jeg selvfølgelig, men tillader mig strax at meddele, at jeg ikke kan tage Bestemmelse om at tage det indsendte Andragende tilbage, forinden jeg faaer talt med dem af Deres Kolleger ved Universitetet, med hvem jeg gjentagende har samtalt om denne Indsendelse¹). Den skete Motivering for en Tilbagetagen af mit Andragende: »At Arbejdet bringer for lidt nyt og har et altfor spinkelt Emne til at egne sig til Disputats« [scil. som politisk, personalhistorisk Afhandling], forekommer mig nemlig ganske uholdbar. Selv om det at bringe Nyt — endsige da Nyt i større Omfang — skulde være Betingelse for et Arbeides Antagelse til den filosofiske Doktorgrad — hvad jeg har Grund til ikke at antage — maa jeg formene, at et Arbeide, der under saa megen foreliggende Miskjendelse eller Ukyn-

---

¹) »Bemærkninger herom i det Følgende, vedfødiede mit Brev til Prof. Jespersen af 23. August« [omst. S. 278 ff.].

dighed¹⁾, for første Gang detailleret gjør Rede for [bl. A.] Andræs Adkomst til at være Opfinder af den ideelle Fremgangsmaade for Valg ved Forholdstal, bringer meget Nyt — og det i Relation baade overfor Udlandet (jfr. bl. A. Side 71—81 og Afsnit V: Adelaïde) og til Formeninger herhjemme (jfr. bl. A. Tschernings forment Prioritet²⁾, samt S. 81—84, hvis Bemærkninger iøvrigt nærmere var udviklede i vedlagte omtrykte S. 82—83³⁾). Og hvad angaar Indvendingen at være et »altfor spinkelt Emne« forekommer det mig — *in mente* adskillige Afhand-

---

¹⁾ »Om det egentlige Indhold af denne Metode [»Andræs Metode«], ved hvilken man synes at faa den bedste Forening af Forholdstalsvalg og Enkeltmandsvalg, hersker der her i Andræs's Fædreland en forbavsende Uvidenhed« (Udhæv. af mig), saaledes hedder det bl. A. i en Brochure fra 1918 af Cand. polit. F. Zeuthen (»Forholdstalsvalg og Enkeltmandsvalg, Særtryk af Nationaløkonomisk Tidsskrift«, S. 350).

²⁾ »Med Hensyn hertil bemærkes, at om muligt Bedømmelseskomiteen af nogle Artikler i »Nationaltidende« (Mai 1905) af Prof. Scharling skulde, forinden mit Skrift forelaa den, være kjendt med Tschernings Stilling til Valg ved Forholdstal, da ere disse Artikler skrevne af Prof. Scharling efter at han havde læst min Redegjørelse herom, saaledes som denne foreligger S. 138—147, jfr. iøvrigt S. 212 Noten« [Bemærkning i »Efterskrift«].

³⁾ »For ifølge givet Raad [af Scharling] at undgaae Alt, hvad der kunde synes »aggressivt« mod Universitetsprofessorer, blev anførte Udvikling udeladt af den da foreliggende Deel af mit Arbeide; fyldigere og langt skarpere i Form og Indhold end den forelaa paa de omtrykte tvende Sider, er den optaget S. 286—291« [Samtalen med Scharling d. 1. Febr. hidsat i »Efterskrift«].

linger for den filosofiske Doktorgrad¹⁾ — at en Afhandling, der kritisk prøvende gaaer ud paa at tilkjende rette Vedkommende Æren for en verdensberømt og verdensudbredt politisk Opfindelse, detailleret belysende denne, ikke kan ansees som et »spinkelt Emne«, men meget mere som et stort og henseet til, at rette Vedkommende er en Dansk, nationalt betydningsfuldt Emne²⁾.

Under denne afvigende Formening vil jeg vanskelig [ikke] være istand til at imødekomme Henstillingen om at tage det indsendte Andragende tilbage. Heller ikke kan jeg frigjøre mig for en Tvivl om, hvorvidt de tre historiske Professorer, til hvis Bedømmelse mit Arbeide har været overgivet og som i den forløbne Deel af Sommerferien har søgt at gjøre sig bekendt med dette, overhovedet have været ret tilbøielige til nærmere at indgaae paa og vurdere, hvad Nyt, hvad ikke, i et Arbeide, der unægtelig for en væsentlig Deel udgjør et Speciale, der ligger den almindelige historiske Videnskab fjernere³⁾ — og et langt fra Alle lige let forstaaeligt Speciale (jfr. Kriegers Bemærkning S. 29, sammenholdt til Ex. med Forelæsn. over den alm. Retslære af C. Goos II, 430)⁴⁾, og for hvilket saa mange

---

1) Nærmere i »Efterskrift«.

2) Bemærkning i »Efterskrift«.

3) Mere uforbeholden Udtalelse i saa Henseende omst. S. 288.

4) »Miskjendelser af Prof. Goos i forskjellig Retning nærmere paaviste S. 292 ff.«.

utrykte Oplysninger og formentlig en væsentlig Deel af Litteraturen ene findes hos mig, men uden at der, mig bekjendt, er fremkommet Ønske om at blive kjendt med nogen Deel deraf.

Uanseet den ikke akademiske Form for denne Skrivelse maatte jeg dog ønske den medfølge ved en eventuel Indsendelse af Indstillingen til Fakultetet.

Deres ærbødige

P. Andræ«¹⁾.

---

¹⁾ Ved ovenst. Hidsættelse af Skrivelsen til Prof. Erslev ere Udhævelser foretagne i langt større Omfang end i Originalen af Skrivelsen, og — som omst. S. 252 anført — er jeg ikke istand til nærmere at detaillere Forskjellen.

»BILAG IV.

»Hellerup, 15. Aug. 1905.

Hr. Kammerjunker Andræ!

I det jeg takker for Deres i Gaar Aftes modtagne Skrivelse, maa jeg dog sige, at det Ønske, De fremfører i Slutningen deraf om at forelægge den for Fakultetet, forekommer mig højst besynderligt. Naar jeg efter Aftale med mine Kolleger viste Dem det Hensyn underhaanden at meddele Dem¹⁾, hvad Indstillingen vilde gaa ud paa, er det jo dog klart, at dette ingenlunde kan berettigge Dem til desangaaende at henvende Dem til Fakultetet, og i alt Fald kan jeg ikke inlade mig paa at medvirke derved.

Ærbødigst

Kr. Erslev.

---

¹⁾ Langt nærmere »den nøgne og usminkede Sandhed« (omst. S. 261) vilde jeg tro, at ovenstaaende Ord vare komne, om de uforbeholdent havde lydt: »Naar jeg efter Aftale med mine Kolleger viste os selv det Hensyn ret indtrængende at meddele Dem, hvad Indstillingen med bebudet »officiel Forkastelse« vilde gaae ud paa, saa skete dette selvfølgelig i Forventning om, at De, saaledes skræmmed, vilde tage det indsendte Andragende tilbage og derved afværge for os tre i Emnet selvsagt saa ukyndige Professorer den Beskæmmelse at maatte føre vore Kolleger i Fakultetet bag Lyset ved en vildledende Paastand om, at »Arbeidet bringer for lidt nyt og har et altfor spinkelt Emne til [som politisk-personalhistorisk] at egne sig til Dispu-

---

tats« — — »saa er det jo dog klart, at dette ingenlunde kan berettigge Dem til desangaaende at henvende Dem til Fakultetet«.

Ja, om der saaledes oprigtigt var appelleret til min Medfølelse, erkjendende, at man ikke skal inclade sig paa at kritisere, hvad man ingen Forstand har paa, vilde jeg vistnok have indgaaet paa et Kompromis med de tre Professorer og istedetfor at fastholde mit Arbeide som Gjenstand for en Disputats ved det filosofiske Fakultet have fulgt en Opfordring af Prof. Matzen om at tale med Prof. Poul Jørgensen om dets Indsendelse som statsvidenskabelig Disputats ved det rets- og statsvidenskabelige Fakultet (Bemærkn. i »Efterskrift«).

»BILAG V.

»Østerbrog. 5, 16. Aug. 1905.

*Hr. Professor ved Universitetet, Dr. phil. Kr. Erslev,
R. af Dbr.*

Idet jeg erkjender Modtagelsen af Deres Meddelelse af Gaars Dato, tillader jeg mig — med Bemærkning, at jeg ikke kan dele Deres Formening om mit Ønske som »højest besynderligt«, men maa mene, at Fakultetet eventuelt bør have Kjendskab til, hvad saa væsentligt vedrører det indsendte Andragende — at meddele, at jeg da selv skal drage Omsorg for, at min »Skrivelse« af 13. ds. faaer den Udbredelse, som jeg finder rigtig, i hvilken Henseende jeg selvfølgelig ikke kan følge anden Opfattelse end min egen om, hvad der er berettiget.

Ærbødigst

P. Andræ«.

»BILAG VI.

»Østerbrogade 5, 22. Aug. 1905.

*Hr. Universitetsprofessor, Dr. phil. Jespersen,
R. af Dbr.*

Fra Professor Erslev har jeg modtaget den i Gjenpart vedlagte Skrivelse af 10. ds. [omst. S. 269—270], hvis Indhold jeg ikke kan antage det har været tilsigtet at unddrage Kjendskab af det filosofiske Fakultet. Paa denne Skrivelse svarede jeg tilbage i den i Gjenpart ligeledes vedlagte Skrivelse af 13. ds. [omst. S. 271—274]. I nogle Linier af 15. ds. [omst. S. 275] har Prof. Erslev dernæst meddelt mig bl. A., at han fandt mit Ønske »højst besynderligt«, og at »han i alt Fald ikke kunde inklade sig paa at medvirke derved«, hvornæst jeg under 16. ds. bl. A. svarede tilbage [omst. S. 277], at »jeg ikke kunde dele Prof. Erslevs Formening om mit Ønske som »højst besynderligt«, men maatte mene, at »Fakultetet eventuelt burde have Kjendskab til, hvad saa væsentlig vedrørte det indsendte Andragende, og at jeg da selv skulde drage Omsorg for, at min Skrivelse af 13. ds. fik den Udbredelse, jeg fandt rigtig, i hvilken Henseende jeg selvfølgelig ikke kunde følge anden Opfattelse end min egen om, hvad der var berettiget«.

Saaledes foranlediget tillader jeg mig at rette en Anmodning til Hr. Professoren om, at det filosofiske Fakultet maa blive bekendt med fornævnte Skrivelse af 13. ds. samtidig med at Indstillingen om mit Arbeide bliver det tilsendt.

Og tillader jeg mig til denne Anmodning at føie, at det i lige Grad er mig magtpaaliggende, at Fakultetet ved Kommunikationen af denne Henvendelse bliver bekendt med, at dersom man i fjerneste Maade havde antydet, at der var Unøiagtigheder, Misforstaaelser, Mangel paa Klarhed eller Grundighed i mit Arbeide, vilde jeg intet Øieblik have betænkt mig paa hverken at tage mit Andragende tilbage eller, uanset det ønskede Tidspunkt for Arbeidets Udgivelse, at udsætte Offentliggjørelsen, indtil Manglerne vare rettede¹⁾. Men i saa Henseende er der ikke, hverken mundtlig eller skriftlig, fremkommet ringeste Antydning til mig, heller ikke af den af de rets- og statsvidenskabelige Professorer [Scharling], som forment særlig kompetent (bl. A. ved Publikationer om Valglovsreformer²⁾) til at dømme om Emnet har viist mig den Velvillie at gennemlæse mit Arbeide med den største Nøiagtighed og udtalt sig om det til mig med stor Anerkjen-

---

¹⁾ Saaledes udtalt alt i en første tilfældig Samtale ved et Gademøde med Prof. Scharling d. 23. Januar, forinden han havde gjort sig bekendt med de ham d. 18. s. Md. givne første Afsnit af Arbeidet, — Scharling bemærkende: »Foreligger jo alt trykt«, hvortil jeg: »Forhindrer ei, at jeg med Glæde omtrykker Alt, den ligegyldigste Sag for mig; Nr. 1, at saa nøiagtig og fuldkommen som muligt«, — en Villighed, som jo ogsaa i Gjerningen viist ved Omtrykning af et Ark, i hvilket jeg havde imødegaaet Mis-kjendelser hos Matzen og Goos om Valgmaaden og Andræ som dens Opfinder (omst. S. 272).

²⁾ Herom henvises til en Afhandling af Scharling, »Grundlovsrevision« i »Tilskueren« 1898, S. 765 ff. med dertil knyttet »lille Replik« til Vilhelm Lassen (l. c. S. 1009 ff.), foranlediget ved Indsigelser af denne mod nogle af de af Scharling fremsatte Valgforslag (Bemærkn. i »Efterskrift«).

delse [omst. S. 281 samt i »Efterskrift«], henstillende [opfordrende] blot at modificere en Omtale af Andræ og hans Opfindelse i Forelæsninger ved Universitetet, hvilken Henstilling blev taget til Følge ved en Omtrykning af det paagjældende Ark [jfr. Fodnote omst. S. 272]. Ogsaa kunde jeg have følt mig opfordret til at tage mit Andragende tilbage, dersom den Komité, til hvis Bedømmelse Arbeidet har været overgivet, uforbeholdent havde ladet mig vide, at den ikke i den korte Frist, indenfor hvilken det var mig magtpaaliggende at erholde en Afgjørelse, formaaede at vinde saa indgaaende Kjendskab til mit Arbeide, at den var istand til at optræde som Opponenten ex officio ved et Emne, overfor hvilket den hidtil stod fremmed, og som for en væsentlig Deel udkrævede et i alt Fald ikke tilvant Tankearbeide [S. 101—102, jfr. S. 29]. Heller ikke i denne Retning er der imidlertid fremkommet mindste Antydning til mig, og jeg kan derfor ikke indgaae paa en Henstilling om at tage et Andragende tilbage, der, nærmere motiveret, er indsendt til det filosofiske Fakultet i Henhold til Udtalelser af tvende Professorer ved det rets- og statsvidenskabelige Fakultet, paa hvis Formening jeg mente at burde lægge Vægt¹⁾. Med Kjendskab

---

¹⁾ »Til Oplysning herom kan jeg i vedvarende Indignation« — saaledes hedder det i en Fodnote, ikke hidsat i Originalen af mit Brev til Prof. Jespersen, men først tilføjet ved Meddelelsen af Brevet i Andragendet til Carlsbergfondet — »over den Adfærd, der er viist overfor mig, ikke tilbageholde nedenstaaende Bemærkninger:

I gjentagne Samtaler med Prof. Scharling, der havde viist mig den Velvillie omhyggelig og forstaaende at gjennemlæse mit Arbeide, saaledes som det forelaa for ham dels i

til den omfangsrige Litteratur og det Supplement, der, af særlig Interesse for os Danske, stod tilbage at yde til

---

Rentryk og dels i Korrektur, udtalte denne for mig, at uanset at Afhandlingen hverken var af økonomisk eller statistisk, men af nærmest politisk Indhold, var han stemt for dens Antagelse som Afhandling for Doktorgraden i Statsvidenskab, og at han vilde »støtte mine Bestræbelser i den Retning«, men lod mig samtidig vide, at henset til Emnet vilde ikke hans og Prof. Westergaards Formening være afgjørende med Hensyn til en Antagelse, men at denne maatte beroe paa det samlede rets- og statsvidenskabelige Fakultet [nærmere i »Efterskrift«]. I Henhold til denne Udtalelse og efter at Prof. Scharling d. 6. Mai havde meddelt mig, at han vilde sende Afhandlingen til Prof. Matzen, henvendte jeg mig d. 18. s. Md. til denne, men fik strax det Indtryk, at min Afhandling, som var indhændiget ham fra Prof. Scharling d. 10. Mai¹⁾,

---

¹⁾ »Ei hørt fra Matzen, givet ham Afhandlingen i Onsdags (10. Mai) i Consistorium, mente jeg selv kunde tale med Matzen«, saaledes hedder det i min Optegnelse om Samtale med Scharling d. 17. Mai; lignende Bemærkning i omst. hidsatte Samtale med Prof. Matzen d. 1. Juni: »Lod som om Scharling blot havde givet ham den uden Omtale«, og jeg tør da formode, at Scharling ved i Consistorium at overrække Matzen Afhandlingen slet ikke til ham har udtalt sig om mit Ønske med Hensyn til denne, — en Taushed forsaavidt af uheldig Virkning for mig, som stærke Indsigelser af Matzen mod Arbeidets Omraade (jfr. i »Efterskrift« hidsatte Samtaler med Prof. Matzen d. 1. og 5. Juni) lade formode, at ved i Egenskab af Docent i Statsforfatningsret at modtage Afhandlingen har han kun gjort sig bekendt med den i Formening om, at den ønskedes antaget som juridisk Afhandling istedetfor — som fra første Færd med Scharling Enighed om — blot som statsvidenskabeligt Arbeide (Samtale med Prof. Scharling d. 1. Febr. hidsat i »Efterskrift«).

denne, maa jeg meget mere i en Prøvelse af, hvad Nyt, hvad ikke, der bringes i mit Arbeide, se et

---

kom ham saare ubeleilig. Han var stærkt optaget af at gjennemlæse (69) Examensopgaver, sad tilmed med »et stort Arbeide« og havde ikke havt Tid til at see paa mit Arbeide, men mente i Løbet af 14 Dage at kunne faae Stunder til at gjøre sig bekendt dermed og bad mig komme igjen den 1. Juni. Ved denne fornyede Samtale fik jeg yderligere bestemt Indtryk af, at Prof. Matzen ikke ønskede for sit Vedkommende at have noget med den Afhandling at gjøre; besynderlige Spørgsmaal og Indvendinger [jfr. Samtalen med Matzen d. 1. Juni] — uopfordret skal jeg ikke berøre dem — lod mig tydelig skjønne, at Indholdet var ham væsentlig ukjendt; et enkelt Ark, det 5te, med dets Paa-visning bl. A. af, hvorledes den rette Sammenhæng i Tidsfølgen mellem Andræs og Hare's Valgsystemer var miskjendt eller dog tilsløret i Udlandet og herhjemme (S. 71—84), var ulæst forkommet uden at kunne findes. Kategorisk erklærede Prof. Matzen, at Afhandlingen »bød intet Nyt for Videnskaben« [scil. den juridiske, jfr. Bemærkning af Scharling omst. S. 289], at »Anlægget var forfeilet« . . . »Nei, hvad vi skulde have havt, var en Kritik af de forskjellige Systemer, og saa et helt nyt Forslag!« — ret som om det ikke maa forekomme noget utidigt, naar en Afhandling er skrevet med et vist Formaal, at forlange et ganske andet, og som om der iøvrigt ikke ved Sammenstillingen af Andræs Valgmaade med Fremgangsmaaden i Adelaïde, hos Victor Considérant, inklusive Listevalg [og mange flere Fremgangsmaader, jfr. omst. S. 289 og i »Efterskrift«] var paavist Ufuldkommenheder ved disse Fremgangsmaader i Modsætning til Andræs. Saa besynderligt synes Prof. Matzen at have forseen sig paa Afhandlingen, at han opfordrede mig til at gaae med den til Prof. Thiele, — »med ham skulde jeg tale, han interes-

omfattende Grundlag for en Disputats.

Om hvorvidt Hr. Prof. vil imødekomme mit Ønske at

serede sig for sligt«. Mine Indvendinger om Gjenstanden, saavidt mig bekendt, for Prof. Thieles Beskæftigelse med Valgmaader. Selv erkjendte iøvrigt Prof. Matzen forsaavidt, at han kun lidet havde gjort sig bekendt med Afhandlingen, som han udtalte, at »han nu vilde læse den paany, og jeg dernæst komme til ham d. 5. Juni« (hjemkommen sendte jeg ham det forkomne 5. Ark).

Ved min Gjenkomst nævnte Dag fik jeg, næst besynderlige Indvendinger [jfr. Samtalen med Prof. Matzen d. 5. Juni], vedrørende mine Oplysninger i 5te Ark (Miskjendelse af Robert von Mohl, Bluntschli, Fr. Bajer og Fl.) yderligere Indtryk af, at Prof. Matzen — mulig hidrørende ogsaa af Helbredshensyn, idet han gjorde Indtryk af at være legemlig lidende — absolut ikke ønskede, ialtfald for Tiden, at være uleiligtet med den Afhandling, men bør jeg iøvrigt tilføie, at han i forskjellig Retning udtalte sig anerkjendende om den som et [»høist«, jfr. Samtalen d. 5. Juni] »fortjenstfuldt Arbeide, klart — interessant«. I denne Forbindelse og *in mente* Bemærkninger af Scharling om det forskjellige Synspunkt, hvorunder Afhandlingen kunde sees, kom da mit Spørgsmaal [til Prof. Matzen]: »Men som personalhistorisk, indsendt til det filosofiske Fakultet?« Og Svaret faldt ganske ordret saaledes: »Ja, filosofisk [som personalhistorisk Afhandling], det er jo [en] ganske anden Sag; de [det filosofiske Fakultet] kan selvfølgelig ei Andet end tage den« [— »selvfølgelig« jfr. omst. S. 288]. Og saare velvillig stillede Prof. Matzen sig overfor en Betænkelighed hos mig om de historiske Professorers Formaaen til at bedømme Arbeidet [mere uforbeholden Udtalelse herom omst. S. 288]: »Men jeg skal anbefale det« [Bemærkning i »Efterskrift«]. Ja, overfor en lille Frygt, at en af de historiske Professorer [Steenstrup] mulig paa For-

gjøre det filosofiske Fakultet bekendt med denne Skrivelse i dens Helhed samtidig med, at Komiteens Bedømmelse af

---

haand — henset til et Svar, jeg i sin Tid havde givet ham i »Politiken« [6. Septbr. 1897, nærmere i »Efterskrift«] — kunde stille sig noget afvisende, var Prof. Matzen saa god at imødekomme min Anmodning om at give ham et Exemplar af Afhandlingen med sin Anbefaling. Samme Eftermiddag (eller mulig først den paafølgende Dag) indhændigede jeg Prof. Matzen, der netop stod i Begreb med udenfor sin Bopæl at blive hjulpet op i en Vogn, det for Prof. Steenstrup bestemte Exemplar tilligemed et Brev, hvori jeg bl. A. udtalte:

»Næppe behøver jeg at sige Hr. Prof., at ihvorvel jeg ikke selv veed Noget, jeg kunde ønske ændret i min Fremstilling — at jeg i modsat Fald ikke vilde sky at omtrykke et Ark, har jeg viist [omst. S. 280] — maatte jeg dog altid betragte en Ikke-Antagelse af Afhandlingen af det filosofiske Fakultet forsaavidt som meget krænkende [nærmere i »Efterskrift«] som en Bemærkning »ikke egnet« jo altid involverer en Dom om reelle Mangler. Overhovedet troer jeg, at Afhandlingen kommer bedst til sin Ret ved at læses saa at sige med Loupe, selv med Hensyn til D'Hondt, hvor det forekommer mig, at Henvisningen til Hr. Bajers Brochure og Omtalen af D'Hondts Fordelingstal i Forbindelse med mine Bemærkninger herom S. 82—84, er, hvad der i den givne Sammenhæng (Miskjendelse af Andræs Stilling til Valgsystemet) har Krav paa at meddeles. At have udviklet en Specialitet som den velkendte Fremgangsmaade ved Udfindelsen af D'Hondts Fordelingstal, der jo forsaavidt ikke vedrører Andræs uninominale Valgsystem som det kun er anvendeligt paa Listevalg, syntes mig en spredende Periferibemærkning (en akademisk Afhandling er jo ingen Lærebog) og vilde jo heller ikke have budt Videnskaben noget Nyt, end ikke ved en Paavisning af de Brud paa

mit Arbeide sendes til Fakultetet, tillader jeg mig at bede om en godhedsfuld Meddelelse saasnart som muligt.

Meget ærbødigst

P. Andræ«.

Proportionaliteten, som det synes at kunne medføre (et Exempel tillader jeg mig at vedlægge, om Professoren mulig ved Leilighed har Tid til at kaste et Blik derpaa)« [Bemærkn. i »Efterskrift«].

I Henhold til Prof. Matzens Udtalelse [og støttet af Scharling] blev da Arbeidet som personalhistorisk Afhandling indsendt til det filosofiske Fakultet, idet jeg personlig overbragte Prof. Jespersen i Gjentofte mit Andragende«.

Ovenstaaende Skrivelse blev oplæst og givet Prof. Jespersen ved et Besøg hos ham paa »Ermelundsly« d. 23. August; som Svar modtog jeg Meddelelse saalydende:

»Prof. Dr. Otto Jespersen,
Ermelundsly.
Gentofte.

28/8 05.

Hr. kammerjunker P. Andræ,

Som svar på Deres skrivelse af igår skal jeg meddele Dem at den med de to bilag vil blive omsendt til fakultetets medlemmer samtidig med indstillingen fra de historiske professorer, når denne foreligger.

Ærbødigst

Otto Jespersen«.

»BILAG VII.

Det filosofiske Fakultet:
København, den 14. sept. 05.

Hr. kammerjunker P. Andræ.

Herved tillader jeg mig at meddele Dem, at den af Dem indleverede afhandling »Andræ og hans opfindelse forholdstalsvalgmåden« ikke er antaget til at forsvares for den filosofiske doktorgrad. Bogen var henviist til et bedømmelsesudvalg, bestående af professorerne Steenstrup, Erslev og Fridericia; og efter at have gjort sig bekendt med udvalgets dom og de af Dem til mig sendte dokumenter¹⁾ har fakultetet taget ovennævnte bestemmelse.

Hermed følger Deres afhandling i rentryk, resp. korrektur, samt det exemplar af Deres tidligere udgivne skrift »Andræ og fællesforfatningen af 2. oktober 1855«, som De havde stillet til bedømmernes rådighed, men som disse ikke har benyttet, da de i forvejen kendte skriftet.

Ærbødigst

Otto Jespersen

dette års dekan.

---

¹⁾ Mon ogsaa med Bedømmelsesudvalgets »Betænkning« og den »indleverede Afhandling«? Nærmere i »Efterskrift«.

»Østerbrog, 5, d. 26. Novbr. 1913.

*Til Carlsbergfondets Direktion,
adr. Hr. Professor, Dr. phil. Kr. Erslev, R. Dbm.*

I Anledning af Skrivelse af 8. ds. fra Carlsbergfondets Direktion¹⁾ tillader jeg mig at meddele, at Hensigten med mit Andragende til Fondet af April 1910 ikke nærmest [Ordet »nærmest« bør rettelig udgaae, Bemærkn. i »Efterskrift«] — hvad synes mig ogsaa noksom at fremgaae af den til Andragendet knyttede, udførligt berørte »Episode« — var at opnaae Bevilling af Fondet til en Oversættelse paa Engelsk af Dele af mit Skrift »Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden«. Meget mere var det mig magtpaaliggende, medens de paagjældende Universitetsprofessorer, incl. d'Hrr. Matzen og Scharling, endnu

1) Bemeldte Skrivelse, der iøvrigt — besynderlig nok — ikke er stilet til mig eller til nogen Anden, saalydende:

»Carlsbergfondets Direktion
d. 8/11 1913

For at kunne overse Forholdene i det nye Regnskabsaar beder jeg Dem snarest belejligt at ville meddele mig, hvor meget af det Beløb, som er Dem bevilget af Fondet, De mener at komme til at hæve i Tiden fra 1. Okt. 1913 til 30. Sept. 1914

Ærbødigst
Kr. Erslev.

Bevill. af 1910 til engelsk Oversættelse 800 Kr. — eller kan denne Bevill. betragtes som bortfaldet?»

var ilive og altsaa istand til at overtyde sig om Rigtigheden af mine Anbringender, gennem et Andragende, som jeg kunde tro maatte blive de Paagjældende bekendt, at udtale min »Indignation« over, at trede Professorer ved det filosofiske Fakultet, d'Hrr. Steenstrup, Erslev og Fridericia, om hvilke Prof. Matzen i en Samtale med mig i hans Hjem den 5. Juni 1905 gav mig Ret i en Bemærkning om, at deres Indsigt og Kjendskab til det foreliggende Emne ikke var større end hos en statsvidenskabelig Student¹⁾, at de — være sig af egen Opfindsomhed eller ved et *jurare in verba magistri* [Bemærkn. i »Efterskrift«] — kunde, om ikke netop

¹⁾ »I saa Henseende henviser jeg til en Note i den som Bilag medfulgte Copi af min Skrivelse til Prof. Jespersen af 22. Aug. 1905, i hvilken det — af Hensyn til det nærmere Forhold mellem Fondets Direktion og Universitetet — mere afdæmpet hedder: »Og saare velvillig stillede Prof. Matzen sig overfor en Betænkelighed hos mig om de historiske Professorers Formaaen til at bedømme Arbeidet: »Men jeg skal anbefale det«, osv. I en Optegnelse, skreven strax efter Hjemkomsten den ovennævnte 5. Juni fra Besøget hos Prof. Matzen, hedder det mere ligefrem ordret saaledes: »Læste Petikum [stilet til det filosofiske Fakultet og med Betegnelse af Arbeidet som politisk og litterær-historisk]: »Ja, filosofisk, det er jo ganske anden Sag, de kan selv[ølgelig] ei Andet end tage den, — selvfølgelig«. Men dog noget efter med Kluklatter til mit: »Tror, at den Art Studieherrer mindre forstaar den end en opvakt polytekn. [vistnok Skrivfeil istedetfor politices] Student« — »Ja, — Og saa sender de den til os . . . Og jeg kan ei give den min Stemme«, og han gned sig i Hænderne. Imødekom strax min Anmodning om at sende den til St. [Prof. Steenstrup] med velvillige Ord«. — I Optegnelse en paaføl-

nedværdige sig til, dog ikke undsee sig ved at udtale i en af dem skreven »Betænkning«, at »Arbeidet bringer for lidt nyt og har et altfor spinkelt Emne til at egne sig til Disputats«.

Med Hensyn til hvad iøvrigt vedrører den mig fremdeles »pinlige Episode«, hvorved jeg blev hindret i ved en Disputats at imødegaae Miskjendelse og Misforstaaelser, som Andræs Opfindelse af Forholdstalsvalgmaaden er Gjenstand for, henviser jeg til Andra-

gende Dag, d. 7. Juni, strax efter Samtale med Prof. Scharling nævnte Dag Kl. 6, hedder det, ligeledes ganske ordret, saaledes: »Udviklede ham (lod som om [han] ei talt med Mz.), at Mz. ei Nyt for Videnskaben (cfr. at min Kritik af Lytton, Hare, Sammenstilling af Andræ med Hare, Adelaïde, Gilpin etc., Paavisningen af Besons Feil om Tsch[erning] jo ug Nyt for Videnskaben) . . . , og Sch[arling] supplerede: »Mz. mente kun for den juridiske Videnskab«, som om han vilde fastholde, at brugbar som statsvidenskabelig Dr. — Men snart: — »Mz. den, som nærmest dømme om dette Emne, og naar han ei, saa kan [jeg] ei — — kjedsom[meligt], at paa Grænsen«.

Den til Smaalighed nøiagtige Gjengivelse af begge Optegnelser, der uægtelig fremtræde formelt mangelfulde, idet de ere nedskrevne i al Hast og uden at jeg ved Nedskrivningen har troet at faae anden Brug for dem end blot som Støtte for egen Hukommelse, har jeg, omend kun *ex tuto*, ønsket at lade bekræfte«.

»Gjengivelsens nøie Overensstemmelse med Optegnelser d. 5. og 7. Juni 1905 i Dagbog XXIX, S. 33—34 og S. 35—36 bekræftes af

Victor Andræ,
Overretsassessor«.

gendet og dermed sendte 7 Bilag, hvis Indhold mulig er Fondets, saavidt vides, nye Direktion ubekjendt.

For den tilstaaede Bevilling faaer jeg ikke Brug [Bemærkning i »Efterskrift«].

Ærbødigst

P. Andræ ¹⁾.

---

¹⁾ Alle Udhævelser i ovenst. Skrivelse med Fodnote vistnok først foretagne ved denne Offentliggjørelse. Iøvrigt henvises til de i »Efterskrift« hidsatte Samtaler med Prof. Matzen d. 1. og 5. Juni og med Prof. Scharling d. 7. Juni.

EFTERSKRIFT.

Som i »Forord« bemærket har forskjellige Omstændigheder forhindret mig fra ved Udgivelsen af det foreliggende Bind at medtage det Meget og Forskjelligartede, som jeg i en »Efterskrift« kunde ønske hidsat til Belysning af Universitetets Behandlingsmaade af mit Arbeide om »Andræ og hans Opfindelse Forholdstals-Valgmaaden«.

Hvorvidt Aar — paa Vei til de fyldte 78 — og Helbred vil forunde mig ved en senere Leilighed at medtage hvad der dennesinde er udeladt, skal jeg lade usagt, — *dura senectus*, forsaavidt ogsaa overfor aandigt Arbeide som medførende Brist i Evne til at kunne koncentrere sine Tanker og give dem rette Udtryk. Saa meget tør jeg imidlertid forsikre, at fremfor ethvert andet Arbeide vil det være mig magtpaaliggende at faae udarbejdet og udgivet, hvad der af en bebudet »Efterskrift« ved denne Leilighed ikke er medtaget.

Et enkelt Punkt maatte jeg dog strax ved denne Udgivelse ønske ikke at lade henstaa uomtalt, nemlig forsaavidt man vilde spørge mig, hvad egentlig tilsigtet ved efter

saamange Aars Forløb at stille denne »Episode med Universitetet« til Skue for Offentligheden, og uden Forbehold maa jeg svare, at Hensigten ingenlunde — som man mulig kunde tro — er et Ønske om at faae dette »Bidrag til Belysning af Universitetets Fremgangsmaade ved Behandlingen af Afhandlinger, der, være sig som politisk- eller personalhistoriske, indsendes til Forsvar for den filosofiske Doktorgrad«, behandlet som et Emne til Forsvar for en Doktorgrad; ikke heller ved denne Offentliggjørelse tilsigtet — ihvorvel for mit Vedkommende Intet herimod at indvende — at faae mit Arbeide om Andræ og hans Opfindelse af Forholdstalsvalgmaaden efter Prøvelse af i Emnet mere Kyndige end for 15 Aar siden (jfr. omst. S. 283 og S. 288) gjort til Gjenstand for en Disputats, være sig ved det rets- og statsvidenskabelige eller filosofiske Fakultet.

Derimod er det mig magtpaaliggende, at et Arbeide, »paa hvilket der«, som omst. S. 265 anført, »i en Række af Aar [alt siden 1897] ved Studier baade herhjemme og i Udlandet er anvendt Flid og Omhu, og som fremtræder som en selvstændig Undersøgelse« . . . »ligesom indenfor sit Omraade gaaende til Bunds«, — at sligt Arbeide, om hvilket Ingen »i fjerneste Maade har antydet, at der var Unøiagtigheder og Misforstaaelser, Mangel paa Klarhed eller Grundighed« (omst. S. 279), ikke forbliver henstaaende miskjendt ved en — ganske afset fra af hvilke i Emnet Ukyndige udtalt (omst. S. 288) — beskjemmende »Dom« om, at »bringe for lidt Nyt og have et altfor spinkelt Emne til« som »politisk og litterær-[personal]historisk« Afhandling »at egne sig til Disputats« (omst. S. 269, sammenholdt med S. 258—261). Mod

en saadan »Dom« og paa Grundlag af denne, men uden Kjendskab til mit Arbeide — formentlig med blot et »Enig i Indstillingen« (omst. S. 262—263 og S. 286) — af Fakultetet »tagne Bestemmelse om ikke at være antaget til at forsvares for den filosofiske Doktorgrad« (omst. S. 286), maa jeg stedse protestere, henset ogsaa til, at slig »Bestemmelse« om et »ikke antaget« efter gængse Opfattelse forstaaes ensbetydende med en Vurdering af Arbeidet, som om det, i Form og Indhold lidende af væsentlige Mangler, er et mislykket Arbeide, uden Værd, og saaledes ringestillet ogsaa overfor en større Læsekrede, endskjøndt det — til Trods for, at »ifølge en uskreven Lov Doktorafhandlinger skulle være saa ulæselige som muligt« — tilstræbt at give en klar og anskuelig Fremstilling (jfr. »Forord« til Mindeskriftet, samt omst. S. 256—257 og S. 283).

Saaledes motiveret bliver vedvarende mit Ønske at faae anførte »Dom« og paa denne grundede »Bestemmelse« tilbagekaldt som en beskjæmmende Miskjendelse af mit Arbeide, og at der istedetfor, henset til Udtalelser af Prof. Matzen og Scharling (hidsat ifølge Scharlings Diktat omst. S. 266—267, jfr. S. 288—289) om »ikke at have Noget at indvende imod Realiteten, men [kun] at denne ikke byder tilstrækkeligt Grundlag for en Disputats af juridisk Karakter«, gives mig Meddelelse om, at min Afhandling som politisk-personalhistorisk burde være antaget til Disputats af det filosofiske Fakultet. Eller, saafremt slig Meddelelse ikke lod sig give, henset til det daværende Fakultets Mangel paa Formaaen til at bedømme Emnet og derved fremkaldte Bestræbelse om at undgaa Besvær og Uleilighed med et Arbeide, der faldt saa ganske udenfor den almindelige historiske Videnskab, — at Fakultetet i saa Fald, istedetfor ved Godkjendelse af »Bedømmelsesudvalgets« vild-

ledende »Dom« at erklære Arbeidet som »ikke antaget til at forsvares for den filosofiske Doktorgrad«, havde meddelt mig, at det formentes værdigt til denne Doktorgrad uden forudgaaende Disputats, i saa Henseende stolende paa Udtalelser af de i Emnet kyndige Professorer Scharling og Matzen, der »begge havde viist mig den Velvillie at gjennemlæse mit Arbeide — Scharling meget nøie¹⁾ — uden i dets Egenskab af personalhistorisk Afhandling at have Noget at indvende mod dets Indsendelse og Antagelse som Disputats ved det filosofiske Fakultet, — tværtimod, Matzen erklærende: »Ja, det filosofiske Fakultet kan selvfølgelig ei Andet end tage den — selvfølgelig« (omst. S. 283 og S. 288).

Endnu blot, at uden at føle mig krænkert kunde jeg have forstaaet og godkjendt, om man ligefrem havde udtalt sig til mig omtrent saaledes: »Næh! — som De vil forstaa og indrømme: Efterat Andræs Udfindelse af en rationel Fremgangsmaade til Valg ved Forholdstal, »*vote uninominal avec substitués*« (jfr. S. 143), baade i Dagspressen og i vore lovgivende Forsamlinger saa høilig er bleven miskjendt, lastet som et Valgsystem, »der ubetinget er det sletteste og upopulæreste og næppe nogensinde vil opnaa at blive anset

---

¹⁾ »De seer, at jeg læst den nøie, i Anledning af dette om Matzen og Goos« [omst. S. 272], saaledes hedder det ordret, omend ikke bogstavret, i min Optegnelse om Samtale med Scharling d. 1. Febr.; yderligere i Samtale med Scharling d. 6. Mai: »Synes omhyggeligt læst, thi opdaget Trykfeilen: » $2\frac{2}{3}0 = 99\frac{2}{3}$ «, dog ei saa rigtigt, at seet, at ligefrem Trykfeil af »290« istedetfor 299, men troende Feil i Divisionen« (nærmere S. 162 ang. »*système du vote gradué ou des suffrages décroissants*«).

anderledes«, — »et sært og upraktisk Indfald«, »urimelig og absurd« osv. osv.¹⁾); og efterat ligesaa Andræs Førsteret som Udfinder af hin Fremgangsmaade baade herhjemme og i Udlandet er bleven betvivlet og bestridt, som om han kun havde indført en Andens, være sig Hare's eller Tschernings Udfindelse af en Valgmaade ved Forholdstal²⁾. Men

¹⁾ Jfr. bl. A. S. 30, 31, 86, 94, 97 og S. 102; Valgmaaden miskjendt forsaavidt ogsaa af Prof. Matzen som han under Behandling i Landstinget af Lovforsl. om Valg af Borgerrepræsentanter i Kbhvn. samstemmer med Ploug i en Paastand om den »Indskrænkning i Valgfriheden«, som »ved Forholdstalsvalgmaaden altid moralsk er tilstede« (Forhandl. paa Landsth. 1880—81, Sp. 897, Udhæv. af mig).

²⁾ Exempelvis: »*Le Danemark, en 1855, a voté un projet basé sur les idées de M. Hare*« (S. 171); »*Qui [i den subsidiaire Stemme] sta, lo repeto, in principal modo la originalità e la grandezza del concetto di Hare*« (S. 8), samt med Hensyn til den Tscherning tillagte Førsteret: »*La théorie du transfert de suffrages a été conçue vers 1840 par M. Tscherning*« (S. 149). Ogsaa af Prof. Matzen synes Andræs Førsteret forsaavidt at være betvivlet, som det i samtlige Udgaver af »Den danske Statsforfatningsret« hedder: »Denne Valgmaades Princip er udviklet i England af Th. Hare, men samtidig og uafhængig af ham hos os af Andræ« (Udhæv. af mig; nærmere S. 287), ligesom yderligere under Forhandlinger i Landstinget (1880—81, Sp. 896) begrænder Andræs Førsteret i hvad der udgjør den banebrydende Originalitet i hans Opfindelse, *le procédé si ingénieux des substituts*, til at have fattet den geniale Tanke at indføre Forholdstalsvalgmaaden« (Udhæv. af mig).

Iøvrigt til Oplysning om dette »samtidig« af Matzen samt til Opklaring af det lille »Mysterium«: »Om det er Hare, der har laant den [*the single transferable vote*] af Andræ

De til Modsætning indgaaende paavist, hvorledes Udfindelsen af en rationel Fremgangsmaade til Valg ved Forholdstal ved en *transfert de suffrages par les électeurs*

---

eller omvendt, eller begge har gjort samme Opfindelse, forbliver indtil videre et Mysterium«, i al Korthed at meddele, at efter hvad udtalt af Hare selv i Udgaver fra 1861 og 1865 af hans Hovedskrift »*Treatise on the election of representatives*« (Introduction, henholdsvis S. XXI og S. XXXVI), blev hans Forslag om ved at tillægge Vælgeren en subsidær Stemme at realisere en Valgmaade ved Forholdstal første Gang redegjort af ham in a pamphlet fra 1857, intitled »*The Machinery of Representation*«, og dette Aar for hans Opfindelse sees ogsaa tilkjendt ham i en kort Optegnelse om hans Valgmaade af Andræ (S. 119), saavel som i en »*Report by Mr. Lytton*«, S. 18, hvortil kunde føies Udtalelse i et Skrift, formentlig fra 1911, af Humphreys' »*Proportional representation*«, S. 131: »*The single transferable vote was the distinguishing characteristic of the scheme of electoral reform proposed by Hare in 1857*«, og samme Tidssangivelse i »*Dictionary of national biography*«, Supplement, vol. II, S. 391.

Hvorvidt Hare i 1857 har været kjendt med Andræs paa samme Grundtanke hvilende og alt i Rigsraads-Valgloven af 1855 indførte Valgmaade ved Forholdstal, skal jeg lade usagt udover at henvise til hvad herom er anført S. 132 ff. samt til en Udtalelse af Andræ, der i en første Omtale i Rigsraadet (Novbr. 1863) af Hare's i 1861 forbedrede Fremgangsmaade for Valg ved Forholdstal fremhæver, at Hare ved Fremsættelsen af sit Forslag første Gang [1857] »ganske har udtalt de Ideer, der ligge til Grund for Valgloven af 1855, jeg gjentager det uden i fjerneste Maade at have været bekjendt med denne Valglov, saa at det er en aldeles uafhængig Udtalelse fra hans Side« (Rigsraadstid. 1863, Sp. 1490, Udhæv. af mig).

hyldes af »*le plus éminent des théoriciens de la représentation proportionnelle*«, Genferfilosofen Naville, som det »i Theorien mest fuldkomne, det, hvortil enhver Valg-

---

Hvorpaa denne bestemte Udtalelse er støttet af Andræ — mulig underrettet af være sig Lytton eller Krieger — er mig ganske ubekjendt, men ved hin tilkjendte Originalitet ikke at lade uanført, at omend Udfindelsen af Grundtanken for Valg ved Forholdstal, *the single transferable vote*, formenes alt i 1857 at tilkomme Hare, bød den nærmere Maade, paa hvilken han indtil Udgivelsen i 1861 af en »*New and revised Edition*« af Forslaget fra 1857 foreslog Grundtanken gennemført, væsentlige Afvigelser — alias Mangler — i Modsætning til den af Andræ i Valgloven af 1855 indførte. Ifølge Hare's Forslag af 1857 kunde nemlig ingen Kandidat erklæres for valgt, som ikke havde opnaaet fuld Kvotient, og i Erkjendelse af den Vanskelighed, som herved strax møder, at den fulde Kvotient ikke kan opnaaes, naar man ikke giver tilstrækkelig Tid til, at Vælgerne frit kunne danne sig i Foreninger, men vil have Valgene afgjorte strax og ved Stemmesedler, foreslog han bl. A., at den subsidiære Stemme skulde tages i Betragtning ogsaa naar den principale Kandidat paa Listen ikke havde det fornødne Stemmetal, m. a. Ord — saaledes som udtrykt af Andræ — »en hoist kunstig og falsk Anvendelse af Stemmesedlerne« (S. 119, jfr. Lytton, l. c., S. 32: »*so complicated, that it was opposed as impracticable*«) med Hensyn til Valget af dem, om hvem Vælgerne ikke havde formaaet at samle sig med det ifølge Kvotienten fornødne Antal, eller — saaledes som udtalt af Hare selv i den ændrede Udgave af hans Forslag fra 1857: »*a computation . . . enabling numbers to obtain, by organization, an undue preponderance*« (Hare, l. c. 1861, S. 212, jfr. S. 214).

Først i nævnte »*new and revised edition*« af Forslaget i

reform bør stræbe hen« (S. 8 og S. 83; lignende Lovord af franske og engelske Statsretskyndige, hidsat S. 6, 7, 11, 14 og S. 102, samt S. 46 i et amerikansk Tidsskrift ang. det

1857 udfandt Hare ved at opgive Fordringen om fuld Kvotient for de som gyldigt Valgte den rette Fremgangsmaade med Hensyn til de saakaldte »komplementære Valg«, idet han i saa Henseende foreslog uden nogensomhelst Begrænsning at lade relativ Stemme flerhed være afgjørende (Hare, l. c., *clause XXV*, S. 215), og saa fuldkommen stillede denne nye Fremgangsmaade sig for ham, at han i den saae »*a rule, not only superior to any other method, which has yet been suggested, but possessing every quality that is practically needful* . . . »*no scheme has been devised which is more, or even equally, equitable*« (Hare, l. c., S. 210^e og S. 214, Udhæv. af mig, jfr. »*Speech of John Stuart Mill*«, S. 15).

Hvorvidt Hare fremdeles i 1861 har været ukjendt med Andræs alt i 1855 udfundne — omend i Oktoberlovens § 24 ikke fuldtud gennemførte (jfr. til Begrundelse heraf Rigsraadstid. 1856, Sp. 1003—04 og 1863, Sp. 1487—89) — samstemmende Fremgangsmaade ved Hidførelsen af de »komplementære Valg«, skal jeg lade usagt udover ogsaa ved denne Leilighed at henvise til hvad anført bl. A. S. 132 ff., samt til en Udtalelse af Andræ i Landstinget om Hare's forbedrede Forslag som »en Valglov, paa det Allernærmeste, ja paa en vidunderlig Maade kopieret efter Rigsraadets« (Forhandl. paa Landsth. 1862—63, Sp. 1417, Udhæv. af mig), og yderligere til en Udtalelse faa Maaneder senere i Rigsraadet, i hvilken Andræ »betragter det som et meget besynderligt Sammentræf, at Hare nu [i 1861] fremsætter netop saadanne Bestemmelser som de, der findes i Loven af 1855« — til denne Udtalelse dog føiende: »der endnu bestandig var ham ubekjendt« (Rigsraadstid. 1863, Sp. 1491, Udhæv. af mig, jfr. Forhandl. paa Landsth. 1866—67,

store Fortrin af Andræs *vote uninominal avec substitués* fremfor de medbeilende. Listers Methode: »*In securing justice, then, as well as in securing freedom . . . having a marked advantage even over the most improved form of the Free List in both these particulars*«. Og efterat De yderligere har paavist, hvorledes blandt saa mange Forslag til en Valgmaade ved Forholdstal, særlig »med Hensyn til Forsøg i en Kommunallov i Byen Adelaide i Syd-Australien (S. 52—62), Førsteretten til hin banebrydende Grundtanke at lade Valg komme istand ved de samme Stemmesedler uden paany at ty til Vælgerne — *le procédé si ingénieux des substitués* — utvivlsomt tilkommer Andræ (S. 63—65 og S. 71—84), — Nei, efterat De saaledes har berigtiget vort Kjendskab til Valgmaaden og fastslaaet Andræs Adkomst som første Opfinder af den, kunne vi virkelig ikke her i Andræs Fædreland — anderledes om ved et fremmed Universitet — inklade os paa at optræde som Opponenten mod et Skrift, der hævdede Danmark som Foregangsland paa et saa betydningsfuldt politisk Omraade, tværtimod skulde anerkjendes og æres, men ikke betvivles og bestrides af hans Landsmænd.

Ja —, om saaledes henvendt sig til mig, vilde jeg have ladet det bero med mit Arbeide som et »Mindeskrift i Anledning af 50 Aarsdagen for Forholdstals-Valgmaadens Ind-

---

Sp. 1604: »Idet han endnu stadigt var ubekjendt med den danske Methode«).

Altsaa til Afslutning af det brydsomme »Mysterium« : »Om det er Hare, der har laant den [*the single transferable vote*] af Andræ eller omvendt, eller begge har gjort samme Opfindelse«, maa da for Hare's Vedkommende »indtil videre forblive et Mysterium«.

førelse« og derved være afværget en mig i Aarevis pinlig Episode, plaget ikke en enkelt Dag, men Dag efter Dag og, hvad værre var, Nat efter Nat af søvnforjagende Ærgrelser¹⁾).

Jeg mindes imidlertid ikke Nogen paa anførte Maade at have henvendt sig til mig; tværtimod — i Henhold til Udtalelser af Scharling og særlig af Matzen (omst. S. 283 og S. 288) fulgte en Indsendelse af mit Arbeide til det filosofiske Fakultet, og som Resultat heraf hin noksom omtalte ydmygende Medfart, hidført af Ukyndige — omend i Modstrid med Opfattelse af de i Emnet Kyndige — ret som om mit Mindeskrift, lidende af væsentlige Mangler, ogsaa overfor en almindelig Læsekreds var et mislykket, værdiløst Arbeide, maaske bedst tjent med at kaste Glemselens Slør derover. »Overalt ellers i den civiliserede Verden, i Amerika, i Frankrig, i Tydskland«, lyder en Udtalelse af Krieger²⁾, »har Mills Berømmelse kastet Glands over Hare's hidtil kun lidet kjendte Navn. Hvo minder om, at en dansk Minister alt forinden ei blot udtænkte den samme Plan, som Hare senere anbefalede, men endog førte den ind i Livet? Og hvad gjøre vi herhjemme?« . . . »Have vi Raad til frem-

---

¹⁾ »Unægtelig følt«, hedder det i en Optegnelse fra hine Dage, »hvad det vil sige, at Blodet bogstavelig [talt] viger fra Kinderne i Græmmelse over denne Forurettelse«, . . . »disse søvnløse Nætter med Kvalmefornemmelser, vaagnende og kæmpende med Ærgrelser; skjøndt uendelig søvnløse, saa anstrenge at falde i Søvn igjen«.

²⁾ »Rigsraads-Valgloven og John Stuart Mill, af O—s« (»Dansk Maanedsskrift« 1863, vol. I, S. 122; Udhæv. af mig).

1920.
